

ANUL X, 2004

altera25

DILEMELE IDENTITĂȚII

Robert Parkin

• IDENTITĂȚI ȘI ALIANȚE REGIONALE
ÎNTR-O EUROPĂ ÎN CURS DE
INTEGRARE: O PROVOCARE
LA ADRESA STATULUI
NAȚIONAL?

Viktor Karády

• DILEMA SUPRAVIEȚUIȚORILOR
IDENTITATEA EVREILOR
MAGHIARI DUPĂ ȘOAH
(1945-1956)

Florin Anghel

• POLONI ȘI SLOVACI
ÎN BUCOVINA, 1937-1944

François Bochler

• ELITELE TRANSILVANE, ÎNȚRE
IDENTITATEA REGIONALĂ ȘI
EXPANSIUNEA SENTIMENTELOR
NAȚIONALE

Ilona Pálné Kovács

• REGIONALISMUL ÎN UNGARIA
ȘI ÎN EUROPA CENTRALĂ
ȘI DE EST

Vedran Horvat

• BISERICA ÎN TRANZIȚIA
DEMOCRATICĂ DE LA
STAT LA SOCIETATEA
CIVILĂ

Editori:

Smaranda Enache • Elek Szokoly

Colegiul editorial:

Gabriel Andreescu

Nicolae Harsanyi

Jakub Karpinski

Pierre Kende

Adrian Marino

Christoph Pan

Alan Phillips

Paul Philippi

William Totok

Dorin Tudoran

Secretar de redacție: Doina Baci

Secretar tehnic de redacție: Judit-Andrea Kacsó

Redacția: Laura Ardelean, Marius Cosmeanu,
Lucian Nastasă, Victor Neumann, Ovidiu Pecican

---

altera este o publicație periodică editată de Liga PRO EUROPA, asociație neguvernamentală non-profit care își propune să stimuleze dialogul social, promovînd valorile pluralismului, respectul pentru diversitate și integrarea europeană.

Abonamente

în România: 440.000 lei/4 numere; în străinătate: 40 Euro/4 numere
(cheltuieli poștale incluse)

Cont Banca Raiffeisen S.A. Sucursala Mureș

RO83 RZBR 0000 0600 00158270 (Lei);

RO51 RZBR 0000 0600 01913576 (Euro)

Adresa redacției:

Liga PRO EUROPA

540049 Târgu-Mureș, ROMÂNIA, Piața Trandafirilor nr. 5, C.P. 1-154

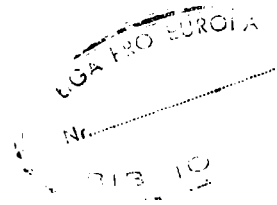
Tel: +40-(0)265-250182, Fax: +40-(0)265-250183

E-mail: office@proeuropa.ro

www.proeuropa.ro

ANUL X. 2004

altera 25

Cuprins

Editorial 3

DILEMELE IDENTITĂȚII

Robert Parkin

Identități și alianțe regionale într-o Europă în curs de integrare:
o provocare la adresa statului național? 5

Viktor Karády

Dilema supraviețuitorilor: identitatea evreilor maghiari după Shoah
(1945-1956) 23

Florin Anghel

Identitatea duală a unei comunități etnice:
poloni și slovaci în Bucovina, 1937-1944.
Manipularea etnică în timpul crizelor politice internaționale 37

ANALIZĂ

Ilona Pálné Kovács

Regionalismul în Ungaria și în Europa Centrală și de Est 50

Ioan Codruț Lucinescu

România și problematica federală în secolul XX
și în perspectiva aderării la Uniunea Europeană 70

STUDIU DE CAZ

István Haller

Discriminarea rasială în județele Mureș și Satu Mare 85

CONVERGENȚE TRANSILVANE

François Bocholier

Elitele transilvane, între identitatea regională
și expansiunea sentimentelor naționale 94

DEZBATERE

Regionalism și integrare europeană 140

ECUMENICA

Vedran Horvat

Biserica în tranziția democratică de la stat la societatea civilă 170

RECENZIE

Ovidiu Pecican

Lucian Nastasă, Levente Salat:
Maghiarii din România și etica minoritară (1920-1940) 188

English Summary 191

Editorial

Revista **altera** a ajuns, iată, la zece ani de prezență neîntreruptă în spațiul publicistic din România.

Luînd în considerare condițiile dificile în care a fost editată de-a lungul celor zece ani de la apariția primului număr, editorii s-ar putea declara mulțumiți. Chiar dacă nu am reușit să respectăm întotdeauna calendarul aparițiilor, motiv pentru care cerem scuze cititorilor noștri împătimiți, **altera** a continuat să fie prezentă cu profilul ei unic pe taraba dezbaterilor publice. Dacă nu ar fi interpretat drept lipsă de modestie, numărul 25 ar putea fi considerat unul (semi)jubilariu. Cele 25 de numere editate pînă în prezent, înseamnă cca. 5000 de pagini de text – o mică bibliotecă de specialitate. Să ne aducem aminte de numeroasele inițiative publicistice de valoare din „romanticii” ani '90, dispărute în intervalul devorator al tranziției și vom concede că simpla supraviețuire a „instituției” **alterei** poate constitui un motiv de jubilație. Satisfacția acestei continuități se datorează în bună măsură generozității unor sponsori – cu precădere Fundației Heinrich Böll din Germania și Fundației Ch. St. Mott din SUA – care au asigurat stabilitatea financiară a muncii redacționale. Se datorează totodată zecilor de colaboratori de valoare – autori sau redactori – care ne-au pus la dispoziție, adesea în mod gratuit, studiile și articolele care au definit profilul calitativ al revistei. Se datorează, nu în ultimul rînd, mesajelor sutelor de cititori care și-au exprimat interesul, observațiile sau criticile față de conținutul revistei.

Dincolo de aceste satisfacții, nemulțumirile legate de imposibilitatea difuzării civilizate a revistei, într-un sistem de piață sălbatic, ne afectează însă și afectează în primul rînd nenumărații cititori care se află în imposibilitate de a avea acces la textele noastre. Venim în întâmpinarea dorinței acestora punîndu-le la dispoziție, începînd cu acest număr, dar adăugîndu-le treptat și pe cele anterioare, varianta electronică a revistei.

•

Conform promisiunii făcute în editorialul numărului trecut, disecarea problemei identității continuă și în paginile celui prezent. Complexitatea fenomenului, mergînd pînă la abordarea „*dilemelor identității*”, ne obligă la reținere atunci cînd suntem tentați de sentențiozitate în categorisirea indivizilor/colectivităților după criterii șablonarde, forțate sau arbitrare. Autorii acestui număr continuă să ne dezvăluie misterele identității încercînd să-și biruie propriile incertitudini.

Robert Parkin, spre exemplu, pune sub semnul întrebării, din unghiul de vedere al antropologului, clasică identitate națională bazată pe simpla apartenență la un stat național,

într-o Europă în plin proces de integrare, redescoperind accentele cuvenite identităților regionale: „cu toate că autonomia și receptivitatea crescută față de identitățile și revendicările locale sînt certe pentru unitățile subnaționale în general [...], nu există nici un semn că statele naționale ale Europei [...] sînt pregătite să-și cedeze suveranitatea către acestea.” Tradiționala manieră westfaliană domină încă: „...Dar chiar și așa, multe identități, inclusiv cele naționale din Europa secolului nouăsprezece [...] au fost conduse sau impulsionate de elite” – scrie autorul. Rămîne în discuție cît de responsabil se vor comporta în acest sens elitele europene în general, și cele naționale/regionale în special. Rolul lor poate fi determinant.

Pe de altă parte, Viktor Karády ne propune o adevărată vivisecție a unei identități profund dilematice: cea a evreilor maghiari de după Holocaust, identitate lesne recognoscibilă, chiar dacă în proporții diferite, în majoritatea țărilor europene. cu accente speciale în cele răsăritene care au parcurs și experiența comunistă. Caracterul istoric al fenomenului pare evident.

Complexitatea problemei este subliniată și prin studiul de caz al lui Florin Anghel referitor la contenciosul identitar polono-slovac al comunității „*tutajszv*” din Bucovina, aprig instrumentat politic într-o anumită perioadă istorică, o identitate duală devenită conflictuală prin manipulare.

Fidelă programului său de a analiza și dezbate problemele delicate ale vieții sociale – preluînd oarecum și din misiunea revistei *Provincia* care regretabil și, sperăm, temporar a fost nevoită să-și întrerupă apariția – altera continuă să publice cu prioritate studii și articole dedicate regionalismului și domeniilor colaterale acestuia. Studiul Ilonei Pálné Kovács, o reputată cercetătoare a domeniului din cadrul Centrului de Studii Regionale al Academiei Ungare, despre evoluția regionalismului în Ungaria, unde studiul regionalizării a demarat cu mai bine de trei decenii în urmă, poate fi considerat un autentic ghid practic de regionalizare și pentru țările vecine, chiar dacă succesele aplicative ale procesului se lasă încă așteptate și la ei, în bună măsură din cauza tradiționalei lipse de voință politică.

În cadrul amintitului domeniu colateral, nu mai puțin relevant ni se pare a fi și studiul lui Ioan Codruț Lucinescu referitor la problematica federală – larg dezbătută în numerele 6, 7 și 8 ale revistei noastre –, ale cărui concluzii merită să fie subliniate: „Nu este exagerată afirmația că România se găsește în fața unei revoluții de structură a sistemului său politic, atît la nivel instituțional cît și normativ. Integrarea României în UE nu trebuie tratată ca o simplă strategie de colectare a fondurilor europene de asistență financiară sau ca un bonus mediatic pentru guvernul de la București. Ea presupune reformarea întregului mecanism decizional, a modului de implementare a acestuia, precum și a criteriilor de legitimare politică pe care este bazat.”

În aceeași ordine de idei, incitantele intervenții ale conferențiarilor de la Universitatea de Vară „Transilvania” (Ilieni, 2004), o manifestare tradițională a Centrului Intercultural al Ligii Pro Europa, nu fac decît să adauge noi accente la dezbateră privind perspectivele regionale ale reformei statului român în contextul integrării europene. Așteptarea unui răspuns adecvat din partea elitei politice este legitimă, iar întîrzierile în acest sens nu vor face decît să încarce și ele costurile integrării noastre europene.

Identități și alianțe regionale într-o Europă în curs de integrare: o provocare la adresa statului național?

ROBERT PARKIN

Introducere

În termeni generali, studiul de față reflectă un interes pe care am căutat să îl dezvolt în ultima vreme față de identitățile regionale în contextul integrării crescânde a Europei. Abordarea mea este la bază cea a antropologului, însă sunt conștient acum, mai mult decît aș fi în ce privește alte studii, că o mare parte a terenului a fost deja cartografiată de alte discipline (geografie, istorie, sociologie, politologie, cercetarea politicilor). Faptul că un adept al antropologiei își îndreaptă atenția spre acest subiect are cel puțin o implicație metodologică și una teoretică. Din punct de vedere metodologic, întrebarea este cum să se studieze regionalismul în condițiile în care situl tradițional de cercetare antropologică este mult mai mic, un sat, sau uneori un cartier urban, un grup de vînători sau de culegători, un grup de păstori în transhumanță etc. O posibilă soluție este munca de teren desfășurată în mai multe locuri, care, într-o oarecare măsură, constituie baza părților mai pronunțat etnografice ale acestui studiu. Din punct de vedere teoretic, există problema etnicității, pe care antropologia poate și-a arogat-o în mare parte, însă există totodată întrebarea cîte feluri de regionalisme se disting în mod convențional în Europa, atît înăuntrul cît și în afara cercurilor academice. Susțin, de aceea, recunoașterea identităților regionale în sine, care pot să nu implice etnicitatea ca atare, fiind de fapt în multe cazuri o chestiune a identității majoritare în cadrul statului național. Cu alte cuvinte, susțin că relația dintre regiune și statul național poate fi segmentată, precum și definită. Voi reveni pe scurt asupra acestui punct mai jos.

Cu toate că tema principală a acestei serii de articole și a seminariilor din care ele s-au inspirat o reprezintă comunitățile transnaționale, în contextul actual existența acestora este contrazisă la prima vedere de ideea convențională că

identitățile regionale există în întregime în cadrul granițelor statului național. Această idee trebuie restrînsă în mai multe moduri; în primul rînd, pentru că identitățile regionale se formează și transfrontalier în legătură cu revendicările iredentiste legate de teritoriul altui stat. Acesta nu este nici pe departe un fenomen nou în Europa. În al doilea rînd, europenizarea deschide calea formării alianțelor peste granițe (nu neapărat între regiuni limitrofe). Mai recentă, această evoluție este în momentul de față o chestiune mai degrabă birocratică, însă cei ce sunt – în funcție de perspectiva fiecăruia – fie cei mai extremi fie cei mai vizionari în această privință susțin dezvoltarea ei ca pe o alternativă la statul național. Aceste aspecte sunt cele asupra cărora voi insista atunci cînd voi ajunge la partea mai etnografică a acestui articol, care, dacă nu este altminteri specificat, se bazează pe interviurile mele cu funcționari guvernamentali locali din Bruxelles și din Marea Britanie. Voi cerceta în special ce implicații au aceste acțiuni pentru ideea larg răspîndită și deopotrivă de larg contestată potrivit căreia regiunile și instituțiile europene urzesc împreună planuri pentru a elimina statul național.

Antropologia și definiția regionalismului

Căderea Cortinei de Fier și prăbușirea comunismului în Europa de Est nu au eliminat diferențele fundamentale dintre cele două jumătăți ale continentului. Prăpastia despre care se fac previziuni că va continua să existe între ele este îndeobște percepută în termenii dezvoltării economice inegale și a marșului ezitant al unora dintre țări spre o democrație pluripartită. Totuși, o altă diferență se află în evoluția relației dintre statul național și regionalism. În vreme ce în Europa de Vest se fac încercări de instituționalizare a colaborării dintre instituțiile regionale și cele europene într-o punere la încercare a tradiționalului monopol al puterii deținut de statul național, în Europa de Est importante entități regionale tind să se transforme în noi naționalisme pe măsură ce state multietnice se descompun în părțile lor componente.

Această diferență se poate adăuga dificultăților instituționale ale extinderii unificării europene spre est. O excepție în acest sens o constituie Polonia, care și-a reformat de curînd structurile regionale în vederea intrării în Uniunea Europeană (UE): regiunile din această țară sunt acum mai puține dar mai mari și au puteri mai mari, chiar dacă nu într-atît de mari încît să ducă la autonomie (Paradowska 1997). Ca reformă preponderent birocratică, va fi interesant de văzut ce rezonanțe locale au sau pot dobîndi aceste noi structuri în viitor.

Eșecul antropologilor de a acorda destulă atenție schimbărilor recente ale regionalismului reflectă atît o lipsă de interes față de subiect în general cît și cantonarea lor în metodologia tradițională. Deși, de obicei, situl cîmpului de lucru este prezentat în contextul regional ca parte a introducerii, Boissevain are fără îndoială dreptate să susțină (1977:11) că tradiția antropologică a observării participante, față în față, în comunități mici nu se adaptează cu ușurință studierii structurilor regionale.

Regionalismul nu este îndeajuns cercetat nici de tradiția studierii comunităților, nici de simpla concentrare a cercetării asupra nivelului local în opoziție cu cel național sau global: identitățile locale și comunitare ca atare sunt prea mici.

Aceasta nu înseamnă că regiunile au fost ignorate în scrierile antropologice anterioare. Se remarcă asocierea populară a regiunilor cu conceptul de „provincialism” ca denotînd înapoiere (Kaschuba și Lipp 1979:15), regiunile fiind studiate din punctul de vedere al relației lor dialectice cu localitățile din componența lor, pe de o parte, și cu centrul național, pe de alta (de pildă, Schneider, Schneider și Hansen 1972, despre Sicilia și Catalonia). În anii '70, atît Boissevain (1977) cît și Freeman (1973), printre alții, deplîngeau neglijarea regionalismului în antropologie. Totuși, în vreme ce Boissevain pleda în favoarea studierii diferitelor nivele ale procesului și acțiunii sociale în care erau implicate identități și interese locale, regionale și naționale, pentru Freeman chestiunea părea să fie mai degrabă detalierea comparației dintre diferitele comunități, care, dusă la capăt cu rigurozitate, aproape că ar reduce regiunea la o *Kulturkreis*.

Și totuși, ce este pînă la urmă o regiune? După cum subliniază Tindale (1995:2), mărimea teritoriului sau numărul populației nu constituie criterii certe. Însăși definirea cuvîntului nu este întru totul lipsită de echivoc, deoarece el se poate referi la unități supranaționale, dar și la unități subnaționale: de pildă, în contexte globale Europa de Vest poate fi ea însăși descrisă ca o regiune. În interiorul Europei însă, o regiune poate fi definită ca o zonă geografic compactă, avînd mărimea cuprinsă între o comunitate (echivalentă aproximativ cu ideea de *Gemeinschaft* a lui Tönnies ca implicînd mai cu seamă contacte directe) și statul național. Faptul că este compactă din punct de vedere geografic sugerează, de asemenea, că, asemeni statului național, ea este delimitată geografic și nu este enclavizată, și cu toate că poate avea autonomie, ea nu este suverană. O regiune se suprapune adesea cu o unitate administrativă, însă nu în mod necesar, după cum nu este necesar nici să fie recunoscută oficial. Antropologul îi caută îndeobște diferențierea în rîndul populației obișnuite. Această diferențiere nu este ceva pe care îl au toate regiunile, în special dacă sunt create de oficialități. Bunăoară, Scoția are în mod clar mai multă semnificație în acest sens decît Wessexul, care abia dacă este mai mult decît un slogan publicitar al industriei turistice, sau Avonul, o regiune birocratică înființată pentru regiunea Bristol.

Totuși, identitățile promovate pe cale birocratică sunt și ele construite cultural și, în principiu, nu mai puțin potrivite pentru analiza antropologică (cf. Shore 1993a; Shore și Black 1994). De aceea, este important și să se încerce și să se dea o definiție nu numai pentru regiune ci și pentru regionalism ca și concept, cel puțin să se poată distinge de alte concepte cu care este comparabil la prima vedere sau cu care pare să se suprapună parțial.

Pentru antropolog, în momentul de față cel mai evident dintre aceste alte concepte este probabil etnicitatea. Aici întrebarea principală este în ce măsură se

justifică includerea regionalismului în etnicitate? Cu certitudine, multe regionalisme se pretează unei abordări bazate pe etnicitate, cum ar fi Țara Bascilor și Catalonia în Spania, Bretagne în Franța, regiunile francofone și germanofone din Italia, Țara Galilor, Scoția și Ulsterul în Marea Britanie, Flandra și Valonia în Belgia, regiunile maghiare din România și Kosovoul albanez din Serbia. Într-adevăr, există uneori o tendință de a percepe aproape automat regionalismele europene ca fiind etnice la bază (de exemplu, MacDonald 1993:16 poate fi interpretat în acest fel).

Totuși, sunt multe cazurile în care acest lucru ar fi cel puțin dubios chiar dacă el nu este ușor de argumentat, mai cu seamă în mediul academic care a trebuit să se înfrunte cu sugestia că agenții de bursă londonezi (Cohen 1974) și Partidul Comunist Italian (ei bine, aproape; vezi Shore 1993b) reprezintă grupuri etnice, oricât de contrare intuiției ar părea aceste lucruri. Una dintre obiecții este că o astfel de abordare tinde să favorizeze subgrupurile din cadrul unei societăți, ignorând astfel posibilitatea de a acorda etnicitatea grupurilor majoritare din statul național. În ultimii ani au fost făcute unele studii despre etnicitatea majorității din Europa (de exemplu, Forsythe 1989, despre Germania; Just 1989, despre Grecia), dar realitatea este că, în general, etnicitatea sugerează o minoritate într-o oarecare măsură în opoziție față de majoritatea națională. Astfel, „majoritatea” devine echivalentă cu „națiunea”, iar relațiile etnice sunt în mare parte între majoritate și minoritate – cu alte cuvinte, între cei care au un stat și cei care n-au, dar care se află totuși în interiorul granițelor aceluși stat – și în mod definitoriu între două identități care sunt tratate ca relativ delimitate și ca absolut opuse una celeilalte. Aceasta este întrucîtva diferită de relația centru-periferie presupusă de regionalism, care, în cazul în care cei doi poli împărtășesc măcar unele elemente de identitate, este segmentată – adică, poliul pot fi opuși la un nivel, în vreme ce la altul poliul regional este clar inclus în cel național.

Cîteva exemple pot face această distincție mai clară. În Germania și Anglia – care, lăsînd deoparte minoritățile imigrante urbane, se bucură amîndouă de un mare grad de omogenitate etnică – identitățile regională și națională nu se exclud reciproc. Ele nu se exclud reciproc neapărat nici în Franța și Italia, unde există subidentități majoritare în unele regiuni și identități etnice minoritare în altele. Poți fi normand sau gascon fără a înceta să fii francez: identitatea regională se include în identitatea ta națională. În Bretagne sau Catalonia, pe de altă parte, identitatea regională se poate considera ca excluzîndu-se reciproc cu identitatea națională: amîndouă identitățile există pe un nivel care este direct comparabil. Desigur, statul francez este suficient de puternic pentru a-și menține suveranitatea asupra tuturor regiunilor sale, ceea ce nu înseamnă însă că el este binevenit în toate. El poate chiar întîmpina rezistență. Însă în primele două cazuri acest lucru nu se poate face în numele diferenței etnice, așa după cum s-ar putea în ultimele două. Un alt exemplu îl reprezintă Navara (MacClancy 1993), unde populația

locală se pare că nu se poate hotărî dacă este spaniolă, bască sau navareză, aceasta din urmă fiind percepută, cel puțin în parte, ca o identitate regională mai degrabă decît separată etnic. Regiunea cultivatoare de viță-de-vie Rioja, nu foarte îndepărtată, se află în proces de ascendere la un astfel de statut.

Distincția este contestată deschis în unele cazuri. Regionalismul din Alsacia și Lorena datorează mult graiului german tradițional al locuitorilor lor, care în majoritatea altor cazuri ar fi socotit drept un semn al unei etnicități separate de cea franceză dominantă. Cu toate acestea, ambele regiuni se consideră pe sine de mult timp ca fiind franceze. Mult mai frecvent însă se poate face o distincție atunci cînd o etnicitate majoritară devine izolată într-o altă țară din cauza unei granițe internaționale. Regionalismul german poate fi socotit non-etnic în Bavaria și etnic în nordul Italiei. Minusprapunerea etnicității cu unele regionalisme reiese și din faptul că nu toate minoritățile etnice alcătuiesc o regiune, o entitate care necesită în mod evident continuitate geografică. Minoritățile etnice urbane, care sunt în mod frecvent dispersate, scapă acestei categorii, după cum îi scapă populațiile de origine imigrantă recunoscută ca atare. Astfel, finlandezii din Suedia, portughezii din Spania, spaniolii din Belgia și turcii din Germania nu contribuie la regionalismul european și nici comunitățile imigrante ale căror origini – și de aceea și definire etnică, cel puțin în parte – se află în afara Europei. Cu toate că Marea Britanie, Franța și Germania au toate semnificative populații imigrante de acest ultim fel, fiecare cu propria sa agendă politică pentru viitor, dispersarea în orașele acestor țări, amestecarea rezidențială cu populații mai stabile în aceleași orașe și condițiile urbane se combină în general ducînd la prevenirea apariției oricărei identități regionale. În orice caz, în vreme ce își afirmă diferența etnică, se poate ca imigranții să nu simtă că aceasta este incompatibilă cu identitatea britanică, franceză sau germană.

Identitățile regionale pot traversa granițele naționale la fel de bine după cum se pot încadra în ele, în acest caz ele fiind probabil divizate în ceea ce, în contextul actual, ar putea fi numit subregionalisme. Un exemplu deosebit de interesant este regiunea lingvistică franco-provensală. Mișcările lingvistice și culturale franco-provensale revendică existența unei regiuni care acoperă nu numai zona aceea, ci și sud-vestul Elveției și estul Franței pînă în împrejurimile Lyonului. Deși acestea sînt zone pe care naționaliștii francezi le-ar considera Alpii francofoni, adepții acestor mișcări susțin diferența lor față de limbile naționale franceză și italiană. Un element, Valle d'Aoste din nord-vestul Italiei este o regiune francofonă oficial autonomă în cadrul statului italian. Neoficial, totuși, ea poate fi văzută ca parte a acestei identități regionale franco-provensale mai largi, întinsă pe teritoriul mai multor țări. Aceasta îi diluează propria particularitate regională, în vreme ce îi întărește poziția față de Roma în virtutea apartenenței sale la un regionalism transfrontalier mai întins. Desigur, această identitate multiplă este supusă contextualizării și există diferențe dialectale în interiorul zonei franco-provensale

înseși, însă diferitele nivele ale identității sînt totuși reale pentru populația locală (anchete de teren, 1994). Nu toate aparentele exemple intră în această categorie: de pildă, în Catalonia sunt prea puține revendicările de unificare a părții franceze cu El Principat, regiunea catalonă dinăuntrul Spaniei, care se bucură în prezent de o autonomie considerabilă (vezi O'Brien 1993:112-13).

Regionalismul și birocrăția

Regionalismul nu este însă doar o mișcare populară – el poate fi totodată un instrument birocratic. Guvernările naționale pot regionaliza administrația, fără ca aceasta să implice nimic din identitățile regionale populare, un bun exemplu în acest sens reprezentîndu-l Marea Britanie și, în ultima vreme, țări precum Irlanda și Grecia, care practic au fost nevoite să inventeze regiuni și structuri regionale pentru a administra asistența financiară acordată de UE. Birocrațiile locale și regionale pot sprijini aceste acțiuni, în același timp ele pot căuta și să împrumute o parte din legitimitate de la identitățile locale. Iar acolo unde acestea nu există, se poate ca birocrațiile să caute să le creeze. Acest fenomen seamănă cu ideile naționaliste din secolul al nouăsprezecelea – pe care identitățile locale și regionale se găsesc acum în situația de a le pune la încercare. Procesul poate avea loc treptat, reflectînd mai degrabă vederile personale ale birocraților decît o politică prestabilită. Problema reală din punct de vedere antropologic, totuși, este faptul că birocrațiile sînt tot așa de capabile să genereze sensuri, identități și simboluri care le sprijină și le exprimă ca orice altă colectivitate. Antropologii au început abia de curînd să recupereze această viziune, mare parte a progresului provenind din studiul birocrațiilor europene (de exemplu, Shore 1993a; Shore și Black 1994).

Politicile regionale europene datează de fapt de dinainte de Tratatul de la Roma din 1957. Milward îi găsește originile într-o soluție de compromis în tratarea restructurării industriei carbonifere belgiene din Borinage, în sudul țării, pe vremea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului (1994:111-18). Deși la început Franța a rezistat cu îndîrjire acestei acțiuni, Borinage a devenit o asemenea piatră de încercare a hotărîrii CECO încît identificarea sa ca regiune a trebuit susținută cu puțină mistificare. În formularea lui Milward (ibid.:115): „Odată ce fuseseră lansate planurile de dezvoltare regională, eforturile geografilor, sociologilor, istoricilor și economiștilor de la începutul anilor '60, de a descrie și defini natura regională unică a Borinage sînt un exercițiu de pedanterie academică”.

Cu toate acestea, deși întotdeauna subordonată politicilor de dezvoltare economică, în special celor de ocupare a forței de muncă, ideea politicilor regionale a fost adoptată de birocrați și politicieni deopotrivă. Pentru birocrăția UE de azi, într-adevăr, regionalismul rămîne o chestiune de politici strîns legată de un dezavantaj economic relativ. Politica UE este de a se realiza cea mai mare uniformitate infrastructurală posibilă în cadrul Europei, astfel încît concurența să

se poată desfășura în condiții de egalitate. Regiunile sunt văzute drept cheia acestei politici, argumentul fiind că, altminteri, cei cu infrastructura cea mai slabă vor pierde atât investiții cât și mină de lucru. Politicile regionale sunt justificate și în termeni politici și culturali, ceea ce poate părea contradictoriu, în funcție de care document oficial este citit. Astfel, pe de o parte, ea este percepută ca păstrînd diversitatea Europei (ECUK 1994:3), iar pe de alta ca încurajînd solidaritatea europeană prin convergența economică (CEC 1984:9).

În trecut, delimitările oficiale ale regiunilor de către UE erau clar influențate de această perspectivă exclusiv economică, ignorîndu-se adesea ideile populare de regionalism și, astfel, creîndu-se posibilitatea conflictului cu ele. Astfel, din cele șapte regiuni în care este împărțită Franța, regiunea aflată în stagnare Pas de Calais este scoasă în evidență, în vreme ce, de pildă, Normandia și Burgundia sînt ignorate. Olanda este împărțită brutal în Nord, Sud, Est și Vest, în vreme ce Republica Irlanda formează o regiune în sine (CEC 1991). În Anglia, comasarea Dorsetului cu Gloucestershire, a Hampshire cu Buckinghamshire și a Lincolnshire cu Derbyshire în aceleași regiuni pare prea puțin justificată din perspectiva identităților locale (ECUK 1994:21). În Germania, UE respectă, după cum se știe, sistemul landurilor, dar acesta este la rîndul lui rezultatul istoric a numeroase compromisuri cu identitățile locale. În mod evident, majoritatea acestor definiții ignoră atât cerințele istoriei, cât și ale identităților locale referitoare la nivelul regional.

Totuși, între timp s-a ajuns la recunoașterea faptului că implementarea politicilor poate fi, de fapt, consolidată de cultivarea altor aspecte, mai strîns legate de identitate. Ca urmare, ideea unei „Europe a regiunilor” a intrat de acum în gîndirea birocratică a însuși Bruxellesului (Shore 1993a; Shore și Black 1994:291, 294-5); ele sînt uneori denumite „mezonivele ale guvernării” (Mazey 1995:79). Aceasta este în parte o reacție la faptul că acolo unde conflictele regionale cu centrele naționale au fost inițial bipolare, regiunile au în prezent tot mai mult puterea de a se folosi de rivalitatea Bruxellesului cu centrele naționale. Experiența lui Shore și Black a arătat că birocrății de la Bruxelles au fost destul de conștienți de această posibilitate și chiar pregătiți să profite de ea, deși ideea lor de regionalism popular părea să fie totuși preponderent una etnică. Aceasta a fost totodată o poziție confidențială din cîte se pare sau cel puțin susținută cu discreție, care, diseminată prea mult, ar da argumente din belșug euroscepticii lor de pretutindeni.

Asociații regionale oficiale și neoficiale

Totuși, inițiativele regionale au de fapt o istorie destul de îndelungată ca mijloace de contracarare a naționalismului, una care precede și care a fost inițial independentă de încercările instituționalizate de unificare a Europei prin EEC și succesorii săi, chiar dacă europenizarea și regionalizarea, ca idei, s-au împletit. După cum sugerează Harvey (1994:4), „Regionalizarea, defalcarea problemelor pe zone ușor de mînuit,

a făcut acum loc unui regionalism agresiv”. Totuși, el mai adaugă: „O «mișcare» regională – în opoziție față de «regionalizare» – presupune participarea publică” (ibid.:10). Dacă încercările inițiale de promovare a regionalismului și de a conferi ideii o expresie instituționalizată dincolo de granițe au venit de la înseși cîteva regiuni, trebuie recunoscut faptul că la început aceasta a fost o mișcare în mare parte birocratică. Prima asociație care a fost înființată, la Geneva în 1951, a fost Consiliul European al Municipalităților care în 1981 a devenit Consiliul European al Municipalităților și Regiunilor (vezi CEMR n.d.), cea mai vizibilă expresie a sa fiind fenomenul înfrățirii orașelor. Adunarea, inițial Consiliul Regiunilor Europene a fost fondată mult mai tîrziu, în 1985, ca reacție la prima conferință a Parlamentului European cu regiunile Comunității Europene pe atunci (vezi AER 1993).

Aceste două organisme sînt oficiale, în sensul în care ele implică reprezentanți ai unor guvernări locale sau regionale constituite în mod binemeritat, însă neoficiale la nivel european, întrucît ele nu au fost înființate cu intenția reprezentării oficiale și instituționale a regiunilor: cu alte cuvinte, ele nu se bucură de un statut oficial echivalent cu cel al Comisiei Europene sau al Parlamentului European. Astfel de organisme există într-adevăr, organisme care, deși poate luptă pentru o recunoaștere adecvată, se bucură din punctul de vedere al formei de statut oficial ca instituții ale integrării europene. Există două foruri principale, unul aflat sub auspiciile Consiliului Europei, celălalt sub cele ale UE. Congresul Autorităților Locale și Regionale ale Europei este responsabil pentru multele activități ale Consiliului Europei legate de guvernarea regională și locală. Astăzi, totuși, speranțele politicianilor regionali și locali sînt mult mai concentrate asupra organismului UE, Comisia Regiunilor, preconizată prin Tratatul de la Maastricht din 1992 și înființată în 1994. CR are doar un rol consultativ, însă cu drept de a fi consultată într-un număr crescînd de domenii politice, unul cheie fiind coeziunea socială. Aceasta în mod special este recunoscută ca o chestiune de competență regională, prin rolul larg al regiunilor în administrarea fondurilor structurale (de pildă, asistența acordată de Bruxelles regiunilor cu probleme de dezvoltare specifice), și este legată de principiul subsidiarității (în esență, faptul că funcțiile administrative ar trebui îndeplinite de nivelul cel mai de jos al administrației pentru a fi eficiente, ceea ce, în mod logic, ar crește responsabilitatea democratică). CR are, de asemenea, dreptul de a-și prezenta opinia în alte chestiuni, inclusiv propuneri legislative cu privire la care a fost consultată Comisia Social-Economică, fie din proprie inițiativă, fie la inițiativa Comisiei, și se poate întruni din proprie inițiativă.

Deși organism oficial cu oarecare autonomie, CR pare să fie stîmjenită ca și organism democratic de către structura sa. Aceasta se datorează în parte rolului său pur consultativ, o restricție impusă în ciuda apelurilor la transformarea ei în cea de a doua cameră a Parlamentului European. Aceste apeluri au fost lansate inițial în Germania și se zice că ideea inițială a CR ar fi venit din Bavaria, un land

german cu un înalt nivel de identitate și cu autonomie câștigată prin puteri proprii. Totuși, nu există nici o prevedere, doar o așteptare, ca reprezentanții să aibă mandate democratice (în sensul în care ei să fie cel puțin reprezentanți aleși ai autorităților pe care le reprezintă în CR). Această ambiguitate a condus la încercarea fostului guvern conservator al Marii Britanii de a se sustrage acestei prevederi prin numirea în CR de funcționari publici nealeși și de membri ai organismelor administrative independente nominal dar care se bazează pe finanțare guvernamentală, deși pînă la urmă această încercare a fost blocată de Camera Lorzilor. Un alt indiciu al dorinței acelei guvernări de a menține controlul este că reprezentarea din Marea Britanie s-a bazat nu pe autoritățile locale ca atare, ci pe planificarea regiunilor, ale căror rezonanțe locale au fost limitate, ca să nu spunem mai mult. Alte țări par să fi fost mai pregătite să joace rolul democratic, majoritatea covârșitoare a reprezentanților fiind aleși în organismele pe care le reprezintă în cadrul CR. Totuși, numirile în sine sunt făcute de guvernele naționale, reprezentarea fiind calculată pe o bază națională, în funcție de populația statului respectiv. Deși implicarea reprezentanților Marii Britanii în sesiunile plenare ale CR este recunoscută în momentul de față ca fiind printre cele mai bune (*Regions and Cities of Europe* 6, ianuarie 1996), aceasta reflectă mai degrabă frustrarea locală față de guvernarea centrală a Marii Britanii decît entuziasmul de la Whitehall pentru ideea regională. O altă fisură în credibilitatea democratică a CR este faptul că membrilor aleși care își pierd susținerea în circumscripțiile locale nu li se cere să demisioneze din CR și adesea nici nu o fac. Ca urmare, CR a câștigat un fel de reputație de refugiu pentru politicienii care nu au fost realeși.

Opiniile sunt diferite în ceea ce privește gradul de importanță pe care îl va dobîndi CR. Pentru unii, ea este o etapă pe drumul spre o Europă cu adevărat federală. Jacques Blanc, pe de altă parte, fostul său președinte dar și un apărător fervent al statului național, crede că acesta din urmă va continua să fie cea mai importantă unitate administrativă și politică a Europei și vede regionalismul într-adevăr ca pe „antidotul la separatism” (citată în Tyler 1994). Aceasta este o opinie destul de diferită față de percepția frecventă a birocratilor și politicienilor din afara CR, că ea ar fi abia puțin mai mult decît un atelier de dezbateri a unor chestiuni minore, sau un forum pentru politicienii regionali și locali ambițioși, sau amîndouă (anchete de teren, 1996).

Un alt element regional care ar trebui menționat aici este crearea a opt megaregiuni pentru și de către UE, toate traversînd explicit granițele naționale (“zone de cooperare transfrontalieră”; vezi *Europe 2000+* 1995). În prezent, acestea tind să fie legate de zone politice specifice. Astfel, de exemplu, regiunea Mării Nordului, compusă din nordul și centrul Angliei, nordul Olandei și întreaga Danemarcă, este menită să trateze problema poluării mediului. În același chip, regiunea Arcului Atlantic, compusă din 32 de regiuni din sud-vestul Angliei, coasta atlantică a Spaniei și Franței și întreaga Irlandă, Scoție, Țară a Galilor și Portugalie,

are ca centru de interes chestiuni precum șomajul în zonele marginale și colaborarea în problema poluării cu petrol, deși unii din cei implicați se referă și la dimensiunea „celtică” a acestor regiuni (Helm 1996:18). Unele din aceste alianțe își au originea în inițiative locale, însă au fost adoptate de UE pentru anumite obiective, cum ar fi transportul. Această dimensiune a condus la Perspectiva Dezvoltării Teritoriale Europene a UE, care, deși nu are caracter de obligativitate pentru statele membre, trasează bazele pentru cooperarea regională viitoare la acest nivel, combinând explicit regiuni ale unor state membre diferite. Deocamdată, rațiunea este iarăși pur și simplu egalizarea economică și socială a dezvoltării diferitelor părți ale Europei. Totuși, după cum vom vedea, autoritățile locale creează ele însele alianțe transfrontaliere între ele, care dublează această dezvoltare oficială a Bruxellesului. La fiecare nivel, credibilitatea democratică rămîne o problemă, în prezent fiind greu de creditat sugestia lui Harvey potrivit căreia astfel de alianțe „pot crea în timp un nivel intermediar de autoritate, între regiune și centrul european, mai relevant decît vechiul stat național” (1994:60) – desigur, în contextul identității populare. Asemenea alianțe nu sînt întotdeauna populare, de pildă, euroregiunii Schleswig, situată de o parte și de alta a graniței germano-daneze, i se opun majoritatea danezilor locali, de teama dominației germane (Bendixen 1997).

Conflicte intrabiurocratice: strategiile locale raportate la Bruxelles și la centrele naționale

Voi trece acum la prezentarea unor poziții etnografice și birocratice cu privire la regionalism așa cum sunt ele percepute mai cu seamă de autoritățile locale și regionale din Marea Britanie — de la Bruxelles și din țară. Un prim punct este faptul că există conflicte clare în unele cazuri între reprezentanții regionalismului la diferite nivele birocratice și, respectiv, între politicile lor. Acest lucru este exemplificat de Marea Britanie, pe care Bruxellesul a împărțit-o, ca pe alte țări membre UE, în regiuni a căror definire este în mare parte arbitrară din punctul de vedere al identităților populare (CEC 1992:6). Totuși, biroul Marii Britanii din cadrul UE nu respectă întotdeauna granițele trasate de Bruxelles: de pildă, pentru anumite scopuri, Londra a redus regiunea „Sud-Vest” după împărțirea Bruxelles-ului, compusă din Dorset, Somerset, Avon, Wiltshire, Gloucestershire, Devon și Cornwall, la regiunea „Vest”, din care lipsesc ultimele două (cf. ECUK 1994). În chip asemănător, potrivit altui informator, în vreme ce autoritățile locale din estul Angliei își doreau o regiune mică, în componența căreia să intre Norfolkul, Suffolkul și Cambridgeshire, biroul Marii Britanii de la Bruxelles a insistat pe crearea unei regiuni „Est” care să includă și Bedfordshire, Essex și Hertfordshire. Mai mult, ambele reprezentanțe pot fi modificate sau chiar respinse în totalitate la nivelul autorității locale: de pildă, Dorset, Hampshire și Normandia Inferioară au un birou comun la Bruxelles, înființat în aprilie 1995. Această „regiune” nu este numai transregională

potrivit delimitărilor Londrei sau ale Bruxelles-ului (Hampshire face parte din regiunea „Sud”, iar Dorsetul din Regiunea „Vest”, în împărțirea făcută de Londra), ci și transnațională.

Opiniile informatorilor diferă însă în ce privește rațiunea acestei încălcări. Pentru unul din ei, la nivelul local în sudul Marii Britanii, rațiunea a fost impunerea mandatele acestor trei autorități ca regiune comună și „exprimarea acestei unități” explicit; s-a considerat, de asemenea, că era cu atât mai bine cu cât sursa de informații cu privire la politicile UE era mai apropiată și că efectele locale ale informațiilor respective vor avea astfel un impact mai mare. În biroul reprezentativ din cadrul Bruxelles-ului a existat mai multă precauție, această „regiune” (Dorset, Hampshire, Normandia Inferioară) nefiind reprezentată ca avînd o identitate proprie sau ca fiind mai mult decît o simplă structură de cooperare pentru a obține informații și fonduri de la Bruxelles și de a face lobby acolo. În jargon UE, adiționalitatea (adică principiul că banii UE trebuie să reprezinte un plus, iar nu să înlocuiască finanțarea națională) este cel puțin la fel de importantă ca subsidiaritatea. Nu a existat nici o pretenție de evitare sau ocolire a Whitehallului sau Parisului – lucru care era socotit drept o concepție greșită comună. În orice caz, au fost mult mai puțini bani disponibili direct de la Bruxelles decît de la sau prin Londra sau Paris. Totuși, a avea un birou la Bruxelles era considerat un lucru important pentru a se asigura că nu erau ratate fondurile existente și s-a dovedit, totodată, un lucru justificat din punct de vedere financiar. Istoria acestei alianțe anume a fost reprezentată de asemenea, ca întîmplătoare și neplanificată, generată de legăturile pe care Dorsetul și Hampshire le dezvoltaseră fiecare independent cu Normandia Inferioară în privința mai cu seamă a schimbului de informații. Mai recent, Insula Wight li s-a alăturat, deși, cu nivelul de trai și cu rata șomajului pe care le are, ea este o zonă mai defavorizată. Acest lucru nu a fost perceput ca o problemă, atîta vreme cît puteau fi evitate conflictele referitoare la finanțare: astfel nu au existat asemenea conflicte între Hampshire și Dorset, deoarece ele erau eligibile pentru fonduri diferite într-o anumită măsură, chiar dacă ambele au beneficiat de KONVER (programul de asistență UE pentru zonele care în trecut au avut legătură cu apărarea).

Biroul regional al Devonului și Cornwallului a fost înființat într-o manieră *ad hoc* asemănătoare, inițial de Consiliul Comitatului Cornwall în asociere cu Consiliul Comitatului Plymouth, Consiliul Comitatului Devon alăturîndu-li-se ulterior. Deși nu există o alianță structurată cu regiuni franceze ca în cazul anterior, legăturile dintre Cornwall și Bretagne și dintre Devon și Calvados au fost considerate importante. Aceasta s-a întîmplat în ciuda rivalității dintre Cornwall și Bretagne în ce privește pescuitul – deși reală, ea era veche de secole și nu a fost văzută ca un impediment în dezvoltarea cooperării în ansamblu. Iarși, rațiunea de a avea un birou reprezentativ comun a fost să se asigure eliberarea de fonduri către autoritățile

locale, fonduri care altfel s-ar fi dus într-altă parte, chiar în afara Uniunii, de pildă în Europa de Est, chiar dacă destinația lor inițială ar fi fost Londra. Nu a existat nici o aluzie referitoare la folosirea biroului pentru afirmarea identităților regionale ca atare, care, dată fiind identitatea aparte a Cornwallului ca însăși marginea celtică a Angliei, poate fi greu de susținut pentru cauze interne, în ciuda pretensei geneze a alianței după modelul regiunilor muntoase și insulelor Scoției, o altă regiune periferică cu probleme economice grave și de durată.

Se poate socoti diferența de perspectivă din cadrul primei alianțe ca reflectînd apropierea relativă față de Bruxelles și agendele relațiilor publice respective: ceea ce țin autoritățile locale să justifice în fața alegătorilor lor este făcut să pară mai puțin presant în mediul de seră al instituțiilor europene. Totuși, sînt mai înclinat să cred că diferența în acest caz poate fi la bază una personală. Biroul regional al Nordului Angliei de la Bruxelles, de pildă, este văzut ca avînd o agendă politică definită pentru autonomia regională sub forma unei adunări regionale, pentru care este interesată să facă lobby la fel de mult ca pentru oricare alt lucru. În cazul Devonului și Cornwallului, se pare că a existat mai multă convergență între biroul de la Bruxelles și cel de acasă decît în cazul Dorsetului și Hampshire.

Revenind la Dorset, el pare să țină în mod deosebit la integrarea împreună cu alte regiuni în organisme precum Conferința Regiunilor Maritime Periferice; Asociația Regiunilor Europene, care nu este limitată la statele UE; Protocolul celor Cinci Regiuni, care leagă cinci regiuni din cinci țări din vestul Europei; și Regiunea Arcului Atlantic, înființată pentru a aduce la lumină profilul neglijatei coaste atlantice a Europei (Consiliul Comitatului Dorset n.d.:21-6). Asociația Regiunilor Europene, de pildă, este menită „să întărească reprezentarea regiunilor în cadrul instituțiilor europene” (ibid.:22), precum și să joace rolul de canal de comunicare cu Bruxelles-ul, ocolind centrele naționale. Ea este percepută ca jucînd un rol similar celui al înseși Asociației Consiliilor Comitatelor din cadrul Marii Britanii, care funcționează ca și „conductor al comentariilor consiliilor comitatelor către Comisie” (ibid.:21), ocolind similar guvernarea națională de la Whitehall. În ce privește Dorsetul, cooperarea dintre regiuni are în mod destul de conștient o dimensiune politică, precum este și o chestiune de îmbunătățire, de exemplu, a infrastructurii ori legăturilor comerciale. Arcul Atlantic este cu franchețe descris drept „un lobby politic” în broșura oficială (ibid.:22), care afirmă de asemenea (ibid.:21): „Cooperarea cu alte organisme este esențială dacă Dorsetul dorește ca opinia sa să fie acceptată în Europa. Adevărul este că Comisia va acorda mai multă atenție mai multor autorități care conlucrează decît ar acorda uneia singură”.

Asemenea inițiative pot cu siguranță fi încurajate la nivele superioare. Totuși, alianțele formate de autoritățile locale din proprie inițiativă trec adesea peste granițele regionale din viziunea Bruxellesului sau a centrelor naționale. Fără a fi concepute pentru a li se opune sau a le desfide neapărat pe acestea din urmă,

alianțele pot fi văzute ca un exercițiu de fortifiere a puterii locale, în care autoritățile locale profită de sprijinul Bruxelles-ului pentru inițiativele locale în vreme ce în același timp produc soluții care se adecvează doar circumstanțelor locale. Această procedură a ajuns să fie cunoscută în cercurile autorităților locale din Marea Britanie ca „ocolirea Whitehallului”, cu toate că nu este percepută invariabil ca relevantă sau de dorit nici măcar în aceste cercuri.

Totuși, un indiciu al faptului că multe regiuni sînt ele înseși deplin conștiente de posibilitățile pe care le poate oferi integrarea europeană este că aproape cincizeci dintre ele din întreaga Europă își înființaseră birouri permanente la Bruxelles pînă în 1992 (CEC 1992:2) și 130 pînă în 1996 (Helm 1996:18). Nu toate sunt secesioniste sau autonomiste, nici, precum comitatele engleze Essex și Lancashire, nu sunt neapărat regiuni în nici o accepțiune birocratică normală a termenului (Tindale 1995:4). Totuși, există o tendință crescîndă în unele cercuri de a defini toate identitățile și instituțiile subnaționale ca fiind regionale, inclusiv pe cele locale și urbane.

Să examinăm alte cîteva exemple implicînd autorități regionale sau locale din Marea Britanie și să arătăm gradul în care multe din aceste alianțe sunt încă bazate pe politici, deși sunt născute din inițiative locale. Țara Galilor este parte a grupului zonelor miniere din Europa și totodată a Interreg II a UE împreună cu ambele părți ale Irlandei. Centrul European al Țării Galilor de la Bruxelles pretinde că el a jucat un rol esențial în a determina CE să accepte relevanța granițelor maritime în acest context. Scoția este legată de regiunile nord-scandinave, datorită interesului comun față de mediul înconjurător și educație, precum și cu Țara Galilor și cu Aarlborg din Danemarca datorită interesului față de învățămîntul din zonele periferice. Essexul are împreună cu Picardie (Franța) un birou la Bruxelles și anumite proiecte cu Picardie (Franța) ce presupun cooperarea în calificarea forței de muncă, în învățămînt și turism. Cele două sunt văzute ca similare în proximitatea capitalelor lor naționale precum și ca avînd industrii majore (de automobile, de prelucrare a alimentelor, electronică) în comun, și există un aranjament și cu Turingia din estul Germaniei, rezultînd astfel o triplă alianță, justificată prin aspecte culturale precum și economice ale cooperării, și în termenii dezvoltării apropierii autorității locale din fiecare zonă de cetățenii respectivi. În general, s-a considerat că există o puternică conștiință europeană în Essex, în ciuda prezenței unor parlamentari eurosceptici (cel mai cunoscut, Teddy Taylor).

Kentul are legături cu Nord Pas de Calais și cele trei provincii belgiene, o alianță care are statut juridic, chiar dacă fiecare partener păstrează un birou separat la Bruxelles. În cazul Kentului, ideea biroului este de a risipi zvonurile potrivit cărora Kentul ar fi relativ prosper și de a obține partea cuvenită de la biroul din Bruxelles pentru cetățenii Kentului, care sînt înclinați să vadă în UE mai cu seamă o sursă de șomaj (ofițerii de la vamă, transportatorii de marfă, fermierii în urma crizei bolii vacii nebune etc.). De asemenea, conflictul dintre Sussexul de Vest și cel de Est cu privire la granițele dintre ele le-a împiedicat pe amîndouă să intre în această alianță după cum ar fi dorit Kentul.

Informatorul nostru de la biroul din Bruxelles al Kentului a sugerat că comitatele care nu se află la graniță, precum cele de cealaltă parte a Londrei, au fost în general mult mai puțin interesate în alianțe transfrontaliere. Autoritățile din Anglia de Est au manifestat deocamdată puțin interes, cu toate că cel puțin Gloucestershire, Somerset, Avon și Wiltshire, și mai îndepărtate de orice graniță internațională, cooperează pentru înființarea unui birou propriu la Bruxelles. Oxfordshire are într-adevăr aranjamente *ad hoc* cu Turingia, pentru care este un canal de obținere a expertizei silvice a universității, și de asemenea, cu Perm (Rusia), o zonă producătoare de armament acum dezafectată, ca și Oxfordshire. Totuși, comitatul nu consideră că merită să își înființeze un birou la Bruxelles, deși în momentul de față contează pe Bruxelles pentru niște finanțări de bază în domeniul educației, mediului și transportului.

Pe de altă parte, Forumul Regional West Midlands, o inițiativă regională care include 5,5 milioane de persoane din Warwickshire, Herefordshire, Staffordshire și Shropshire, are alianțe strînse cu birourile reprezentative germane, cu toate că nu văd în structura rigidă a acestora un model de urmat. West Midlands se află în același timp în Zona Metropolitană de Nord-Est după împărțirea Bruxellesului, care mai include Dublinul, Frankfurtul, Ile de France și așa-numitul Randstad din Olanda, precum și în Arcul Atlantic, situându-se tocmai în afara regiunii Capitalelor Centrale, care se întinde de la Ruhr și Paris prin Belgia și Londra, dar care se termină la Banbury (Oxfordshire). Acesta este locul în care am găsit subliniată ideea West Midlands-ului ca o regiune cu identitate proprie, în opoziție cu East Midlands, care a fost delimitată ca aflându-se de cealaltă parte a Străzii Watling (un vechi drum roman care traversează regiunea în direcția sud-est – nord-vest). Această identitate era percepută ca deținând un aspect economic, coeziunea ei provenind din regenerarea economică, însă informatorul respectiv spera că ar putea apare un sentiment de identitate populară din ea: un proces și o idee dirijată de aparatul birocratic, dacă nu de elite, deși finalizarea era văzută ca aflându-se „la cincizeci de ani distanță”. Pe de altă parte, reprezentantul Adunării Regionale a Yorkshire-ului și Humberside-ului era mult mai interesat de regenerarea economică decât de identitatea regională, susținând pur și simplu că ceea ce el numea „cultură” urma — în cazul în care ea ar exista — să își poarte singură de grijă. Și în cazul nord-estului Angliei, se prevedea apariția unei puternice identități locale după ce Adunarea va fi fost înființată. Aceasta, din nou, era o inițiativă regională datînd din 1987, constituită juridic, însă nerecunoscută oficial. Această nerecunoaștere nu a contat: atîta vreme cît exista uniformitate politică în regiune, după cum este în mod invariabil, Whitehallul putea face prea puțin pentru a contracara această încercare de a da regiunii o oarecare libertate de manevră. De aceea, în acest caz, identitatea regională este percepută mai degrabă ca venind în sprijinul unui program politic (în sensul larg) decât ca exprimînd unul economic. Adunarea ca atare nu are alianțe cu străinătatea, deși autoritățile locale luate în parte au.

Încheierea de alianțe transfrontaliere nu se limitează la Marea Britanie și poate avea loc fără să includă neapărat Marea Britanie; după cum am văzut, ea poate încorpora regiuni din afara UE (vezi Harvie 1994:60). Un exemplu remarcabil al primului tip de alianțe transfrontaliere îl reprezintă alianța celor „patru Motoare” dintre Baden-Württemberg, Rhone-Alpi, Catalonia și Lombardia, care cu siguranță se percepe pe sine drept modelul unei modalități alternative de organizare a Europei, cu existența unei adunări legislative ca și premisă pentru aderare și cu o concentrare pe înalta tehnologie (ibid.:59,62). O alianță similară există între Saarland, Lorraine și Luxemburg, la inițiativa remarcabilului politician social-democrat german și fost primar al Saarlandului, Oskar Lafontaine.

Un exemplu de alianță dincolo de granițele UE este așa-numita “Euroregiune Nysa” compusă din regiunile de graniță ale Saxoniei de Est din Germania, Boemiei de Nord din Republica Cehă și Silezia Inferioară din Polonia. Aceasta a fost fondată în 1991, din inițiative locale, cu toate că lipsa oricărei tradiții de autonomie locală în aceste state foste comuniste a avut ca rezultat un început încet, deciziile majore trebuind adeseori supuse aprobării centrelor naționale. Unul din centrele de greutate ale acestei alianțe îl constituie orașul Gorlitz/Zgorzelec, un vechi oraș german de provincie care acum este situat pe granița germano-poloneză, unde locuitorii de fiecare parte pot trece de cealaltă parte folosind doar cărțile simple de identitate (atâta vreme cât rămân în zona de graniță) și unde serviciile de transport cu autobuzul peste graniță pot fi plătite în oricare dintre cele două monede. La nivel mai general, există colaborare în ce privește serviciile publice (mai ales în cazul urgențelor și al apărării împotriva dezastrelor), promovarea comerțului și turismului, lupta împotriva infracționalității și stimularea culturii (Irek 1999).

Concluzie

Aceste interviuri și alte informații arată o trecere de la un relativ entuziasm pentru alianțele regionale și cooperarea cu Bruxellesul pentru a ocoli mîna moartă a centrului național, la o viziune pur pragmatică axată mai degrabă pe cooperarea în obținerea de fonduri și pe schimbul de informații, decît pe crearea unei identități în sine. Multe alianțe au loc între zone cu profil economic sau social similar. Foarte multe depind încă de tensiunile dintre nivelul local (diferit de cel regional) și cel național. Totuși, este evident că chiar și în Anglia, în vreme ce conștiința populară a identităților regionale poate să rămînă slabă, identitățile locale pînă la nivel de comitat pot fi foarte vibrante (cf. Young et al. 1996). Politicienii locali pot fi în mare măsură motivați de realizările pentru zona lor locală și vor urma orice strategie care ar putea pluti în aer la un moment dat pentru a le obține.

În același timp, există limitări clare pentru cooperarea regională atît în cadrul granițelor naționale cît și în cadrul celor europene. Regiunile nu doar cooperează, ci și concurează, iar regiunile mai înstărite sprijină regionalismul ca pe un mijloc

de distanțare față de vecinele lor mai sărace și de păstrare a pozițiilor lor privilegiate (Liga Lombardă, de pildă). Ele se pot chiar alia cu centrul național împotriva altor regiuni. Dezvoltarea regională nu a funcționat în unele zone în mod evident, cum ar fi Mezzogiorno din sudul Italiei și anumite părți ale Spaniei și Greciei, care continuă să rămână de fapt încă și mai mult sub media europeană din punct de vedere economic în ciuda direcționării de fonduri structurale către ele. Aceste regiuni nu au de aceea puterea de a face alianțe utile: exemple remarcabile, precum Alianța Celor Patru Motoare, sînt între regiuni relativ prospere al căror principal interes este să își mențină acea prosperitate (cf. Harvie 1994:6). Un alt considerent este acela că politicienilor locali de cele mai multe ori le displace introducerea de noi instituții regionale, pe care le percep fie ca aflîndu-se în competiție cu propria lor putere ca organ ales, fie, ca în cazul Marii Britanii, ca reprezentînd încă un paliu al guvernării centrale situat deasupra lor.

Mai general, cu toate că autonomia și receptivitatea crescute față de identitățile și revendicările locale sînt certe pentru unitățile subnaționale în general, pînă la nivelul orașului, nu există nici un semn că statele naționale ale Europei, care sînt încă membre de primă linie ale UE, sînt pregătite să își cedeze suveranitatea către acestea. Cu toate că statul național este adesea perceput ca slăbit nu numai în urma uniunii sale cu UE, ci și a renunțării la politicile de protecționism social și la economiile naționalizate, UE se întemeiază încă pe o serie de tratate internaționale între state suverane, în tradiționala manieră westfaliană. În plus, chiar și directivele Bruxellesului trebuiesc ratificate de parlamentele naționale pentru a beneficia de puterea legii în fiecare din statele membre. Nici secesiunea nu este imposibilă, după cum o demonstrează cazul Groenlandei (teritoriu dependent de Danemarca, NB): UE nu poate fi comparată cu Statele Unite din 1861. Nivelul național continuă să rămînă important indiferent de sentimentul național popular ca atare, care în Marea Britanie și Danemarca este ostil integrării complete, în vreme ce cedează unei identități mai „europene” asociată cu o regionalizare lărgită în Germania, de exemplu, și în Belgia. Aceasta din urmă aproape că a încetat să mai existe ca stat național din cauza devoluției extensive a puterilor și funcțiilor statului către cele trei regiuni administrative (dar și populare) ale sale (Flandra, Valonia și Bruxellesul).

În ansamblu, totuși, multe state naționale europene vor voi și totodată vor fi în stare să opună rezistență față de ritmul schimbării într-un regionalism dus pînă la capăt. Nu este, de aceea, de mirare că gînditorii mai radicali așteaptă de la alianțele transfrontaliere să reconfigureze Europa prin producerea de regiuni de mărimea unui stat care să șteargă granițele naționale tradiționale (precum în documentul *Europa 2000+*). Pentru antropolog, incidental, aceasta are efectul interesant că polaritățile centru-periferie sunt inversate: Bretagne este periferică în Franța, însă destul de centrală în Arcul Atlantic, al cărui sediu administrativ se află la Rennes (Helm 1996:18). Totuși, interviurile mele de pînă acum indică faptul

că această evoluție este una îndepărtată, dacă se va împlini vreodată: poate fi destul de dificil să se găsească identități regionale propriu-zise în unele părți ale Europei, în vreme ce pentru oficiali există întotdeauna probleme mai presante de rezolvat. Dar chiar și așa, multe identități, inclusiv cele naționale din Europa secolului nouăsprezece, precum și multe identități locale din Marea Britanie a aceluiași secol (despre aceasta din urmă, cf. Young et al. 1996), au fost conduse sau impulsionate de elite. De asemenea, regiunile, ca națiunile, sînt idei pentru care uneori oamenii sînt gata să moară, ceea ce nu este cazul Europei, deocamdată. Nu va exista, după toate probabilitățile, o situație stabilă, ci una în care instituțiile și politicienii locali, regionali, naționali și europeni vor continua să-și dispute puterea, după cum fac în alte sisteme „federale”.

Bibliografie

- AER 1993. The Assembly of European Regions (broșură neoficială).
- Bendixen, Grit 1997. Danish Pact Reveals Divisions, în *European* 4-14.5.97.
- Boissevain, Jeremy 1977. Towards a Social Anthropology of Europe, în Boissevain, J. și Friedl J. (editori) *Beyond the Community: Social Processes in Europe*. The Hague: Netherlands Department of Education and Science.
- CCE (Comisia Comunităților Europene) 1984. *The Regions of Europe: Socio-Economic Situation and Development of the Community's Regions*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- CCE 1991. *Working for the Regions*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- CCE 1992. *Helping Europe's Regions*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- CEMR n.d. The Council of European Municipalities and Regions: History, Structures, Activities (broșură neoficială).
- Cohen, Abner 1974 (ed). *Urban Ethnicity*, London: Tavistock.
- Dorset County Council n.d. *Dorset County Council in Europe: Reaching Out to the Future*, Dorchester, Dorset County Council.
- ECUK (European Commission in the United Kingdom) 1994. *The West, a Region of the European Union*, London: HMSO.
- Europe 2000+ 1995. *Regional Planning for the Year 2000*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Forsythe, Diana 1989. German Identity and the Problems of History, în Elizabeth Tonkin, Maryon McDonald și Malcolm Chapman (editori) *History and Ethnicity*, London and New York: Routledge.
- Freeman, S. 1973. Introduction to European Social Organisation, în *American Anthropologist* 75, 743-50.
- Harvie, Christopher 1994. *The Rise of Regional Europe*, London and New York: Routledge.
- Helm, Sarah 1996. Arc of Influence Puts Nations in the Shade, *Independent* 11.7.1996, 18.
- Irek, Małgorzata 1999. Self-governance at the Border: Local Initiatives in the “Dreilaendereck”, ms.
- Just, Roger 1989. Triumph of the Ethnos, în Elizabeth Tonkin, Maryon McDonald și Malcolm Chapman (editori) *History and Ethnicity*, London and New York: Routledge.

- Kaschuba, Wolfgang, și Carola Lipp 1979. *1848 – Provinz und Revolution: kultureller Wandel und soziale Bewegung im Königreich Württemberg*. Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde.
- MacClancy, Jeremy 1993. At Play with Identities in the Basque Area, în Sharon McDonald (ed.) *Inside European Identities: Ethnography in Western Europe*, Oxford and Providence: Berg.
- McDonald, Sharon 1993. Identity Complexes in Western Europe: Social Anthropological Perspectives, în Sharon McDonald (ed.) *Inside European Identities: Ethnography in Western Europe*, Oxford and Providence: Berg.
- Mazey, Sonia 1995. Regional Lobbying in the New Europe, în Martin Rhodes (ed.) *The Regions and the New Europe*, Manchester: Manchester University Press.
- Milward, Alan S. 1994 (1992). *The European Rescue of the Nation State*, London: Routledge.
- O'Brien, Oonagh 1993. Good to Be French? Conflicts of Identity in North Catalonia, în Sharon McDonald (ed.) *Inside European Identities. Ethnography in Western Europe*, Oxford and Providence: Berg.
- Paradowska, Janina 1997. Rysowanie Polski, *Polityka* 20. 12.97. 20-2.
- Schneider, P., J. Schneider și E. Hansen 1972. Modernization and Development: the Role of the Regional Elites and Noncorporate Groups in the European Mediterranean, *Comparative Studies in Society and History* 14, 328-50.
- Shore, Cris 1993a. Inventing the "People's Europe": Critical Approaches to European Community "cultural policy", *Man* n.s.28, 778-800.
- Shore, Cris 1993b. Ethnicity as Revolutionary Strategy: Communist Identity Construction in Italy, în Sharon McDonald (ed.) *Inside European Identities: Ethnography in Western Europe*, Oxford and Providence: Berg.
- Shore, Cris și Annabel Black 1994. Citizen's Europe and the Construction of European Identity, în Victoria Goddard, Joseph Llobera și Cris Shore (editori), *The Anthropology of Europe: Identities and Boundaries in Conflict*, Oxford and Providence: Berg.
- Tindale, Stephen 1995. *Devolution on Demand: Options for the English Regions and London*, London: Institute for Public Policy Research.
- Tyler, Christian 1994. Territorial Champion, *Financial Times* 19.12.94.
- Young, Kenneth, et al. 1996. *In Search of Community Identity*, Bristol: Rowntree Foundation.

Traducere de Doina Baci

*

Robert PARKIN este secretar asistent al Centrului Britanic de Studii Durkheimiene din Oxford și cercetător la Institutul de Antropologie Socială și Culturală din cadrul Universității Oxford, specializat în problemele identității, etnicității și naționalismului în Europa, dar și în cercetarea interculturală a relațiilor de rudenie și în istoria antropologiei. Printre cele mai importante volume ale sale se numără *The Munda of Central India: An Account of their Social Organization* (1992), *The Dark Side of Humanity* (1996), *Kinship: An Introduction to Basic Concepts* (1997).

Robert Parkin, *Regional Identities and Alliances in an Integrating Europe: A Challenge to the Nation State?*, studiu publicat cu permisiunea autorului.

Dilema supraviețuitorilor: identitatea evreilor maghiari după Șoah (1945-1956)

VIKTOR KARÁDY

Identitatea colectivă: câteva generalități

Este un lucru comun în sociologie că studiul identității colective aparține de cea mai complexă zonă de probleme a științelor sociale, mai cu seamă din cauza dificultății de a găsi indicatori obiectivi pentru definirea socială și autodefinirea grupurilor. Un autor a rezumat nu demult această complexitate spunînd că „Evreitatea este în parte religie și în parte naționalitate, într-un amestec schimbător”. Această afirmație era, desigur, gîndită ca o vorbă de spirit ce simplifică în mod necesar problema în vreme ce includea cîteva din componentele sale principale. Printre acestea, trebuie fără îndoială subliniat faptul că identitatea colectivă este un *construct*, alcătuit din componente variabile, care subînțelege că ea este întotdeauna o chestiune de *definiție* voluntară sau arbitrară. Dacă așa stau lucrurile, forma identității colective trebuie să aibă *caracteristici* esențial istorice, care se schimbă în timp și în funcție de context(ul social). Din astfel de afirmații simplificatoare se pot, în multe chipuri, dezvolta diferite perspective asupra naturii reale a identității colective. Mă voi referi pe scurt la cîteva din perspectivele majore utile în contextul de față, înainte de a le aplica situației post-Șoah din Ungaria.

Odată acceptat faptul că identitatea colectivă este un *construct istoric* compus din diferite elemente, trebuie înțeles că importanța și greutatea acestora variază mult în timp. Aceasta este în realitate o afirmație fundamentală dacă se reexaminează cele mai pertinente analize ale marcătorilor identității evreiești, de la denominațiune și practici religioase, limbă și folosirea limbii, folclor, trăsături fizice, separația și competența socio-economică și pînă la modelele intelectuale sau comunitatea de destin. Este destul de clar că specificitatea religioasă și economică a avut mai multă relevanță în ghetouri. În cazurile limită de astăzi se pot găsi evrei în Diaspora sau chiar în Israel cu un puternic sentiment de apartenență la poporul evreu, însă lipsiți de orice formă „obiectivă” de „evreitate”. Evreii „moderni”, convertiți sau „asimilați” din punct de

vedere cultural, pot dovedi în multe cazuri caracteristici spirituale sau antropologice hotărît „evreiești”.

Odată ce identitatea este considerată o chestiune de definire, este inevitabilă întrebarea: *de către cine se face această definire?* Membrii unei comunități își definesc diferența față de ceilalți într-un alt fel decât o definesc cei din afara ei. Pe deasupra, atât unii cât și ceilalți pot sugera mai multe definiții în același timp. De aceea, adeseori există definiri *interne* ale evreității aflate în competiție, adică moduri de a stabili cine este evreu și ce este (sau ce ar trebui să fie) un evreu, elaborate de cei care se consideră evrei, precum și definiri sociale sau *externe* aflate în competiție, adică definiri elaborate de cei din afara grupului. Aici intrăm în miezul problemei. Odinioară, în timpurile de dinaintea emancipării, definirile interne și externe nu lăsau loc unei divergențe prea mari întrucît religia constituia criteriul suprem, cu toate că atât cei dinăuntrul grupului cât și cei din afara lui puteau completa definițiile cu atribute morale, economice, intelectuale diferite. Pe măsură ce s-au impus secularizarea și modernizarea, atât definirile interne cât și cele sociale ale evreității au tins să se diferențieze foarte mult și să dea naștere unor dezvoltări conflictuale.

Într-adevăr, conflictele apar din utilizări colective diferite ale definirii identității, care în general răspund unor scopuri sociale specifice. Întrebarea este nu numai pentru cine, ci și *în ce scopuri* se definește cineva pe sine sau definește pe alții într-un anumit fel. Evreii secularizați sau „moderni” din Diaspora ar sublinia, de pildă, implicațiile spirituale, intelectuale sau etice ale iudaismului precum și contribuția istorică specifică a evreilor la modernitate, spre deosebire de tradiționala evocare a diferenței denominaționale. Definirile date de cei din afara comunității pot varia de la stereotipuri și atribute pozitive sau negative pînă la tot felul de fantasmagorii (mai cu seamă antisemite). Se poate adăuga că majoritatea acestor afirmații conflictuale despre cine și ce este un evreu trădează un mare grad de interdependență. Atît evreii cât și neevreii se referă la definiții propuse de fiecare celuilalt pentru a le contrazice, schimba sau detalia. Astfel de afirmații constituie un vast câmp de bătălie spirituală ale cărei mize sînt adeseori diferența și separarea sociale. Dovezile abundă în acest sens în ce îi privește pe antisemiți, pentru care faptul de a face din evrei țapi ispășitori pentru toate relele sociale funcționează ca un fel de clasificare primitivă care le permite să se situeze pe ei înșiși în partea bună (sau nobilă) a societății. Însă chestiunea nu este mai puțin esențială pentru grupurile evreiești, mai cu seamă în ce privește tensiunile dintre cei care au atins grade sau stadii istorice diferite de secularizare și mobilitate socială. Autodefinirea în termenii ortodoxiei sau „modernității” pare a fi un puternic instrument de legitimare a opțiunii unei persoane ca fiind diferită și superioară celor adoptate de ceilalți.

Odată ce este afirmat acest fel de relație între definiții conflictuale, mai cu seamă între autodefiniții, este inevitabil să se pună întrebarea referitoare la o altă

situație conflictuală generată de experiența unei *identități colective date*. Astfel de conflicte sunt deosebit de persistente și vehemente în grupuri aflate sub presiune sau în pericol, ca evreii. În circumstanțele contemporane, toți cei interesați pot, trebuie într-adevăr să elaboreze modele de atitudine pentru a se putea împăca cu identitatea lor, acceptînd-o ori refuzînd-o, revendicînd-o sau disimulînd-o, fiind mîndri sau rușinați de ea, urînd-o sau apreciînd-o, pentru a numi doar opțiunile diametral opuse. Astfel, în trecutul istoric al evreității moderne este ușor de diferențiat între persoanele cu același statut social sau intelectual, însă care manifestă *relații complet diferite* cu condiția lor evreiască dată. Aceasta confirmă teza că identitatea nu este în nici un caz determinată doar obiectiv – prin naștere, educație, consens social. Întotdeauna ea este în același timp o chestiune de alegere sau de *strategie* existențială. În cazurile limită implicațiile identității impuse din afară se pot chiar eluda fără ca această eludare să atragă o despărțire de experiența „diferenței”.

Astfel, în studiul identității, trebuie făcută sistematic o distincție între *marcatorii obiectivi* ai identității (limbă, trăsături antropologice, competențe culturale etc.) și cei legați doar de experiența interioară, adică *stările de conștiință*. Semnificația celor dintîi se poate asocia cu sau poate diferi de cea a celor din urmă. În circumstanțele moderne autonomia conștiinței identitare tinde să devină maximă în sensul în care experiența unor forme extreme de alteritate poate fi cuplată cu forme nu mai puțin complete de „asimilare”. Aceasta explică atît *dependența* identității – ca experiență – de circumstanțele istorice cît și transformările sale în timp – uneori în timpul unei singure generații – adică remarcabila lor natură schimbătoare ce a dus adesea la revenirea la modele anterioare pentru aceleași grupuri sau aceiași indivizi în timpul unei singure vieți. Atitudinile strategice pot într-adevăr evolua odată cu situațiile, și cu atît mai mult odată cu schimbări dramatice de felul celor la care au fost expuși evreii înainte, în timpul și după Șoah în Europa Centrală și de Est. Cazul ungar oferă exemple izbitoare de reversibilitate similară.

Contextul situațional al strategiilor identitare post-Șoah

Pentru a interpreta descoperirile referitoare la noile opțiuni identitare de supraviețuire adoptate de evrei, trebuie să ne amintim că evreii de dinainte și de după Șoah din Ungaria difereau nu numai ca număr – redus la doar o treime din cifra inițială – ci și ca structură socio-profesională și intelectuală precum și în ceea ce privește perspectivele de creștere a mobilității în cadrul ierarhiilor sociale. Profilul social al unui grup este strîns legat, după cum vom vedea, de opțiunile sale identitare.

Un factor major al acestei evoluții poate fi clar legat de *selecția socială operată de persecuțiile* înseși. Vărsarea selectivă de sînge s-a datorat în Ungaria unui set variat de circumstanțe. Păturile înstărite și/sau educate ale evreilor locali

au fost într-o anumită măsură cruțate de Soluția Finală datorită eforturilor prietenilor și aliaților lor neevrei sau chiar din conducere a statului. Deportările în lagărele de muncă au dezrădăcinat aproape complet jumătatea provincială a evreilor locali, însă numai parțial cealaltă parte, care trăia în Budapesta. Aceasta a însemnat totodată că o proporție ridicată, fără precedent pînă în acel moment, a acestora din urmă s-a putut îndrepta către convertire (lucru pe care tovarășii lor întru credință nu apucaseră să îl încerce) în lunile pline de panică din primăvara și vara anului 1944. Deși solicitate sub presiune și constrîngere, numeroasele botezuri din acea perioadă au modificat profund și definitiv compoziția denominațională a persecutaților. Cei din unele orașe provinciale (ca Szeged și Debrecen) au fost deportați în lagăre austriece unde riscurile era oarecum mai reduse în comparație cu cel de la Auschwitz. Grade dovedite de asimilare, precum acelea demonstrate de botez sau de căsătorii mixte, implicau o măsură de protecție de către partenerii sociali, autoritățile oficiale sau biserici. Cei bogați și cel mai bine situați și-au putut uneori cumpăra libertatea prin corupție sau negocieri colectivă. Salvarea puternicei familii Weisz sau „trenul protejat” escortat de SS în Elveția au constituit ilustrări bine cunoscute ale acestui fapt.

Astfel, chiar dacă selectivitatea nu a funcționat întotdeauna în vreun sens de „supraviețuire a celui mai bine adaptat (social)” – întrucît, pentru a da un contraexemplu, femeile și vîrstnicii din Budapesta au fost mai puțin expuși decît bărbații și tinerii în general – ea a introdus o părtinire bine delimitată în distrugere. În ansamblu, ea a provocat, în mod destul de paradoxal, o mișcare de mobilitate ascendentă și modernitate a supraviețuitorilor atît în ce privește stratificarea socio-profesională cît și tradiționalismul. Odată cu cvasieliminarea comunităților provinciale, au rămas foarte puțini evrei ortodocși în Ungaria. Evreimea rurală a suferit pierderi mult mai grele decît cea din capitală. Straturile mai înalte ale clasei mijlocii urbane au fost în general mai ocolite de decimare decît evreii de rînd sau de condiție joasă. Convertiții sau cei pregătiți pentru asimilare au supraviețuit în proporție mai mare decît alții. Drept concluzie generală, se poate afirma că supraviețuitorii reprezentau secțiunile mai maghiarizate din punct de vedere cultural și mai bine integrate din punct de vedere social ale evreimii din Ungaria.

Aceste trăsături de bază au devenit mai marcate de noile perspective de mobilitate și integrare socială deschise de Eliberare, din cauze destul de evidente. Noul regim nu numai că a ridicat imediat toate restricțiile care fuseseră aplicate împotriva evreilor în baza legislației antisemite de după 1938, ci în multe chipuri, aspecte ale discriminării negative anterioare au fost transformate în aspecte pozitive, astfel că evreii au fost mai tentați decît oricînd înainte de un nou început care implica abandonarea (dacă nu dezertarea de la) a rămășițelor identității lor specifice. Apelul la intrarea în noua structură a puterii a fost urmat fără întîrziere: evreii nu aveau cum să nu fie considerați drept sprijinitori politici firești ai noului

regim, ca antifasciști cu acte în regulă ce se aflau. O „schimbare de gardă” de un nou tip a împus schimbarea rapidă a personalului funcționăresc necorespunzător al vechiului regim. Nevoia de funcționari de încredere și de un personal politic nou i-a pus în mod colectiv pe evrei într-o bună poziție de negociere pe multe piețe de activitate ce aparțineau prin tradiție clasei de mijloc, în virtutea atât a „capitalului lor politic” cât și a pregătirii lor profesionale specifice. Ea a deschis totodată căi de succes pînă atunci inaccesibile în cadrul forțelor armate, în carierele diplomatice și în nou formată birocrație politică a statului-partid, care, practic vorbind, ofereau șanse de integrare socială completă mai bune decît oricînd înainte.

Asemenea noi perspective fără precedent de succes profesional în aparatul de stat s-au dovedit a fi cu atît mai tentante cu cît alte căi, mai tradiționale, de accedere la carierele clasei de mijloc au fost treptat închise în urma preluării puterii de către comuniști. Acum calea clasică a existenței „burgheze independente” era cea mai compatibilă cu menținerea diferitelor forme de identitate evreiască specifică. Discursul antiburghez din ce în ce mai isteric al noului regim a început încă din 1946, perioada în care a fost introdus noul sistem monetar și în care au fost naționalizate principalele întreprinderi capitaliste. Ea a fost urmată de exproprierea micii burghezii comerciale și industriale și de transformarea liber profesioniștilor în bugetari în cadrul întreprinderilor administrate de stat. Astfel noile modele de integrare oferite de regim în curînd s-au schimbat dintr-o simplă tentație într-un imperativ aproape inevitabil, odată ce conducerea stalinistă a ajuns să fie stabilită definitiv după „anul de cumpănă” 1948. Prețul său social a fost nu mai puțin decît eliminarea tuturor căilor majore de ascensiune socio-profesională deschise (și adesea rezervate de preferință) evreilor pînă în acel moment. Astfel, atracția căii comuniste s-a cuplat în același timp cu respingerea brutală, distrugerea pînă la urmă, a modurilor de existență economice și lumii sociale evreiești anterioare.

Așadar, sîngerosul proces de restratificare și condițiile socio-politice post-Șoah din Ungaria au fost favorabile numai în parte creșterii mobilității sociale a evreilor. Pentru mulți evrei ele au reprezentat un nou fel de dezastru economic și existențial. Indiferent în ce fel au fost modelate aceste condiții, ele au funcționat ca simplu cadru sau ca o determinare exterioară a opțiunilor identitare. Ele au demonstrat într-adevăr un grad pînă atunci necunoscut de *asimilare obiectivă* și au însemnat pentru mulți o chemare la o nouă experiență de integrare socială, însă au lăsat totuși deschise un set de opțiuni și de strategii care puteau include, după cum la fel de bine puteau exclude calea comunistă. Avem aici ingredientele unui caz pilot pentru o criză a identității. Pe de o parte, factorii identitari „obiectivi” și multe interese aparent nu mai puțin „obiective” militau în favoarea integrării pozitive în noul regim, însă mulți alți factori i-au făcut pe evrei să aleagă opțiunile diametral opuse. Pe de altă parte, toate aceste cauze „obiective” au fost acutizate de experiența „subiectivă” a Șoahului, care la rîndul său, putea duce la evoluții complet divergente.

Predispozițiile socio-politice, atracția și constrângerea nu au fost destul pentru a canaliza opțiunile identitare ale evreilor în aceeași direcție, oricât de mare s-a dovedit impactul lor. Pe deasupra, opțiuni opuse puteau găsi cauze la fel de satisfăcătoare de legitimare. Astfel evreimea post-Șoah din Ungaria s-a găsit într-o situație istorică excepțional de „deschisă”, într-o stare cu adevărat „prometeică”, în care contextul situațional putea motiva mai multe opțiuni opuse fără a fi suficient pentru a impune vreuna din ele în mod exclusiv asupra celorlalte. Acest caracter unic al situației istorice s-a datorat unicității experienței Șoahului.

Opțiunile identitare ca reacții la Șoah

În mod evident, trauma cauzată de Șoah a constituit experiența primară în determinarea tuturor alegerilor existențiale ulterioare ale evreimii supraviețuitoare. Oricare variabile contextuale ar fi intrat în joc, importanța ultimă a Șoahului a consolidat conștiința evreilor referitoare la *radicala lor alteritate colectivă* și prin aceasta a limitat opțiunile evreilor la acelea care reprezentau o *rupere de trecut*.

Este binecunoscut faptul că odinioară evreimea ungară fusese puternic angajată față de maghiaritate atât cultural cât și politic. Aceasta însemna, printre altele, că majoritatea ei și pătura sa oficială au îmbrățișat marile cauze naționale după revoluția din 1848 (care a exclus sprijinirea mișcărilor desimiliaționiste de tip sionist sau folkist) și că în Ungaria de după Trianon limba lor maternă era aproape în totalitate maghiara. Comunitățile cele mai ortodoxe sau chiar hasidice împărtășeau această identificare națională cu țara gazdă, deși se opuneau cu hotărâre oricărei concesi față de laicismul sau secularizarea denominațională. Acum această „simbioză iudeo-maghiară”, comparabilă doar cu modelele occidentale, s-a prăbușit ca urmare a Șoahului, spre deosebire de evoluțiile occidentale sau chiar de celelalte evoluții est-europene. Într-adevăr, spre deosebire de Polonia sau de Occidentul ocupat de naziști, în Ungaria evreimea a căzut înainte de toate victimă „național-socialismului” local, deși ocupația germană din martie 1944 a servit drept condiție necesară pentru realizarea destinului său tragic. Altundeva naziștii erau atât dușmanii evreilor cât și ai statului național sau, pînă una alta (ca în Polonia), ai elitei naționale și restului populației. Acest fapt esențial i-a putut, într-o oarecare măsură, uni pe evrei și neevrei, chiar și într-o societate fundamental antisemită ca cea poloneză, în lupta lor împotriva nazismului și a putut face din Eliberare o experiență euforică comună (deși atare unitate nu avea nici o șansă de a rezista după aceea). În Ungaria nu a existat nici o mișcare notabilă de rezistență și nici prea multă acțiune colectivă de protejare a evreilor (în ciuda actelor individuale de curaj ale unor capete bisericești, atât catolice cât și protestante, sau ale oficialilor antinaziști), astfel că învingerea Reich-ului și a acoliților săi ungari a lăsat grosul evreilor și neevreilor la fel de divizați ca întotdeauna. Ceea ce era mai presus de orice îndoială drept Eliberare pentru evrei a părut mai mult ca o altă

ocupație pentru majoritatea neevreilor. Armata de eliberare a fost primită aici ca instrument al dominației străine. La timpul convenit imaginea publică a noului regim a ajuns să fie identificată cu cea a asupriților sociali anteriori, cea a a evreilor și a clasei de „proli”. În asemenea circumstanțe modelul normal anterior al identificării iudeo-maghiare nu a putut fi păstrat. Toate opțiunile identitare ce au urmat au inclus o distanță distinctă față de trecutul național, care a fost reevaluat considerabil negativ de către supraviețuitori.

Însă marcatorii „obiectivi” ai identității evreiești „asimilate” sau „moderne” nu s-au putut sustrage unei reevaluări în termenii conștiinței „normalității”. Memoria persecuțiilor și simpla idee că au putut avea loc astfel de monstruoziități au dezvoltat puternic sentimentul alterității evreiești radicale, o alteritate care putea fi validă de acum. Acest lucru era valabil nu numai în contextul ungar. Totuși, modelul post-Șoah de alteritate a fost probabil o experiență existențială încă și mai crucială în Ungaria, unde supraviețuitorii au fost primiți cu sentimente amestecate, unde au fost puține sau aproape nici o împărtășire publică organizată a doliului, unde autoritățile au refuzat ideea compensărilor materiale specifice sub pretextul sărăciei extreme a țării (și, de asemenea, sub pretextul că – după cum s-a exprimat un tovarăș comunist: „în vechiul regim întreaga clasă muncitoare a suferit”), unde „naziștii mărunți” s-au bucurat de imunitate exagerată în cadrul „partidului de masă” comunist și unde demagogia noului regim populist a permis, începînd din 1946, manifestări antisemite colective nesancționate ori de cîte ori erau direcționate împotriva „claselor exploataoare”.

Astfel, în loc să profite de pe urma efectelor dezastruoase ale Șoahului, generalizînd conștiința alterității evreiești, consecințele Eliberării au adîncit prăpastia dintre percepția de sine a evreilor – esențial, ca victime – și definirea socială a evreității – esențial, ca străini indezirabili. Tensiunea dintre acestea două a dat naștere unor noi modele de identitate evreiască care, în fiecare caz, au tins să arunce o punte peste prăpastie fie prin acceptarea în deplină cunoștință de cauză a alterității (însă de un tip calitativ diferit în comparație cu ceea ce sugerau antisemiții) fie prin minimizarea sau disimularea alterității în virtutea sistemului de valori comunist sau liberal-național. Oricare au fost aceste opțiuni, trebuie subliniat că fiecare a constituit o reacție la apariția situației post-Șoah. Reconstrucția identității evreiești după 1945 nu prea s-a putut inspira din valorile tradiționale sau moștenite, precum bunurile culturale specifice, particularitățile antropologice sau competențele socio-profesionale, ca odionioară, din cauza mai sus menționatei avansări a „asimilării obiective”. Sub acest aspect evreimea ungară putea fi socotită complet „occidentalizată”. Astfel, autodefiniția evreiască a devenit, mai mult decît oricînd în istoria modernă a Ungariei, pur *reactivă* sau *reflexivă* în natură, cu unică referință la pericolele și necesitățile colective din trecutul apropiat și, implicit, din prezent – fie că ele erau recunoscute deschis sau tacit, disimulate sau alungate printre gîndurile

„reprimare”. Dincolo de variabilitatea opțiunilor identitare reale, caracterul esențial *reactiv* al autoînțelegerii iudeo-maghiare a servit drept *model* implicit *de unificare* a evreimii post-Șoah.

Aceasta a contribuit prea puțin la minimizarea conflictelor dintre strategiile de conturare a sinelui: într-adevăr reacțiile la aceeași traumă colectivă au luat trei forme total diferite: comunismul, sionismul și remodelarea opțiunilor asimilaționiste anterioare. Elemente ale acestora au putut fi, în anumite cazuri, combinate sau ele puteau fi adoptate succesiv în timp, fără a înceta să fie conflictuale, fiecare opunându-se celorlalte. În această privință conflictele nu au apărut doar în interiorul familiilor sau cercurilor de prieteni și aliați, ci și în cadrul propriilor opțiuni ale unei persoane în perioade diferite ale vieții sale. O criză identitară sfișia atât grupurile cât și sinele. Adulții puteau să se înscrie în Partidul Comunist și în același timp să își boteze copiii sau să își îndrepte rudele tinere să se înscrie în mișcarea tinerilor sioniști (lucru posibil din punct de vedere legal). În anii 1945-1949, care au figurat ca zilele de glorie atât ale Sionismului cât și ale popularizării comunismului printre evreii unguri, numărul botezurilor a fost la fel de mare ca în timpul valului crescând al fascismului din 1932-1933.

Receptivitatea față de noile opțiuni identitare, oricât de contradictorii au fost ele, însemna și că fiecare includea o combinație adesea ambiguă, confuză sau contradictorie de atitudini și feluri de comportament reprezentând forme de distanțare față de opțiunile asimilaționiste „naive” (adică sincere) anterioare, care dovediseră o eficiență socială iluzorie. Practic, dorința de „rupere de trecut” nu a însemnat că modelele asimilaționiste anterioare au fost respinse cu totul (căsătoriile mixte sau botezul): dimpotrivă. Ocazional s-a apelat la ele cu aceeași conștiinciozitate ca înainte, însă într-o nouă nuanțare. Astfel, cadrele comuniste se puteau căsători cu fiice provenite din rîndul clasei muncitoare pentru a crește „capitalul politic” al familiei lor. Chiar și botezul era altfel căutat decît înainte, întrucît intrarea într-o biserică creștină nu era totdeauna precedată de ieșirea din mozaism. Declararea acesteia din urmă era adesea „uitată”, din motive strategice evidente (de pildă, pentru a nu întrerupe sursele de la Joint...). Nimic în afara traumei monstruoase a Șoahului nu poate explica caracterul complet haotic și recursul simultan la opțiunile identitare care înainte s-ar fi exclus reciproc.

Cele trei opțiuni. Echivalența funcțională a sionismului și comunismului

Totuși, „ruperea de trecut” a marcat fiecare opțiune. Sub acest aspect, sionismul și comunismul au intrat în primii ani ai noului regim într-o puternică concurență și au devenit *echivalente funcționale*, intrînd într-o puternică concurență fără să fie însă întotdeauna opțiuni incompatibile. (Membri ai Hahomer Hatsair simțeau în mod justificat că asociau idealuri socialiste sionismului.) Ambele însemnau și acordau într-adevăr, chiar dacă cu totul diferit, despărțirea cea mai

radicală de practicile trecutului, mai cu seamă în ce privește atitudinile evreiești esențiale față de societate și identitate. Să rezumăm întâi câteva din similaritățile esențiale, iar apoi diferențele dintre comunism și sionism în Ungaria. În ciuda aparențelor, cel dintâi pare să fi avut tot atîta greutate cît al doilea.

În primul rînd, atît sionismul cît și comunismul erau concepute ca proiecte legate de *utopiile sociale* sau societățile ideale care trebuiau construite de mai multe generații. În ambele astfel de societăți încărcătura evreității într-un mediu social ostil urma să fie complet dazamorstată, iar „alienarea evreiască” înlăturată odată pentru totdeauna. Aceasta era temelia spirituală pe care se baza echivalența funcțională a celor două opțiuni.

În al doilea rînd, ambele se întemeiau pe principii *universaliste*, chiar dacă opuse. Comunismul promitea „normalizarea” condiției sociale a evreimii prin integrarea sa în structura socială fără clase („dizolvarea maselor”) care, printre alte tipuri de diferențiere, urma să ignore discriminarea rasială, denominațională sau etnică. Sionismul apela la nu mai puțin universalul principiu al națiunii. Evreii urmau să fie „normalizați” ca popor distinct și ca stat național înființat în rîndul celorlalte state și popoare. Caracterul lor secular (deoarece sionismul religios abia dacă exista în Ungaria) confirma înrudirea ideologică a sionismului și comunismului sub acest aspect. Ambele propuneau în realitate o ideologie a *modernizării* în conformitate cu principii universale, deși pentru sionism o astfel de modernitate trebuia întruchipată de noul stat evreiesc, care să servească drept cămin pentru evreii dispersați în întreaga lume.

În al treilea rînd și ca o consecință, universalismul era o componentă majoră nu numai a ideologiei comuniste și sioniste, ci și a practicilor lor politice prin referința lor supremă la o *comunitate* ideală. Destul de evident, pentru comuniști această comunitate cuprindea toată partea „progresivă” și „pașnică” a umanității (în contrast cu „imperialiștii”, „reacționarii”, „instigatorilor la război”), în vreme ce pentru sioniști ea se limita doar la evreii din diaspora. Totuși, sub formă oricît de diferită, ambele opțiuni dezvoltau și legitimau o idee (și un sentiment de apartenență la) a comunității universale, pînă atunci imposibilă sau oprimată, mai cu seamă pentru evrei. Mult stigmatizatul „cosmopolitism evreiesc” de dinainte și-a putut astfel găsi corespondentul pozitiv în „internaționalismul proletar”, în vreme ce manifestările internaționale de „solidaritate evreiască” nu mai puțin vehement denunțate înainte au beneficiat de o reevaluare ca și valori în unificarea și restabilirea de mult cuvenită a poporului evreu. Să mai adăugăm că această reevaluare a fost pe cît de spirituală, pe atît de practică. Tot așa cum a fost operaționalizată interdependența la nivel politic, economic și chiar militar între mișcările și țările „lumii progresive” (după cum au dictat interesele Moscovei), la fel și ajutorul reciproc al evreilor din întreaga lume și-a făcut simțite efectele la Budapesta și în alte locuri din Europa de Est prin serviciile filantropice ale organizațiilor sioniste sau prin faimoasa Joint.

În al patrulea rînd, dintr-o perspectivă mai istorică și sociologică, ambele opțiuni erau *noi* pentru evreimea ungară întrucît înainte de cel de-al doilea război mondial ele atinseseră doar o minoritate ne semnificativă din rîndurile sale. Comunismul, în ciuda succesului său trecător din 1919, aproape a dispărut în anii interbelici din peisajul politic al țării și din rîndul inteligenței evreiești, nu în ultimul rînd deoarece majoritatea liderilor și activiștilor săi trăiau (sau dispăreau) ca emigranți. Sionismul a apărut doar din rezistența evreiască și Șoah ca opțiune identitară majoră. Astfel, în deprecierea generală a valorilor tradiționale, atît comunismul cît și sionismul propuneau un nou început cu noi principii care nu aveau cum să fie încă compromise și care erau învăluite în aura eroică a nonconformismului.

În al cincilea rînd, poziția lor ideologică foarte radicală permitea și motiva un nivel înalt de *suprainvestire* a ambelor opțiuni cu valori afective, morale, politice și chiar estetice. Organizarea militantă a mișcărilor comunistă și sionistă s-a adăugat în mod evident acestei suprainvestiri întrucît ea accentua ritualurile lor colective, căldura comunității de militanți și fervoarea așteptată din partea celor implicați în ea. Însă speranțele specifice evreilor legate de aceste opțiuni utopice au fost ele însele cruciale în creșterea caracterului lor suprainvestit. Evreii puteau într-adevăr aștepta – în special de la comunism – recompense simbolice și sociale mai mari decît alții întrucît erau îndatorați acestei ideologii a salvării *ca evrei*, nu numai ca membri ai unei clase dominate (spre deosebire de „cadrele clasei muncitoare” promovate din rîndul maselor). Suprainvestirea răspundea atît pentru sioniști cît și pentru comuniști unei atitudini de răzbunare împotriva destinului tragic al evreimii și a dorinței de a se opune riscului antisemitismului ucigaș.

În ultimul rînd, la un nivel psiho-sociologic esențial, comunismul și sionismul echivalau prin punerea în scenă, chiar dacă în moduri diferite, a subminării și depășirii relației evreiești cu societatea, moștenită din trecut (ca mediu „gază”, în care evreii erau doar „tolerați”) cum era ea reflectată în modelele stereotipe de comportament. Ele implementau de fapt *eliminarea docilității evreiești* prindistrugerea unor atitudini vechi de veacuri a evreului rușinat sau dominat. De aici înainte, fie ca părtași la puterea comunistă sau ca viitori cetățeni ai statului Israel, evreii urmau să se afirme cu o conștiință de sine pozitivă, discreditînd obiceiurile anterioare, precum teama de ceilalți, evitarea conflictelor deschise, străduința de a nu răspunde provocărilor antisemite. Modelul oprimatului urma să fie definitiv condamnat la dispariție din manierele evreiești. Comunismul și sionismul au contribuit astfel la un fel de revoluție, una a comportamentului public tradițional al evreilor.

Astfel de trăsături comune explică, cel puțin în parte, faptul că trecerea de la sionism și comunism și viceversa era relativ ușoară. Un sionist timpuriu din 1945 putea deveni un comunist fervent pînă în 1949, iar mai tîrziu (după 1956) putea

reveni la idealurile statului evreu. Sionismul și comunismul oferă o multitudine de exemple de reversibilitate a opțiunilor identitare ale evreilor din acea vreme.

Totuși, în mod evident, cele două opțiuni principale contrastau în multe feluri. Nu numai că comunismul accentua valorile pur universale spre deosebire de insistența sionismului asupra naturii particulare a destinului istoric evreiesc; comunismul a apărut de la început ca incompatibil cu majoritatea ingredientelor culturale ale evreității, înainte de toate religia, dar și cu majoritatea trăsăturilor de mentalitate tradițională – cu tradiționalismul în sine, pînă la urmă. În vreme ce sionismul era destinat să integreze evreimea de toate statuturile sociale și nuanțele spirituale, comunismul s-a dovedit a fi extrem de selectiv în recrutările sale și a provocat (după cum vom vedea) nivelarea drastică și disimilarea a orice era considerat ca propriu evreiesc în cei care erau admiși în rîndul militanților săi.

Toate acestea fiind spuse, nu trebuie ignorată cea de a treia opțiune identitară, în ansamblu, cea mai tradițională, care se putea dovedi la o privire mai atentă ca opțiunea majorității, cea a continuării unei *forme revizuite a modelului asimilaționist național*. După anii de tranziție ai guvernului de coaliție (1945-1947) sionismul a fost într-adevăr interzis și pasibil de persecuție. Ani buni nu a fost permisă emigrarea legală. Cel mai probabil însă comunismul nu a implicat majoritatea evreimii supraviețuitoare. Majoritatea acesteia a căutat un *modus vivendi* sub constrîngerea stalinistă fără să se implice mai mult decît era inevitabil. Aceasta cu atît mai mult cu cît distrugerea condițiilor „burgheze” de trai a restrîns considerabil libertatea de alegere și în chestiuni de identitate socială. Practica religioasă se limita strict la sinagogă, iar mișcarea anticlericală oficială a regimului și represiunea rețelelor „sectariste” au organizate au afectat comunitatea evreiască după cum au afectat-o „autodizolvarea” forțată a asociației sioniste și nu mai puțin arbitrara unificare a celor trei rețele organizatorice religioase, întocmai ca a celorlalte biserici.

În aceste circumstanțe, conformismul politic a constituit soarta comună a evreilor și a neevreilor. Presiunea regimului a egalizat condițiile economice și strategiile de supraviețuire. Exilarea în zonele rurale subdezvoltate a fost exercitată în mod egal asupra sectoarelor evreiești și neevreiești ale fostelor clase mijlocii urbane înstărite, tot așa după cum epurările politice le-au rarefiat fără discernămint rîndurile din administrația publică. Nenorocirea stalinistă a creat o platformă comună între evreii și neevreii neimplicați și a pregătît implicit calea pentru o viitoare *apropiere*. Suferința comună a avut același efect ca și în momentele cruciale anterioare de apropiere ale istoriei naționale. În 1956 Revoluția din Octombrie și urmările ei (cu o rezistență de tipul „Frontului Popular” unit împotriva comunismului) urmau să fie o experiență comună crucială sub acest aspect, comparabilă ca importanță cu 1848 pentru reconstrucția unui nou fel de înțelegere iudeo-maghiară. Nu este surprinzător că indicatorii asimilării – precum căsătoriile mixte în afara cercurilor de partid – au demonstrat clar puterea acelei opțiuni identitare „neutre”, nici comuniste, nici sioniste.

Comunismul și identitatea evreiască

Deoarece, fără îndoială, comunismul era opțiunea cu totul și cu totul nouă precum și șansa cea mai puțin ortodoxă de reconstrucție a identității evreiești post-Șoah, trebuie să îi cercetăm implicațiile mai îndeaproape. Dacă nu a fost în mod necesar opțiunea majoritară a supraviețuitorilor, el a implicat totuși o parte semnificativă a generațiilor mai tinere și pe cei activi din punct de vedere economic, pentru care el putea contribui evident la îmbunătățirea perspectivelor de carieră. Întrucât existau 190.000-200.000 de supraviețuitori înregistrați în 1946 (numărul înainte de căderea definitivă a Cortinei de Fier) și întrucât se ajunsese la acest număr după ce Șoahul redusese drastic mărimea familiilor evreiești, intrarea în *nomenklatura* a afectat direct sau indirect (prin relații de rudenie cu actorii politici) cele mai multe cercuri evreiești. Trebuie afirmat însă că majoritatea noilor cadre nu era evreiască. Totuși prezența evreiască în comunismul ungar s-a dovedit a fi chiar mai spectaculoasă decât în alte țări, din cauza vizibilității publice crescute a posturilor ocupate de evrei în presă, în eșaloanele superioare ale forțelor de represiune și în birocrăția politică: principalii patru șefi de partid erau evrei prin naștere (printre ei „cel mai bun elev al lui Stalin”). Astfel din anii săi de început, imaginea publică a regimului a devenit cea de „guvernare evreiască”. Dacă realitățile politicilor de partid au invalidat adeseori cu cruzime această imagine, implicarea evreiască în comunism a continuat să poarte mai multă importanță din cauza însuși faptului că ea părea să fie mai compromițătoare: ea nu putea decât să crească natura suprainvestită menționată anterior a opțiunii evreiești comuniste. În acest punct trebuie să ne îndreptăm atenția spre implicațiile sale practice ca model limită al identității evreiești bazate pe un înalt grad de autoafirmare colectivă combinată cu disimilarea forțată, cu estomparea marcărilor specificității.

Într-adevăr, de la început, o componentă implicită a angajării comuniste a evreilor a constituit-o ambiguitatea începutului și rezultatului acestei angajări.

Faptul de a fi părtaș la statul-partid oferea avantaje evidente. Însă acestea trebuiau plătite printr-o aliniere comportamentală totală și un conformism care excludea, printre alte lucruri, manifestările oricăror aspecte ale identității specific evreiești. Aceasta impunea de fapt cel mai mare grad posibil de asimilare într-o nouă tonalitate. Se aștepta din partea cadrelor evreiești să adopte nu numai „platforma” politică a partidului, ci și manierele, stilul vestimentar, exprimarea, obiceiurile comportamentale, modul de viață „populiste”. „Linia partidului” trebuia să depășească și să anihileze diferențele dintre cadrele de diferite origini, să le dea o formă unică. Cadrele evreiești au acceptat cu bună știință modelul. Copiii lor au fost educați în spiritul laic astfel încât să declare, în cazul în care ar fi fost întrebați, că nu aparțineau de nici o denominație, „fiind atei și comuniști”. Tăcerea voluntară cu privire la evreitate a devenit într-adevăr regula în interiorul familiilor. Copiii au fost crescuți de regulă în totală ignoranță față de propria lor descendență, față de martiriul părinților și rudelor lor. Un astfel de tabu referitor la evreitate

respectat în sfera privată era menit să funcționeze ca o profeție care se împlinește tocmai din cauză că a fost făcută. Dacă cineva disimulează complet faptul că este evreu, evreitatea sa încetează să existe...

Doctrina comunistă a impus și un veritabil tabu *public* cu privire la toate chestiunile evreiești începînd cu 1949. Pînă atunci sute de cărți, articole, pamflete fuseseră publicate, iar filme și piese de teatru fuseseră jucate an de an referitoare la Șoah. După aceea practic nu s-a mai putut face nici o mențiune explicită nici măcar despre antisemitismul istoric. Evreii ca ținte ale Soluției Finale au fost amestecați în vocabularul eufemist al stalinismului cu alte „victime ale fascismului”. Mass media și manualele deopotrivă controlate de stat insistau asupra rezistenței antifasciste ca experiență populară fără să îi amintească pe sioniști sau rolul jucat de evrei. Acest tabu a afectat de-a valma operele literare, discursul politic și științele sociale (istoriografie, demografie, folclor, etnologie). Într-un fel atît Șoahul cît și trecutul evreiesc al Ungariei au fost excluse din memoria colectivă (după cum au fost eliminate toate celelalte referințe la comunități specifice de natură etnică sau denominațională atunci cînd nu își găseau loc în schema evoluționistă dictată de marxismul oficial bazat pe „lupta de clasă”).

Trecutul evreiesc nu a fost singura victimă a revizuirii arbitrare a istoriei de către viclenia stalinistă. O altă victimă au fost evreii contemporani din afara țării. După înființarea Israelului (destul de ciudat, cu eforturi comune ale diplomației sovietice și americane), a fost lansată o campanie antisionistă în statele satelite, ce a avut ca rezultat înăbușirea brutală a restului mișcărilor sioniste. Deoarece granița dintre lupta împotriva sionismului (un „cerber al imperialismului”) și măsurile antievreiești era dificil de stabilit, campania a căpătat adesea (mai ales în Cehoslovacia și în Rusia) nuanțe explicit antisemite. Așa s-a întîmplat și în timpul procesului lui Rajk (care s-a soldat cu mai multe victime evreiești) și în persecuția „liderilor sioniști”. Legăturile de familie sau prietenie cu cei din Israel și din Occident au fost eliminate cu forța la fel cum au fost interzise relațiile oficiale dintre Comunitatea Israelită și Evreimea Mondială.

Însă nici măcar cadrele evreiești bine situate nu se puteau simți în siguranță din cauza presupusei lor origini burgheze. Începînd din 1949 nu arareori ele au fost luate drept ținta epurărilor interne din partid ca „elemente burgheze”. Mai important, conformismul ideologic nu i-a protejat pe evrei împotriva discriminării propriu-zise, deoarece administrația *nomenklaturii* îmbrățișa tocmai principiile care contribuiau la exploatarea și manipularea potențialelor diviziuni dintre evrei și neevrei în cadrul ierarhiei. Astfel, în loc să neutralizeze efectele variabilelor contextului, comunismul le-a maximizat semnificația ca pe un bun sau ca pe o înclinație în carierele politice. Evreii nu erau plasați în poziții care să controleze „lobby-urile neevreiești”. Ca urmare, în loc să dispară sau să se estompeze, conștiința evreității a fost acutizată sub acoperămîntul politicilor comuniste oficiale de nediscriminare.

Astfel, jocurile murdare practicate pe seama adepților evrei de către utopia stalinistă s-au adăugat la prețul evreilor unguri plătit global regimului prin *declasarea* socio-profesională pe care au trăit-o majoritatea membrilor săi la începutul anilor '50. Acest preț avea să fie încă și mai mare odată cu dispariția rapidă a mirajului comunist marcat în Ungaria de „programul din iunie 1953” al primului guvern condus de Imre Nagy. După ce suprainvestiseră în angajamentul lor față de comunism, cadrele evreiești au fost printre primele care s-au întors împotriva stalinismului și care și-au reinvestit speranțele în „socialismul democratic” sau „socialismul cu față umană”. Lupta ce a urmat împotriva despotismului moscovit a recreat un nou tip de atașament al evreilor față de cauzele naționale colective, deoarece mulți evrei și neevrei și-au unit eforturile în anii „dezghețului” și în „frontul popular” revoluționar din zilele lui octombrie 1956. Ei au suferit împreună represiunea comunistă (înăuntrul și în afara închisorilor) tot așa după cum, mai târziu, au rezistat testului mișcărilor dizidente din anii '70 și '80. Este, de asemenea, adevărat că multe foste cadre evreiești (la fel ca și altele) și-au păstrat legăturile anterioare, de care a continuat să depindă cariera lor. Acest lucru este mult mai puțin valabil în ce îi privește pe urmașii lor. Pe ansamblu, evreii au fost cu mult suprareprezențați printre rebelii din 1953-1956, printre eroii intelectuali din 1956 și printre conducătorii dizidenței ulterioare. Opțiunile identitare iudeo-maghiare au fost astfel îmbogățite cu un nou model marcat de un angajament naționalist reînnoit (dacă nu șovinist) și – în anii '80 – de eliberarea de tabuul iudaismului. Mulți s-au remarcat printre susținătorii cauzei maghiare transilvănene precum și în procesul normalizării vieții comunității evreiești.

Dar să mă mulțumesc doar la a aminti aceste evoluții recente: interpretarea lor în termenii reconstrucției unei posibile simbioze iudeo-maghiare și o identitate integrată într-o nouă tonalitate trebuie rezervate unui studiu separat.

Traducere de Doina Baci

*

Viktor KARÁDY, licențiat al Facultății de Sociologie din cadrul Universității Sorbonne din Paris și deținător al diplomei de expert demograf conferită de aceeași universitate, profesor la Universitatea Central-Europeană din Budapesta, unde predă cursuri referitoare la istoria socială a evreimii central-europene și la educația elitelor din Europa Centrală. Autor al volumului *Gewalterfahrung und Utopie. Juden in der europäischen Moderne* (1999) și a numeroase studii din care amintim *Lawyers and the Rise of Fascism in Hungary. Study of the internal divisions of a 'liberal' Profession in the early 1940s* și *Symbolic Nation Building in a Multi-Ethnic Society. The Special Case of the Nationalization of Surnames in Hungary (1867-1918)*.

Viktor Karády, *Survivors' Dilemmas: Jewish-Hungarian Identity after the Shoah (1945-1956)*, studiu publicat cu permisiunea autorului.

Identitatea duală a unei comunități etnice: poloni și slovaci în Bucovina, 1937-1944. Manipularea etnică în timpul crizelor politice internaționale

FLORIN ANGHEL

Colonizările polone și slovace: identitate etnică și interese politice

Undeva, la sfârșitul secolului XIX - începutul secolului XX, în regiunile sărace, din afara modernității europene, din Podolia și Volînia, definirea identității etnice, în lipsa elementului definitoriu, bielorus sau ucrainean, se făcea în funcție de religie. *Tutajszy* – „locuitori de aici”, din zonă, se considerau toți acei localnici, slavi ortodocși, care veneau în contact cu polonii catolici. Nimeni, pînă la primul război mondial, nu a fost interesat în a circumscrie într-o arie etnică o masă compactă puțin alfabetizată, rurală, fără legături cu marile centre urbane sau cu zonele industriale. Conflictele de natură etnică au izbucnit abia după proclamarea și instaurarea autorităților și simbolurilor noilor state (Polonia, Lituania, pentru scurtă vreme Ucraina independentă) și aplicarea, în sens agresiv, a unor politici naționale discriminatorii. Regiunea Czadca, din teritoriul Teschen (pol. *Cieszyn*, ceh. *Tešín*), se află la frontiera etnică polono-slovacă. Comunitate catolică, slavă, situată într-un teritoriu care, pînă la sfârșitul secolului XX a cunoscut întîmplător entitatea statală (Slovacia anilor 1939-1945), locuitorii de aici – poate slovaci prin așezare și împrumuturi ocupaționale și cotidiene – vorbesc o limbă polonă impregnată, firească, cu termeni dialectali (literații acceptă că ar putea fi slovacă rurală veche). Pînă la 1918, nici acești agricultori și păstori, munteni, destoinici de altfel, nu s-au întrebat vreodată dacă sunt altceva decît „*tutajszy*” de religie catolică, în ciuda faptului că familiile întregi, vreme de mai bine de un secol înainte, străbătuseră cîteva sute de kilometri distanță pentru a se așeza în Bucovina.

Studiul de caz de față își propune să evoce un eveniment pe cît de complex, pe atît de puțin cunoscut istoriografiei române. Motivul alterității (în raport cu românii)

poloni/slovaci în Bucovina ultimilor ani interbelici a apărut pe fundalul unei necruțătoare rivalități polono-cehoslovace pentru obținerea primatului strategic în Europa Centrală. Disputa etnică reflectă o competiție politică și o transbordare, în sens geografic, a unei alte crize de amploare, a aceleia pentru regiunea Teschen.

România, al treilea factor geopolitic al acestei inedite bătălii pentru influență, a dat dovadă, pînă la sfîrșit, de un pragmatism fără echivoc, conturînd verdicte în funcție de interesul strategic și de evoluțiile generale (politice, diplomatice, militare) din Europa Centrală. Legat de evoluția procesului de disputare/manipulare a identității etnice a polonilor/slovacilor din Bucovina (de către statele mamă), reacția românească poate fi structurată în cel puțin trei etape cronologice fundamentale:

1. 1937-1940

Publicarea, de către Jan Šeba, ministrul Cehoslovaciei la București, în 1936, a volumului „*La Russie et la Petite Entente dans la politique mondiale*”, în care se aduceau acuze diplomației polone și se punea în discuție, în același timp, caracterul polon al comunităților slave catolice din Bucovina a declanșat, practic, ostilitățile. Ele au fost preluate în toate mediile, locale sau centrale: au apărut ostilități între locuitorii comunelor, între cei doi diplomați acreditați la București, Jan Šeba și Miroslaw Arciszewski (apoi, din 1938, contele Roger Raczynski), în paginile celor două publicații din România – „*Kurier Polski*” și „*Naše Snahy*” (slovac). Polonia a dovedit că a avut la București, pînă în vara anului 1940, un avantaj incontestabil, îndeosebi pentru faptul că nu mai era un secret că Mica Înțelegerere dădea vădite semne de dezintegrare, iar viitorul statului cehoslovac era nesigur în fața agresivității germane. România a ținut să marcheze, politic și diplomatic, această competiție: de la 1 mai 1938, reprezentanțele diplomatice de la Varșovia și București au fost ridicate la rang de ambasadă și, tot în aceeași lună, primul ministru, Patriarhul Miron Cristea, se afla în vizită oficială în capitala polonă (e drept, pentru a arăta rezerva Bucureștilor față de o preconizată frontieră comună polono-ungară în Ucraina subcarpatică). Chiar dacă în martie 1939 statul slovac și-a proclamat independența și, în paralel, a izbucnit „problema” polonă demarată de Reich, România nu a acordat guvernului de la Bratislava un avantaj imediat.

2. 1940-1944

Este perioada guvernării Ion Antonescu, a pierderii totale a influenței polone, ca urmare a schimbării regimului politic din România și a unei politici externe exclusiv în cadrul Axei, ceea ce a dus la o evidentă apropiere între București și Bratislava. Anul 1940, deja, semnaleză limpede „oboseala” propagandei polone din România în ceea ce privește argumentele aduse pentru a dovedi valabilitatea punctului său de vedere. În schimb, prin hebdomadarul slovac de la București, „*Naše Snahy*”, se observă un avantaj al părții slovace în rezolvarea problemei identitare de către autoritățile române.

3. După 1944 și, mai ales, după 1990

După încheierea celui de-al doilea război mondial și, respectiv, după căderea comunismului a avut loc o reevaluare a situației fie prin dezinteresul uniformizator al regimului comunist (eliminarea studiului în limba maternă, probleme legate de reprezentarea religioasă, interdicții de a călători în Polonia și/sau Cehoslovacia), fie prin eforturile făcute de către autoritățile române de a respecta realitățile istorice-etnice (după 1990).

Comunitățile polone, cehe și slovace din România nu au provocat niciodată incidente care să dăuneze statului de adopție și, în plus, au dat dovezi concludente de profund angajament și respect în momente cruciale pentru istoria românilor. Deputatul polon în Sfatul Țării de la Chișinău a votat la 27 martie 1918 Unirea Basarabiei cu România. Unirea necondiționată a Bucovinei cu Țara sa-a realizat, în noiembrie 1918, și cu asentimentul unanim al polonilor din provincie. La rîndul lor, cehii și slovacia, locuind în zona de Vest a Transilvaniei (Bihor, Satu Mare, Arad) și în Banat, au acceptat — de la bun început și necondiționat — Actul de la 1 Decembrie 1918. Ludovik Mrazek, cel mai cunoscut ceh din România, a devenit ministru între 1920-1922, membru al Academiei Române și a fondat Institutul Geologic din București. Primul Parlament al României Mari (din 1919) și ultimul (din 1939-1940) au avut în rîndurile lor doi reprezentanți de marcă ai polonimii bucovinene: deputatul Stanisław Kwiatkowski (1919-1920) și senatorul Tytus Czerkowski (1939-1940) .

Faptul istoric este acela că polonii și slovacia au început să se stabilească în Bucovina după 1780 și, îndeosebi, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, atît ca urmare a acțiunilor de colonizare organizate de către guvernul de la Viena, cît și datorită evenimentelor din Polonia (dispariția statului în 1795, revoluția populară din 1831). Munteni la origine, din regiunea Czadca, între Șpis și Orava, la frontiera polono-slovacă, coloniștii vorbeau o limbă polonă cu multe împrumuturi din slovacă.¹ Evident, aici este vorba despre grupul etnic consistent din punct de vedere numeric pentru că, o altă parte, constituită din funcționari sau specialiști, era incontestabil de etnie polonă (prin limbă, educație, religie și familie). Mai mult, unele comunități vorbitoare de polonă au plecat de pe teritoriul propriu-zis slovac, aducînd cu ele obiceiuri și tradiții slovace. De religie catolică, noii veniți au întemeiat Pleșa, Poiana Micului, Solonețu Nou, Cacica, Tereblecea, Crăsnioara Veche. Așezați în Bucovina, coloniștii au beneficiat de bunăvoința Vienei de a permite, în provincie, libertatea folosirii limbii polone și a personalului etnic polon în biserici și școli ale statului. Orice reminiscență slovacă – aceea care a fost – s-a eliminat pe parcursul secolului al XIX-lea, cu excepția noilor coloniști sosiți din zona Trenčinului (Slovacia central-răsăriteană) la mijlocul secolului al XIX-lea și care, la 1910, numărau în jur de o mie de suflete. La sfîrșitul secolului al XIX-lea deja, istoricul cernăuțean de etnie germană Raimund Kaindl a lansat opinia potrivit căreia muntenii așezați în Bucovina la sfîrșitul secolului al

XVIII-lea ar fi fost, în fapt, *slovaci* care, în anumite condiții pe care Viena le-a asigurat, s-au *polonizat* (îndeosebi prin intermediul bisericii polone din Lwów).²

Această realitate etnică și politică nu a stîrnit, din nefericire, curiozitatea istoricilor români. Cei care s-au aplecat asupra problemei, puțini, au dat dovadă de un consistent și constant interes politic (Ion Nistor, Silviu Dragomir).

Ministru pentru Bucovina în guvernele liberale, Ion Nistor și-a manifestat în repetate rînduri neprietenia față de comunitatea polonă din provincia pe care o reprezenta. În 1922, printr-o măsură fără precedent pînă atunci (față de un grup etnic de mici dimensiuni), Nistor a solicitat guvernului și a obținut închiderea școlilor de stat cu predare în limba polonă, inclusiv a liceului polon de la Cernăuți³. În continuarea deciziei politice, istoricul s-a oprit, într-o substanțială monografie, asupra colonizării Bucovinei cu slovaci aduși din Trenčín, începînd cu 1803⁴. Fără a face apel la o documentație credibilă, Ion Nistor aduce în discuție, pentru 1890, cifre fără fundamente pentru etnicii slovaci din două comune tradițional considerate polone: 622 la Poiana Micului și 725 la Solonețul Nou. Recensămîntul austro-ungar din 1910 nu mai înregistrează slovaci în respectivele localități datorită, opinează istoricul citat, *polonizării excesive făcute prin școală și biserică*.⁵

Din aceeași școală istorică, înainte de primul război mondial (influențat, evident, de teoriile lui Kaindl), bucovineanul Aurel Morariu considera că *slovacii* au fost întemeietorii, *pînă la 1840*, ai coloniilor Soloneț, Pleșa și a celei de lângă orașul Solca. *Slovacii s-au polonizat*, continua Morariu, între 1816-1850, cînd școlile primare din Bucovina au trecut sub conducerea Consistoriului Romano-Catolic (polon) din Lemberg (Lwów-ul polon).⁶

La sfîrșitul secolului al XX-lea, însă, un istoric slovac din România, Paul Dancu, stabilește, în urma unei ample cercetări antropologice, că slovacii au început să se așeze la sfîrșitul secolului al XVIII-lea cu precădere în Satu Mare, Bihor și Maramureș și că abia la mijlocul secolului al XIX-lea au intrat și în Bucovina⁷. La rîndul lor, istorici și lingviști poloni strîns legați de spațiul bucovinean, precum Emil Biedrzycki⁸ sau Małgorzata Willaume⁹, au negat influența slovacă în limba sau tradițiile coloniștilor poloni din Poiana Micului, Solonețul Nou și Pleșa, chiar dacă au acceptat faptul că acești locuitori proveneau dintr-o regiune cu evidente interferențe etnice.

Foarte recent, într-una dintre cele mai bine documentate monografii despre Bucovina în perioada austriacă¹⁰, istoricul Constantin Ungureanu repune în circulație teoriile lui R. Kaindl și Ion Nistor opinînd, pe baza documentelor austriece de arhivă, că cei doi înaintași nu au greșit. Ungureanu merge mai departe, chiar, decît cei doi și propune teza primatului identitar absolut al slovacilor inclusiv pentru comunități recunoscute drept polone în toate polemicile: spre exemplu, Cacica. Elementele de limba slovacă – nu prea multe, recunoaște autorul – s-au pierdut pe parcursul secolului al XIX-lea, datorită frecventării școlii în limba polonă și a preoților de aceeași etnie. Transcenderea identitară a slovacilor în poloni – merge mai departe acest excurs –

s-ar fi produs în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, când în Austro-Ungaria populația a început să fie înregistrată în statisticile oficiale după ultimul criteriu, al limbii materne. Urmare a acestui fapt, aproape toți slovacii (n.n. — rezultă clar din acest argument că erau vorbitori de polonă), armenii de religie romano-catolică și un număr mic de evrei au fost considerați etnici poloni.¹¹

Recensământul populației României, efectuat în decembrie 1930 după două criterii (etnie și limbă maternă), releva faptul că, la nivelul întregii țări, locuiau 48.310 poloni (0,3% din total), din care 38.265 aveau polona drept limbă maternă și 51.842 cehi și slovaci (nu era trasată o delimitare), din care 43.141 aveau drept limbi materne ceha și/sau slovacă.¹²

Surse și evoluții ale disputei identitare bucovinene

Paradigma etnică polon/slovac a fost în mod evident legată, în perioada 1937-1944, de comanda politică, în contextul confruntării acerbe dintre guvernele de la Praga și Varșovia pentru obținerea supremației regionale în Europa Centrală. Ministrul cehoslovac la București, Jan Šeba, consemna în toamna anului 1936 că, la frontiera româno-polonă, trăia „o minoritate polonă puțin numeroasă, formată din sate slovace polonizate”¹³. Mai mult ca sigur, intenția polemică a diplomatului ar fi trecut puțin observată, cel puțin în opinia publică românească, dacă nu ar fi fost conjugată cu o acțiune politică de mare impact: *Aranjamentul relativ la relațiile școlare și intelectuale dintre România și Cehoslovacia*, semnat la 22 octombrie 1936.

Analiza atentă a textului documentului relevă nenumărate fisuri, voite sau nu, și incredibile confuzii în desemnarea exactă a școlilor cehe și slovace din România care ar fi beneficiat de stipulațiile convenției. Nu putem decît presupune că partea română a fost obligată să accepte punctul de vedere cehoslovac, în baza relațiilor de alianță, fără să bănuiască vreun moment consecințele gestului și amploarea fără precedent a crizei ce urma să se declanșeze. *Aranjamentul* bilateral profita de lipsa unei strategii coerente românești în privința școlilor minoritare și consimțea (fără consultarea, măcar, a comunităților vizate) trimiterea de profesori și învățători cehi și slovaci nu doar în regiunile etnic consacrate (județele Bihor, Satu Mare, Caraș, Arad), ci și în localități recunoscute pînă atunci drept etnic polone: Poiana Micului, Solonețul Nou și Boian. Mai mult, în aceste sate bucovinene au fost trimise două cadre didactice — Hilda Gudernova și Rudolf Kovalik¹⁴ (înmormîntat la cimitirul catolic, polon, din Poiana Micului) — cu o personalitate extrem de puternică și, putem presupune, cu strînse legături cu autoritățile de la Praga. Ambii au sosit în Bucovina la începutul anului 1937, moment care marchează, practic, declanșarea crizei.

În paralel cu acțiunea celor doi profesori, hebdomadatul slovac din București „*Naše Snahy*” a demarat o virulentă campanie de presă prin care se viza popularizarea istoriei coloniilor slovace din Bucovina. Peter Pavel Doval anula, cu argumente puțin sustenabile, caracterul identitar polon al comunei Pleșa (slovacă: Plešivec), afirmînd

că toți cei 2.500 de locuitori erau slovaci¹⁴ (deși figurau, în toate statisticile, fără a se face presiuni asupra lor, drept poloni). În întreaga Bucovină, continua P.P.Doral, se regăseau *peste 10.000 de slovaci polonizați*¹⁶, toți veniți în a doua parte a secolului al XIX-lea din regiunea Trenčín și polonizați cu timpul datorită instrucției rudimentare și favorizării elementului polon de către administrația austro-ungară.

Odată propagată, criza politică dintre Varșovia și Praga — de altfel, nimic nou în relațiile dintre cele două capitale — a cunoscut dimensiuni ce nu puteau fi bănuite, nici măcar de către autoritățile române, rămase impasibile de la debutul ei. La 6 februarie 1937, Direcția Politică Europa Orientală din Ministerul Polon de Externe avertiza, într-o amplă *Notă* oficială, Legația României la Varșovia asupra faptului că „acțiunea de slovacizare” a comunității polone din Bucovina „face parte din strădaniile cehoslovace de conexiune teritorială cu U.R.S.S.”. „Eforturile de deznaționalizare a minorității polone din Bucovina — continua textul diplomatic — corespund unei activități febrile și condamnable a guvernului de la Praga în rîndurile ucrainenilor din Galiția Orientală, unde aceste uneltiri s-ar întîlni cu alte uneltiri nu mai puțin vinovate, inspirate de Moscova și întreținute cu bani și emisari cehi și ruși”¹⁷. Lobby-ul politic polon în România a dovedit, la acest moment, că poate funcționa ireproșabil: la 11 februarie 1937, în Camera Deputaților, Alexandru Procopovici interpela Ministerul Educației Naționale în legătură cu „cazul” Poiana Micului, unde sosise deja învățătorul slovac Rudolf Kovalik. Parlamentarul român acuza violent faptul că, „în urma unei înțelegeri între guvernul nostru și guvernul cehoslovac, minoritatea care se credea pînă mai deunăzi polonă a fost declarată, fără motiv, slovacă”¹⁸. Discursul deputatului român prezenta situația comunității locale în culori extrem de sumbre, arătînd că vinovați sunt deopotrivă guvernul român și cadrele didactice slovace din Bucovina. „În școala românească a statului, din Poiana Micului — arăta Al. Procopovici — se predă acum limba polonă și limba slovacă. Certurile dintre cei doi învățători (polon și slovac, n.n) se țin lanț, copiii înșiși sînt instigați unii împotriva altora, părinții lor se învrăjdesc, satul se împarte în tabere dușmane”¹⁹.

Cum arată, practic, oferta de schimbare a identității etnice în studiul nostru de caz?

Revenind la Poiana Micului, știm deja că slovacul Rudolf Kovalik, odată ajuns în localitate, a început să promită sătenilor că are posibilitatea de a aduce vite de rasă din Cehoslovacia, de a clădi o școală nouă, slovacă, de a ridica o biserică și, mai ales, o fabrică de postav unde ar fi urmat să lucreze doar aceia care ar fi făcut parte din comunitatea slovacă.²⁰ Putem fi siguri de faptul că învățătorul Kovalik a dispus de fonduri bănești (poate guvernamentale) pentru a-și pune în aplicare măcar o parte din programul enunțat mai sus. Că este așa, ne asigură și un raport confidențial al Siguranței Române, din 20 aprilie 1937, înaintat primului ministru Gheorghe Tătărescu și ministrului de Externe, Victor Antonescu, din care rezultă limpede că promisiunile

lui Kovalik începeau să dea roade „întrucât unii locuitori s-au declarat deja de origine slovacă” (aproximativ 70 de familii). Mai grav însă, continua același raport, este faptul că propaganda (dar, mai ales, avantajele materiale) începea să-și facă simțite efectele și în rîndul locuitorilor de etnie română sau ucraineană din satele din jur, dornici acum să se numească „*slovaci*”, ceea ce — subliniază textul respectiv — a provocat nedumerirea Ministerului de Externe și a Ministerului Educației de la Praga.²¹

Pentru a preveni rezultatele acțiunii lui Kovalik, din vara anului 1937 autoritățile centrale de la Varșovia au demarat un amplu program financiar de refacere a tuturor locuințelor și fermelor etnicilor din Poiana Micului, Solonețul Nou și Pleșa, de construire a „*Caselor Polone*” („*Dom Polski*”) și, în plus, de înființare a unor mici întreprinderi cu profil alimentar care să valorifice imensul potențial agrar al regiunii. Din vara-toamna anului 1937, pentru a stopa „*slovacizarea*”, la Poiana Micului statul polon a finanțat construirea și intrarea în funcțiune a unei întreprinderi de fabricare a produselor lactate, *Polunt*, care avea menirea de a colecta și de a procesa laptele de la fermierii poloni. Producția obținută era vîndută subvenționat, iar sumele se reîntorceau, aproape în totalitate, pentru finanțarea fermelor polone bucovinene.²²

În vara anului 1938, tot la Poiana Micului (localitate situată într-o excepțională poziție geografică, foarte aproape de mănăstirile ortodoxe Humor și Voroneț), Oficiul Național Polon pentru Turism a deschis o tabără rezervată studenților și tinerelor cadrelor didactice. În numai două luni, iulie și august, la Poiana Micului și-au petrecut vacanța peste 600 de tineri poloni, cu misiunea dinainte anunțată de a revitaliza spiritul național.²³

În aceeași perioadă și în aceeași localitate — Poiana Micului — 21 de profesori și studenți ai Universității din Bratislava au desfășurat cursurile de vară ale instituției slovace,²⁴ amploarea manifestării fiind marcată, evident, de criza internă declanșată în Cehoslovacia (situație ce avea să se concretizeze, pentru scurtă vreme, în înțelegerile de la Mînchen, din septembrie 1938). Evident, universitarii slovaci dezbăteau, pe diverse secțiuni, probleme legate de istoria, limba și cultura comunității bucovinene de la Poiana Micului.

Propaganda slovacă a început să piardă din intensitate pe parcursul anului 1938 atît datorită situației de criză cronică din interiorul federației de la Praga, cît și din cauza încetării din viață, la 8 martie 1938, a lui Rudolf Kovalik.²⁵ Comunitatea locală, lipsită de avantajele imediate promise de învățătorul defunct, a început să-și piardă interesul pentru o posibilă schimbare de identitate etnică. În plus, statul polon a capacitat resurse importante, financiare și umane, pentru a restabili situația statistică. La Poiana Micului, spre exemplu, în vara anului 1938 au fost invitați să le vorbească localnicilor despre Polonia și polonitate doi binecunoscuți universitari: Mieczyslaw Malecki (de la Universitatea Jagellonă din Cracovia) și Grigore Nandriș (de la Universitatea din Cernăuți).

La 7 martie 1938, în urma presiunilor făcute de guvernul polon pe lângă autoritățile de la București, prefectii județelor Cernăuți și Cîmpulung, însoțiți de toți liderii comunității polone din Bucovina, au efectuat o deplasare oficială la Poiana Micului și Pleșa.²⁶ Raportul oficial întocmit de către cei doi demnitari, înaintat imediat presei (deși multe alte informații, cel puțin la fel de importante, erau cenzurate), releva avantajul politic al alianței româno-polone (încheiate la 3 martie 1921). Nu avem nici o îndoială că Bucureștii au analizat cu atenție, în primăvara anului 1938, situația disputei etnice și a stabilit că, la acel moment, partida câștigătoare nu putea fi decât Polonia. În textul documentului pe care l-am amintit, în urma unei vizite de numai câteva ore, cei doi reprezentanți ai guvernului român au stabilit că, în comunele vizate, locuiau 70% *etnici poloni* și 30% *etnici slovaci*.²⁷

Cîteva zile după redactarea și publicarea raportului oficial, care se dorea exhaustiv, istoricul polon bucovinean Marian Gotkiewicz publica în gazeta cernăuțeană „*Kurier Polski w Rumunii*” un text ce își propunea ca, pe baze științifice, să demonteze aserțiunile slovace și să stabilească întîietatea cronologică a coloniștilor poloni, așezările lor fiind întemeiate în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, în contextul prăbușirii Republicii nobiliare polone.²⁸

Demonstrația lui Gotkiewicz a fost continuată, pe parcursul întregului an 1938, de nenumărate prezentări și istorii ale diferitelor asociații și societăți culturale, sportive, profesionale, a diverselor școli și biserici, a unor personalități locale.

În contextul limpezirii atitudinii Bucureștilor față de disputa etnică – dar și al calmării spiritelor locale, agitate de numeroasele promisiuni, proiecte și intervenții politice – s-a produs prăbușirea Cehoslovaciei și proclamarea, la 6 octombrie 1938, a autonomiei Slovaciei, cu un guvern cu puteri sporite, condus de monseniorul Josef Tiso.²⁹ În Bucovina, vara și toamna lui 1938 marchează un evident reflux al propagandei slovace (se poate observa și o precaritate a finanțării ei): familiile convertite în 1937 de către Rudolf Kovalik au acceptat nesilite să revină la vechea identitate. Un compromis, în favoarea polonilor, poate fi considerat și acela că familiile polone au acceptat ca învățătorul slovac să fie înmormîntat în cimitirul catolic polon din Poiana Micului. Totodată, în baza unor mărturii neverificate, se pot emite supoziții potrivit cărora cea mai mare parte a acelor care s-au declarat „*slovaci*” în 1937-1938 au primit, cu diverse ocazii, sume de bani pentru cheltuieli curente. Să nu uităm, însă, că și statul polon a finanțat, consistent, comunitatea din Poiana Micului, subvenționînd fermele agricole și firmele de producție alimentară din localitate.

Cîștigul mediatic și politic obținut în vara-toamna anului 1938 de către partea polonă a fost copios utilizat de către liderii locali. În „*Kurier Polski*” din 8 august 1937 — număr ales la întîmplare — redacția dădea publicității un editorial ce constituia o critică virulentă la adresa statului cehoslovac, a versiunii identității slovace a comunității catolice slave din Bucovina și a liderilor locali care nu reacționau la propaganda finanțată de la Praga (între altele, toate publicațiile în limba polonă din

România primeau subvenții de la Varșovia). Este vizibilă o standardizare obositoare a mesajului politic, deloc diferit de cel utilizat în media polone. Publicația bucovineană scria, spre exemplu, că „Cehoslovacia este filiala Kominternului și placa de răspîndire a bolșevismului în întreaga Europă.”³⁰ La fel ca la Cernăuți, popularul „*Illustrowany Kurier Codzienny*” din Cracovia susținea, la 6 noiembrie 1938 (dar și în alte ocazii), într-un articol intitulat *Slovacizarea populației polone din Bucovina* că statul cehoslovac a provocat un adevărat „dezmăț” propagandistic în România, cu scopul de a se apropia de U.R.S.S. și de a crea din alianța Micii Înțelegeri un pion al intereselor sovietice în Europa Centrală. Verdictul în legătură cu etnia bucovinenilor aflați în dispută are, în cuprinsul textului, o nuanță eminemamente politică: „Este adevărat — releva editorialistul — că muntenii poloni din Bucovina au venit din Slovacia, dar au venit din satele polone din Czadca, care acum (n.n., după integrarea regiunii Teschen în Polonia) se întorc la Polonia!”³¹. Este o dovadă lămuritoare, credem, a conjugării problemei teritoriale a Teschenului (unde se situează și cele cîteva localități de unde ar fi plecat, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, primii coloniști poloni spre Bucovina) cu cea a disputei etnice din a doua parte a anilor '30.

Relatările din presa de limbă polonă reprezentau, pînă la urmă, o prelungire a atitudinii și acțiunii oficiale a Varșoviei, deloc lipsite de exagerări. Într-un *Aide-Memoire* al Legației Polone la București, din 3 februarie 1938, înaintat ministrului român de Externe, situația din satele bucovinene căpăta culori extrem de violente pe care, în realitate, nu le-a atins niciodată.³² Documentul susținea că ministrul cehoslovac la București, Jan Šeba, într-o conferință ținută la Universitatea din Cernăuți, a instigat „împotriva populației ce se opunea realității etnice (adică împotriva polonilor)”. În plus, relatau diplomații poloni, învățătorii cehi și slovaci au adoptat gesturi sfidătoare la adresa Poloniei: pe fațada școlii din Poiana Micului a fost montată o inscripție cu textul „școală cehoslovacă”, asociația „Dom Polski” din aceeași localitate nu își mai putea desfășura ședințele din cauza „provocărilor”, iar cadrele didactice slovace au creat „incidente regretabile cu ocazia comemorării Mareșalului Piłsudski”.³³

La sfîrșitul anului 1938, mai precis la 5 noiembrie 1938, s-a consemnat și prima intervenție autorizată a guvernului român în legătură cu disputa polono-slovacă din Bucovina. Acesta este momentul în care o decizie defavorabilă Cehoslovaciei nu ar mai fi putut afecta relațiile dintre București și Praga (fedația se afla în plin proces de disoluție). Cunoscutul istoric transilvănean Silviu Dragomir, comisar general pentru Minorități (cu rang de ministru) în guvernul Patriarhului Miron Cristea, a elaborat un amplu document explicativ, pe care l-a înaintat Ministerului de Externe.³⁴ În mod ingenios, Silviu Dragomir evita să dea o sentință în ceea ce privește disputa: excursul lui științific poate fi interpretat, totodată, ca o poziție politică, agreată de guvern. Istoricul pleacă de la premisa că locuitorii catolici slavi din Bucovina sînt slovaci dar că, în timp, datorită favorizării polonilor de către administrația vieneză, ei și-au pierdut identitatea. „E ușor de explicat – pretinde istoricul și omul politic român – cum această populație slovacă –

despărțită de trunchiul său național (n.n., nu apare informația că, totuși, pînă la 1918, nu a existat nici statul polon) – ajunsă sub influența polonă, fiind de aceeași rasă slavă, într-un timp relativ destul de scurt, s-a polonizat aproape cu desăvîrșire. În prezent, bătrînii mai vorbesc întrucîtva limba slovacă, alterată însă cu elemente de infiltrație polonă; generația tînă, însă, a devenit cu totul polonă. După sentimentele naționale, întreaga această populație de origine slovacă se prezintă ca aparținînd colectivității polone.”³⁵ Ce putea face statul român? Soluția demnitarului are evidente conotații biblice: „este explicabilă și acțiunea cehoslovacă în ce privește conaționalii deznaționalizați, dar este justificabilă și intervenția polonă pe cale diplomatică în scopul de a feri populația devenită deja polonă de pericolul acțiunii opuse”.³⁶

Regele Carol al II-lea, mult mai pragmatic decît oamenii săi politici, a decis ca poloniei să fie cei învingători. De altfel, șansa le-a suris din momentul în care Tytus Czerkawski, liderul comunității polone, a decis ca Uniunea Polonă să adere necondiționat la Frontul Renașterii Naționale, susținînd regimul politic instaurat la 10 februarie 1938. Drept răsplată, între altele, după alegerile parlamentare din 1939, suveranul l-a numit pe Czerkawski în Senat³⁷, fără ca acesta să îndeplinească vreo condiție electorală.

Ultimatumul sovietic din 26-28 iunie 1940 a marcat ocuparea Nordului Bucovinei (cu Cernăuți) și a Basarabiei de către Armata Roșie; localitățile disputate de poloni și slovaci au rămas, însă, în componența României. Modificările de substanță din politica externă românească survenite în timpul guvernului Ion Gigurtu, în vara anului 1940, schimbarea regimului politic (la 6 septembrie 1940) și, din toamna anului 1940, intrarea României în Axă (alături, între alte state, de Slovacia), au dus la evoluții insolite în ceea ce privește disputa etnică din Bucovina. Deja, din primăvara anului 1940, erau evidente pozițiile comune româno-slovace în legătură cu revendicările teritoriale ale Ungariei³⁸, ceea ce a determinat o revenire în forță a propagandei slovace.

La 10 martie 1940, deja, oficiosul slovac din România, „*Naše Snahy*”, dădea publicității un amplu articol, un excurs istoric în fapt, în care se susținea că există dovezi documentare incontestabile din care rezultă că, din 1779 deja, slovaci din regiunea Trnecin au întemeiat coloniile Crănsișoara Veche, Clocucica, Pleșa, Poiana Micului (declarată drept „comună națională slovacă”) și Solonețul Nou.³⁹ Argumentația științifică a autorului se baza, evident, pe monografia publicată de Ion Nistor în 1930 și pe teoriile emise de diverse personalități politice și științifice de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, din Germania și Austro-Ungaria.

Între București și Bratislava, din toamna anului 1940,⁴⁰ s-a demarat un amplu proces de colaborare politică, militară, culturală și propagandistică. În Slovacia, prin presă, radio (Radio Bratislava a inaugurat „*Ora României*”), reuniuni publice, traduceri, la Lectoratul Românesc de la Universitatea din Bratislava, România era zilnic și favorabil prezentată. Intelectuali de marcă s-au aflat în capitala slovacă, între 1941-1943: George Georgescu și Filarmonica Națională, pianistul Dinu Lipatti, scriitorii Liviu Rebreanu și Nichifor Crainic, istoricii Victor Papacostea și Ioan Lupăș.

În schimb, guvernul Antonescu a acceptat necondiționat caracterul etnic slovac al localităților Poiana Micului, Solonețul Nou și Pleșa. Mai trebuie adăugat că, în urma unui incident armat creat de grupe de legionari, la 28 octombrie 1940 au fost rupte relațiile diplomatice cu Polonia, iar Ambasada de la București a fost închisă.⁴¹

Convenția culturală dintre România și Slovacia, parafată în februarie 1943⁴² dar neintrată în vigoare datorită condițiilor excepționale ale războiului, confirmă decizia politică din toamna anului 1940. *Articolul 11* al textului, care interesează cel mai mult studiul de față, circumscrie fără echivoc aria de interes imediat a statului slovac: „guvernul român se obligă să susțină, pentru minoritatea slovacă din România, școli în limba slovacă” (urmează o listă de 14 localități, între care Poiana Micului și Solonețul Nou). Același articol al *Convenției* mai stipula: „guvernul român este de acord cu guvernul slovac să acorde școlilor slovace din România un ajutor benevol, îndeosebi ca spor de salariu pentru învățătorii care vor funcționa la aceste școli”.⁴³

În esență, guvernul de la București accepta să intervină direct în disputa etnică polono-slovacă, printr-o decizie politică discutabilă, acceptînd, în plus, și o autonomie a activităților didactice și culturale desfășurate de către cadrele didactice slovace în școlile de stat românești. S-a produs, astfel, o reluare a unei situații existente pînă în 1939 asigurată, însă, școlilor în limba polonă și cadrelor didactice ale acestora. Condițiile de război, statutul militarizat al Bucovinei, fragilitatea politică și financiară a statului slovac nu au permis definitivarea proiectului etnic conturat prin *Convenția* bilaterală din februarie 1943. Schimbarea regimului politic românesc, la 23 august 1944, și urmările imediate ale acestuia (inclusiv ruperea relațiilor diplomatice cu Slovacia) au anulat orice șanse de recuperare, în sens etnic slovac, a celor trei comune bucovinene.

Sfîrșitul războiului mondial și instaurarea regimurilor comuniste în Polonia, Cehoslovacia și România au anulat, de la bun început, orice intenții de a rediscuta problema etnică din cel puțin două motive: școlile minoritare în aceste limbi (polonă și slovacă) au fost desființate și, în același timp, locuitorii au fost solicitați să plece spre statele lor de origine. Numai între 1945-1947, în trei transporturi organizate, au plecat spre Polonia 523 persoane. Acest proces a continuat pînă la începutul anilor 50, conform *Acordului româno-polon privind repatrierea*, semnat la 9 ianuarie 1947.⁴⁴ Doar 65 de familii din Poiana Micului, care au plecat la 6 februarie 1947, au stabilit drept destinație Cehoslovacia.⁴⁵

După 1990, în condiții de libertate a expresiei etnice și lingvistice, între multe alte probleme cu care au fost confruntate localitățile analizate (izolare, infrastructură deficitară, stare economică precară, lipsa personalului calificat, etc.) nu a mai apărut aceea etnică în sensul că, după proclamarea independenței Slovaciei (1993), nici un demnitar de la Bratislava nu a mai deschis oficial dezbaterile. A venit rîndul, sperăm, oamenilor de știință – istorici, filologi, sociologi, antropologi – să stabilească adevărul așteptat vreme de cîteva decenii.

Note:

1. O dezbatere mai recentă din punct de vedere polon: Daniel Henciuc, Florin Pîtescu, *Din istoria polonezilor din Bucovina (1771-2002)*, Suceava, 2002, pp.27-103 passim. La fel, Krzysztof Nowak, W czadeckiem i na Bukowinie, în *Polonus*, Suceava, nr.6 (79), 2000, p.4-6 și nr.3 (76), 2000, pp.10-11.
2. Daniel Henciuc, Florin Pîtescu, *op.cit.*, p.44.
3. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare. A.M.A.E.), fond. 71/1920-1944 România, vol.385. f.6-9; Florin Anghel. Evoluția comunității polone din România, 1919-1926, în *Glasul Bucovinei*. Cernăuți-București.2000, nr.3(37), p.23-37.
4. Ion Nistor. *Cehoslovacii și Români. Expunere istorică*. Cernăuți, 1930, p.300.
5. *Ibidem*. f.301-302.
6. Aurel Morariu, *Bucovina. 1774-1914*. București, 1915, pp. 44-45.
7. Paul Dancu. *Kolonizowanie Slovakov do Satmarskej, Ugočskej a Marmarošskej župy v 18 a začiatkom 19 storočia*, Nädlac, 1997, p.12.
8. Emil Biedrzycki, *Historia polaków na Bucowinie*, Kraków, 1973.
9. Małgorzata Willaume, *Polacy w Rumunii*, Lublin, 1982.
10. Constantin Ungureanu, *Bucovina in perioada stăpînirii austriece (1774-1918). Aspecte etnodemografice și confesionale*, Chișinău, 2003.
11. *Ibidem*, p. 106.
12. Sabin Manuilă. Considerațiuni asupra prezentării grafice a etnografiei României, în *Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice*, extras, tom XXI, mem.14, 1939, p.6. La fel, *Anuarul statistic al României*, vol. I, București, 1938, pp.34-37.
13. A.M.A.E., fond 71/1920-1944 România, vol. 385, f. 141-142.
14. Abia în toamna anului 1937, la un an după semnarea *Aranjamentului*, săptămînalul slovacilor din România a publicat lista celor 25 de cadre didactice sosite din Cehoslovacia la școlile cehe și slovace. *Naše Snahy*. București, an II, nr.25, 19.09.1937.
15. Peter Pavel Doval, Dajte kulturne prava slovakom v Bukovinie. în *Naše Snahy*, an I, nr.4, 15.10.1936.
16. Idem, Slovaci v Bukovine su Poliaci od...Trenčína, în *Naše Snahy*, an I, nr. 8-9, 23.12.1936.
17. A.M.A.E., fond 71/ 1920-1944 România, vol.385, f.144.
18. *Ibidem*, f.151.
19. *Ibidem*.
20. *Ibidem*,f.164.
21. *Ibidem*, f.164.
22. *Archiwum Akt Nowych*, Warszawa, fond Minister Spraw Zagranicznych, Departament Konsularny, vol.1130, f. 110-113.
23. A.M.A.E., fond. 71/1920-1944 România, vol.385, f.217.
24. *Ibidem*.
25. *Naše Snahy*, an III, nr.11, 10.03.1938.
26. *Kurier Polski w Rumunii*, Cernăuți, an VI (VIII), nr 243 (373), 6.03.1938.
27. *Ibidem*, 13.03.1938.
28. Marian Gotkiewicz, Czy górale bukowinscy są slovakami?, în *Kurier Polski w Rumunii*, an VI (VIII), 3.04.1938. Opinia lui Gotkiewicz a fost reluată , recent, de un alt specialist polon al problemei, Krzysztof Nowak, „O dusze” górali bukowinских.Polsko-czechoslowacki konflikt na Bukowinie po i wojnie światowej, în vol. *Bukowina. Razem czy oddzielne* (red. Kazimierz Feleszko), Pila-Warszawa, 2000, pp.207-221; *Idem*, Bukowina w opiniach polskich służb

dyplomatycznych, konsularnych i wojskowych w Rumunii (1918-1939), în vol. *Kontakty polsko-rumunskie na przestrzeni wieków*. red. Stanisława Jakimowska, Elżbieta Wieruszewska, Suceava, 2001. pp.87-105.

29. Milicã Moldoveanu, Statul independent slovac, în vol. *Regimurile fasciste și totalitare din Europa*, vol.III, București, 1983, pp.11-15. Vezi și Rudolf Chmel, *The Slovak Question in the 20-th Century*, în vol. *Scepticism and Hope. Sixteen Contemporary Slovak Essays*, ed. Miro Kollar, Bratislava, 1999, p. 80 și următoarele.

30. *Kurier Polski w Rumunii*, 8.08.1937.

31. *Ilustrowany Kurier Codzienny*, Krakow, 6.11.1938.

32. A.M.A.E., fond 71/1920-1944 România, vol.385, f.171-174.

33. *Ibidem*. Textul documentului a fost publicat și în volumul *România-Polonia. Relații diplomatice*. vol.I (1918-1939), ediție de Florin Anghel și Dumitru Preda, București, 2003, pp.190-191.

34. A.M.A.E., fond 71/1920-1944 România, vol.385, f. 217-218. Documentul a fost publicat și în volumul *România-Polonia. Relații diplomatice*, pp. 190-191.

35. A.M.A.E., fond 71/1920-1944 România, vol. 385, f. 217-218.

36. *Ibidem*.

37. Daniel Henciuc, Florin Pintescu. *op.cit.*, p.142; Jan Bujak, Działacz polski z Banilowasenatorem rumunskim, în vol. *Polacy i rumuni na drodze do wzajemnego poznania*, ed. Stanisława Jakimowska, Elżbieta Wieruszewska, Suceava, 2002, pp.116-123.

38. Pe larg. Florin Anghel. O alternativă de colaborare în interiorul Axei. Spre o altă Mică Înțelegere. 1941-1944. în *Revista istorică*, t.VII, 1996, nr.3-4, pp. 233-257.

39. V. Uradnik, Slovaci v Bukovinie verni slovenskemu rodu, în *Naše Snahy*, an V, nr.10, 10.03.1940.

40. A.M.A.E., fond 71/1920-1944 România, vol.512, f.120. Vezi și Florin Anghel, *O alternativă de colaborare în interiorul Axei*, p.233-257.

41. A.M.A.E., fond.71/1939 E9, vol.125, f.22.

42. *Idem*, fond 71/1920-1944 România, vol.512, f.140-142.

43. *Ibidem*.

44. Daniel Henciuc, Florin Pintescu, *op.cit.* p.174-180.

45. *Ibidem*, f.176-177.

*

Florin ANGHEL (n.1968), licențiat al Facultății de Istorie, Universitatea din București, doctor în istorie și lector la Facultatea de Istorie a Universității „Ovidius” din Constanța, membru al Institutului „Adam Mickiewicz” al Ministerului de Externe și al Ministerului Culturii din Polonia. Autor al volumului *Construirea sistemului “Cordon Sanitaire”. Relații româno-polone, 1919-1926* (2003) și a numeroase studii și articole publicate în reviste academice din România, Polonia, Lituania, Letonia, Ucraina, Republica Moldova.

Florin Anghel, *Identitatea duală a unei comunități etnice: poloni și slovaci în Bucovina, 1937-1944. Manipularea etnică în timpul crizelor politice internaționale*, studiu publicat cu permisiunea autorului.

Regionalismul în Ungaria și în Europa Centrală și de Est

ILONA PÁLNÉ KOVÁCS

Introducere

Fiecare dintre țările central-est-europene în tranziție a trebuit să se confrunte cu reforma sa teritorial-administrativă. Primii pași au fost făcuți – în mod firesc – la nivelul aranjamentelor locale, întrucât atât legitimarea politică a schimbării de regim, cât și sistemul de valori al elitei politice care a efectuat schimbarea au favorizat nivelul local. Către mijlocul anilor nouăzeci însă s-a putut constata că atât administrația națională, capacitatea de funcționare a serviciilor publice, cât mai ales politicile de dezvoltare regională nu se pot dispensa de rolul ce revine autoguvernărilor* de nivel intermediar. Constatarea însă nu a fost urmată întotdeauna de fapte. Reformele consecvente au fost frânate nu numai de lipsa consensului politic, de geloziiile puterii centrale, ci și de incertitudini profesionale. Studiul de față va urmări evoluția procesului regionalizării mai ales în Ungaria, dar mă voi strădui să prezint în paralel și evenimentele desfășurate în acest domeniu în țările învecinate.

Un mileniu de istorie al județelor** maghiare

Vremuri schimbătoare, conținuturi variate, dominante constante

Statalitatea ungară posedă o tradiție milenară chiar și în context european, chiar dacă suveranitatea sa a fost adesea limitată în decursul istoriei. Bazele statului ungar au fost puse, ca garanție a apartenenței la Europa, de primul rege maghiar,

---

* Termenul de *autoguvernare* (*önkormányzat, selfgovernment*), impus în literatura de specialitate maghiară, a fost preferat termenului uzitat în spațiul francofon (și românesc) de *autonomie, autoadministrație*, considerându-se că acesta exprimă mai exact esența noțiunii dezbătute. (N.trad.)

** Întrucât în sistemul administrativ-teritorial românesc comitatului ungar (*megye*) îi corespunde județul, am preferat folosirea termenului din urmă. (N.trad.)

Ștefan. Spiritul și structura statului, clădite pe latifundiile regale, s-au dovedit a fi fost perene. În ciuda faptului că timp de o mie de ani Ungaria nu a avut o constituție scrisă. Extinzând rețeaua latifundiilor regale, Ștefan cel Sfânt a reușit să stăpânească întregul teritoriu al țării prin crearea județelor regale. Am putea spune că autoritatea statală este de-o vîrstă cu județele. Centrul sistemului administrativ era amplasat în cîte o cetate de pămînt rămasă de la slavi, iar acolo unde nu existau cetăți corespunzătoare erau construite altele noi. În fruntea județului se afla prefectul (*ispan*), care administra atît moșiile cetății cît și populația aparținătoare acesteia. Autoritatea județeană s-a extins treptat și la populația maghiară liberă de pe teritoriile învecinate județelor.

La începutul veacului al XIII-lea sistemul județelor regale a început să se destrame datorită donațiilor făcute din patrimoniul regal. Județele au devenit tot mai mult un cadru instituțional al solidarității nobiliare. Mișcările nobilimii județene îndreptate împotriva autorității baronilor latifundiari erau sprijinite și de puterea regală în descreștere. Diploma prin care i se acordă nobilimii județene dreptul la autogovernare datează din anul 1232, iar către sfîrșitul veacului, așa-zisele județe nobiliare devin autogovernări politice ale nobilimii în frunte cu un prefect, ca reprezentant al puterii regale și numit de acesta. Administrarea teritoriilor transilvane era similară, deși avea de la început trăsături specifice. În timpul stăpînirii otomane cea mai mare parte a țării a aparținut Imperiului Otoman, fiind împărțită, în conformitate cu sistemul structurii statului otoman, în *sangeacuri*.

În timpul stăpînirii habsburgice județul nobiliar s-a întărit din nou, pe de o parte ca instrument al stăpînirii feudale, pe de altă parte ca redută a mișcărilor de independență împotriva stăpînirii habsburgice. Faptul că județul reprezenta simultan interesele puterii centrale prin persoana prefectului, respectiv cele ale forțelor politice județene, a devenit o sursă de tensiune tot mai accentuată în cadrul consiliilor acestora. Subprefectul, ca locțiitor al unui prefect fidel curții (care adesea nici nu locuia pe teritoriul județului respectiv, iar numirea sa era pe viață), a devenit cu timpul prima oficialitate a autogovernării județene. Sistemul de organizare al județului a fost dublat încetul cu încetul de așa-zisul sistem de administrare, servind drept instrument de limitare a tendințelor de autogovernare ale județelor. Pe lîngă sistemul administrației publice la nivel județean s-au întărit unitățile mai mici, plășile, care nu au deținut însă niciodată competențe de autogovernare.

Iosif al II-lea, regele „pălăriaș”, a acționat deschis împotriva nobilimii maghiare organizate în cadrul județelor atunci cînd în 1784 a lichidat autonomia județelor nobiliare. Iosif al II-lea nu numai că a lovit în autonomia județelor, ci le-a modificat și limitele. În numele raționalizării a împărțit Ungaria în zece circumscripții, iar Ardealul în trei, numind în fruntea acestora inspectori regali cu competențe aproape nelimitate. Odată cu moartea lui Iosif al II-lea, sistemul circumscripțiilor a luat sfîrșit, revenindu-se la sistemul autogovernărilor nobiliare anterioare.

În cadrul reformelor ce-și propuneau să pregătească transformările burgheze ale Ungariei, au avut loc dezbateri importante despre rolul județelor. Unii considerau județele drept garanție a independenței naționale și a libertății comunităților din sînul județelor. Alții în schimb vedeau în ele o frînă importantă a transformărilor burgheze și a unei administrații centralizate moderne, datorită ponderii puterii nobilimii feudale din județe. Sistemul legislativ al revoluției din 1848 a considerat sistemul județean drept bastion al constituționalității, dar își propusese să democratizeze această instituție feudală așezînd-o pe baze democratice reprezentative. Datorită evenimentelor revoluționare nu mai rămăsese timp pentru adoptarea legii. Autoritatea instituită după înfrîngerea revoluției, a impus un sistem administrativ asemănător reformelor lui Iosif al II-lea. Ungaria a fost împărțită în cinci circumscripții eliminîndu-se complet autonomia județeană, în fruntea circumscripțiilor fiind numiți prefecți, iar în fruntea județelor, comiți.

Compromisul austro-ungar de la 1867 a deschis calea către consolidarea administrației publice. Au luat naștere legile referitoare la autoritățile locale și comune, administrația teritorială fiind integrată în sistemul administrativ al statului. Legile respective, făceau distincția, după modelul austriac, între competențele administrative ale județelor și cele ale statului central, au păstrat, chiar dacă într-o măsură mai redusă, drepturile politice ale județelor, de exemplu, dreptul de opinie în chestiunile politicii naționale. În această perioadă demarează, dincolo de organizarea administrativă a județelor, crearea așa-zisului sistem administrativ deconcentrat al statului, cu instituții subordonate ministerelor. Armonizarea activității organelor administrației județene cu cele ale administrației de stat era asigurată de așa-zisul comitet administrativ.

În perioada horthystă de după revoluția burghezo-democratică din 1918, respectiv cea socialistă din 1919, administrația publică este așezată în mod stabil pe două piloane: cel al autogovernării locale și cel al administrației de specialitate al statului. În această perioadă tendințele centraliste au devenit tot mai puternice.

Teritoriul și împărțirea teritorială ale județelor au fost puternic influențate de pacea de la Trianon. Din cele 66 de județe au rămas doar 33, și din acestea numai 10 au rămas neatînse. În 1923 au fost integrate așa-zisele județe amputate, astfel că numărul lor a scăzut la 25. Organele de conducere ale județelor erau parțial alese, parțial delegate. Prefecții numiți de șeful statului în fruntea județelor au obținut puteri politice tot mai mari, fiind adesea înzestrați chiar și cu puterile speciale ale inspectorilor guvernamentali. Între diferitele nivele ale administrației s-a creat astfel o puternică ierarhizare. În cazul administrațiilor județene controlul revenea prefectului, iar comunele și orașele erau subordonate – prin intermediul plășilor – județelor. În timpul celor două războaie mondiale, precum și în perioada interbelică, competențele autogovernărilor locale și teritoriale au dispărut tot mai mult, puterea teritorială fiind preluată de instituțiile deconcentrate, tot mai numeroase, subordonate direct puterii

centrale. Timp de câțiva ani, după cel de-al doilea război mondial, a continuat dezbateră politică și profesională pe marginea întrebării dacă să fie adoptat sistemul administrației autoguvernărilor sau modelul sfaturilor sovietice. Chestiunea a fost tranșată de relațiile de putere. În 1950 a fost lichidată independența administrativă a reprezentanților teritoriali prin așa-zisa lege a sfaturilor și a fost introdus un sistem ierarhic de administrare teritorială. În cadrul acestui sistem rolul cheie era jucat de sfaturile județene care trebuiau să satisfacă simultan interesele locale și cele centrale. În practică însă, datorită logicii sistemului, nu puteau satisface decât funcțiile celei din urmă. Județele omnipotente controlau pe deplin sfaturile locale și teritoriale, puteau influența în mod direct personal politicile locale și tot ele erau cele care împărțeau resursele de dezvoltare în funcție de propriile priorități și simpatii. Limitele județelor au fost modificate în 1949, numărul lor stabilizându-se de atunci la 19.

Proiecte de reformă de împărțire teritorială

De-a lungul istoriei, numărul și limitele județelor nu au constituit niciodată un fetiș pentru reformatorii și cercetătorii administrației publice. În cursul istoriei, îndeosebi în secolul XX, au fost inițiate numeroase proiecte de reformă care nu au fost traduse niciodată în practică. Începând cu anii '20, au fost inițiate mai multe zeci de proiecte de organizare teritorială, cuprinzând atât soluții de tipul județelor mari/regionale cât și de județe mici/zona urbane. Conform diferitelor proiecte, numărul unităților teritoriale cu unul sau două nivele, se cifrau între 6 și 90 (Hajdú 2001). În sine, diferitele modele geografice erau clădite adesea pe un sistem de argumente rezonabile, împărțirea bazându-se ba pe sistemul serviciilor urbane, ba pe cel al relațiilor de comunicare și infrastructurale, ba pe identitatea peisajului, ba pe comunitatea economică. Eșecurile inițiativelor demonstrează fără echivoc că, dacă politicul nu-și clarifică corelațiile și conținuturile constituționale, sau dacă vrei, politice, ale exercitării puterii de stat în contextul diviziunii teritoriale, atunci nu pot fi identificate limitele teritoriale adecvate ale administrației publice.

Concluziile acestei treceri sumare în revistă pot fi următoarele: județele sînt unități ale statului ungar cu o tradiție de o mie de ani, conținutul și limitele lor în schimb s-au modificat încontinuu. În anumite perioade, ele au constituit în mod clar un cadru al descentralizării, al rezistenței împotriva autorităților centrale, totodată reprezentante ale unor puteri străine, asupritoare. În același timp, județele au purtat în sînul lor, de la bun început, și scopul și mijloacele centralizării. Această ambivalență nu a dispărut nici pînă astăzi, chinurile facerii cu care se încearcă crearea nivelului intermediar după schimbarea de regim putînd fi în bună măsură explicate prin aceasta.

Schimbarea de regim – redistribuirea autorității teritoriale

Este unanim recunoscut în mediile politice și de specialitate că una dintre cele mai semnificative evenimente politice și de drept public de după schimbarea

de regim a fost adoptarea legii autoguvernărilor locale. După dezbateri parlamentare vehemente, cu sute de amendamente, a luat naștere legea care a modificat în mod radical sistemul autorității teritoriale de pînă atunci. Caracteristicile structurale cele mai importante ale noului sistem de autoguvernare pot fi descrise în trei puncte: atomizarea și accentuarea excesivă a rolului localităților, eliminarea autoguvernării de nivel intermediar, expansiunea administrației de stat deconcentrate.

„Toată puterea localităților!”

Intenția legislatorului era să plaseze societatea locală în centrul sistemului, dreptul de autoguvernare fiind declarat ca drept al comunității locale. În sistemul anterior al consiliilor, cele 3200 de localități fuseseră administrate de 1600 de consilii. Cu ocazia primelor alegeri libere, în toamna anului 1990, toate localitățile și-au constituit autoguvernări proprii, independent de numărul locuitorilor. Această măsură s-a bucurat în mod indiscutabil de o primire pozitivă mai ales în localitățile cărora li s-a oferit pentru prima oară prilejul să-și aleagă propriul organ reprezentativ și propriul primar. În virtutea acestei legi, autoguvernările locale au obținut putere de decizie în mai toate domeniile vieții publice locale, independent de mărimea și de capacitățile lor. Iar noii politicieni locali aleși au vrut să demonstreze că libertatea și puterea constituie garanția dezvoltării, făcînd puternice presiuni asupra guvernului pentru obținerea resurselor. Transformarea aparent politică și de drept public a dus de fapt și la schimbări radicale în domeniul dezvoltării localităților. Față de politica de dezvoltare urbano-centrică de pînă atunci, în politica primului guvern de după schimbare s-a impus un sistem de dezvoltare prioritară a micilor așezări.

Detronarea județelor

Majoritatea parlamentarilor și specialiștilor erau de părere că localitățile vor deveni într-adevăr independente numai dacă puterea și influența nivelului intermediar, al județelor, vor scădea la minim. Mai mult, autorități politice semnificative au pus sub semnul întrebării necesitatea existenței autoguvernării județene și au propus ca atribuțiile teritoriale să cadă în sarcina asociațiilor autoguvernărilor locale. Majoritatea a optat în final pentru autoguvernarea județelor, dar într-o formă deosebit de limitată. Apelîndu-se la principiul subsidiarității, la modă în Europa, în cadrul legii se stipula că autoguvernările județene nu pot îndeplini alte atribuții decît cele pe care autoguvernările locale nu sînt în stare sau nu doresc să le îndeplinească. În urma acestor reglementări, autoguvernările județene au fost înzestrate cu atribuții administrative privind unele instituții teritoriale (spitale, biblioteci, cămine sociale, instituții pentru protecția copiilor etc.). Chiar și disputa dintre județe și orașele de reședință ale acestora a fost tranșată în favoarea orașelor, fiind introdus așa-zisul concept al orașelor de jurisdicție județeană. Orașele mai

mari de 50.000 de locuitori declarate de parlament orașe de jurisdicție județeană îndeplinesc pe teritoriul lor și atribuțiunile autogovernării județene, și nu delegă reprezentanți în adunarea acestora. În consonanță cu rolul secundar al județelor, alegerea corpului reprezentativ al acestora nu se făcea în mod direct, ci printr-un sistem destul de complicat de electori.

O deconcentrare excesivă

De slăbirea autorității autogovernărilor județene au profitat, în pofida intenției legislatorului, nu localitățile, ci administrația centrală (*Pálné Kovács* 1995). Guvernarea a înființat o serie întreagă de organe administrative de stat deconcentrate la nivel județean și regional, fără a asigura o coordonare unitară a acestora și neglijând în mod special afirmarea intereselor teritoriale.

În concluzie, putem spune că schimbarea de regim a favorizat localitățile și a marginalizat autogovernările teritoriale. Intențiile probabil bune care-și propuseseră să democratizeze administrația teritorială și să aducă mai aproape decizia de cetățean, au avut neașteptate efecte secundare:

- o parte a localităților (mai ales cele mici) nu și-au putut îndeplini atribuțiunile decât la un nivel calitativ și profesional scăzut, adesea la limita legalității;

- în ciuda acestei situații, autogovernările locale nu au recunoscut posibilitățile oferite de sistemul asocierilor, sistemul dezintegrându-se în continuare prin despărțirea așezărilor și ieșirea din sistemul notariatelor integrate;

- locul autogovernărilor județene marginalizate a fost ocupat de zeci de instituții și agenții deconcentrate ale statului, care îndeplineau atribuții care ar fi trebuit supuse controlului democratic al reprezentanților locali.

Corecțiile prudente ale administrației teritoriale

Modificarea legii autogovernării

În mai toate programele partidelor care au participat la alegerile din 1994 se putea citi că, deși în fond sistemul autogovernărilor fusese un succes, era necesare de corecții, mai ales în privința asocierii autogovernărilor locale și a nivelului intermediar.

Din cauza diferențelor politice de opinie, reforma, deși bine fundamentată din punct de vedere profesional (*Verebélyi*, 1995), a dus la rezultate îndoielnice:

- A fost pusă în aplicare alegerea directă a autogovernării județene, partidele politice fiind introduse în adunările județene pînă atunci ferite de politica de partid; în același timp, autogovernările județene nu au primit atribuțiuni spornice în mod semnificativ, creîndu-se astfel un conflict puternic cu legitimarea sa politică amplificată.

– Au luat naștere reglementări obligatorii, sau mai degrabă orientative, referitoare la colaborarea dintre județ și orașele de jurisdicție județeană, respectiv între capitală și aglomerația sa urbană. Formele de coordonare propuse nu au reușit să anuleze conflictul dintre județe și reședința lor.

– A fost lansat un program de modernizare și integrare a organelor administrației teritoriale de stat și au fost desființate regiunile inspectoratelor republicii.

– Au fost introduse anumite stimulente în bugete pentru facilitarea asocierilor, respectiv au fost introduse reglementări privind limitarea separării comunelor; cu toate acestea nu s-au petrecut schimbări semnificative nici în privința competențelor, nici în cea a finanțărilor.

Politică regională fără regiuni

Din punctul de vedere al exercitării autorității teritoriale, pe lângă legea autogovernării și reforma administrației teritoriale de stat, măsura cea mai importantă și poate cea mai contradictorie a fost adoptarea legii dezvoltării teritoriale în 1996. Legea s-a conturat în cursul unui lung proces de pregătire și furtunoase dezbateri, deoarece toate cercurile de interese așteptau din partea acestei legi rezolvarea problemelor politice și de dezvoltare teritorială acumulate de ani de zile.

Înainte de schimbarea de regim, mai ales în anii '70, se aplicase o strategie de dezvoltare puternic concentrată pe orașe, peste 80% din resurse fiind alocate orașelor în timp ce aproape 50% din populație trăia la țară. Această politică de dezvoltare se bazase pe binecunoscuta teorie a centrului, conform căreia aprovizionarea unei zone revine centrelor urbane desemnate. Ca urmare a acestei teorii s-a accelerat procesul de atrofie a satelor mici, producându-se o migrație accentuată spre orașe. Indiscutabil însă, diferențele regionale înainte de schimbarea de regim au fost mai reduse față de contradicția dintre sat și oraș. Această particularitate se datora nu atât succesului politicii de dezvoltare teritorială, cât mai ales politicii economice protecționiste, redistributive, care ținuse în mod artificial în viață producțiile incapabile de concurență de piață în zonele industriei grele și în cele agricole cu caracteristici slab productive.

După schimbarea de regim, liberalismul modelului economiei de piață a fost poate prea repede pus în aplicare de către guvern, fapt care a dus în mod inevitabil la amplificarea dramatică a diferențelor regionale. În zonele estice și nord-estice ale țării, cu industrie grea și economie agrară tradițional înapoiată, s-a produs o criză economică, iar șomajul a crescut exponențial. Guvernul a fost obligat să trateze problemele regionale în mod prioritar. Resursele de dezvoltare, respectiv majoritatea determinantă a finanțărilor speciale a fost orientate spre aceste zone – cu rezultate modeste, în opinia majorității specialiștilor, pentru că, pe de o parte, prin dezvoltarea exclusivă a infrastructurii nu poate fi demarată o

relansare economică, pe de altă parte, pentru că măsurile referitoare la dezvoltarea regională au fost luate aproape exclusiv pe baza deciziilor centrale, decizii care nu au fost capabile să formuleze o politică adecvată condițiilor locale.

Cauza eșecul politicilor regionale anterioare poate fi căutată, printre altele, în centralism, care la rândul său fusese strâns legat de problemele politice și administrative ale nivelului intermediar. Nu este deci întâmplător faptul că cuvântul cheie al schimbării modelului politic regional a devenit descentralizarea.

Principiile care stăteau la baza reglementărilor dezvoltării teritoriale căutaseră să țină cont atât de problemele proprii cât și de așteptările Uniunii Europene:

- Guvernarea dorise să pună bazele unei politici regionale valabile pentru întreaga țară – principiul programării.

- Obiectivul politicii regionale fusese stabilit pe de o parte prin creșterea competitivității, a eficienței teritoriilor dezvoltate, pe de altă parte prin echilibrarea diferitelor teritorii – principiul inovației și adiționalității.

- Obiectivul stabilirii criteriilor de finanțare era ca resursele să ajungă într-adevăr la regiunile cele mai nevoiașe – principiul concentrării.

- Legislatorul și-a dat seama că dezvoltarea regională nu este o atribuție exclusivă a statului, atrăgând în procesul formării și finanțării politicii de dezvoltare și actorii economici – principiul parteneriatului.

- Observația cea mai importantă a fost că dezvoltarea teritorială nu poate fi dirijată de la un singur centru, actorii nivelelor regionale trebuind să fie părtași în procesul decizional – principiul subsidiarității și al descentralizării.

Autogovernările județelor așteptaseră de la legea dezvoltării teritoriale ceea ce ar fi trebuit să fie reglementat de constituție, respectiv de legea autogovernărilor locale. Incertitudinea în privința descentralizării autorității și neîncrederea față de autogovernările județene și-a pus amprenta asupra reglementărilor privind politica regională. Legea referitoare la descentralizarea dezvoltării teritoriale, respectiv, la unitățile planificării teritoriale luase naștere fără să se fi putut baza pe un model de administrație teritorială certă. Luase naștere deci legea politicii regionale fără regiuni. Legislatorul a încercat să evite această contradicție prin introducerea unei instituții specifice, și anume, prin crearea consiliilor de dezvoltare teritorială.

Instituțiile de parteneriat, binecunoscute deja în Europa Occidentală, sînt chemate în general să cupleze tendințele de drept public ale autogovernărilor la cele ale sferei economice în privința dezvoltării (*Halkier et al.* 1998). Ocazional pot fi utile și în elaborarea unor programe comune de dezvoltare, în acumularea de resurse pentru îndeplinirea programelor, un singur lucru nu pot face: să țină locul autogovernărilor teritorial-regionale bazate pe principiul reprezentării și înzestrate cu legitimitate politică.

În conformitate cu reglementările ungare, consiliile de dezvoltare teritorială cu competențe la nivel național, județean sau eventual regional, au fost înființate

prin delegare. Conform reglementării din 1996, membrii acestora erau convocați din rîndurile reprezentanților autoguvernărilor, camerelor economice, întreprinzătorilor și ministrerelor. Președinții consiliilor județene de dezvoltare erau tocmai președinții adunărilor acestora. Majoritatea membrilor fuseseră delegați de așa-zisele asociații micro-teritoriale constituite de autoguvernările locale. Compoziția consiliilor era mai mult sau mai puțin adecvată armonizării activității actorilor interesați în baza principiului parteneriatului. Legea a înzestrat cu puteri semnificative aceste organisme de tip corporativ. Consiliile de dezvoltare teritorială decid asupra concepției de dezvoltare a comitatelor și sînt împuternicite să distribuie subvențiile de stat în sistem de proiecte. Pe baza acestor competențe, consiliile de dezvoltare ale comitatelor au devenit niște autorități mai puternice decît adunările comitatelor alese în mod direct.

O altă caracteristică a legii era că nu a fost capabilă să demareze și să amplifice procesul creării unor regiuni mai extinse decît județele. Legea defînise drept unitate dominantă a dezvoltării teritoriale județul, îngăduind totuși posibilitatea creării unor regiuni mai mari, fără a avea caracter obligatoriu, cu excepția a două regiuni: în zona de aglomerație a capitalei și în zona lacului Balaton. Una dintre cauzele fundamentale ale ezitărilor din jurul regiunilor, dincolo de problemele politice ale autorității, a fost incertitudinea în jurul frontierelor geografice ale acestora. În primăvara anului 1998 însă parlamentul a adoptat Concepția Națională a Dezvoltării Teritoriale care delimita șapte așa-zise regiuni statistice de planificare ca unități NUTS 2. Dat fiind însă faptul că legea nu a impus crearea consiliilor regionale, așa-zisele consilii voluntare nu au luat în considerare frontierele regiunilor statistice.

Noul guvern instalat în 1998 a formulat în programul său posibilitatea reorganizării administrației teritoriale. Primul pas în cadrul acestui proces a fost făcut prin modificarea legii dezvoltării teritoriale. În cele șapte regiuni statistice a devenit obligatorie înființarea consiliilor de dezvoltare teritorială. În aceste consilii însă rolul decisiv le revenea reprezentanților guvernării centrale în detrimentul actorilor locali, motivîndu-se că pentru programele de nivel regional este nevoie de obținerea unor resurse internaționale, îndeosebi din UE, deoarece Fondurile Structurale pot fi utilizate în general la acest nivel. Tendințele vehemente de regionalizare însă au pălit cu timpul, în esență organizarea deconcentrată a administrației de stat a fost un eșec: odată cu întărirea consiliilor de dezvoltare teritorială autoguvernările comitatelor au fost și mai mult marginalizate. Obligativitatea înființării regiunilor nu a fost asociată cu o redistribuție a resurselor, astfel că dintre cele trei nivele (regiune, județ, microregiune) regiunile au rămas veriga cea mai slabă a sistemului instituțional de dezvoltare teritorială. Trebuie adăugat că sistemul bine consolidat de-a lungul anilor care a inclus un șir întreg de actori locali în politica de dezvoltare nu dispune nici pînă astăzi de vreo fracțiune

din resursele de dezvoltare comunitară, rolul redistribuției centrale, sectoriale rămânând în continuare dominant.

Seria reformelor în Europa Centrală și de Est

În procesul schimbării de regim țările central-est-europene și-au reorganizat în mod substanțial, asemenea Ungariei, sistemul exercitării autorității publice teritoriale. La nivel intermediar au fost lichidate autoguvernările, în locul lor fiind instalate oficii sectoriale și generale ale administrației centrale de stat, și doar în ultimii ani au fost făcuți pași în direcția unei descentralizări propriu-zise.

În Polonia reforma teritorială regională a intrat în vigoare din 1997. În fruntea celor 16 voievodate stau organe reprezentative alese cu competențe politice regionale autonome. În cadrul voievodatelor însă au luat ființă nu numai organe ale autoguvernării ci și unități ale administrației de stat, atrăgând astfel conflictul inevitabil dintre mareșal și voievod, decepțiile fiind amplificate și prin faptul că, în ciuda existenței regiunilor cu organe alese, administrarea fondurilor structurale a fost organizată după tipic centralizat.

În România, pornind de la cerințele UE, urmînd recomandările tehnice ale acesteia finanțate din programul Phare, există regiuni de dezvoltare începînd din 1998, în fruntea cărora se află consilii și agenții de dezvoltare care funcționează în baza legii de dezvoltare regională. În cadrul județelor din România autoadministrațiile s-au păstrat, dar autoritatea și independența lor, ca și a celorlate autoguvernări/autonomii este deosebit de slabă în raport cu cea a prefecților, reprezentanți ai autorității statului (*Horváth-Veress*, 2003).

În Slovacia, regiunile înființate tot în 1996 (8 *kraje*) au servit scopuri exclusiv administrative. Aplicarea unor reforme teritoriale cuprinzătoare a fost frînată printre altele și de conflicte interetnice. Următorul val al reformei a înzestrat cele opt regiuni – după dimensiunea lor, mai degrabă unități de nivelul județelor – cu competențe de autoguvernare. În același timp regiunile de tip NUTS 2 au fost configurate separat de împărțirea administrativă, semnalînd astfel o mare nesiguranță în privința diviziunii teritoriale, nemaivorbind de lipsa de generozitate constatată în domeniul descentralizării puterii (*Hardi – Mezei*, 2003).

În Slovenia autoguvernările locale puternic integrate au posibilitatea asocierii lor în cadrul unor „regiuni”, respectiv au luat naștere și primele inițiative de reformă în direcția regionalizării. Legea adoptată în 1999 privind politica regională își propunea în primul rînd să organizeze sistemul instituțional de dezvoltare regională a țării. Pînă în prezent autoguvernările locale au decis înființarea a 22 de agenții, dar sistemul instituțional al politicii de dezvoltare și cel al resurselor au rămas destul de centralizate (*Tüske*, 2002).

În Cehia, reforma regională a devenit în 1997 un obiectiv constituțional. Cele 14 regiuni nu sînt identice cu împărțirea NUTS întrucît Uniunea a considerat că

aceste circumscripții sînt prea mici. În felul acesta numărul regiunilor de tip EU este de 8, cel al circumscripțiilor administrative este 14. De la delimitarea regiunilor se poate constata o tendință de corectare a frontierelor (*Halász, 2000*), instabilitatea fiind amplificată de proiectul redefinirii teritoriilor plășilor (*Blazek, 2001*), finalizat în cele din urmă prin desființarea organismelor acestora. O specialitate a administrației teritoriale cehe este că, în locul structurilor duale obișnuite, administrația centrală de stat și cea a autogovernării locale au fost comasate în cadrul unui singur organism.

În Bulgaria, în urma reformei teritoriale, în locul integrării s-a produs dezintegrarea administrativă. Au fost reînființate cele 28 de regiuni desființate în urmă cu un deceniu, care sînt exclusiv organe administrative în frunte cu un guvernator. Unitățile NUTS nu posedă instituții, iar frecvențele modificări ale împărțirii teritoriale semnalează absența unei concepții coerente. În același timp nu lipsesc atribuțiunile de autogovernare locală, nivelul așezărilor fiind puternic integrat cu doar 262 de unități ale autogovernării locale (*Drumeva, 2001*).

Rezumînd cele constatate mai sus, putem conchide că în ultimii ani, în privința nivelului teritorial intermediar al țărilor aderente sau candidate la aderare au fost luate măsuri de mai mică sau mai mare importanță. Pare interesant că, în timp ce presiunile datorate obligativității organizării sistemului NUTS au avut un efect benefic asupra reformelor teritoriale, totuși nu s-a ajuns peste tot la un sistem teritorial corespunzător. În țările mai mici, dimensiunea nou createlor „regiuni administrative” nu respectă nici pe departe criteriile de mărime legate de condițiile dimensionale ale unităților NUTS 2. Regiunile de dezvoltare, independent de faptul că în fruntea lor funcționează sau nu autogovernări alese, posedă instituții proprii (comisii de monitoring, agenții), asemenea țărilor din Europa Occidentală. Aceste fapte ne avertizează că reforma administrativă regională necesită o cumpănire mai cuprinzătoare, dincolo de înființarea coercitivă a unităților NUTS 2.

Aderarea la Uniune – o nouă situație pentru Ungaria

În 2002 părea că și Ungaria se va urni din punctul mort. Noul guvern anunțase un program ferm de regionalizare fixîndu-și drept obiectiv pentru 2006 alegeri pentru autogovernări regionale. Lucrările pregătitoare au demarat și au apărut chiar primele rezultate. Activitatea de analiză efectuată pînă acum era legată în bună parte de așa-numitul grup IDEA (*IDEA, 2003, 2004*). Parlamentul a adoptat legea referitoare la asocierea micro-regiunilor care-și propunea să integreze sistemul administrației fărîmițate la nivelul de jos, respectînd totuși libertatea de asociere a autogovernărilor localităților. Este caracteristic pentru cultura jurisprudenței publice ungare că legea se află în prezent pe masa Curții Constituționale tocmai din cauza presupusei încălcări a dreptului la asociere. Adevărul este că, fără reorganizarea nivelului de bază, nu poate fi reformat nivelul

intermediar. Bogatele experiențe ale reformelor europene ale asocierii autoguvernărilor arată că pentru a putea crea un sistem modern al serviciilor publice integrarea este inevitabilă (*Somlyódiné Pfeil*, 2003).

În privința construcției regionale progresul a fost și mai redus. Deși așa-numitul program IDEA, menit să pregătească reforma administrativă a publicat o serie de studii și în domeniul reformei regionale (*Horváth M.* 2004), la nivel guvernamental se poate constata că introducerea autoguvernărilor regionale alese în 2006 nu mai figurează pe ordinea de zi. Reforma regională ar necesita un consens politic fundamental, presupunând totodată o reformă radicală a constituției, respectiv a legii autoguvernării și legii electorale, șansele acestora fiind minime dacă luăm în considerare constelația politică actuală. Ceea ce nu înseamnă abandonarea definitivă a reformei regionale.

Ceea ce trebuie precizat de la bun început este că regionalizarea în Ungaria nu constituie o obligație externă față de UE, ci o provocare a modernizării și a democratizării țării, ceea ce constituie în mod fundamental un interes național, la care trebuie și se poate răspunde în funcție de condițiile date. Problema regionalismului așteaptă o rezolvare mai ales pentru că sistemul exercitării autorității teritoriale este pînă în zilele noastre neterminat. Statul ungar este centralizat, iar fără un nivel intermediar puternic nu poate fi imaginată o administrație descentralizată și un sistem de autoguvernare funcțional. Deceniul zece a fost irosit cu dezbateri neproductive în jurul chestiunii județelor. Dezbaterile regionale pot fi încheiate cu succes numai *dacă există o strategie clădită pe consens politic și profesional*.

Problema județelor, respectiv a regiunilor nu este una de dezvoltare teritorială, de organizare și administrare, de eficiență dimensională, ci una fundamental politică. Structura puterii este determinată în mod fundamental nu de măsura independenței asigurate la nivel local, ci de greutatea nivelului intermediar. Problema dezbătută în mod prioritar nu trebuie să fie cea a dimensiunii, ci faptul că vrem sau nu să transformăm structura autorității prin întărirea nivelului intermediar.

În prezent, motivațiile regionalizării în Ungaria sînt legate în mod determinant de dezvoltarea economică teritorială. Problema construcției regiunilor de succes este mult mai complexă decît relațiile politice, instituționale și, mai ales, de eficiență dimensională (*Harding et al.* 1999). Managementul dezvoltării teritoriale de succes nu depinde doar de dimensiunea geografică, ci mai degrabă de capacitățile de colaborare și adaptare, de structurile de rețea, flexibile ale acestora. Regiuni neintegrate, create artificial, cu actori conflictuali nu pot aduce beneficiile unor teritorii de dimensiuni mari. Întărirea regiunilor de dezvoltare, a consiliilor și agențiilor poate asigura tranzitoriul utilizarea resurselor UE. Prin administrarea Fondurilor Structurale Uniunea a stălit mai degrabă pretenții de natură profesională, de eficiență și legislativă decît de autoritate politică (*Pálné Kovács*, 2003).

Construcția regiunilor politice, într-un viitor mai îndepărtat, poate fi autentică numai dacă se va putea ajunge la un consens din punct de vedere profesional, or aceasta ar necesita elaborarea unei strategii pe termen mai lung.

Strategia construcției regionale

În cursul elaborării strategiei construcției regionale trebuie să decidem mai întâi în privința conținutului și nu a dimensiunii regiunilor. Problema județului sau a regiunii nu este una a organizării sau dezvoltării teritoriale, sau una administrativă, ci una în mod fundamental politică, este chiar problema centralizării sau descentralizării puterii. Tradițiile și reflexele centralizatoare ale organizării statale ale Ungariei, respectiv cultura politică maghiară nu pot accepta sau acceptă cu multă greutate modelul descentralizat. Structura puterii și mai ales competențele și dimensiunea autorității centrale pot fi influențate nemijlocit de ponderea nivelului intermediar și nu de independența nivelului local. Generozitatea legislatorului față de autogovernările locale în privința distribuirii competențelor și resurselor a fost în detrimentul nivelului mezo și nu a celui propriu, central. Succesul reformei regionale depinde de orientarea *top down* (de sus în jos) sau *bottom up* (de jos în sus) a acesteia, respectiv dacă puterea va pune în aplicare la nivel regional interese teritoriale sau centrale. Problema fundamentală este dacă construcția regională se produce în detrimentul autorității și resurselor guvernamentale sau are loc doar o simplă deconcentrare. Aceasta din urmă poate fi considerată un pas înainte față de sistemul centralizat al construcției statale actuale, dar nu îndeplinește nici pe departe necesitățile democratice ale „noului regionalism” (Keating, 1997).

Sfera funcțiilor regionale

Înainte de a ne lansa într-o dispută privind dimensiunea optimă a județelor, este bine să clarificăm care sînt funcțiunile pentru care trebuie, respectiv este recomandabil să fie organizate diferitele nivele, printre care și regiunile. Pentru clarificarea funcțiunilor regionale nu este suficient să facem inventarul condițiilor în care se desfășoară diviziunea muncii, respectiv a competențelor autorităților publice de astăzi, ci trebuie să punem în balanță și domeniile în care apare dimensiunea, respectiv coeziunea regională a dezvoltării economice și sociale la nivelul de astăzi și de mâine.

– Necesitatea treptei regionale apare cel mai clar, după cum s-a mai spus, în domeniul dezvoltării teritoriale. Aceste funcții atrag la rîndul lor altele, cum ar fi subvenționarea dezvoltării economice, cercetarea, transferul de tehnologie, funcții financiare, de marketing etc. Aceste funcții nu necesită în mod prioritar instrumente ale autorităților publice, deși îmbinarea cu elemente ale serviciilor politice, administrative sau umane este neîndoielnică.

– Indiscutabil că o parte însemnată a sistemelor infrastructurale lineare necesită, în primul rînd din motive tehnice, un management regional, mai vast decît cel al județelor. Nu este întîmplător că administrația căilor ferate sau cea a apelor a depășit de mult limitele județelor. Dezvoltarea drumurilor publice merge în același sens, respectiv pe parcursul diferențierii rețelelor de drumuri dimensiunea care leagă regiunile, respectiv țările, devine tot mai importantă. Trebuie să recunoaștem însă că organizarea și administrarea acestor sisteme cade în afara sferei autorității publice (chiar dacă adesea statul este investitorul, respectiv proprietarul), respectiv, hotarele lor nu coincid, în cazul lor organizarea unor frontiere administrative standard nefiind posibilă.

– Urele funcții de servicii umane de nivel superior (de ex. învățămîntul superior, sistemul clinic, cercetarea) se organizează de asemenea în sisteme regionale. Administrarea acestora însă nu este în mod specific o atribuție teritorială și nu necesită instrumente clasice de autoritate publică: universitățile au autonomie, sistemul sanitar în multe țări este organizat în afara sistemului general al administrației publice.

– Protecția mediului și a naturii este organizată și astăzi în cadru regional, nu se limitează la frontiere administrative tocmai datorită atribuțiilor sale specifice.

– Organizarea activității clasice de administrație și justiție se orientează în primul rînd după necesitățile clientelei, trebuie deci să rămînă cît mai aproape de domiciliu, dar trebuie să i se asigure totodată și condițiile tehnice, infrastructurale și profesionale adecvate. Nu poate fi vorba deci de organizarea activității administrative a autorității publice între hotare aleatorii, chiar dacă aparent guvernarea posedă în acest domeniu cel mai larg spațiu de manevră. Organizarea administrației la nivel regional poate fi justificată în domenii în care necesită un nivel profesional superior sau alte condiții de funcționare speciale și nu presupune un aflux semnificativ al clienților. Aceste domenii pot fi organizate la nivel regional numai în cazuri excepționale.

Porrind de la punctele de vedere de mai sus, necesitatea administrației publice regionale nu este univocă. O parte semnificativă a funcțiunilor regionale amintite nu necesită cadre administrative solide. Putem concluziona că astăzi trebuie să stabilim sfera funcțiunilor regionale nu la nivel ipotetic, ci pe baza analizei profunde a sistemului instituțional al administrației publice, pe baza unor modelări matematice, conectîndu-le la reforma oricum necesară a serviciilor publice. Pregătirea pentru reforma teritorială trebuie să fie substanțială întrucît structura serviciilor, nevoile lor tehnice interne și prioritățile valorilor lor politice, distribuția sferelor de competență ale autoguvernărilor, respectiv finanțările se află într-o strînsă corelație. Dacă luăm în considerație tendințele existente pe plan internațional în domeniul administrativ, respectiv de organizare a serviciilor, atunci putem observa că:

- circumscripțiile administrative și de servicii mai integrate, cuprinzând teritorii mai vaste, oferă o calitate și un nivel profesional și tehnic superioare;
- orașele își asumă un rol din ce în ce mai mare în domeniul serviciilor;
- totodată există o nevoie mai pronunțată privind implicarea în procesul de decizie a organizării serviciilor furnizate în afara localității, din partea autoguvernărilor și a grupurilor de consumatori;
- respectiv, această implicare este necesară și pentru posibilitatea afirmării și reprezentării intereselor la nivelul cel mai de jos al așezărilor, ba chiar și la nivelul fragmentelor de localități.

Numărul nivelelor administrației teritoriale

Chiar dacă ar apărea necesități administrative clare care să justifice introducerea nivelului regional, ar trebui bine chibzuit dacă regiunea trebuie să se instituționalizeze prin înlocuirea vechilor nivele sau să se constituie noi regiuni clădite peste vechile forme administrative. Opțiunea aceasta nu mai este doar tehnică ci mai ales politică. Proiectul reformei administrativ-teritoriale prezente în programul de guvernare din 2002, navighează, se pare, cu dibăcie între cerințele ideologice și profesionale și posibilitățile politice:

- aparent nu mărește numărul nivelelor administrației teritoriale;
- respectiv, nu desființează unități teritoriale deja existente.

Concepția proiectului se bazează ca element de structură, atât în jos, cât și în sus, pe județe, limitele regiunilor și ale micro-regiunilor mulându-se pe cele ale județelor. În plus, județele însele sînt purtătoare ale mai multor funcțiuni, constituind în continuare un cadru geografic pentru diferitele elemente ale sistemului instituțional de stat. Județul rămîne deci un nivel administrativ chiar dacă va fi, în conformitate cu intențiile exprimate, cea mai slabă verigă a administrației publice viitoare. Rămîne de văzut dacă micro-regiunile vor reprezenta sau nu un astfel de nivel. În modelul realizat există elemente care ar putea evolua spre un cvasi-nivel administrativ, atrăgînd după sine și dezavantajele unui număr prea mare de nivele. Astfel de elemente sînt:

- personalitatea juridică independentă a asociațiilor de micro-regiuni;
- competențele ce le revin;
- formarea unei construcții de finanțare normativă;
- fixarea frontierelor micro-regiunilor prin reglementare juridică.

Fie că vom defini micro-regiunea drept un nivel de administrație publică, fie că nu, ea este o unitate sistematizată, separată în cadrul administrației, deci atunci cînd analizăm sistemul în totalitatea sa, respectiv structura sa internă, nu putem face abstracție de ea. În acest caz însă locul unui singur nivel intermediar va fi ocupat de trei. Unul dintre punctele slabe ale reformei este tocmai faptul că duce la crearea tranzitorie a trei nivele teritoriale, iar pe termen lung la cel puțin două, astfel obiectivul unei administrații mai profesionale și mai ieftine fiind pus sub semnul întrebării.

Statutul *Je drept public al nivelelor administrative*

După ce se conturează numărul, conținutul și funcțiunile nivelelor administrative poate urma elaborarea detaliată a conținuturilor de drept public ale acestora. În măsura în care regionalizarea politică este planificată pe o perioadă mai lungă, există posibilitatea ca statutul nivelului regional să ajungă treptat la faza autogovernării depline. Instituționalizarea juridică a nivelului regional poate fi imaginată în mai multe variante:

– Înțărirea consiliilor de dezvoltare regională constituie în esență primul nivel al regionalizării, în momentul în care demarează colaborarea la scară regională între actorii de drept public ai regiunii în îndeplinirea unei funcțiuni importante.

– Autogovernările dintr-o regiune se pot asocia și în cadrul reglementărilor actuale în scopul executării unor atribuțiuni comune, adecvate reorganizării regionale a anumitor servicii publice, și poate demara și procesul de canalizare a unor interese politice către coeziunea regională și prin intermediul diferitelor forme de colaborare a autogovernării județene și a altor autogovernări locale.

– Regionalizarea poate fi extinsă și în sfera administrației de stat în cazul în care hotarele teritoriale și centrele organelor administrației de stat de competență regională coincid. Trebuie să subliniez că față de o regionalizare făcută de sus, subordonată guvernării, cu reprezentanțe regionale ale unor oficii integrate, nu putem avea mari speranțe.

Cerințelor ridicate de Carta Europeană a Autonomiei Regionale însă, niciuna dintre soluțiile de mai sus nu corespund. Condiția *sine qua non* a regiunii politice, respectiv autonome, este existența organelor reprezentative alese direct, asigurarea constituțională a drepturilor fundamentale ale autogovernării. Rămâne să decidem dacă crearea regiunilor cu organe reprezentative alese este recomandabil să se realizeze în faza de început sau cea finală a regionalizării. Ambele modele au avantaje și dezavantaje. Reforma poloneză și cea italiană au ales prima cale, regiunile spaniole în schimb se formează în procesul treptat al întării statutului lor, adaptat funcțiunilor lor lărgite (*Garcia, 1998*).

Numărul, centrul și limitele regiunilor

Procesul de regionalizare politică ajunge în faza în care devine necesară trasarea unor frontiere și judecarea alternativelor geografice abia după clarificarea unor probleme politice, constituționale, respectiv de organizare administrativă menționate anterior. În trasarea acestora a fost implicată de altfel destul de frecvent branșa administrativă și cea a geografiei politice (*Hajdú, 1996*). Putem presupune că trasarea frontierelor nu va deveni nici în viitor o chestiune internă a științei, este o naivitate să credem că o alternativă impecabilă din punct de vedere profesional poate fi transpusă în viață dacă se lovește de o rezistență importantă. Numărul și conformația regiunilor se vor constitui în urma unei serii întregi de

compromisuri și vor depinde în mare măsură dacă vor lua naștere deasupra județelor sau în locul acestora. În regionalizarea de deasupra județelor baza de pornire va fi constituită la noi fără îndoială de regiunile statistice. Regiunile vor deveni un cadru teritorial autentic și durabil dacă se vor dovedi a fi apte pentru cât mai multe activități și funcțiuni, dacă în interiorul hotarelor acestora se va încheia într-adevăr un fel de coeziune. Din acest punct de vedere, problema centrelor regionale este importantă, deoarece stabilirea funcțiunilor regionale are loc în mod determinant în cadrul centrelor. Până când nu are loc stabilirea centrului regional și se desfășoară o competiție pentru aceste funcții, până atunci nu se poate produce nici consolidarea sistemului organizatoric regional. Urmind această logică, guvernul cochetează cu unificarea organelor regionale ale administrației de stat și organizarea unor oficii guvernamentale regionale (*Bércesi-Ivancsics, 2004*).

Întărirea identității regionale

Polemica desfășurată de mai bine de un deceniu în jurul temei județelor arată că incertitudinea politică și scăderea șanselor de a-și reprezenta interesele pot afecta semnificativ identitatea teritorială, coeziunea dintre localități, eficiența și nivelul profesional al muncii administrative și al organizării serviciilor. În privința clarificării exercitării autorității teritoriale nici localitatea și nici guvernul nu sînt de fapt interesați: nici sus, nici jos nu este deci sprijinită crearea unui nivel intermediar puternic. Crearea regiunilor politice presupune deci o pregătire politică intensă, întărirea identității regionale sau pur și simplu construirea ei. În zilele noastre, despre identitatea regională mai mult se vorbește decît se știe. În zilele noastre identitatea regională nu mai înseamnă doar o legătură naivă cu locul, o utilizare individuală a spațiului, ci un reflex conștient cuplat cu dispariția acestor legături spațiale, respectiv un proces de modernizare adecvat acestuia în cadrul deschiderii tot mai largi a spațiului național și internațional.

Identitatea regională cîștigă în ultima vreme noi valențe în cadrul unor corelații ample datorate mai ales politicii regionale a UE și a aprofundării integrării. Relația negativă sau pozitivă a societății și a elitei politice locale cu spațiul are un caracter dinamic, poate fi constructivă sau distructivă în aceeași măsură (*Schulz, 1994*). La noi, după schimbarea de regim, am fost martorii acestui din urmă proces. Societatea nu posedă nici cele mai elementare informații despre menirea autogovernărilor teritoriale. Partidele nu sînt capabile să prezinte programe la nivelul județelor iar majoritatea parlamentarilor sînt legați cel mult de circumscripția lor electorală directă, nu și de județul lor. Organizațiile societății civile se formează îndeosebi la nivel local, astfel că nu reușesc să se conecteze la procesele politice sau de apărare a intereselor specifice la nivelul județelor. Pe ruinele identității județene poate fi construită oare o identitate regională? Oare straturile mai largi ale societății sînt conștiente de valențele unei autogovernări teritoriale cu reprezentanțe alese în mod direct? Deocamdată este

greu să răspundem la această întrebare. Exemplele din străinătate însă trebuie să ne atenționeze. În timp ce în Anglia sînt majoritari cei care ar dori să existe organe alese în fruntea regiunilor, în Portugalia majoritatea a votat împotriva creării regiunilor (Tomaney, 2002).

Convingerea celor indiferenți și a celor cu interese contrare necesită un program de acțiune și o strategie de comunicare bine chibzuite:

– Este importantă popularizarea instituțiilor regiunilor de dezvoltare teritorială cu statut, atribuții și hotare consolidate.

– Parteneriatul dintre actorii delegați în consiliile regionale de dezvoltare trebuie extins cît de mult posibil, activitatea lor și comunicarea dintre ei nu pot fi limitate la împărțirea unor resurse de dezvoltare și la participarea la ședințe.

– Actorii regionali trebuie cointeresați în cooperarea regională. Dacă în cursul cooperării nu obțin succese palpabile, avantaje materializabile pe planul propriu, atunci regionalizarea va fi primită în cele din urmă cu dezinteres sau chiar i se va putea opune rezistență. Analizele noastre arată că actorii regionali subliniază necesitatea regiunilor, îndeosebi în scopul obținerii resurselor europene; argumentările preluate în mod servil de la experții din țară sau de peste hotare nu acoperă însă nici pe departe o convingere autentică.

– Competiția dintre regiuni și din interiorul regiunilor este inevitabilă, ba mai mult dezirabilă, dar numai dacă funcționează mecanismele normative și informale de negociere ale concilierii și echilibrării intereselor dintre regiuni.

– Regiunile pot deveni actori maturi numai dacă li se oferă posibilitatea reprezentării intereselor proprii pe arena națională.

– Regiunea trebuie să-și croiască drum în domeniul publicității pentru a-și face cunoscut numele și profilul.

– Actorii regionali, mass media și sistemul educațional trebuie să-și fixeze drept obiectiv răspîndirea informațiilor legate de regiuni.

– Trebuie sprijinită orice instituție, formă de organizare sau tip de activitate (cultură, viață publică, artă, sport etc.) care sînt capabile să întărească în conștiința individului sau a grupului o relație pozitivă față de regionalism, respectiv identitatea față de propria regiune.

În înal trebuie să subliniem că nu credem că strategia construcției regionale trebuie ciădită neapărat pe o campanie negativă față de județe. Astăzi încă nu poate fi demonstrat cu certitudine că regiunile de dezvoltare vor fi capabile să se transforme în unități politice, după cum nici faptul că mecanismul politic al statului ungar poate accepta regiunile în locul județelor. Profilul viitor al administrației publice ungar nu poate fi decît schițat, configurația sa depinzînd doar în parte de sistemul condițiilor impuse de Uniunea Europeană, fiind determinat în mod decisiv de calcule, hotărîri și cercetări de specialitate și de politică internă, de convingerea societății, respectiv a elitei politice și administrative.

Bibliografie:

- Bércesi F. – Iváncsics I.: A megyei közigazgatási hivatalok regionális alapokra helyezéseinek lehetőségei, *Magyar Közigazgatás*, 2004, An LIV. Nr. 6, pp. 321-333.
- Blazek, J.: Regional Development and Regional Policy in the Czech Republic: An Outline of the EU Enlargement Impacts. *Informationen zur Raumentwicklung*, 2001/12, pp. 757-769.
- Drumeva, E.: Local Government in Bulgaria, In: Kandeva, Emilia (ed.): *Stabilization of Local Governments*. LGI Books. Budapest. 2001. pp. 141-179.
- Emiliewicz, Iadwiga – Wolek, Artur: *Reformers and Politicians*. SEAP, Warsaw, 2002.
- Garcia, E. M.: Multidimensional Decentralization in Spain: Variable Geometry Decentralization. *International Review of Administrative Sciences*, 1998, Nr.4.
- Hajdú Z.: A közigazgatási térfelosztás változásai Magyarországon, *Tér és Társadalom*, 1996, Nr.1, pp. 5-23.
- Hajdú Z.: *Magyarország közigazgatási földrajza*, Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2001.
- Halász I.: Az új regionális önkormányzatok alkotmányos helye és szerkezete az egyes kelet-közép-európai országokban. *Állam és Jogtudomány*, An XLI. 2000, pp. 97-142.
- Halkier, H. – Danson, M., – Damborg, C. (eds.) 1998: *Regional Development Agencies in Europe*. Jessica Kingsley, London.
- Harding, A.–Wilks-Heeg, S–Hutchins, M: Regional Development Agencies and English regionalisation, *Government and Policy*, 1999. Nr. 6. pp. 669-685.
- Horváth M. Tamás (red.): *A regionális politika közigazgatási feltételei. Variációk az uniós csatlakozás küszöbén*. IDEA-MKI, Budapest, 2004.
- Horváth R.–Veress E.: Regionális politika és területfejlesztés Romániában. *Magyar Kisebbség*. 2003. Nr. 1. pp. 3032.
- IDEA: *A közigazgatási szolgáltatások korszerűsítési programja*, Belügyminisztérium, Budapest, 2003, 2004.
- Keating, M: The Invention of Regions: Political Restructuring and Territorial Government in Western Europe. *Environment and Planning C. Government and Policy* 1997. Nr. 4. pp. 383-398.
- Mezei I.–Hardi T.: A szlovák közigazgatás és területfejlesztés asszimmetriái. *Tér és Társadalom*, 2003. 4.
- Pálné Kovács I: A megyereformok ellentmondása. *Társadalmi Szemle*, 1995. Nr. 1. pp.41-51.
- Pálné Kovács I.: A területfejlesztés irányítása. *PTE KTK. Habilitációs előadások*, Pécs, 2003.
- Schulz, V. (Hrsg.): *Region und Regionalismus*. 1994. Runge, Cloppenburg
- Somlyódiné Pfeil E.: *Önkormányzati integráció és helyi közigazgatás*. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003.
- Surazska, W.–Bucek, J.–Malikova,L.–Danek, P.: Towards Regional Government in Central Europe. *Government and Policy*. 1997. 4. pp. 437-463.
- Tomaney, J.: The Evolution of Regionalism in England. *Regional Studies*, 2002. 7. pp.721-733.
- Tüske T.: A szlovén regionális politika törvényi háttere. In: Mezei C. (red.): *Pécsi Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyve 2002*, Pécs, 2003. 126-143
- Verebélyi Imre: A helyi közigazgatási rendszer fejlődésének főbb irányai. *Magyar Közigazgatás*, 1995. Nr. 2. pp. 65-78.

Traducere de Elek Szokoló

*

Ilona PÁLNÉ KOVÁCS (n. 1954), doctor în drept, profesor la Catedra de Științe Politice a Universității din Pécs, specialistă în administrație publică, sisteme de autoguvermare, dezvoltare teritorială, politici regionale europene. Membră a Societății Ungare de Științe Politice, a Societății Ungare de Științe Regionale, a European Association of Researches on Federalism, a Regional Science Association etc. Publicații mai importante: *Helyi politika, The Basic Political and Structural Problems in the Working of Local Governments in Hungary, Regionális politika és közigazgatás, Regional Development and Governance in Hungary, A területfejlesztés irányítása* etc. Premii: Premiul Academiei Ungare, Premiul Pro Civitate și Premiul Științific al autoguvernării orașului Pécs și altele.

Ilona Pálné-Kovács, *Regionalizmus Magyarországon és Kelet-Közép-Európában*, studiu preluat cu permisiunea autoarei.

România și problematica federală în secolul XX și în perspectiva aderării la Uniunea Europeană

IOAN CODRUȚ LUCINESCU

Spațiul românesc, cu particularitățile cunoscute datorită istoriei sale tumultuoase, s-a dorit totuși a fi racordat la noile realități geopolitice determinate de cursul evenimentelor istorice. Recursul la istorie demonstrează o legătură directă între existența tradiției ideii federaliste și proiectele unității statale românești.

Începând cu secolul al XIX-lea au existat numeroase formule de federații și confederații din care românii urmau să facă parte, într-o primă fază ele fiind în majoritate propuneri ale reprezentanților români pentru federații româno-maghiare, ca posibile rezolvări ale problemei naționale în teritoriile din Transilvania și Ungaria locuite de români. Nicolae Bălcescu și Dumitru Brătianu au fost cucerțiți de Mazzini care la mijlocul secolului trecut făcea planuri pentru înfăptuirea unei Europe federale democratice și republicane, având la bază statul național. Ideea unității poporului român, pan-românismul cum îl numea Bălcescu, era scopul tuturor planurilor de federalizare la care ar fi urmat să participe teritoriile românești. „Pacea nu se va putea stabili în regiunea Dunării de Jos, spunea Bălcescu, dacă nu se va întemeia o federație bazată pe principiul egalității naționalităților conlocuitoare. Trebuie recunoscute trei națiuni de sine stătătoare: cea maghiară, cea iugoslavă, cuprinzând pe croați, dalmați, sloveni și sârbi, și cea română, cuprinzând pe românii din Transilvania, Banat, Ungaria, la care se vor adăuga românii din celelalte provincii românești. Determinarea teritoriului se va face pe cale plebiscitară, urmându-se indicațiile majorității”¹.

Dumitru Brătianu și Simion Bărnuțiu au fost de asemenea adepți ai acestei formule, iar Ion Măiorescu susține un proiect de dimensiunea celor gândite de Mazzini și propune Dietei din Frankfurt, la 1848, crearea unei federații dunărene care să cuprindă spațiul dintre Marea Baltică și Marea Neagră incluzându-i și pe

români și pe unguri, totul sub conducerea Germaniei: „O astfel de Ungarie, explica Maiorescu, legată prin alianță ofensivă și defensivă cu România, alipite amîndouă de Germania printr-o legătură de stat, înlătură pericolul panslavismului, asigură Răsăritul Europei și cîștigă Germaniei o influență necesară ce i se cuvine pînă la Marea Neagră”². Însă cel care a produs cel mai laborios, dar și cel mai realist proiect federalist este Aurel C. Popovici, care în preajma primului război mondial era convins de faptul că rezolvarea problemei naționale a românilor din afara granițelor Regatului României este posibilă numai în cadrul unui Imperiu Habsburgic federalizat.

Primul război mondial a distrus lumea pentru care fuseseră elaborate aceste proiecte, creînd o alta nouă care presupunea, în general, soluții la nivel supranațional. Pe plan intern, România Mare se autodefînește în Constituția din martie 1923 crept „stat național unitar”, deși există obiecții din partea minorităților săsești și secuiești care invocă Tratatul între Principalele Puteri Aliate și Asociate și România (semnat de guvernul Al. Vaida-Voevod la 10 dec. 1919) și care în articolul 61 prevede autonomie locală pentru comunitățile secuiești și săsești în domeniul educației și al religiei, Aliații păstrîndu-și dreptul de a verifica aplicarea prevederilor sale. Bucureștii promovează însă modelul francez, de orientare centralistă, adică exact antipodul alternativei federale.

Pactul Societății Națiunilor, adoptat de Conferința Păcii la 28 aprilie 1919 și intrat în vigoare la 10 ianuarie 1920, a fost primit cu mare emoție și încredere de majoritatea statelor europene, în special de cele mici și mijlocii, fiind considerat ca o mare victorie a popoarelor, deoarece statutul noului for mondial prevedea drepturi egale între țările mari și mici și, în consecință, făcea posibilă o democratizare reală a relațiilor internaționale. Aceste transformări politice au fost posibile datorită noilor realități survenite odată cu terminarea primului război mondial, cînc marile imperii continentale se destramă și istoria consemnează atît triumful principiului naționalităților cît și dreptul la autodeterminare al națiunilor.

Este peribada de profunde mutații, cînc statele devin entitățile, termenii noilor relații internaționale, impunîndu-se ideea că nici o țară, indiferent de puterea și influența sa, nu are dreptul să-și impună voința altor parteneri. De altfel, statutul Societății Națiunilor a oficializat acest înalt principiu, destinat unei pașnice conviețuirii interstatale. Așadar, sub autoritatea forului mondial, în condiții spirituale, politice și juridice favorabile, concepția asocierii sau a uniunii pe baze federale a unor state suverane a putut să se dezvolte și să se concretizeze pe arena politică europeană; concomitent, modelele deja existente de federații sau confederații au fost din nou examinate și analizate din perspectiva transformărilor politice survenite.

Deoarece: ideea federală trebuia să constituie nu numai un instrument util conviețuirii pașnice, ci și un instrument care nu trebuia să lezeze drepturile lor de

state suverane și egale, asocierile de tip federal din centrul și sud-estul Europei care cuprindeau fără excepție țări mici și mijlocii abia constituite sau atunci întregite, au întâmpinat importante obstacole politice și nu au putut să le cuprindă pe toate. Aceasta cu atât mai mult cu cât una din marile puteri europene învingătoare, Franța, urmărea să fructifice statutul de cea mai importantă putere continentală a momentului și să încurajeze asocieri de acest tip, dar în primul rând spre beneficiu propriu.

Un asemenea înțeles au dat România, Cehoslovacia și Iugoslavia planului de Confederație danubiană¹ propus de Franța în anul 1920. La baza noii forme de organizare regională, teoreticienii Confederației nu urmăreau să pună principiul egalității între țările partenere, fiind favorizat acel stat care oferea cele mai importante concesii economice pentru industria și finanțele franceze, în speță Ungaria. În esență, planul de Confederație danubiană urmărea constituirea unui spațiu economic unitar în centrul căruia Ungaria ar fi avut o poziție dominantă iar Franța ar fi putut impune o politică care ar fi satisfăcut interesele sale economice și politice. Statele din zonă respingând ferm planul Confederației danubiene, au conștientizat de asemenea necesitatea realizării rapide a unor alianțe regionale complexe care să le ajute să facă față cu succes pretențiilor politice și economice ale marilor puteri și în același timp să poată respinge orice încercare de revizuire a vreunui tratat din cadrul sistemului Versailles. Se observa o pronunțată apropiere a punctelor de vedere între Belgrad, București și Praga. Primul ministru sârb Pasić, de pildă, afirma în aprilie 1920: „mai mult ca oricând, avem nevoie unul de celălalt”, deoarece numai unite aceste state își puteau impune punctul de vedere în fața marilor puteri. Atitudinea României a fost clară și neechivocă de la început, în acest sens la 24 februarie 1920 primul ministru Alexandru Vaida-Voevod, aflat la Londra, îl asigura pe Nicolae Iorga, președintele Camerei Deputaților, că „vom combate orice tendință privind înființarea unei Confederații danubiene...”⁴.

Geneza primei asocieri zonale central-europene de lungă durată – Mica Înțelegere – realizată în anii 1920-1921, se baza pe idei federale real democratice, inițiativa putînd fi pusă în practică cu succes deoarece răspundea dezideratelor politice și economice ale părților semnatare. Aceasta nu a apărut dintr-o dată, ci s-a cristalizat chiar de la sfîrșitul războiului mondial, România Mare făcîndu-și intrarea pe scena europeană prin activitatea neobosită a marelui diplomat Take Ionescu, care a militat pentru crearea unui sistem de alianțe ce să cuprindă Polonia, Cehoslovacia, România, Iugoslavia și Grecia, a unui bloc „de la Marea Baltică la Marea Egee”, care să se opună oricăror acțiuni revizioniste⁵.

Încercarea de restaurare în Ungaria a dinastiei de Habsburg a grăbit în primăvara și vara anului 1921 organizarea Micii Înțelegeri doar cu trei parteneri – Cehoslovacia, România și Iugoslavia, state care își rezolvaseră în cea mai mare parte problemele interstatale. Numeroasele tensiuni și disensiuni politice (atît între Polonia și Cehoslovacia, cît și între Grecia și Iugoslavia) nu au îngăduit realizarea planului

ambitios conceput de Take Ionescu. Dar și opera înfăptuită numai de cele trei state dovedește concret că o nouă experiență istorică se desfășura pe plan european, deoarece în anii imediat următori, Mica Înțelegere a izbutit să creeze în Europa Centrală un climat prielnic pentru colaborarea cu toate țările regiunii, ceea ce însemna că se făcuseră pași importanți în vederea constituirii unei „zone continentale” care trebuia să cuprindă toate statele și că începuseră să se înfăptuiască relații interstatale, de conviețuire pașnică, dominate de principiile Statutului Societății Națiunilor⁶.

În perioada interbelică – turbulentă și critică, de dezorientare și fanatism –, intelectuali de anvergură internațională, susținători ai idealului european, au încercat crearea unei ordini politice bazată pe o uniunea europeană. Eforturile lor reprezintă unele din cele mai strălucite pagini europene...

Reacțiile în țară în anul 1930 față de proiectul Briand sînt elocvente și evidențiază interesul cu care elita politică și intelectuală românească dorea să răspundă unor asemenea inițiative modernizatoare. Juristul și diplomatul V.V. Pella, în articolul intitulat *Uniunea Federală Europeană, a doua renaștere a Europei*, reliefează înaltele valori morale cărora trebuie să le răspundă Uniunea pentru a asigura „a doua renaștere a Europei, a acestei Europe pe care foarte mulți oameni politici și economiști o consideră astăzi ca fiind pe pragul prăbușirii”⁷. Transpare o idee definitorie pentru ceea ce trebuie să însemne viitoarea construcție federală europeană, care în mod absolut necesar s-ă constituie o realizare originală și capabilă să reziste amenințărilor externe, atât politice cît și economice: „Precum s-a spus de către mulți oameni politici și economiști, Europa nu poate aștepta nimic nici de la Rusia sovietică, ce vrea să o cucerească și s-o supună dictaturei roșii, și nici de la Statele Unite, care vor s-o cumpere și s-o supună dictaturei financiare... Europa nu poate fi salvată decît printr-o cooperare bazată pe principiul egalității între toți membrii societății europene, printr-o cooperare care să nu stînjenească cu nimic normalizarea și consolidarea acelor state care reprezintă astăzi națiuni...”⁸. Acest principiu al egalității politice care trebuie să guverneze relațiile interstatale, este reliefat și în răspunsul oficial al guvernului român, dat la 8 iulie 1930 și care manifesta, totuși, anumite rezerve. Astfel, România considera că Uniunea Europeană „se putea sprijini pe o bază precisă și recunoscută de toate statele membre ale Societății Națiunilor, adică pe respectul tratatelor, al integrității teritoriale, al independenței, suveranității și egalității între state”⁹.

În ciclul de prelegeri organizat de Institutul Social Român în anul 1930 referitor la experiența politică și socială contemporană, Dimitrie Gusti susține o conferință referitoare la problema federației statelor europene, pe fondul prezentării Memorandumului Briand de Uniune Europeană opiniei publice europene. Acesta semnalează numeroase asemănări între federație și confederație, afirmînd că federația este expresia concilierii a două principii antitetice, cel al autorității și cel al libertății, putîndu-se defini astfel: „dau puțin din libertatea mea pent u a crea o autoritate care să-mi garanteze restul libertății”¹⁰.

În concepția sociologului român, federalismul reprezintă un contract politic, deoarece pățile semnatare păstrează inițiativa și suveranitatea deplină, mai puțin partea care privește obiectul și scopul contractului. De aici reiese recunoașterea drepturilor membrilor federației de a participa la o putere centrală și implicit, independența lor față de centru. Astfel, conchidea Gusti, „federalismul este deci departe de a fi un nivelator, menit a șterge frontierele și originalitatea, ci dimpotrivă, fiecare membru al federației nu numai că își păstrează individualitatea, dar chiar o completează și o îmbogățește prin crearea armoniei federale” care îi întrunește pe toți la un loc, în scopul de „a conlucra și înfăptui în comun ceva mai bogat, mai demn, mai frumos, mai impunător, decât ar fi putut face fiecare izolat”¹¹. Ideile lui Di. nitrie Gusti se regăsesc sub alte forme, dar avînd aceeași esență, la juriști de mare prestigiu precum V.V. Pella care afirma că în confederație, statele „urmăresc să asigure împreună propășirea morală și materială a întregii comunități”; prin urmare ea constituie obiectul dreptului internațional și nu al celui constituțional și o atare organizație trebuie să aibă în vedere egalitatea juridică dintre statele componente¹². Pe aceeași poziție se situează și Nicolae Dașcovici care arată că „suveranitatea națională, ca și libertatea individuală, unește ceva absolut” și, prin urmare, asemenea ei „poate primi limitățiuni voluntare pe cale contractuală”; deci confederația înseamnă o asociație contractuală între state suverane, delimitîndu-se clar de federație, ajunsă în stadiul de stat-uniu.ă.

Însă asocierile de tip federal nu reprezentau din start un succes democratic garantat, dezamăgirea produsă de experiența hispano-americană, care a demonstrat că federalismul poate fi astfel manevrat încît să ajungă la centralism, autoritarism, paternalism, ca și la alte forme autoritare, impunînd reținere și serioase precauții chiar și în cercurile celor mai ardenti susținători ai federalismului. De asemenea începeau să fie cunoscute adevăratele fațete ale federalismului sovietic, care nu respecta nici principiul naționalităților, și nici dreptul la autodeterminare al popoarelor¹³.

Nevoia întăririi coeziunii interne a Micii Înțelegeri a fost nu o dată împărtășită de Titulescu celorlalți reprezentanți ai statelor interesate. La întîlnirea din luna decembrie 1932 a reprezentanților Micii Antante, el a comunicat partenerilor săi îngrijorarea pe care i-o producea caracterul prea vag și lipsit de trăinicie a legăturilor dintre cele trei state și a sugerat în același timp soluția potrivită pentru lichidarea acestei deficiențe¹⁴. Astfel, Titulescu a propus ca statele membre să hotărască pe viitor numai în comun asupra orientării politicii lor externe în ansamblu și a poziției care urma să fie adoptată față de cele mai importante acte diplomatice internaționale¹⁵. Propunerea lui a fost încadrată în Pactul de reorganizare a Micii Înțelegeri, semnat la Geneva la 16 februarie 1933, în care se menționează: „Orice tratat politic al fiecărui stat membru al Micii Înțelegeri, orice act unilateral, care ar schimba situația politică actuală a unuia dintre statele Micii Înțelegeri față de un al treilea stat, ca și orice acord economic care ar comporta

consecințe politice importante vor cere de acum înainte consimțămîntul unanim al Consiliului Miciei Antante. Tratatul politic actual încheiat de către fiecare membru al Miciei Antante cu statele terțe vor fi progresiv și pe cît posibil unificate¹⁶. De asemenea, pentru a realiza stabilitatea zonei, cele trei state apreciau că este necesar să se organizeze astfel încît să-și poată unifica politica generală, formînd o entitate internațională superioară, deschisă și altor state, ce ar fi dorit să participe și să acționeze sub obediența principiilor călăuzitoare incluse în statutul Miciei Înțelegeri¹⁷. În același timp, examinarea celor 12 articole ale Pactului releva atît idei practice, cît și concepții teoretice, utilizate și astăzi de unele uniuni zonale sau de reuniuni cu caracter internațional. Merită menționate constituirea unui organ director pentru aplicarea politicii lor comune, ale cărui decizii trebuiau luate în unanimitate – Consiliul Permanent, președinția prin rotație, principiul egalității absolute între statele participante, sau prevederea, deja menționată, în legătură cu consimțămîntul unanim al părților; pentru coordonarea intereselor economice ale celor trei țări se hotărîa înființarea unui Consiliu Economic¹⁸.

Stipulațiile noului pact au creat condițiile dezvoltării și consolidării mai departe a Miciei Înțelegeri pe o bază organică și stabilă, documentul subliniind caracterul federal al zonei continentale făurite, în anii 1920-1921, de România, Cehoslovacia și Iugoslavia.

Nicolae Titulescu, referindu-se la situația creată prin semnarea Pactului arăta că cele trei state creaseră, în fond, un mecanism în vederea coordonării intereselor lor economice, dar și „o coeziune politică desăvîrșită, care să le permită unitatea de acțiune diplomatică pe toate fronturile și să asigure astfel Miciei Înțelegeri caracterul unui organism internațional unificat”¹⁹.

Ideea formării unor grupări regionale, cu caracter federal, începe să se contureze și în sud-estul Europei la începutul anilor '30, fapt ce atestă, din nou, speranțele care se legau de această formă de asociere pentru menținerea păcii și a unei dezvoltări economice durabile. Sprijinindu-se pe principiul naționalităților, constituindu-și și consolidându-și statele naționale suverane, țările din această zonă a continentului au putut trece în deceniul al patrulea de la național la regional, tinzînd să-și făurească un spațiu economic relativ unitar. Astfel, guvernele celor șase state interesate de proiect – Turcia, Grecia, România, Bulgaria, Albania și Iugoslavia –, au sprijinit inițiativa organizării unor Conferințe interbalcanice neoficiale, destinate să strîngă legăturile între statele regiunii, să caute soluții pentru rezolvarea crizei economice ce lovise grav regiunea, conferințe care reprezentau și un excelent prilej de sondare reciprocă, în scopul creării unui pact de uniune balcanică²⁰.

România este și în acest caz un partizan înfocat al proiectului, luînd parte și aducînd o contribuție importantă la elaborarea principiilor fundamentale care să guverneze noua asociere federală sud-europeană. Multitudinea de interese comune și

dorința efectivă de colaborare duc la accelerarea discuțiilor și la apropierea punctelor de vedere, astfel că la cea de-a patra Conferință balcanică, desfășurată la Salonic în noiembrie 1933, este adoptat în unanimitate Statutul Uniunii Balcanice (Pactul balcanic)²¹. Pe baza acestuia, apare oficial ultima formă de asociere interstatală din perioada interbelică la 9 februarie 1934, prin semnarea la Atena a Pactului Înțelegerii balcanice, de către miniștrii de externe ai Turciei, României, Greciei și Iugoslaviei. În ciuda faptului că, în final, acest pact regional nu a cuprins decât patru din cele șase state ale regiunii, părțile semnatare au căutat permanent mijloace practice pentru înfăptuirea unei colaborări în special economice cu toate țările regiunii. O trăsătură specifică acestei organizații, apărută într-un moment în care revizionismul se afirma din ce în ce mai puternic, o constituia menținerea ordinii teritoriale consfințite de sistemul Versailles, înscriindu-se astfel ca o acțiune majoră în slujba securității mondiale²². De asemenea și Protocolul anex, parte constitutivă a Pactului, dezvăluia importantul efort ce se depunea pentru întărirea securității, deoarece la punctul 1 apărea limpede importanța pe care părțile contractante o acordau Convențiilor de definire a agresiunii, punând în vigoare în propriul lor pact principiile de bază ale acestor importante documente²³. Înțelegerea balcanică reprezintă o structură complexă prin ideile și principiile statuate, această asociație federală sud-est europeană căutând formule noi de conviețuire și colaborare între state. Statutul Înțelegerii balcanice începe cu hotărârea unei colaborări efective, regulate și consecvente prin Consiliul Permanent, organ conducător, compus din cei patru miniștri de externe, care nu puteau lua decizii decât în unanimitate.

Ideea unanimității, principiu ce a fost respectat mereu, era pentru părțile contractante, nu numai un important element de procedură, ci avea și o semnificație de fond, deoarece pe de o parte dădea o putere reală deciziilor, iar pe de alta era un obstacol în orice fel de încercare a vreunui stat participant în a-și afirma supremația; președinția prin rotație în Consiliul Permanent era în fond, punerea în aplicare a acestui principiu²⁴. Deși principiile politice le determinasera pe cele economice, din textul statutului economic adoptat reiese clar faptul că se dorea ca, în viitor, factorul economic să devină un element de bază al zonei federale continentale în cadrul căreia colaborarea urma să se efectueze fără nici o încălcare a drepturilor suverane ale statelor participante.

În ciuda eșecului Înțelegerii balcanice, ideile de bază ale noii asocieri interstatale au lăsat amprente solide, devenind practică curentă în relațiile politice internaționale. Astfel, a rămas o experiență istorică (la fel ca în cazul Miciei Înțelegeri), inițiată de state mici și mijlocii care s-au afirmat, prin punerea în practică a ideii federale democratice, drept factori activi în realizarea unor relații interstatale bazate pe principiul respectului reciproc și al deplinei egalități în drepturi.

De asemenea, s-a demonstrat un fapt extrem de important, din păcate înțeles pe deplin de țările europene numai după distrugerea efectivă a continentului în

cursul celui de-al doilea război mondial și anume că o reală colaborare la nivelul Europei poate exista și se poate consolida numai sub obediența forței dreptului și a unei democratizări profunde a societăților.

Instaurarea regimului comunist după cel de-al doilea război mondial nu a produs mutații în statutul politic intern, România rămânând „un stat național, unitar și indivizibil”. Prin urmare, Regiunea Autonomă Maghiară apare ca o excepție care vine să confirme regula, existența sa fiind efemeră.

Pe plan extern, încercările Moscovei de a-și apropia „sateliții” pînă la stadiul de uniune politică și economică au eșuat din cauza rezistenței puternice întâmpinate chiar din partea elitei comuniste aflate la putere în statele est-europene. Obiectivul acestei elite era acela de a deține controlul intern absolut și nu de a deveni simpli prim-secretari într-o imensă Uniune Sovietică. Consiliul Economic și de Ajutor Reciproc – CAER – înființat în ianuarie 1949, a eșuat lamentabil din cauza situației economice precare în care se aflau toate statele comuniste (URSS, în loc să profite de pe urma acestuia, a ajuns să acorde sprijin masiv Poloniei, RDG, Bulgariei, pentru ca economiile lor să nu se prăbușească, devenind prin urmare o povară). Planul Valev din anii '60, care trebuia să fie primul pas real în direcția disoluției autorității pe plan intern a țărilor est-europene, urmărind să se creeze un spațiu economic distinct care să cuprindă teritorii din URSS, România și Bulgaria (controlat de Moscova), a fost respins cu vehemență de Gheorghe Gheorghiu-Dej, secretarul general al PCR. În acest sens, Plenara CC al PCR din 5-8 martie 1963 este categorică: orice coordonare a planurilor de dezvoltare economică din țările socialiste trebuie să se realizeze în spiritul principiilor proclamate de Declarația de la Moscova din 1960, de respectare a independenței și suveranității naționale, de egalitate deplină în drepturi, de întraajutorare tovarășească și de avantaj reciproc²⁵.

Prăbușirea regimurilor comuniste în 1989 a deschis orizonturi care la un moment dat păreau pierdute pentru totdeauna. „Reintrarea în Europa” a fost, fără îndoială, una dintre rarele teme în jurul cărora s-a putut organiza imediat un anumit consens în majoritatea societăților postcomuniste. Se părea, la începutul anilor '90, că totalitarismul nu fusese decît un soi de exil din care popoarele central și est-europene se întorceau la locurile lor de baștină. În acea vreme, Europa reprezenta în ochii românilor – ca și pentru polonezi sau unguri de altfel – mai puțin o piață comună cu regulile și constrîngerile sale, cît un proiect politic și intelectual.

Declanșarea formalităților de asociere a evidențiat însă că eventuala integrare a României în UE nu va fi nici o opțiune de civilizație și nici un gest reparatoriu. Înainte de orice altceva, UE este o disciplină; o disciplină a activității economice, o disciplină a acțiunii sociale. Integrarea europeană nu poate avea loc în lipsa unei societăți eficiente, care să știe să-și folosească într-un cît mai mare grad resursele și așa foarte limitate. Și este mai mult decît clar că nu putem aspira la o

astfel de societate cu moștenirea politică și socială comunistă. De aici în ultimul deceniu au pornit aprinse polemici referitoare la transformările structurale absolut necesare pentru a nu mai fi, așa cum din păcate ne-am obișnuit, codașii Europei.

În ultimă instanță, „cusurul” procesului de integrare europeană este că el aparține, fundamental, politicii interne și nu se pretează la inițiative diplomatice răsunătoare și la acte spectaculoase de politică externă. Căci integrarea europeană nu se joacă la nivelul imaginilor, ci la cel al structurilor, nu este o problemă de credibilitate politică, ci o chestiune de consubstanțialitate socială și de compatibilitate economică. Or, la aceste capitole suntem repetenți, nefiind capabili nici după 14 ani să aplicăm politici economice și sociale europene. Mentalitatea comunistă a statului atotștiutor și incapacitatea clasei politice în ansamblul său de a adapta structura internă spre randament maxim, se răzbună cu tărie asupra noastră.

Mi se pare edificatoare în acest sens întrebarea retorică a politologului Daniel Barbu²⁶: „Cine-ar putea îndrăzni să conceapă în România, un stat care să guverneze fără să administreze, un stat articulată, în care familiile, corpurile profesionale, grupurile minoritare, comunitățile locale, Bisericile și regiunile să se autoadministreze în virtutea unui contract de solidaritate și potrivit unui principiu de subsidiaritate, un stat al cărui drept de ingerință să fie strict delegat și permanent controlat de familii, corpuri profesionale, grupuri minoritare, comunități locale, Biserici și regiuni. un stat pregătit, prin exercițiul sistematic al subsidiarității, să se integreze în Uniunea Europeană?”

Sarcina unei democrații creștine, de exemplu, ar fi în opinia profesorului Barbu mai puțin aceea de a „moraliza” în sens creștin practicile politice, cât de a argumenta, pe temeiul principiului de subsidiaritate, că federalismul de tip regional este, pe de o parte, mediul cel mai propice pentru dezvoltarea unui bun regim democratic și pentru participarea unui număr cât mai mare de cetățeni, într-un număr cât mai mare de ocazii, la viața publică și, pe de altă parte, calea cea mai directă spre integrarea europeană.

În România însă, acum ca și în veacul trecut, statul este admirat necondiționat în calitatea sa de autor istoric și garant juridic al națiunii. Cu acest titlu, pare obligatoriu ca el să nu poată fi altfel decât strict centralizat și birocratic. Într-un asemenea climat, descentralizarea este condamnată să rămână o simplă operație de delocalizare administrativă, fără efecte de autonomie în plan politic și jurisdicțional²⁷.

Dincolo de dezbaterile referitoare la buna sau reaua credință a celor care promovează proiecte politice de reformă internă, realitatea nu poate fi trecută cu vederea și nu este deloc îmbucurătoare pentru evoluția României post-decembriste. Odată cu evoluția economiei de piață, resursele tind să se orienteze către regiunile în care maximizarea utilizării lor este posibilă; de aceea, regiunile mai sărace, care au avut parte de o dezvoltare industrială artificială, cum ar fi nord-estul, care include în totalitate regiunea istorică a Moldovei și sudul, respectiv cea mai extinsă

zonă agricolă – Cîmpia Română, suportă foarte greu tranziția și ajustările structurale necesare într-o economie liberă. Spre deosebire de aceste zone, vestul și centrul țării concentrează zonele cele mai bogate și mai puternic dezvoltate din punct de vedere al veniturilor populației și al potențialului economic, precum și ca atractivitate pentru investitori.

Astfel, disparitățile regionale sînt destul de evidente și în absența instrumentelor de echilibrare, tind să devină structuri disipative. Forțele centrifuge devin periculoase atunci cînd centrul este puternic și sărac, iar provincia sau o parte din provincie este bogată și marginalizată, în acest caz unitarismul și centralismul devin surse de instabilitate nu numai la periferie, ci și la centru. Acesta este motivul pentru care unele state europene, în mod tradițional centraliste și unitare ca Franța, Italia și Spania, au stopat nemulțumirile și tendințele centrifuge de la periferie delegînd regiunilor anumite puteri care pînă atunci fuseseră apanajul birocrăției centrale. Cînd diferențelor etnice și culturale li s-au adăugat nemulțumirile provinciilor față de centralism și unitarism, presiunile separatiste au crescut considerabil (Țara Bascilor, Lombardia, Tirolul de Sud).

Conștientizarea contribuției diferențiate la PIB, care se distribuie apoi uniform, ar putea deveni un punct vulnerabil dacă guvernele nu se preocupă mai mult de echilibrarea disparităților regionale. Mizînd pe acest gen de nemulțumire (în ansamblu, Transilvania are o contribuție mai importantă la bugetul României decît primește), au apărut lideri ca Sabin Gherman care, prin intermediul Ligii Pro-Transilvania (devenită din aprilie 2003 Partidul Ardelenilor), sugerează schimbarea radicală a sistemului politic și social intern, invocînd necesitatea unei federalizări politice și economice după modelul german.

Combinarea stabilității cu flexibilitatea, descentralizarea prin regionalizare economică și admiterea compromisului dintre unitate și diversitate sînt căile de transformare a contradictoriului într-o structură viabilă și stabilă. Prin autonomie locală, identitatea specifică fiecărei comunități nu numai că se conservă, dar se și dezvoltă în concordanță cu nevoile ei reale. Modalitatea concretă de rezolvare a problemelor depinde astfel de gradul de participare la luarea deciziilor privind colectivitatea. Găsirea de soluții și gestionarea comunităților de către membrii lor aleși și responsabili față de alegători detensionează relațiile dintre centru și periferie și responsabilizează colectivitatea.

La nivelul societății civile există o clară preocupare referitoare și la viitorul model politic al continentului european, avînd loc dezbateri și luări de poziție pe această temă. Astfel, cunoscutele personalități Gabriel Andreescu și Adrian Severin au elaborat studiul intitulat "Un concept românesc al Europei federale" (a obținut premiul Fundației pentru o Societate Deschisă), considerat ca fiind cea mai clară și detaliată viziune românească referitoare la viitorul Europei²⁸. Se propune un legislativ bicameral, un executiv cu puteri certe dar limitate, controlat de legislativ,

un sistem judiciar compus dintr-o Curte Federală Supremă și curți federale locale, funcționând la nivelul subiecților federației, precum și un președinte al Europei federale, în ale cărui atribuții ar urma să intre reprezentarea federației.

Ținând seama de diversitatea culturilor europene, ca și de dimensiunile continentului, se sugerează ca președintele Federației Europene să fie ales indirect, de către Parlamentul European, urmînd ca funcțiile sale să se limiteze la aceea de reprezentare, de garant al Constituției federale, de moderator al proceselor federale și de mediator între instituțiile federale, între acestea și cele statale/naționale, între actorii guvernării și societate.

Fiecare stat federat își va păstra un legislativ și un executiv propriu, al cărui șef va fi un președinte ales prin vot universal și direct. Între aceste instituții și cele federale, ca și între ele și administrațiile locale, Constituția federală va face o foarte clară departajare de competențe.

La nivelul Federației va funcționa un Congres al puterilor locale și regionale care, de regulă, va adopta recomandări. De asemenea, el va concerta eforturile de colaborare inter- și intra-regională și va aviza – sau chiar aproba – înființarea de noi regiuni. Principala sa preocupare va fi proiectarea și administrarea politicilor de dezvoltare în profil teritorial.

Prima secțiune a viitoarei Constituții va defini setul de valori comune menit să constituie reperaile unei Europe sociale, juste și solidare, avînd ca nucleu Carta drepturilor fundamentale completată, în timp ce a doua secțiune a Constituției ar urma să se refere la principalele instituții europene. Problema care se pune în legătură cu această Constituție – mai cu seamă referitor la drepturile fundamentale pe care le-ar recunoaște cetățenilor europeni – este dacă ea să aibă putere juridică sau numai relevanță politică. În opinia autorilor, această Constituție ar trebui să aibă valoare juridică, iar contestațiile privind aplicarea și încălcarea ei să fie supuse unei Curți Constituționale²⁹.

Interesantă este referirea la structurile de apărare ale Federației Europene; forțele armate europene vor trebui alcătuite și conduse plecînd de la premisa că NATO va fi instituția unui organism confederat, Federația Europeană-SUA, competentă cu apărarea comună. Se pare însă că evoluțiile de ultimă oră duc tocmai la o distanțare clară între structurile militare NATO și cele ale viitoarei Armate Europene.

În opinia celor două personalități, un asemenea sistem este suficient de bine organizat și de riguros structurat încît să asigure coerența și eficiența politicilor europene la nivel federal, regional, național/statal și local. Pe de altă parte, sistemul este suficient de flexibil și descentralizat spre a garanta libertatea cetățenilor pe plan local și apărarea intereselor naționale în ceea ce privește statele Federației.

În ceea ce privește România, o poziție oficială preliminară pe marginea subiectului integrării poate fi decelată în baza a două surse: declarațiile politice ale oficialilor

români, inclusiv cele referitoare la modificările constituționale necesare pentru pregătirea aderării la UE și documentele de poziție privind capitolele de negocieri pentru aderare. La nivel declarativ, viziunea oficialilor români privind modul de organizare politică al UE este una clar interguvernamentală. În consecință, modelul federal centralizat este ferm respins în favoarea unei formule în care statul național își păstrează statutul său privilegiat de principal garant și executor de suveranitate, precum și cel de reper de identificare politică (A. Năstase, 2001). Opțiunea preferată de guvernul român privind structura politică a UE³⁰ corespunde prin urmare unei federații de state-națiuni, bazată pe un pilon comunitar consolidat și unul interguvernamental restructurat (Ministerul Integrării Europene, 2002).

Această poziție este completată de o matrice orizontală de putere între instituțiile comunitare și una cât mai uniformă între statele-membre, caracterizată de următoarele elemente: întărirea rolului și legitimității politice a Comisiei prin alegerea în comun a președintelui acesteia de către Parlamentul European și Consiliul de Miniștri, crearea unui „Comitet al Parlamentelor Naționale”, după modelul Comitetului Economic și Social și al Comitetului Regiunilor, generalizarea procedurii de co-decizie la nivelul Parlamentului European și a votului cu majoritate calificată la cel al Consiliului de Miniștri, definirea unui „catalog al competențelor” la nivelul Uniunii corelat cu principiul subsidiarității, păstrarea gradului de naționalizare a fondurilor structurale și de coeziune, ridicarea profilului Politicii Externe și de Securitate Comună și formularea unei Constituții Europene care să prevină modificarea facilă a termenilor care au constituit baza negocierilor de aderare (Ministerul Integrării Europene, 2002). Alte opinii vehiculate de principalii factori de decizie români includ propunerea constituirii unei „a doua camere” a Parlamentului European, compusă din reprezentanți ai parlamentelor naționale, aplicarea mai susținută a mecanismului „cooperării întărite” (H. Puwak, 2002), prevenirea „disoluției identității naționale” (M. Geoană, 2002), definirea conținutului și formei identității europene (A. Severin, 2002), precum și asumarea de către UE a unui rol mai activ la nivel global (V. Pușcaș, 2002)³¹.

Angajamentele asumate pînă în prezent de Guvernul României prin documentele sale de poziție în cadrul negocierilor de aderare depășesc însă în amploare declarațiile oficiale de orientare interguvernamentală. Cu toate că nucleul dur de exercițiu al suveranității rămîne temporar concentrat la nivel guvernamental, negocierile de aderare sugerează începutul unui proces de reconfigurare graduală a parametrilor de suveranitate a României în direcția modelului actor-centric de suveranitate multi-etajată. Sub presiunea UE și sub rezerva unor perioade de tranziție a căror durată medie nu depășește șapte ani (de ex., maximum de 15 ani este de prevăzut pentru recunoașterea dreptului de proprietate asupra terenurilor pentru cetățenii UE), Guvernul român a acceptat amendarea masivă a modului de redistribuire a competențelor de suveranitate de la nivel național la cel regional sau european. O

decizie importantă în acest sens o reprezintă inițierea măsurilor legale pentru implementarea politicii comunitare de dezvoltare regională și cooperare transfrontalieră. Prin Legea nr.151/1998, modificată și completată prin Ordonanța de Urgență nr.268/2000, au fost stabilite obiectivele, competențele și instrumentele specifice politicii de dezvoltare regională în România. Acestea includ 8 regiuni de dezvoltare, cu o populație medie de 2,8 milioane locuitori și un venit PIB/locuitor de circa 21,6-40,3% din media PIB UE-15, coordonate decizional și executiv atât la nivel central (consiliu național și ministere) cât și regional (prin consilii și agenții de dezvoltare). Cele 8 regiuni de dezvoltare se adaugă celor două regiuni transfrontaliere cu Ungaria și Bulgaria în care au fost deja investite 45 milioane euro în ultimii cinci ani, majoritatea din fonduri PHARE. În ciuda lipsei actuale de autoritate juridică și de competențe politice, regiunile de dezvoltare vor deveni cu siguranță din ce în ce mai relevante politic în viitorul apropiat, prin asumarea unor funcții politice asemănătoare unităților regionale actuale ale Uniunii. Un prim pas în acest sens îl constituie amendarea pînă la sfîrșitul anului 2003 a cadrului legal-instituțional necesar implementării Fondurilor Structurale și a Fondului de Coeziune, măsură care printre alte obiective, va facilita dezvoltarea de parteneriate directe între organisme regionale și Comisia Europeană³².

Un al doilea palier de redistribuire sau de exercitare combinată a competențelor de suveranitate națională este cel european. Și în acest caz, documentele de poziție ale capitolelor de negocieri (CN) sînt mai ambițioase politic decît majoritatea declarațiilor oficiale. Obiectivele politice ale acestora includ: eliminarea tuturor restricțiilor naționale privind libera circulație a mărfurilor, persoanelor, serviciilor și capitalului (CN 1,2,3,4); coordonarea strînsă la nivel european a politicii externe și de securitate conform prevederilor titlului V al Tratatului consolidat UE (CN 27); supravegherea multilaterală a politicilor economice, financiare, monetare și fiscale (CN 10, 11, 28, 29); armonizarea politicii de vize, imigrație, azil, precum și eliminarea controlului la trecerea frontierei interne a UE din momentul aderării (CN 24). Alte măsuri importante includ egalizarea drepturilor de rezidență, electorale, muncă și proprietate ale rezidenților UE cu cele ale cetățenilor români (CN 2), fapt care reprezintă un prim pas în direcția reconfigurării civice a contururilor normative („euromentalitate”) ale comunităților locale și regionale.

Discrepanța dintre orientarea preponderent interguvernamentală a declarațiilor oficiale și atitudinea mai flexibilă la nivelul negocierilor de aderare stimulează două efecte negative: pe plan intern, ea facilitează condițiile pentru formarea unui “efect de bumerang” împotriva aderării; pe plan extern menține România într-o situație incomodă. Decalajul declarației-acțiune politică poate servi cu succes un set de interese electorale pe termen scurt, dar riscă să gripeze inutil atât pregătirea referendumului pentru aderare cât și procesul post-aderare³³. Datele existente referitoare la sprijinul public privind distribuția de competențe între Guvernul

României și Uniunea Europeană sînt, din nefericire, destul de precare. Ele nu includ referințe despre marea majoritate a politicilor publice implicate în procesul de integrare (externă, socială, educație, justiție, mediu, transporturi etc), nici despre dimensiunea sprijinului public față de descentralizarea anumitor competențe naționale la nivel regional. Din perspectiva pregătirii referendumului pentru aderare și a procesului post-aderare (deși nu este deloc sigur că România va deveni membră a UE în 2007), Guvernul trebuie să devină mai responsabil în privința informării corecte a opiniei publice despre implicațiile concrete ale procesului de integrare atît la nivel național cît mai ales la cel european și regional/subnațional.

Nu este exagerată afirmația că România se găsește în fața unei revoluții de structură a sistemului său politic, atît la nivel instituțional cît și normativ. Integrarea României în UE nu trebuie tratată ca pe o simplă strategie de colectare a fondurilor europene de asistență financiară, sau ca pe un bonus mediatic pentru guvernul de la București. Ea presupune reformarea întregului mecanism decizional, a modului de implementare a acestora, precum și a criteriilor de legitimitate politică pe care acestea sînt bazate.

Și la nivel continental, cel puțin teoretic, situația ne este favorabilă. Tratatul de la Nisa conferă României un loc important printre puterile europene ale secolului XXI-lea; conform textului declarației privind lărgirea UE, România va avea 14 voturi în Consiliul UE, 33 de locuri în Parlamentul European, 15 locuri în Comitetul Economic și Social și 15 locuri în cadrul Comitetului Regiunilor. Astfel, integrarea europeană oferă României o oportunitate unică de abandonare a statutului său marginal în raport cu politica europeană și de a se afirma prin inițiativele sale ca membru contribuitor la patrimoniul politic și de valori al Uniunii Europene.

Note:

1. George Ciorănescu, *României și ideea federalistă*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p.32.
2. *Ibidem*, p.17.
3. Eliza Campus, *State mici și mijlocii din centrul și sud-estul Europei în relațiile internaționale*, București, Editura Politică, 1988, p.92.
4. *Ibidem*, p.95.
5. Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996, p.27.
6. E.Campus, *State mici și mijlocii* ... p.103.
7. „Universul” din 9 iunie 1930.
8. *Ibidem*.
9. Reponse du gouvernement roumain. Documents relatifs a l'organisation d'un regime d'union federale europeenne, în *Arhiva pentru Știință și Reformă Socială*, nr. 1-3/1930, p.63.
10. Dimitrie Gusti, Problema federației statelor europene în: „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială”, 1-3/1930, p.9.
11. *Ibidem*.

12. V. V. Pella, Uniunea Federală Europeană, a doua renaștere a Europei, în *Universul* din 9 iunie 1930.
13. E. Campus, *Ideea federală în perioada interbelică*. București, Editura Academiei Române, 1993, p.22.
14. Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*. București, Editura Științifică, 1966, p.228.
15. *Ibidem*.
16. *Ibidem*. p.229.
17. *Ibidem*.
18. Ion Calafeteanu, Cristian Popișteanu (coordonatori). *Politica externă a României. Dicționar cronologic*. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p.201.
19. Eliza Campus, *Din politica externă a României 1913-1947*, București, Editura Politică, 1980, p.317.
20. E.Campus, *State mici și mijlocii...*, p.169.
21. E.Campus, *Ideea federală...*, p.107.
22. E.Campus, *Din politica externă...*, p.344.
23. E.Campus, *Ideea federală...*, p.108.
24. *Ibidem*, p.110.
25. *Istoria României în date* (coordonator Constantin C. Giurescu), București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p.424.
26. Daniel Barbu, *Republica absentă*, București, Editura Nemira, 1999, p.256.
27. *Ibidem*, p.258.
28. Gabriel Andreescu, Adrian Severin, Un concept românesc al Europei Federale, în *Studii Internaționale*, nr.6, 2001, p.4-40.
29. *Ibidem*, p.29.
30. Corneliu Bjola, Orizonturi politice românești: Suveranitate politică, integrare europeană și alegeri europene, în *Studii Internaționale*. nr.7, 2002, p.92.
31. *Ibidem*, p.93.
32. *Ibidem*, p.94.
33. *Ibidem*, p.95.

*

Ioan Codruț LUCINESCU (n. 1972), istoric specializat în istorie interbelică, este absolvent al Facultății de Istorie a Universității București și cercetător științific în cadrul Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române. Pe lângă numeroase studii și articole publicate în reviste de specialitate, este coautor al volumelor *Dicționar de istorie politică a României (1853-2002)*, *România și Uniunea Europeană. O cronologie istorică și România și integrarea euro-atlantică*, apărute în anul 2004.

Ioan Codruț Lucinescu, *România și problematica federală în secolul XX și în perspectiva aderării la Uniunea Europeană*, studiu publicat cu permisiunea autorului

Discriminarea rasială în județele Mureș și Satu Mare

ISTVÁN HALLER

1. Introducere

În cursul anului 2000, Consiliul Europei, prin Direcția Generală pentru Drepturile Omului și Secretariatul Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale, a lansat programul *Non-Discrimination Review* în cadrul Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est. În următorul an s-a format grupul de experți din România (Renate Weber — FSD, Eugen Crai — UNICEF, Haller István — Liga PRO EUROPA), selectați cu acordul Consiliului Europei. Acest grup a contactat o serie de experți care să identifice prioritățile pentru România. În urma consultărilor, au fost selectate trei domenii: cel al educației, al accesului la servicii publice și locuri de muncă, al sistemului judiciar.

După analizarea legislației interne și a tratatelor internaționale în domeniu, grupul de experți a decis realizarea unui studiu de caz în județul Mureș. Alegerea județului s-a bazat pe:

- a) diversitatea etnică a județului, cu o compoziție echilibrată între majoritari și minoritari;
- b) existența celei mai numeroase comunități de romi din România;
- c) existența unor situații interetnice conflictuale la începutul anilor '90;
- d) expertiza Ligii PRO EUROPA în domeniu, organizație care urmărește fenomenul discriminării în regiune de mai bine de un deceniu.

Pentru a avea o evidență a discriminărilor în toate domeniile vieții sociale, în mod comparativ pentru două județe (Mureș și Satu Mare), Liga Pro Europa și-a propus pentru anul 2004 realizarea prezentului studiu.

2. Clarificări terminologice

În conformitate cu terminologia internațională, prin discriminare rasială se înțelege „orice deosebire, excludere, restricție sau preferință întemeiată pe rasă,

culoare, ascendență sau origine națională sau etnică, care are ca scop sau efect de a distruge sau compromite recunoașterea, folosința sau exercitarea în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale în domeniul politic, economic, social și cultural sau în orice alt domeniu al vieții publice” (*Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială*¹). Prin urmare, în studiul de față se consideră discriminare rasială și fenomenul cunoscut de opinia publică sub denumirea de discriminare etnică.

Discriminarea poate fi de trei tipuri:

a) *Discriminarea directă* apare în situația în care „o persoană este tratată mai puțin favorabil decât alta, dacă ar putea fi tratată într-o manieră similară” (*Directiva Consiliului Uniunii Europene nr. 2000/43/CE din 29 iunie 2000 privind implementarea principiului tratamentului egal acordat persoanelor indiferent de originea lor rasială sau etnică*²). Exemple clasice pentru discriminările directe sînt anunțurile de angajare care specifică „exclus romi” sau afișele cu conținut similar expuse la intrarea în baruri sau discotecă.

b) În cazul *discriminării indirecte*, „o prevedere, un criteriu sau practică aparent neutră dezavantajează anumite persoane [...] față de alte persoane” (*Directiva 43/2000*). Exemplul tipic al acestei forme de discriminare îl reprezintă introducerea obligativității unor uniforme scumpe în unele școli generale, care are drept urmare dirijarea copiilor proveniți dintr-un mediu sărac spre alte școli.

c) *Discriminarea structurală* înseamnă slaba reprezentare a unor categorii de persoane în diferite domenii. Spre exemplu, datele statistice relevă procente foarte scăzute de prezență a minorităților în justiție.

Dacă primele două forme de discriminări pot fi contracarate prin sancțiuni (conform *Ordonanței 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*³), discriminarea structurală impune contramăsuri cu caracter sistemic: evidențierea ei — prin metode statistice — trebuie să fie urmată de elaborarea de măsuri speciale (numite și măsuri pozitive sau, în mod greșit, discriminare pozitivă). Aceste măsuri au scopul de a asigura „progresul unor grupuri rasiale sau etnice sau al unor indivizi avînd nevoie de protecția care poate fi necesară pentru a le garanta folosința și exercitarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale în condiții de egalitate”, cu condiția ca ele „să nu aibă drept efect menținerea de drepturi distincte [...] după realizarea scopurilor pentru care au fost adoptate”. Între măsurile speciale se numără alocarea de locuri speciale pentru tinerii romi în învățămîntul liceal și universitar.

O formă specifică a discriminării este comisă prin atingerea demnității personale (prin discursul instigator la ură sau prin hărțuire) care este definit ca un „comportament manifestat în public, avînd caracter de propagandă naționalist-șovină, de instigare la ură rasială sau națională, ori acel comportament care are ca scop sau vizează atingerea demnității ori crearea unei atmosfere de intimidare, ostile, degradante, umilitoare sau ofensatoare, îndreptat împotriva unei persoane, unui grup de persoane sau unei

comunități” (*Ordonanța 137/2000*). Declararea în public a dorinței de a evacua populația romă din zona centrală a unui oraș reprezintă o astfel de discriminare, întrucât creează pentru această comunitate o atmosferă de intimidare (dacă dorința respectivă este „motivată” și prin afirmația că romii reprezintă un focar de infecție, atmosfera devine de-a dreptul ostilă, degradantă, umilitoare).

3. Metodologia folosită

În prima fază a realizării studiului au fost organizate trei întâlniri cu specialiștii din cele trei domenii selectate, iar a patra întâlnire — beneficiind de participarea sociologilor — a fost consacrată elaborării detaliate a metodologiei. La aceste întâlniri au fost invitați reprezentanți ai autorităților, ai comunităților minoritare (s-a urmărit situația comunităților maghiare, rome, evreiești, germane) și experți.

A urmat perioada de colectare a informațiilor (ținând cont de propunerile participanților la întâlniri), prin obținerea datelor statistice, realizarea de interviuri (cu aproximativ 50 de persoane: reprezentanți ai diferitelor autorități, cadre didactice, judecători, procurori, cetățeni obișnuiți) și de chestionare (au fost completate aproximativ 400 de chestionare de către funcționari publici, cetățeni din Tîrgu-Mureș, deținuți din Penitenciarul Tîrgu-Mureș).

Pornind de la această experiență, prezentul studiu

- a) urmează metodologia anterior elaborată;
- b) analizează toate domeniile vieții sociale⁴.

4. Situația geografică și politică a celor două județe

Județul Mureș, situat în zona centrală a României, cu o suprafață de 6.696 km², are 4 municipii (Tîrgu-Mureș — reședință de județ, Sighișoara, Reghin și Tîrnăveni), 7 orașe (Sovata, Luduș, Iernut, Miercurea Nirajului, Ungheni, Sîngeorgiu de Pădure, Sărmașu), 91 de comune și 487 de sate.

Județul Satu Mare se află în partea nord-vestică a României, cu o suprafață de 4.418 km², și are în componență un municipiu (Satu Mare, reședința de județ), 4 orașe (Carei, Negrești Oaș, Tășnad, Ardud), 57 de comune și 176 de sate.

Ambele județe au parcurs o istorie frământată: după ocuparea otomană a Ungariei Centrale, teritoriul județului Mureș a aparținut Principatului Transilvaniei, iar cel al Sătmăruului a reprezentat zona tampon dintre Imperiul Otoman, Imperiul Habsburgic și Transilvania. La sfîrșitul secolului al XVII-lea ambele județe au devenit parte a Imperiului Habsburgic, iar după primul război mondial, a Regatului României. Schimbările de putere (între 1940 și 1944 importante părți din ambele județe au revenit Ungariei), precum și de proporție etnică a populațiilor au creat tensiuni între comunitatea română și cea maghiară. În competiția pentru dominația politică, economică și culturală s-a folosit ca mijloc și discriminarea rasială.

În ambele județe, numărul romilor este considerabil. În Mureș se află cea mai numeroasă comunitate de romi înregistrată în România (conform

recensământului din 2002). Alte comunități tradiționale, cum ar fi evreii (afecțați de Holocaust) și germanii (afecțați de o emigrarea masivă datorită situației politice și economice) sînt pe cale de dispariție.

	1930	1956	1966	1977	1992	2002
Români	185.367 43,54%	243.72 47,78%	278.386 49,57%	297.205 49,10%	317.541 52,05%	308.628 53,22%
Maghiari	176.99 41,57%	231.875 45,18%	249.675 44,46%	268.251 44,31%	252.651 41,41%	227.673 39,26%
Germani	33.379 7,84%	20.074 3,91%	20.625 3,67%	18.807 3,11%	4.588 0,75%	2.002 0,35%
Romi	17.444 4,10%	13.804 2,69%	11.402 2,03%	20.019 3,31%	34.798 5,70%	40.834 7,04%
Evrei	11.405 2,68%	3.241 0,63%	1.053 0,19%	646 0,11%	199 0,03%	148 0,03%
Alți	1.136	547	457	417	276	577
Total	425.721	513.261	561.598	605.345	610.053	579.862

Structura demografică a județului Mureș în funcție de apartenența etnică (1930-2002)

	1930	1956	1966	1977	1992	2002
Români	147.135 48,87%	180.930 53,60%	203.780 56,70%	227.630 57,80%	234.541 58,52%	217.100 58,82%
Maghiari	95.104 31,58%	145.880 43,22%	147.594 41,07%	152.738 38,78%	140.392 35,03%	129.998 35,22%
Germani	24.893 8,27%	3.588 1,06%	4.427 1,23%	6.395 1,62%	14.351 3,58%	6.380 1,73%
Romi	4.787 1,59%	2.283 0,68%	1.750 0,49%	5.256 1,33%	9.823 2,45%	13.517 3,66%
Evrei	23.164 7,69%	3.433 1,02%	573 0,16%	320 0,08%	79 0,02%	40 0,01%
Alți	6.022	1.417	1.269	1.501	1.603	2.061
Total	301.105	337.531	359.393	393.840	400.789	369.096

Structura demografică a județului Satu Mare în funcție de apartenența etnică (1930-2002)

Românii sînt, în general, de religie ortodoxă și greco-catolică, maghiarii reformați, romano-catolici și unitarieni, iar germanii evanghelici (în principal în județul Mureș) și romano-catolici (în principal în județul Satu Mare). Repartiția religioasă a comunităților de romi se apropie în general de cea a populațiilor majoritare, un procent mai ridicat înregistrîndu-se în cadrul bisericilor neoprotestante (adventiste, pentecostale).

În urma alegerilor parlamentare din noiembrie 2000, pentru județul Mureș din 9 deputați 4 reprezentau UDMR, 2 PDSR, 2 PRM, 1 PNL; din 4 senatori 2

UDMR, 1 PDSR, 1 PRM; pentru județul Satu Mare din 6 deputați 3 reprezentau UDMR, câte unul PDSR, PRM și PNL; din 2 senatori ambii erau din partea UDMR.

4. Rezultatele studiului

4.1. Observații generale

Persoanele intervievate și chestionate nu înțelegeau noțiuni cum ar fi „discriminare”, „discriminare rasială”, „măsuri speciale”, „discriminare indirectă”, „integrare socială” și neagă din principiu existența fenomenului discriminării, chiar dacă recunosc deficiențele existente. Tipice au fost răspunsurile de genul: „nu, la noi nu există discriminare rasială; da, la noi foarte puțini dintre angajați sînt minoritari” sau „nu, la noi nu există discriminare; da, la noi nu se respectă legislația privind minoritățile naționale”. Chiar și o bună parte a persoanelor aparținînd comunităților minoritare au considerat că termenul de discriminare rasială a fi prea „dur”; spre exemplu, mai mulți romi au afirmat: „nu, nu sînt discriminat, dar dacă mă duc la bar, nu sînt servit; dacă mă duc la autorități, refuză să-mi soluționeze problemele”. Nici noțiunea de apartenență etnică nu este cunoscută, foarte mulți români chestionați fiind revoltați, refuzînd răspunsul sau afirmînd: „eu sînt majoritar, nu etnic”. Stereotipurile negative cu privire la romi sînt atît de înrădăcinate, încît ele au fost reafirmate chiar dacă persoanele în cauză, reprezentanți ai unor instituții publice, cunoșteau scopul interviurilor (de exemplu: „țigani, oriunde ar locui, degradează din punct de vedere social zona respectivă”).

La fel, există deficiențe serioase în cunoașterea legilor. Procentul răspunsurilor corecte la întrebări (pentru funcționarii publici, întrebările s-au referit exclusiv la legile care îi privesc direct, cum ar fi Legea funcționarilor publici sau Legea autorităților publice locale; în chestionare erau date două variante, cea incorectă fiind mai defavorabilă minorităților) variază între 30-40% în cadrul funcționarilor de etnie română și între 60-75% în cadrul funcționarilor de etnie maghiară. În cazul acestor chestionare, în care erau doar două variante de răspuns, procentul de 50% ar fi putut fi atins prin răspunsuri date la întîmplare.⁵

Parțial din necunoaștere, parțial din inerție sau chiar reavoință, noile legi care prevăd utilizarea limbii materne, introducerea unor măsuri speciale, combaterea discriminării nu sînt respectate. Fără a oferi o listă exhaustivă, iată cîteva exemple de prevederi a căror nerespectare este o practică curentă și nu o excepție. Legea nr. 178/1997 stipulează utilizarea de traducători autorizați în procedura penală pentru persoanele care nu vorbesc bine limba română, totuși în acest scop sînt folosiți grefieri sau cetățeni care se află în mod incidental în sala de judecată. Ordonanța de urgență nr. 31/2002 interzice organizațiile și simbolurile cu caracter fascist, rasist sau xenofob și promovarea cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii, totuși autoritățile refuză să

ia atitudine împotriva lor, spre exemplu, Ministerul Culturii analizează de mai bine de un an conținutul unor cărți antisemite, în loc să dea o soluție tranșantă și rapidă asupra difuzării lor. Legea 416/2001 prevede garantarea unui venit minim, dar Guvernul alocă sume de cinci ori mai mici decât cele prevăzute de lege.

4.2. Egalitatea accesului la educație și formare profesională

Datele recensământului din 1992 au dezvăluit serioase probleme în educația unor comunități etnice. Educația romilor se oprește în general la nivelul școlii primare, iar în cadrul comunității maghiare proporția celor cu educație de nivel universitar este mai redus decât media pe țară. În cadrul comunității de evrei și de germani nu există deficiențe.

Nivelul de educație	Români	Maghiari	Romi	Germani	Evrei
Total	89,49	7,39	1,41	0,56	0,05
Nedeclarat	84,92	5,76	5,57	0,91	0,10
Fără școală	86,54	2,95	8,37	0,14	0,01
Școala primară	89,90	6,21	2,25	0,41	0,02
Gimnaziu, școli generale și prima treaptă de liceu	87,61	9,14	1,31	0,70	0,02
Școli profesionale, complementare sau de ucenici	90,57	7,69	0,39	0,54	0,02
Licee	90,96	7,44	0,15	0,59	0,08
Școli postliceale de specialitate și tehnice de mașini	92,30	6,28	0,06	0,62	0,05
Instituții de învățămînt superior	92,90	5,13	0,03	0,74	0,31
Neștiutori de carte	85,63	2,44	9,66	0,12	0,01

Nivelul de educație a populației din România cu vârsta de peste 12 ani pentru cele cinci comunități studiate, 1992

Dintre neștiutorii de carte, 10% sînt romi.

Datele statistice privind județul Mureș din anul școlar 2003-2004 arată o pondere în scădere spre nivelele superioare ale celor care învață în limba maghiară. Educația în limba germană este relativ bine dezvoltată, dar majoritatea elevilor nu provin din comunitatea germană. Educație în limba romani nu există, chiar și predarea limbii romani reprezintă o problemă.

	În limba română	În limba maghiară	În limba germană
% în populația județului	53,2	39,3	0,4
% în grădiniță	61,8	36,9	1,3
% în învățămîntul primar	65,9	34,1	1,0
% în învățămîntul gimnazial	66,3	32,7	1,0
% în învățămîntul liceal	72,3	26,1	1,6
% în învățămîntul profesional	78,3	21,7	0,0
% în învățămîntul postliceal	92,1	7,9	0,0

Educația în limbile minoritare pe nivele și tipuri de educație în județul Mureș

În județul Satu Mare fenomenele sînt similare; totodată, datele arată că din rîndul comunității maghiare mulți părinți optează pentru învățămîntul în limba română, înregistrîndu-se chiar un fenomen interesant: o parte a părinților care optează pentru educație în limba maternă în școala primară își trimit copiii la grădiniță în

limba română, pentru a le facilita învățarea limbii la o vîrstă preșcolară. Educația în limba germană este mai bine dezvoltată doar la nivel de grădiniță și liceu.

	În limba română	În limba maghiară	În limba germană
% în populația județului	58,8	35,2	1,7
% în grădiniță	71,6	25,6	2,8
% în învățămîntul primar	69,0	29,5	1,5
% în învățămîntul gimnazial	72,0	26,9	1,1
% în învățămîntul liceal	76,6	20,7	2,7
% în învățămîntul profesional	83,7	16,3	0,0
% în învățămîntul postliceal	72,3	27,7	0,0

Educația în limbile minoritare pe nivele și tipuri de educație în județul Satu Mare

Numărul celor care învață în limba română și aleg opțional învățarea limbii maghiare este infim — la nivelul județului Satu Mare există 37 de astfel de elevi.

În județul Mureș limba romani este predată pentru 24 de copii în grădiniță, 798 de copii în școlile primare, 405 în gimnazii și 18 în licee, iar în județul Satu Mare pentru 135 de copii în școlile primare, 230 în gimnazii, 12 în licee.

Din cele 505 clase primare cu efectiv incomplet din județul Mureș, 218 sînt cu predare în limba maghiară, 4 în limba germană, iar din 277 de clase V-VIII, 92 cu predare în limba maghiară și 2 în limba germană. Aceste date arată că procentul claselor cu efectivul incomplet din județul Mureș în care învățămîntul se desfășoară într-o limbă minoritară este aproximativ la nivelul procentului claselor cu efectiv complet. În județul Satu Mare numărul claselor cu predare în limbile minorităților cu efectivul incomplet este semnificativ mai mic decît procentul claselor cu efectiv complet în limbile minorităților: din cele 194 de clase primare cu efectiv redus 53 sînt în limba maghiară și 3 în limba germană, din cele 48 de clase gimnaziale 19 în limba maghiară și 1 în limba germană. Din cele 10 clase liceale, profesionale, postliceale cu efectiv redus nici una nu este în limba minorităților.

În județul Mureș, în anul școlar 1997-1998 (datele privind anul școlar 2002-2003 și anul școlar 2003-2004 au fost considerate de inspectorat drept confidențiale!) au existat 15 unități de învățămînt liceal în care educația s-a desfășurat exclusiv în limba română, 23 de unități au fost bilingve (din care una româno-germană, celelalte româno-maghiare). Din cele 5630 de locuri, 4585 au fost pentru educația în limba română (81,6%), 1005 în limba maghiară (17,9%), 40 în germană (0,7%). Din cele 70 de profile, 20 (28,6%) erau accesibile în limba română și maghiară (două dintre ele și în limba germană), 46 exclusiv în limba română (65,7%), 4 numai în maghiară (5,7%). În Tîrgu-Mureș, unde ponderea populației maghiare a fost aproximativ 50%, 89 de clase de liceu au fost în limba română (70,6%), 27 în limba maghiară (29,4%). În anul școlar 2003-2004 există două licee cu predare în limba maghiară.

În județul Satu Mare, din cele 50 de licee, școli profesionale și instituții de învățămînt postliceal, 26 (52%) sînt exclusiv în limba română, 11 (22%) în limba maghiară, 1 (2%)

în limba germană, 12 (24%) fiind bilingve (cu clase de predare în limba română și maghiară). Din cele 76 de profile, 2 (2,6%) sînt accesibile în trei limbi (matematică-informatică și filologie), 23 (30,3%) în română și maghiară, 49 (64,5%) doar în română, 2 (2,6%) doar în maghiară (religie romano-catolică și religie reformată).

În cadrul învățămîntului în limbile minorităților lucrează un număr mai mare de persoane necalificate. În județul Mureș, din cele 86 de educatoare necalificate, 62 predau la secțiile maghiare (72,1%), 3 la secția germană; din cele 71 de învățătoare necalificate, 59 (83,1%) sunt la secțiile maghiare, 5 la secțiile germane. Din cele 32 de persoane care predau limba romani, numai 13 sînt calificate (40,6%). În învățămîntul gimnazial în limbile minorităților, datorită lipsei cadrelor didactice din aceste comunități, unele materii sînt predate în limba română. Spre exemplu, la Tîrnăveni (un oraș cu aproximativ 30.000 de locuitori din județul Mureș) există profesori maghiari doar la limba maternă, matematică, fizică și geografie, la celelalte materii nu. Totodată, elevii de la secțiile maghiare și germane au mai multe ore pe săptămînă (cu 15-20%), avînd și mai multe teze, examene decît cei de la secțiile române.

	% elevi maghiari	% cadre didactice care predau în limba maghiară din totalul cadrelor didactice				
		total	titulari	detașați	suplinitori	
					calificați	necalificați
Nivel preșcolar	36,9	35,2	31,8	57,9	35,6	72,1
Nivel primar	34,1	38,4	38,0	47,1	18,4	83,1
Cl. V-VIII	32,7	29,2	30,8	38,7	6,5	47,0
Cl. IX-XII	26,1	21,0	21,0	47,3	11,3	72,2
Profesional	21,7	20,0	17,9	0	18,2	66,7

Structura cadrelor didactice care predau în limba maghiară în județul Mureș, anul școlar 2003-2004

	% elevi maghiari	% cadre didactice care predau în limba maghiară din totalul cadrelor didactice				
		total	titulari	detașați	suplinitori	
					calificați	necalificați
Nivel preșcolar	26,6	21,4	21,7	9,1	27,0	19,5
Nivel primar	29,5	29,0	29,2	7,7	39,	20,9
Cl. V-VIII	26,9	29,3	28,3	24,5	31,9	30,4
Cl. IX-XII	20,7	20,2	20,3	10,5	21,	22,2
Profesional	16,3	11,1	7,2	0	20,0	15,0

Structura cadrelor didactice care predau în limba maghiară în județul Satu Mare, anul școlar 2003-2004

În județul Satu Mare, în cazul învățămîntului în limba maghiară, numărul persoanelor necalificate este mai scăzut, dar în ce privește educația în limba germană de nivel preșcolar și primar, procentul cadrelor didactice necalificate este semnificativ mai mare decît pentru întregul personal didactic (17,4% și 13,7 față de 10,1% și 7,9%). Din cele trei persoane care predau limba romani, doar una este calificată.

În aceste condiții, rezultatele obținute de elevii care învață în limba maghiară sau germană sînt ușor mai slabe decît rezultatele elevilor de la secțiunile române. În județul Mureș, la examenul de capacitate⁶ media elevilor din clasele cu predare în limba maghiară a fost 7,39, iar cea a celor în germană 7,31, față de media generală de 7,44: la bacalaureat media elevilor din clasele cu predare în limba maghiară a fost de 7,82 față de media generală de 7,88 (însă cea a claselor cu predare în limba germană a fost mai mare — 7,92). În județul Satu Mare fenomenele sînt similare: la examenul de capacitate media generală a fost 7,55, media claselor cu predare în limba maghiară 7,46, media claselor cu predare în limba germană 7,85; la bacalaureat media generală a fost de 7,74, față de 7,60 (media claselor cu predare în limba maghiară) respectiv 7,61 (media claselor cu predare în limba germană).

Deși 36,8% din școlile județului Mureș sînt bilingve⁷, conform interviurilor realizate nu există un multiculturalism real în școli. Dacă sînt mai rare cazurile în care serbările se desfășoară exclusiv în limba română în aceste școli, la fel de rare sînt și situațiile în care apar pe coridoare inscripții bilingve sau imagini ale personalităților aparținînd culturii minorităților. De obicei, cultura minoritară nu poate depăși limitele claselor în care se desfășoară educația în aceste limbi; ba mai mult, există școli unde cabinetele de religie în care învață și copii greco-catolici, romano-catolici și reformați sînt amenajate exclusiv cu simboluri ortodoxe. Din cele 38 de licee din județul Mureș, 14 poartă numele unor personalități românești, cîte unul numele unor personalități maghiare, respectiv germane (Bolyai Farkas și Joseph Haltrich). La nivelul școlilor generale care poartă numele unor personalități, 85% dintre acestea sînt românești, iar 15% poartă numele unor personalități maghiare.

În județul Satu Mare 27,9% din școli sînt multilingve. Din cele monolingve, 79,9% sînt în limba română, 19,5% în limba maghiară, 0,6% în germană; din cele multilingve 87,1% în română și maghiară, 2,9% în maghiară și germană, 2,2% în română și germană, 7,9% sînt trilingve. Din cele 50 de instituții de învățămînt liceal, profesional și postliceal, 8 poartă numele unor personalități românești, două numele unor personalități maghiare, cîte una are nume german, respectiv latin.

Doar 18,5% dintre directorii liceelor din județul Mureș sînt maghiari, la celelalte licee în care se desfășoară educație și în limba maghiară directorii adjuncți sînt maghiari. La școlile generale din municipiul Tîrgu-Mureș situația este și mai defavorabilă, aici doar 5% din directori sînt maghiari, directori adjuncți maghiari existînd la 85% din școli (din anul școlar 2004-2005 nu mai există nici un director maghiar în școlile generale din Tîrgu-Mureș, ultimul, de la Școala generală nr. 7, fiind schimbat de Inspectoratul

Școlar al Județului Mureș prin „reorganizare”. Ulterior, Ștefan Someșan, inspectorul școlar general, a declarat că nu se pune problema discriminării întrucât „un mare mahăr de la UDMR” a fost numit director adjunct⁸). Aceste situații, ca și modul de numerotare a claselor (primele litere din alfabet pentru clasele cu predare în limba română), creează în copiii minoritari sentimentul cetățeanului de rang inferior. În același timp, conform unui sondaj de opinie realizat în Tîrgu-Mureș, doar 8% din populația românească se opune multiculturalismului în școlile bilingve.

Copiii romi se află într-o situație specială, mai multe fenomene concurînd la neînscrierea copiilor în școli sau la abandonul școlar: sărăcia, slaba educație a părinților (sistemul educațional din România se bazează încă pe însușirea materiei în afara școlii, cu sprijinul consistent al familiei), traumele datorate discriminării, nu în ultimul rînd datorită unor tradiții și mentalități existente în comunitățile de romi (mariajul copiilor, desconsiderarea educației). Există și fenomenul abandonului neînregistrat: mulți copii romi înscriși la școală nu frecventează cursurile; totuși ei nu sînt trecuți ca absenți, din „bunavoință”.

Interviurile au relevat diferite atitudini discriminatorii la adresa romilor: refuzul de a înscrie copii romi în unele școli, înscrierea lor în clase separate (nu pentru a oferi educație în limba romani, ci pentru „a proteja” copiii neromi⁹). Această atitudine primește un sprijin substanțial și din partea părinților majoritari: peste 20% din cei chestionați au recunoscut că doresc să evite clasele cu romi. Cele mai dese discriminări se manifestă prin pasivitatea cadrelor didactice, care nu acordă nici o atenție copiilor romi din clasă (acordîndu-le notă de trecere doar ca să „scape” de ei cît mai repede sau lăsîndu-i repetenți pentru a forța părinții să-și trimită copiii la Școala specială). Procentul mare (peste 90%) de copii romi la Școala Specială nr. 1 din Tîrgu-Mureș — rezervat, oficial, pentru copii cu dizabilități mentale — este efectul acestei discriminări, la care contribuie, poate, și părinții, întrucît în această școală se oferă și o masă caldă, iar copiii pot termina cu ușurință cele opt clase. În cazul comunității de romi care se află în apropierea Școlii Speciale nr. 1, peste 60% din copii învață la această școală, în cazul unei alte comunități, aflate mai la distanță, procentul este de 15%.

O formă de discriminare indirectă se aplică de unele școli care impun obligativitatea uniformelor școlare costisitoare, prin urmare părinții mai săraci — mulți dintre ei romi — evită aceste școli. În mod similar, părinții din unele clase decid organizarea unor ore suplimentare cu plată, ceea ce are ca efect scoaterea copiilor mai săraci din respectivele clase.

Conform celor relatate de cadrele didactice romi, viitorul copiilor romi depinde în foarte mare măsură de modul în care se raportează la ei învățătoarele. Succesul școlar, acolo unde există, se datorează unor cadre didactice foarte inimoase, care s-au implicat în mod deosebit în sprijinirea acestor tineri.

Ministerul Educației și Cercetării și-a manifestat dorința de a stopa fenomenul segregării. În comunicatul de presă din 23 aprilie 2004, se arată următoarele:

„Ministerul Educației și Cercetării interzice formarea grupelor în învățământul preșcolar, precum și a claselor I-a și a V-a, cuprinzând exclusiv sau preponderent elevi romi. Acest tip de organizare a grupelor/claselor, indiferent de motivele invocate, constituie o formă de segregare. În acest sens, Inspectoratele Școlare Județene vor transmite Ministerului Educației și Cercetării, pînă la data de 28 mai 2004, o informare privind dimensiunea segregării la nivelul fiecărui județ, precum și planul de măsuri inițiat în vederea eradicării acestui fenomen.

Totodată, inspectoratele școlare vor lua măsurile care se impun pentru promovarea principiilor școlii inclusive, o școală interculturală, deschisă tuturor, cu un *curriculum* care reprezintă diversitatea culturală a populației, în care fiecare copil beneficiază de acces egal la o educație de calitate.

Segregarea este o formă gravă de discriminare. În cadrul sistemului educațional, cu excepția școlilor/claselor cu predarea tuturor disciplinelor în limba romani, segregarea constă în separarea fizică, intenționată sau neintenționată, a copiilor romi de restul copiilor în școli, clase, clădiri și alte facilități, astfel încît numărul copiilor romi față de cei neromi este disproporționat de mare în raport cu procentul pe care copiii romi de vîrstă școlară îl reprezintă din totalul populației de vîrstă școlară în respectiva unitate administrativ teritorială. MEC va monitoriza aplicarea planului de măsuri și supune atenției inspectoratelor școlare Ordonanța nr. 137 din 31 august 2000, aprobată prin Legea nr. 48/2002, care prevede sancționarea tuturor formelor de discriminare, inclusiv în domeniul educației.”

Ca măsură specială pentru a sprijini educația copiilor romi din județul Mureș, din cele 38 de licee, în 21 au fost admiși 77¹⁰ de elevi romi pe locuri speciale (34 la Tîrgu-Mureș, 14 la Tîrnăveni, 13 la Reghin, 4 la Dumbrăvioara, 4 la Gurghiu, 3 la Sighișoara, 3 la Sărmașu, 2 la Deda). În județul Satu Mare există 10 elevi romi în cinci licee din reședința de județ.

Locurile speciale oferite însă nu pot fi utilizate în totalitate și datorită lipsei unui sistem de burse pentru tinerii romi. Spre exemplu, la Școala Normală „Mihai Eminescu” (Liceul Pedagogic) din Tîrgu-Mureș, unde s-a format o clasă de romi cu 22 elevi, datorită condițiilor sociale ale familiilor lor, 6 elevi au abandonat școala după prima lună, încă doi după primul an de școală, rămînînd în prezent 14 elevi, din care unul singur își poate plăti taxele (cazare, masă, transport). Pentru o parte din ei (7) societatea civilă a oferit burse, ceilalți aflîndu-se în pragul abandonării liceului.

Se observă o tendință pozitivă în privința locurilor speciale la universități. În prezent, 15 romi învață la Universitatea „Petru Maior” din Tîrgu-Mureș, acum un an erau doar 2.

4.3. Discriminarea și nediscriminarea în programa școlară

Programele școlare, conform cărora se elaborează manualele, nu prevăd prezentarea grupurilor minoritare. Problema nediscriminării este, de asemenea, evitată.

Doar în clasele cu predare într-o limbă minoritară se predă istoria și tradiția minorității respective (în clasele VI-VII, cu o oră pe săptămână).

La materia „Cultură civică”, care se predă în clasele V-VIII, programa școlară nu prevede nimic privind minoritățile, drepturile minorităților, probleme privind discriminarea. Programa din clasa a VI-a amintește non-discriminarea ca un principiu al Convenției ONU cu privire la drepturile copilului, iar cea de clasa a VIII-a se referă la egalitatea de șanse, dar amintește doar „problema sărăciei și a bogăției”, nu și problema egalității de șanse între persoane aparținând diferitelor comunități etnice.

La materia „Istorie” nu se predă istoria României, ci „istoria românilor”, excluzându-se astfel istoria minorităților naționale. Astfel, în loc să se prezinte și elemente ale istoriei acestor comunități, materia „Istoria românilor” este bazată pe stereotipuri negative față de tot ceea ce nu aparține de cultura română.

Atît manualele școlare, cît și materialele didactice sau caietele speciale pentru elevi utilizate în școli întăresc stereotipurile negative față de minorități. În comparație cu românii, care sînt „dintotdeauna”¹¹, minoritățile descind din popoare migratoare barbare cu o cultură inferioară, respingătoare: „populațiile migratoare au găsit în provincia Dacia Romană o populație cu o civilizație superioară”; „nenumărate seminții barbare din răsăritul depărtat trecură pe-aici valuri-valuri, ca peste o stîncă de piatră. Ostrogoți, sarmați, roxolani, vizigoți, avari, huni și alte felurite neamuri asiatice lăsară în urmă jale și moarte”; „barbarii veniți din pustietăți”;¹² „Hunii au fost migratori care au atras atenția prin sălbăticia vieții lor [...] Cicatrici adînci le brăzdau obrazul, aveau corpurile deformate de atîta stat pe cai și hrana lor era sărăcăcioasă. Ei nu simțeau nevoia de mîncăruri gătite la foc, se hrăneau cu rădăcini de ierburi sălbatice și cu carne pe jumătate crudă pe care o puneau pe spatele cailor. [...] Hainele, din pînză de in și din blană de șobolan sălbatice, erau purtate fără a fi schimbate pînă se rupeau în petice, datorită folosirii zilnice. [...] Umblau de colo-colo fără să are vreodată pămîntul, fără locuri stabile, fără lege, fără cămine, locuind în căruțe. [...] Lăcomia de aur era, în schimb, nemăsurată. Acestei lăcomii și nevoii de hrană pentru ei și cai, i-au căzut pradă multe așezări daco-romane, hunii lăsînd în urma lor durere și moarte”¹³. În cadrul istoriei universale, la sedentarizarea popoarelor migratoare (la care se face referire în general prin termenul de „barbari”¹⁴) este prezentată lumea slavă. Maghiarii apar doar ca cei care au pus stăpînire pe Transilvania. Manualele de Istoria României din clasa a VIII-a menționează formarea statului maghiar, colonizarea secuilor și sașilor. Răscoalele țărănești, chiar dacă au implicat în principal țărani maghiari, sînt prezentate ca revolte ale românilor împotriva nobilimii maghiare (răscoala de tip husit de la Bobîlna condusă de Budai Nagy Antal și cea a cruciaților conduși de Dózsa György¹⁵). Adunarea stărilor privilegiate din Transilvania este tratată în sens etnic, mentalitate total străină epocii: „Constituită în 1437, în timpul răscoalei de la Bobîlna, alianța numită Unio Trio Nationum (uniunea celor trei națiuni) era formată din maghiari, sași și secui și avea ca scop sprijinirea reciprocă în fața celor care le-ar fi putut afecta

interesele politice sau economice (de fapt, împotriva românilor, majoritari în Transilvania). Practic, prin această alianță, membrii celor trei etnii (desigur, frunzașii acestora) își asigurau monopolul politic în Transilvania prin înlăturarea românilor¹⁶. În general, istoria Transilvaniei din epoca medievală este fals etnicizată, neașezându-se anumite fenomene în contextul lor istoric real (de pildă, condiționarea calității de nobil de apartenența la religia catolică este prezentată ca o invenție a regelui maghiar cu scopul de a exclude românii ortodocși din viața politică a Transilvaniei).

În epoca modernă, multe din materialele didactice nu menționează nimic despre Holocaust¹⁷, mai mult, Ion Antonescu este prezentat ca un personaj pozitiv în istoria României, un continuator al idealurilor nobile: „«Treceți Prutul!» Puține cuvinte, multe înțelesuri! Ele cuprind toate năzuințele de libertate și victorie asupra dușmanului, toate speranțele unui popor de a-și vedea reîntregit pământul strămoșesc, toată ura împotriva cotropitorului, toată încrederea unui conducător în capacitatea de luptă a armatei sale¹⁸. Altele menționează însă și efectele negative ale regimului antonesciano-legionar: „perioada guvernării legionare s-a caracterizat prin: măsuri antisemite (antievreiești); limitarea și încălcarea drepturilor cetățenești; utilizarea terorii și a asasinatului politic¹⁹”.

Programa școlară, manualele de istorie, materialele didactice nu conțin nici o informație cu privire la romi.

Introducerea unor cursuri opționale, cum este „Istoria evreilor: Holocaustul”, nu schimbă în mod fundamental situația, ele nefăcând parte din trunchiul comun obligatoriu.

4.4. Egalitatea pe piața muncii

Statisticile oficiale cu privire la șomaj nu sînt relevante, întrucît multe persoane care și-au pierdut locurile de muncă sau care nu au reușit să se încadreze în cîmpul muncii nu sînt incluse în categoria „oficială” a șomerilor. Comparînd statisticile pe categorii de vîrstă și populația considerată a fi activă, se observă că la toate minoritățile, în special la romi, procentul populației active este mai mic față de procentul minorităților în grupurile de vîrstă care ar putea fi active.

	Total	Români	Maghiari	Romi	Germani	Evrei
Populația între 15-64 de ani	15.117.874	13.559.130	1.092.258	223.638	78.739	3.814
		86,69%	7,22%	1,48%	0,52%	0,03%
Populația între 25-64 ani	11.158.870	10.006.296	825.759	138.014	63.2	3.371
		89,67%	7,40%	1,24%	0,57%	0,03%
Populația activă	10.465.544	9.500.784	698.798	115.927	44.477	2.089
		90,78%	6,68%	1,11%	0,42%	0,02%

Numărul și procentul persoanelor din România pe categorii de vîrstă și populația activă pentru comunitățile studiate, 1992

Chestionarele aplicate în comunitățile de romi și interviurile realizate cu lideri romi în Tîrgu-Mureș arată că peste 90% din populația adultă romă din municipiu nu are loc de muncă. Cei care lucrează sînt angajați în principal în domenii unde salariul

este mic și persoanele de altă naționalitate ar refuza condițiile respective de lucru (spre exemplu, în salubritate). O parte a romilor și-a pierdut locul de muncă după anul 1990, o altă parte la începutul anilor 2000 (când s-au desființat locurile de muncă tradiționale de la fabrica de conserve și de la fabrica de cărămidă din oraș, respectiv când municipalitatea a încheiat un contract pentru salubritatea orașului cu Penitenciarul Tîrgu-Mureș). Spre exemplu, în comunitatea din Valea Rece, procentul celor care și-au pierdut locurile de muncă în ultimii 15 ani, după care nu a mai reușit să se angajeze, este de 65%.

Pentru ameliorarea situației, la data de 9 mai 2003 s-a organizat prima bursă a locurilor de muncă pentru romi. În județul Mureș au fost oferite 227 de locuri, din care aproximativ două sute de locuri au fost oferite de autorități, instituții publice (la îndemnul guvernului care dorea să demonstreze utilitatea acțiunii). Firmele private nu au arătat un interes real pentru a oferi locuri de muncă romilor²⁰. Din cei aproximativ 400 de romi care s-au prezentat, 153 au fost angajați pe o perioadă de probă (86 în Sighișoara, 31 în Tîrgu-Mureș, 6 în Reghin și 30 în Eremitu).

A doua bursă a locurilor de muncă pentru romi, organizată la 23 aprilie 2004 în 5 localități din județul Mureș, a oferit peste 200 de locuri de muncă, cu participarea a 15 firme private. Din cele 300 de persoane interesate, 40 au fost angajate, cu contract de muncă, imediat, alte 90 de persoane au fost angajate pentru o perioadă de probă.

În județul Satu Mare, cu ocazia bursei locurilor de muncă pentru romi din 2004, au fost oferite 109 de locuri de muncă, cu participarea a 11 firme private și a 3 oameni de afaceri. Din cele aproximativ 200 de persoane interesate, 62 au fost angajate cu contract de muncă (în scopul protejării salariaților nu s-a admis angajarea pentru o perioadă de probă).

Mentalitatea funcționarilor care răspund de programele de reducerea șomajului este una defavorabilă comunității de romi. La întrebarea „Care este motivul pentru care comunitățile de romi au nevoie de măsuri speciale?”, 31% din angajații Direcției Generale de Muncă și Solidaritate Socială Mureș au afirmat că nu este nevoie de măsuri speciale, 61% au considerat că din vina comunității de romi (datorită automarginalizării sau a tradițiilor romilor), doar 8% au explicat necesitatea măsurilor speciale referindu-se la situația lor defavorizată care se menține de mai multe secole.

Agențiile Județene pentru Ocuparea Forței de Muncă organizează cursuri de calificări și recalificări, aceste cursuri sînt gratuite pentru persoanele cu o situație socială defavorabilă. În județul Satu Mare, în cursul anului 2004, 12 romi au participat la astfel de cursuri. AJOFM Satu Mare și Inspectoratul Școlar al Județului Satu Mare au elaborat un proiect comun pentru anul 2005 cu scopul de a oferi cursuri de calificare pentru 65 de persoane din rîndul comunității de romi (zidari și împletitori de nuiete). Datorită unui deficit de comunicare a instituțiilor cu comunitățile de romi, persoanele intervievate din Livada și Cidreag (comuna Halmeu) nu știau de existența facilităților privind cursurile de calificare.²¹

Ramură economică	Români (%)	Maghiari (%)	Romi (%)	Germani (%)
Total populație activă	90,78	6,68	1,11	0,42
Agricultură	92,57	4,55	1,37	0,26
Silvicultură, exploatarea forestieră și piscicultură	87,24	8,08	0,58	0,33
Industria extractivă	90,41	7,26	0,82	0,30
Industria prelucrătoare	89,64	8,24	0,90	0,50
Producția și distribuția energiei electrice, gazelor și apei	92,11	6,15	0,50	0,44
Construcții	90,70	6,43	1,26	0,40
Comerț	90,09	7,58	0,85	0,46
Activitatea hotelieră și de alimentație publică	91,35	6,82	0,45	0,38
Transporturi și telecomunicații	92,58	5,32	0,67	0,31
Finanțe, bănci, asigurări	92,44	6,86	0,07	0,49
Tranzacții imobiliare și închirieri de bunuri	92,01	5,01	1,10	0,62
Cercetare-dezvoltare, informatică, activități și servicii economice	94,14	4,26	0,13	0,68
Administrația publică și asigurări sociale	94,85	3,73	0,43	0,24
Învățământ	91,21	6,97	0,13	0,88
Sănătate și asistență socială	90,92	7,50	0,16	0,54
Cultură, sport, turism, activități asociative și alte servicii pentru populație	86,02	8,71	0,31	0,81
Alte activități și ramură neidentificată	85,49	8,84	3,43	0,71
Persoane în căutarea primului loc de muncă	86,59	7,26	4,36	0,40
Grupă de ocupație				
Corpul legislativ și al executivului, înalți funcționari ai administrației publice, conducători și funcționari superiori din unități economico-sociale și obștești	92,40	5,56	0,32	0,56
Specialiști cu ocupații intelectuale și științifice	93,31	5,03	0,02	0,72
Tehnicienii și asimiilați	92,28	6,33	0,02	0,52
Funcționari administrativi	91,90	6,55	0,24	0,52
Lucrători operativi în servicii, comerț și asimilați	90,66	7,59	0,39	0,42
Agricultori și lucrători calificați în agricultură	93,13	4,03	1,35	0,20
Muncitori și meserași	89,04	8,72	0,87	0,49
Operatori pe ansambluri de mașini, instalații, utilaje și lucrători asimilați	91,50	6,48	0,64	0,39
Lucrători necalificați	96,30	7,66	4,36	0,43
Forțele armate	92,99	5,15	0,76	0,18
Ocupații nedecларe	85,46	5,90	5,28	0,48
Persoane în căutarea primului loc de muncă	86,59	7,27	4,36	0,40

Populația activă din România pe ramuri și grupe de ocupație pentru patru comunități studiate, 1992²³

Nu este lipsit de semnificație faptul că procentul persoanelor aparținând minorităților naționale este semnificativ mai mic în ramuri „strategice” cum ar fi producția și distribuția energiei electrice, gazelor și apei, transporturi și

telecomunicații, cercetare-dezvoltare, informatică, activități și servicii economice, administrația publică și asigurări sociale. Procentul romilor este mai scăzut în ramuri unde aspectul exterior sau stereotipurile prevalează: activitatea hotelieră și de alimentație publică, finanțe, bănci, asigurări²², sănătate și asistență socială.

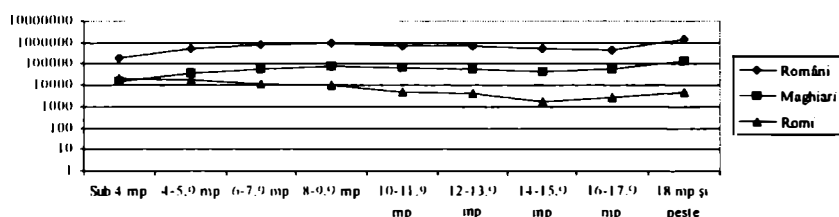
La grupe de ocupații se observă în mod similar un dezechilibru, minoritățile fiind în situație defavorabilă în ce privește ocupațiile mai bine salarizate, „de vîrf”, care necesită o calificare mai ridicată.

4.5. Egalitatea în privința locuințelor și drepturilor de proprietate

Statisticile naționale arată că populația romilor locuiește preponderent în spații mici, sub 8 mp/persoană. Pentru comunitatea română și maghiară repartizarea suprafețelor de locuit ce revine unei persoane cunoaște două vîrfuri, unul apropiat de 8 mp/persoană, celălalt de peste 18 mp. La comunitatea germană și evreiască tendința este una crescătoare.²⁴

Suprafața camerelor de locuit ce revine unei persoane	Români	Maghiari	Romi	Germani	Evrei
sub 4 mp	10,47	8,87	53,53	3,34	0,00
4-5,9 mp	11,09	9,74	19,76	5,30	1,85
6-7,9 mp	11,39	9,38	7,67	6,68	1,85
8-9,9 mp	11,31	10,62	5,26	8,06	3,70
10-11,9 mp	11,20	12,08	3,56	10,61	7,41
12-13,9 mp	11,37	10,11	3,02	11,39	11,11
14-15,9 mp	11,26	11,34	1,99	14,34	25,93
16-17,9 mp	10,83	15,55	3,26	16,70	14,82
18 mp și peste	11,08	12,35	1,93	23,58	33,33

Repartiția procentuală la nivel național în cadrul celor patru comunități etnice în funcție de suprafața camerelor de locuit ce revine unei persoane, 1992

Repartiția la nivel național a suprafețelor camerelor de locuit ce revine unei persoane în funcție de apartenența etnică, 1992 (scală logaritmică)

Situația locuințelor, în special în comunitățile de romi, este foarte critică în județul Mureș. Există fundații externe care se implică în construirea caselor, dar de multe ori comunitățile majoritare se opun realizării unor astfel de proiecte (într-un caz a fost nevoie să se apeleze la poliție pentru a ține situația sub control). După datele Prefecturii județului Mureș, 2013 case ar trebui construite în comunitățile de romi, alte 3062 ar trebui recondiționate (aceste cifre nu includ familiile care locuiesc în chirie dar își vor pierde locuința datorită retrocedării proprietăților). Numărul cazurilor soluționate din cele 5.000 este sub 300 (în anul 2003 acesta era sub 100). Prefectura Județului Satu Mare nu dispune de astfel de date, avînd știință doar de faptul că pentru 66 de familii au fost acordate ajutoare în scopul reabilitării locuințelor.

Multe dintre terenurile romilor nu sînt întabulate, pentru casele construite pe acestea nu există autorizații de construcție. Deși ar exista o deschidere din partea autorităților pentru soluționarea situației, aceasta întîrzie din lipsa unor fonduri special acordate în acest scop și datorită sărăciei celor în cauză.

Din sesizările privind nerespectarea dreptului de proprietate (nerestituirea bunurilor confiscate ilegal în timpul regimului comunist) înregistrate de Liga PRO EUROPA, Biroul pentru Drepturile Omului, peste 60% provin din partea cetățenilor de etnie maghiară.

Liderii comunității evreiești și germane din județul Mureș, prin interviurile acordate, au considerat că și retrocedarea bunurilor acestor comunități este târăgănată. Situația este similară și în județul Satu Mare, unde comunitatea evreilor a întocmit o listă cu 77 de imobile care i-au fost confiscate, fiind retrocedat unul singur pînă în momentul de față (pe plan național lista cuprinde aproximativ 1700 de imobile confiscate în timpul regimului comunist, din care doar 5 au fost retrocedate). În județul Satu Mare liderii comunității maghiare au afirmat că procedura de retrocedare a bunurilor comunității și bisericilor maghiare se desfășoară corespunzător.

4.6. Egalitatea accesului la locuri publice

În anii anteriori, pînă la apariția Ordonanței de urgență nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, în foarte multe locuri publice era îngăduit accesul romilor. Această situație este în schimbare, totuși, există încă locuri publice unde romii nu au acces. Astfel, romii din Strada Dealului (Tîrgu-Mureș) s-au plîns că nu sînt serviți în barurile din zonă sau cei din Gornești (jud. Mureș) nu sînt lăsați să intre în discoteca din sat.

Pentru a evita acuzația de rasism, la unele localuri s-a afișat cerința privind „ținuta obligatorie”, dar practic scopul îl constituie limitarea accesului romilor (pentru alte persoane nu se cere ținută obligatorie), sau se afișează „club — intrarea doar pentru membri”, dar calitatea de membru este verificată doar în cazul romilor.

În zona centrului Tîrgu-Mureșului, din 20 de localuri publice (restaurante, cofetării etc.), în 10 au fost observați romi, în celelalte zece s-a recurs la testare (cu sprijinul unui rom îmbrăcat tradițional). În toate aceste localuri persoana respectivă fost servită, în mod amabil, civilizată.

Liderii romilor din Satu Mare au afirmat că după apariția Ordonanței de urgență 137/2000 nu au mai existat situații în care romii să nu fi fost serviți în localuri publice.

4.7. Egalitatea accesului la serviciile sociale

Famiile de romi care au locuință se confruntă cu condiții precare de locuit: în multe locuri conducta de apă, gaz, cablajul electric se oprește la limita dintre neromi și romi. Date statistice județene nu există, dar cele naționale arată dificultățile, mai ales în domeniul accesului la apă potabilă și la încălzire centrală.

	Români (%)	Maghiari (%)	Romi (%)	Germani (%)	Evrei (%)
Locuințe cu apă potabilă (%)	52,3	61,5	23,1	68,9	96,9
Locuințe cu electricitate (%)	97,5	98,5	91,0	99,5	99,8
Locuințe cu încălzire centrală (%)	40,5	36,0	14,4	37,0	78,1

Condițiile de locuit, la nivel național, 1992

În județul Mureș, pentru 2002, au fost plătite doar 50% din ajutoarele sociale prevăzute de legislație. Pentru anul 2003, necesitățile au fost evaluate la 250 miliarde lei, dar au fost prevăzute inițial în bugetul național numai 35,5 miliarde lei (14%). După rectificări, a fost asigurat 35% din venitul minim garantat. Situația este la fel de critică pentru anul 2004, când bugetul național asigură din nou numai 17% din venitul minim garantat. Persoanele angajate în baza faptului că făceau parte din grupuri dezavantajate și-au pierdut locurile de muncă obținute, întrucât statul nu a putut oferi avantajele prevăzute de lege angajatorului. Nerespectarea de către statul român a legislației în domeniul social afectează în primul rând comunitățile de romi.

La Prefectura Județului Satu Mare se cunoaște numărul persoanelor care trebuie să beneficieze de venitul minim garantat (3240), însă nu și faptul că acest sprijin social nu se plătește integral.

4.8. Egalitatea oportunităților de natură economică

În județul Mureș s-au derulat în ultima perioadă patru proiecte economice cu impact asupra comunității de romi, două în domeniul cărămidăriei și două în domeniul tâmplăriei. Alte proiecte așteaptă să fie finanțate. În comuna Apold s-a înființat o asociație agricolă a romilor. În județul Satu Mare nu se cunoaște existența unor astfel de proiecte.

4.9. Egalitatea în ceea ce privește cetățenia

Cetățenia română se dobândește, în conformitate cu prevederile legale, prin naștere. Inclusiv copilul găsit pe teritoriul statului român este considerat a fi cetățean român, chiar dacă nici unul dintre părinți nu este cunoscut.

Cetățenia română se poate acorda, la cerere, persoanei fără cetățenie sau cetățeanului străin, dacă îndeplinește condițiile stabilite de lege.

Cetățenia română nu poate fi retrasă persoanei care a dobândit-o prin naștere.

Nu există prevederi legale, dar nici practici prin care persoanele aparținând celor patru comunități studiate ar fi dezavantajate în ce privește acordarea sau retragerea cetățeniei. Dar pentru a se bucura de toate drepturile conferite de cetățenia română, persoanele au nevoie de acte de identitate, cartea de identitate fiind dovada cetățeniei române. Acest act se întocmește și se eliberează de către formațiunea de evidență a populației de la locul de domiciliu sau reședință al persoanei fizice, pe baza cererii scrise a acesteia și a documentelor cu care se face dovada numelui, stării civile, cetățeniei române, a domiciliului și, după caz, a situației militare. Întrucât o mare parte a romilor locuiesc în imobile neîntabulate, ei nu pot face dovada domiciliului, prin urmare nu pot primi decât cărți de identitate provizorii, a căror valabilitate nu poate depăși un an. Astfel ei trăiesc într-o stare de „provizorat permanent”, cu frica de a nu mai primi cărți de identitate, aflându-se la cheremul „bunăvoînței” autorităților. În momentul de față, în județul Mureș problema cărților de identitate provizorie este rezolvată, în anii anteriori însă autoritățile au refuzat eliberarea actelor, iar poliția a organizat razii în comunitățile de romi pentru a aplica amenzi contravenționale tuturor celor care nu aveau buletine de identitate.

4.10. Egalitatea în ceea ce privește libertatea de mișcare

În conformitate cu prevederile legale, evidența cetățenilor români care domiciliază în România se ține după principiul locului de domiciliu al acestora²⁵. Orice mutare trebuie anunțată la serviciul de evidență populației în termen de 15 zile, iar o ședere mai lungă de 45 de zile într-o altă localitate decât cea prevăzută în actele de identitate trebuie anunțată la acest serviciu.

Aceste prevederi legale reprezintă restricții pe de o parte pentru grupurile de romi seminomade, cărora li se poate refuza șederea pe raza unei localități, pe de altă parte pentru persoanele care își întemeiază o familie într-o altă localitate, dacă cel cu care este căsătorit nu poate face dovada domiciliului (și are carte de identitate provizorie). În cazul din urmă, persoana în cauză va fi considerată ca locuind ilegal pe raza localității respective.

Până în momentul de față nu au avut loc expulzări colective de persoane, dar primarul municipiului Tîrgu-Mureș, dr. Dorin Florea, a afirmat de mai multe ori (începînd cu mai 2001) că romii (chiar și cei care locuiesc cu forme legale) vor fi expulzați din zona centrală a localității, iar persoanele acuzate de cerșetorie au fost scoase cu forța în afara orașului.

4.11. Egalitatea tratamentului în fața tribunalelor sau a altor organe ale justiției

Conform datelor neoficiale²⁶, în județul Mureș procentul procurorilor de etnie maghiară este de 2%, al judecătorilor de 10%, al avocaților de 25%. În județul Satu Mare aceste procente sînt de 20%, 5%, respectiv 15%.

Parchetele și instanțele refuză în mod constant implementarea legislației privind folosirea limbii materne în fața acestor instituții. În loc de traducători autorizați, în situația în care cineva nu înțelege bine limba română (după aprecierea președintelui Judecătoriei Tîrgu-Mureș, cam 10-15% din cei care se prezintă în fața instanței), se recurge la persoane care se află accidental în sala de judecată, ori grefieri sau avocați. În județul Satu Mare aproximativ 20% din persoane ar avea nevoie de traducere, lucru care la parchete se soluționează prin audierea acestor persoane de procurori maghiari sau prin utilizarea traducătorilor autorizați (la intrarea în Palatul Justiției din Satu Mare este afișată o lungă listă a traducătorilor), la Tribunal însă sînt folosiți drept traducători avocați sau grefieri.

De asemenea, este obstrucționată implementarea legislației care prevede interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvîrșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii. Există sentințe care dovedesc refuzul judecătorilor de a da soluții favorabile (și conforme cu hotărîri ale consiliilor locale, legilor, tratatelor internaționale cum ar fi Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale) în domeniul drepturilor minorităților. Spre exemplu, instanțele din Tîrgu-Mureș au refuzat impunerea inscripționării bilingve a denumirii străzilor în zona centrală a municipiului.²⁷

În cadrul interviurilor, procurorii au considerat că există un grad mai mare de criminalitate în rîndul comunității de romi, explicabilă nu numai prin sărăcia existentă, ci și prin mentalitățile și atitudinile culturale ale comunității.

Stereotipurile referitoare la romi par să aibă efecte deosebit de grave. Parchetele lucrează cu un număr insuficient de procurori, fapt ce nu permite desfășurarea unor anchete serioase: la Judecătoria Tîrgu-Mureș 12 procurori anchetează anual 2500 de cazuri, la Tribunalul Mureș 9 procurori soluționează 9.000 de dosare, 2000 cu trimitere în fața instanței. Media este de 2 cazuri de soluționat pe zi de un procuror (în realitate chiar mai multe, întrucît unii dintre procurori participă la ședințele de judecată și nu la anchete). Problemele sînt similare și în județul Satu Mare. La Parchetul de pe lîngă Judecătoria Satu Mare 6 procurori soluționează anual 5000 de sesizări, iar la Parchetul de pe lîngă Tribunal 9 procurori 600 de cazuri. În această situație — strîngerea probelor fiind practic imposibilă —, procurorii se bazează pe declarații, inclusiv ale presupușilor făptuitori, obținute de multe ori prin constrîngere. Deși în această situație posibilitatea de a comite erori este mare, instanțele decid în aproape toate cazurile conform rechizitoriilor (numărul cazurilor în care instanța ia o decizie contrară opiniei procurorilor este între 10-20 pe an), în primul rînd pentru că și judecătorii sînt supraîncărcați (la Judecătoria Tîrgu-Mureș 22 de judecători soluționează 12.000 cazuri

pe an, la Tribunalul Satu Mare tot 22 de judecători 4.000 de cazuri), în al doilea rînd din „colegialitate”, întrucît procurorul care greșește va fi sancționat.

Chestionarea deținuților din Penitenciarul Tîrgu-Mureș relevă rezultate care pot fi interpretate în sensul efectelor produse de stereotipuri²⁸: condamnările pentru aceleași fapte sînt mai severe pentru romi decît pentru români și maghiari. Pentru a avea o mai bună reprezentativitate, au fost analizate două delincvențe: furtul și furtul calificat. În situația furtului, media pedepsei pentru români a fost de 2,91 ani (88,9% recidiviști), pentru maghiari de 2,96 ani (50,0% recidiviști), pentru romi 3,28 ani (100% recidiviști). În cazul furtului calificat, românii au fost condamnați în medie la 3,12 ani²⁹ (65,2% recidiviști), maghiarii la 3,11 ani (58,3% recidiviști), romii la 3,72 ani (66,7% recidiviști³⁰).

În timpul urmăririi penale și al procesului 26,8% din români aveau avocat angajat, în cadrul maghiarilor acest procent era de 20,8%, iar în cazul romilor de 15,8%.

Întrucît, conform specialiștilor, criminalitatea este cauzată de lipsa educației și de șomaj, au fost verificate prin chestionar și aceste aspecte. Nivelul mediu educațional al celor din Penitenciarul Tîrgu-Mureș a fost de 10,9 ani în cazul românilor, 9,3 ani în cazul maghiarilor și 7,0 ani în cazul romilor (paradoxal, reiese un nivel educațional mai ridicat al romilor din penitenciar decît al celor din comunitățile de romi studiate în libertate). În momentul comiterii infracțiunii, aveau loc de muncă 33,9% dintre români, 37,5% dintre maghiari, 26,3% dintre romi. Prin urmare, nu atît aspectul educațional, cît mai degrabă cel social are relevanță pentru criminalitate.

Rămîne în continuare nesoluționată problema proprietăților confiscate ilegal în perioada comunistă. Instanțele refuză soluționarea favorabilă a cazurilor, iar dacă ele sînt soluționate favorabil, autoritățile nu le execută. Experiența Ligii PRO EUROPA demonstrează că procentul minoritarilor (în special cel al maghiarilor) ale căror cereri nu au fost rezolvate favorabil este mai mare. Comunitatea evreilor de ani de zile nu reușește să obțină proprietatea a 20 de imobile care i-au aparținut și care, conform legislației, ar fi trebuit retrocedate.

4.12. *Tratament egal din partea forțelor de ordine*

Experiența Ligii PRO EUROPA și a altor organizații de drepturile omului (naționale și internaționale) arată că romii sînt cei care devin cel mai frecvent victime ale abuzurilor poliției sau ale organelor de urmărire penală. În situația în care depun plîngere împotriva acestor abuzuri, soluționarea cazurilor se tergiversează pînă cînd victimele își retrag plîngerea.

Raziile efectuate în comunitățile de romi (organizate cu regularitate) au avut drept urmare semnarea unor protocoale între poliție și liderii comunităților, prin care cei din urmă promit semnalarea oricăror nereguli în comunitate, cum ar fi apariția persoanelor străine, în schimbul stopării raziilor. Astfel, liderii

comunităților de romi au devenit, oficial, informatorii poliției, ceea ce poate avea efecte negative asupra autorității liderilor în cadrul propriei comunități.

4.13. Egalitatea în privința siguranței personale

Organizații de drepturile omului, dar și membri ai comunității evreiești din Tîrgu-Mureș au semnalat atît existența unor grupări extremiste, cît și acțiuni de vandalizare a cimitirelor evreiești din județul Mureș. Nici poliția și nici parchetele nu au luat măsuri împotriva grupărilor extremiste, poliția considerînd că distrugerea pietrelor funerare și desenarea svasticii pe gardul cimitirului sînt opera unor copii care se joacă, iar autorii acțiunilor au rămas astfel neidentificați.

În situația în care romii devin victime ale unor abuzuri sau delincvențe, de foarte multe ori cazurile nu sînt soluționate în mod favorabil. Spre exemplu, Liga PRO EUROPA a observat că în cazul unor accidente de mașini, soldate cu decese, procentul cazurilor în care șoferii au fost achitați este mult mai mare dacă victima este de etnie romă decît în alte situații³¹.

4.14. Egalitatea tratamentului în închisori

În perioada cercetată nici deținuții din Penitenciarul din Tîrgu-Mureș, nici persoanele eliberate nu au considerat că ar exista un tratament diferențiat al persoanelor minoritare. Condițiile de detenție, tratamentele aplicate de personalul închisorii nu au caracter discriminatoriu.

4.15. Egalitatea participării în alegeri

Conform Legii nr. 70/1991 privind alegerile locale³², „organizațiile legal constituite aparținînd minorităților naționale sînt asimilate partidelor politice, alianțelor politice și alianțelor electorale” (art. 103). Prin egalitatea acordată de această lege, la alegerile locale din iunie 2000 au participat

- 20 de organizații pentru alegerea primarului, dintre care 6 cu succes:
  - Uniunea Democrată Maghiară din România a cîștigat în 148 localități;
  - Forumul Democrat al Germanilor din România în 14 localități;
  - Uniunea Ucrainenilor din România în 3 localități;
  - Uniunea Democrată a Slovacylor și Cehilor din România în 2 localități;
  - Comunitatea Rușilor Lipoveni din România în 1 localitate;
  - Uniunea Croaților din România în 1 localitate;
- 42 de organizații pentru consiliile locale, dintre care 22 cu succes:
  - Uniunea Democrată Maghiară din România a cîștigat 2.451 mandate de consilieri;
  - Partida Romilor 160 mandate;
  - Forumul Democrat al Germanilor din România 78 mandate;
  - Centrul Creștin al Romilor din România 33 de mandate;

Uniunea Democrată a Slovacilor și Cehilor din România 28 de mandate;
Uniunea Ucrainenilor din România 26 de mandate;
Alianța pentru Unitatea Romilor 22 de mandate;
Comunitatea Rușilor Lipoveni din România 18 mandate;
Partidul Liber Democrat Maghiar din România 15 mandate;
Uniunea Sîrbilor din România 14 mandate;
Asociația Civică Pro Odorhei - Udvarhelyért Polgári Egyesület 8 mandate;
Uniunea Croaților din România 6 mandate;
Uniunea Democrată a Ucrainenilor din România 6 mandate;
Forumul Tineretului Secuiesc 6 mandate;
Comunitatea „Bratsvo” a Bulgarilor din România 5 mandate;
Uniunea Bulgară din Banat 4 mandate;
Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România 2 mandate;
Uniunea Democratică a Croaților din România 2 mandate;
Uniunea Bulgară din România, 2 mandate;
Comunitatea Etniei Romilor din România 1 mandat;
Uniunea Elenă din România 1 mandat;
Uniunea Polonezilor din România „Dom Polski” 1 mandat;

- 33 de organizații pentru consiliile județene, dintre care 4 cu succes:

Uniunea Democrată Maghiară din România a câștigat 135 mandate de consilieri;

Partida Romilor 4 mandate;

Forumul Democrat al Germanilor din România 4 mandate;

Asociația Civică Pro Odorhei - Udvarhelyért Polgári Egyesület 4 mandate.

Noua Lege pentru alegerea autorităților administrației publice locale (nr. 67/2004) a limitat drastic accesul organizațiilor minorităților naționale la procesul electoral, prin prevederile care stabilesc că:

a) prin minoritate națională se înțelege acea etnie care este reprezentată în Consiliul Minorităților Naționale (excluzînd acele comunități care se consideră a fi grup etnic, dar nu sînt reprezentate în Consiliu; printre acestea se numără secuii, care au participat la alegerile din 2000, dar nu au mai putut participa la cele din 2004 ca urmare a acestei prevederi);

b) pot depune candidaturi organizațiile cetățenilor aparținînd minorităților naționale reprezentate în Parlament (punînd în situație de inferioritate acele organizații care nu sînt reprezentate în Parlament, dar au o susținere locală puternică, cum ar fi Centrul Creștin al Fomilor din România sau Alianța pentru Unitatea Romilor);

c) pot depune candidaturi și alte organizații ale cetățenilor aparținînd minorităților naționale legal constituite care prezintă la Biroul Electoral Central o listă de membri, dar numărul membrilor nu poate fi mai mic de 15% din numărul total al cetățenilor care la ultimul recensămînt s-au declarat ca aparținînd minorităților

respective (creînd o discriminare față de partidele politice românești, care nu trebuie să beneficieze de sprijinul a 15% din numărul total al populației românești);

d) dacă numărul membrilor necesari pentru îndeplinirea condițiilor de la pct. c) este mai mare de 25.000 de persoane, lista membrilor trebuie să cuprindă cel puțin 25.000 de persoane domiciliate în cel puțin 15 din județele țării și municipiul București, dar nu mai puțin de 300 de persoane pentru fiecare dintre aceste județe și municipiul București (încă o limitare în plus față de prevederea anterioară, care afectează comunitatea maghiară și romă, care au fost prezente la alegerile locale din 2000 cu mai multe organizații).

Aceste restricții legislative au fost completate și de altele, formale (hotărîrea guvernamentală care stabilea cum trebuie să arate lista susținătorilor organizațiilor minoritare a apărut cu o săptămînă înainte de data limită a depunerii listei), care au avut ca efect absența la alegerile locale a organizațiilor minorităților care nu erau prezente în 2004 în Parlamentul României. Uniunea Civică Maghiară, deși a strîns numărul necesar de semnături (peste 50.000), a fost exclusă de la participarea la alegerile locale din iunie 2004 pe motiv că lista susținătorilor nu a respectat forma cerută de hotărîrea guvernamentală.

După alegerile locale din 2004, din cei 1.274 de consilieri locali din județul Mureș³³, 459 reprezintă Uniunea Democrată a Maghiarilor din România, 27 Partida Romilor Social Democrată din România, 3 Forumul Democrat al Germanilor din România. În Consiliul Județean, Uniunea Democrată a Maghiarilor din România a obținut 15 locuri (din 35).

Organizații ale minorităților naționale	Județul Mureș ³⁴
Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	122.474 38,84%
Partida Romilor	3.857 1,22%
Centrul Creștin al Romilor din România	2.356 0,75%
Forumul Democrat al Germanilor din România	1.177 0,37%
Federația Comunităților Evreiești din România	479 0,15%

Rezultatele obținute de organizațiile minorităților naționale la alegerile pentru Camera Deputaților din noiembrie 2000, județul Mureș

4.16. Egalitatea în privința dreptului la asociere și demonstrație pașnică

Legislația nu prevede restricții pe criterii etnice privind înregistrarea asociațiilor, au fost însă cazuri în care cererile de înregistrare au fost respinse. Spre exemplu, un grup de romi a dorit să înființeze o asociație denumită „Flacăra

Hădăreni” (în memoria evenimentelor din 20 septembrie 1993, când trei romi au fost linșați și 14 case de romi incendiate). Cererea lor a fost refuzată pînă la schimbarea denimirii (în „Speranța Hădăreni”).

În alte situații, autoritățile au intervenit pentru a stopa unele activități ale organizațiilor. Sre exemplu, s-a declanșat procedura de urmărire penală împotriva membrilor Consiliului Național al Secuilor, care a inițiat dezbateri și a înaintat un proiect de lege privind autonomia Ținutului Secuiesc. Prim-procurorul României a considerat că — din moment ce conform Constituției, România este stat unitar — orice acțiune care vizează autonomia unei regiuni este acțiune împotriva ordinii constituționale. Astfel de acuze nu au fost aduse, spre exemplu, la adresa organizațiilor nonarhiste, deși ele sînt la fel de „anticonstituționale”.

Hărțuirea membrilor Consiliului Național al Secuilor s-a manifestat și prin reținerea lor decătore Poliție, fără explicarea motivelor reținerii.

4.17. Egalitatei în sectorul public

Discriminarea structurală, subreprezentarea minorităților în sectorul public este un fenomen general.

Procentul maghiarilor în rîndurile funcționarilor publici din județul Mureș este de 20% dintr-o populație care se cifrează la 40%. Un număr relativ redus de funcționari romini cunosc limba maghiară (aproximativ 20% din cei chestionați). La Primăria municipiului Satu Mare procentul funcționarilor maghiari este și mai scăzut (10%), iar procentul celor care vorbesc limba maghiară este mai mare (50%). Unele dintre instituțiile administrației locale au experți romi (Prefectura Județului Mureș Primăria municipiului Tîrgu-Mureș, Primăria orașului Tîrnăveni), dar în afara lor nu există alți angajați romi. În sistemul judiciar acest tip de discriminare est: și mai accentuat: în județul Mureș procentul maghiarilor în rîndul procurorilor est: de 2%, al judecătorilor 10%, al avocaților 25%.

Prin intervuri, funcționarii publici maghiari (care participă la procedura de angajare) au afirmat că la angajare se practică o discriminare, întrucît ei sînt în minoritate, iar colegii lor români țin seama de criteriul prezervării procentului de 80% – 20% între angajații majoritari și minoritari.

	Funcționari români	Funcționari maghiari
Este normal ca n cadrul funcționarilor publici procentul minorităților să fie egal cu procentul minorităților din localitate?	47%	80%
Este util să se angajeze experți romi? ¹⁵	59%	90%
Procentul minorităților în cadrul funcționarilor publici este aproximativ egal cu procentul minorităților din localitate?	65%	60%

Procentul răspunsurilor afirmative la întrebările privind acceptarea persoanelor minoritare în cadrul autorităților publice, chestionar aplicat la angajații Primăriei mun. Tîrgu-Mureș

Mentalitățile funcționarilor publici au fost testate prin chestionare, reieșind rezultatul de mai sus.

Una dintre condițiile pentru candidații la angajarea în cadrul poliției sau penitenciarului este proveniența dintr-un mediu familial „organizat”. Întrucât această noțiune se poate interpreta într-un mod subiectiv, există pericolul unei discriminări indirecte aplicate romilor.

Există și alte criterii prin care se practică discriminare indirectă, cum ar fi taxele ridicate de înscrierea pentru concurs. Spre exemplu, Curtea de Apel Tîrgu-Mureș a lansat un post de femeie de serviciu pentru care taxa de participare la concurs a fost fixată la 500.000 lei. Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, sesizat în acest caz, a considerat că perceperea unor astfel de taxe este legală și nu reprezintă o discriminare.

La nivelul Prefecturii Județului Mureș s-a format un Birou Județean pentru Romi, cu trei angajați, din care unul singur este rom. Există experți romi și la nivelul unor primării: doi la Tîrgu-Mureș, cîte unul la Sighișoara și Tîrnăveni.

La Prefectura Județului Satu Mare postul de expert rom a rămas vacant din primăvara anului 2004, cînd persoana angajată și-a înaintat demisia. Ulterior postul a fost chiar desființat. În aceste condiții, la Prefectura Județului Satu Mare nu există informații actualizate cu privire la situația romilor. Există experți romi în două comune: Terebești și Socond.

Cu ocazia interviurilor realizate, membrii comunităților de romi din Tîrgu-Mureș au declarat că sînt tratați într-un mod discriminatoriu de autorități, fiind adesea umiliți, jigniți. Din acest motiv, ei preferă să evite instituțiile publice, poliția, iar liderul lor este, de regulă, cel care contactează autoritățile, dacă nu este absolut necesară prezența personală.

În domeniul serviciilor medicale liderii comunităților de romi și membrii comunităților din județul Mureș au afirmat că situația este normală. Persoanele îndreptățite la venitul minim garantat au fost incluse în sistemul asigurărilor de sănătate și au fost înscrise la medicul de familie, la medicație compensată și la alte drepturi similare. Există 6 mediatori sanitari romi în județul Mureș, care au atribuția de a facilita accesul romilor la serviciile medicale publice. În județul Satu Mare nu există mediatori sanitari romi.

4.18. Egalitatea cu privire la libertatea de exprimare și accesul la informație

Accesul la informație este garantat prin publicațiile în limba maternă ale comunităților, programele în limbile minoritare ale posturilor de televiziune și radio.

Legea audiovizualului acordă atenție atît protejării culturii române, cît și protejării culturii minorităților naționale, prevede chiar că „în localitățile în care o minoritate națională reprezintă o pondere mai mare de 20%, distribuitorii vor asigura și servicii de transmitere a programelor care sînt libere la retransmisie, în limba minorității respective” (art. 82).

În programul televiziunii publice sînt incluse emisiuni pentru minorități. Spre exemplu, în săptămîna 7-13 iunie 2004 au fost identificate pe cele două posturi naționale (România 1 și TVR 2) 2,5 ore în limba maghiară, 1,5 ore în limba germană și 1 oră pentru celelalte comunități etnice din România, la care se adaugă 4,5 ore în limba maghiară transmise prin Studioul din Cluj. Aceste emisiuni sînt în general în zile de lucru, între orele 15-16, mai rar 17-18.

Unele dintre televiziunile private transmit știrile și în limba maghiară.

Societățile care oferă programe de televiziune pe cablu distribuie și programe de televiziune din Ungaria și Germania.

La Radio Tîrgu-Mureș se alocă timp pentru emisiune în limba maghiară (50 ore/săptămîna), germană (1 oră/zi) și pentru comunitatea de romi (emisiune bilingvă română-romanes, 1 oră/săptămîna)³⁶.

Unele dintre posturile de radio private au programe în limba maghiară, în special programe de știri. În Tîrgu-Mureș un post local de radio emite bilingv, dar cu precădere în limba maghiară.

Există două cotidiene maghiare cu distribuție națională și un cotidian în limba germană. În Tîrgu-Mureș, din cele 4 cotidiene, unul este în limba maghiară, celelalte în limba română, iar în Satu Mare din 5 cotidiene unul este de limbă maghiară.

Pe lîngă cotidiene, există un număr considerabil de reviste și publicații în limba maghiară.

Nu există reglementări care să restricționeze acordarea licențelor de emisie pentru posturile care emit în limbile minorităților.

Există însă o practică negativă a unor instituții (chiar și publice) care publică anunțuri plătite doar în ziarele de limbă română sau cu precădere în aceste ziare. Datorită acestei practici, membrii comunităților minoritare sînt obligați să cumpere publicațiile de limbă română pentru a obține informațiile respective, totodată, în mod indirect, se oferă prin aceasta o finanțare publică mai accentuată pentru publicațiile de limbă română. Spre exemplu, în perioada 15 septembrie - 15 octombrie 2003 cotidianul *24 ore mureșene* a publicat pe o suprafață de 3.446 cm² anunțuri publicitare ale instituțiilor subordonate Prefecturii Județului Mureș, cotidianul *Cuvîntul liber* 10.461 cm², iar cotidianul de limbă maghiară, *Népújság* 2.062 cm². În perioada 29 septembrie - 1 octombrie 2004 instituțiile subordonate Prefecturii Județului Satu Mare au publicat articole publicitare pe o suprafață de 1030 cm² în cotidianul *Gazeta de Nord-Vest*, 1020 cm² în cotidianul *Glusul Sătmăruului*, 750 cm² în cotidianul *Informația zilei*, 500 cm² în cotidianul *Viața*, față de 560 cm² în cotidianul *Friss Újság*.

4.19. Egalitatea cu privire la libertatea gîndirii, libertatea conștiinței și a religiei

Deși nu există o lege prin care Biserica Ortodoxă Română să fie considerată biserică de stat, prin cutumă ea este așezată într-o poziție privilegiată față de alte

religii. De la ceremonia de investire a președintelui României, o serie de instituții publice oferă exclusivitate Bisericii Ortodoxe (laboratoarele de religie din școli, bisericile din penitenciare etc.).

În urma confiscărilor din perioada comunistă, bisericile minoritare și-au pierdut o serie de bunuri, între care și imobile. Tot atunci Biserica Unită cu Roma (Biserica Greco-Catolică) a fost desființată, bunurile bisericii revenind Bisericii Ortodoxe Române. Legislația privind redobândirea bunurilor confiscate oferă posibilitatea atât comunităților minoritare, cât și bisericilor minoritare să-și recâștige drepturile, însă în realitate acest proces se desfășoară deosebit de lent (spre exemplu, comunitatea evreilor din județul Mureș nu a redobândit nici unul dintre imobilele revendicate), existând foarte multe piedici din partea autorităților locale și a justiției. Totodată, această legislație exclude lăcașele de cult (*Ordonanța de urgență nr. 94/2000 privind retrocedarea unor bunuri imobile care au aparținut cultelor religioase din România*, art. 1), ceea ce afectează în mod deosebit Biserica Unită cu Roma, care astfel nu-și primește înapoi bisericile confiscate și trecute în proprietatea Bisericii Ortodoxe Române.

4.20. Egalitatea privind cultura și limba

Legislația actuală nu interzice afișarea unor inscripții în limbile minorităților naționale, ea prevede dimpotrivă obligativitatea autorităților publice locale de a afișa anunțurile și informațiile publice în limba acelor minorități care ating un procent de 20% din populația unității administrative respective.

Într-o interpretare limitativă însă („tot ce nu este prevăzut de lege este interzis”), există tendința de a nu permite inscripționările bilingve, spre exemplu, inscripțiile bilingve ale unor firme au fost considerate ca fiind „neconstituționale”, prin urmare nu au primit avizele necesare. În altă ordine de idei, unele instituții au refuzat inscripționările bilingve pe considerentul că legea nu definește clar ce anume intră în categoria anunțurilor și informațiilor de interes public (spre exemplu, Primăria municipiului Tîrgu-Mureș, Prefectura Județului Mureș, Ministerul Administrației Publice, ca și instanțele din Tîrgu-Mureș au considerat că denumirea străzilor nu intră în această categorie).

Chiar dacă în mod evident o informație are caracter public, în lipsa unor prevederi care să sancționeze nerespectarea prevederilor legale, autoritățile pot refuza afișarea bilingvă fără a se teme de nici un fel de consecințe.

Astfel se poate observa că, în general, pe coridoarele instituțiilor publice, toate inscripțiile și informațiile destinate cetățenilor sînt afișate exclusiv în limba română. Există puține excepții (cum ar fi Primăria municipiului Tîrgu-Mureș).

Nu sunt respectate prevederile legale privind utilizarea limbii materne de autoritățile locale. Răspunsurile funcționarilor Primăriei municipiului Tîrgu-Mureș la chestionarele elaborate arată clar această situație:

	Funcționari români	Funcționari maghiari
Este nevoie de utilizarea limbii maghiare în relația cu publicul?	24%	100%
Funcționarii publici cunosc limba maghiară?	29%	50%
Numărul persoanelor care se adresează autorităților în limba maghiară este foarte redus?	24%	60%
Răspunsurile la scrisori în limba maghiară sînt date în această limbă		
foarte rar?	18%	20%
în multe cazuri?	29%	30%
în toate cazurile?	17%	40%

Procentul răspunsurilor afirmative la întrebările privind utilizarea limbii maghiare în cadrul Primăriei municipiului Tîrgu-Mureș

Întrucît în județul Mureș numărul funcționarilor publici care cunosc limba maghiară este semnificativ mai redus decît proporția populației respective, în majoritatea cazurilor comunicarea dintre autorități și cetățenii de limbă maghiară se desfășoară în limba română. În județul Satu Mare procentul funcționarilor publici care vorbesc limba maghiară este de aproximativ 50%. Chiar dacă funcționarii cunosc limba maghiară, foarte rar primesc scrisori în această limbă, răspunsurile acordate fiind bilingve (pe considerentul că altfel nu ar avea valoare juridică).

În cadrul instituțiilor de cultură din județul Mureș există secții maghiare (Teatrul Național Tîrgu-Mureș, Teatrul de Tineret Ariel, Ansamblul Folcloric Mureșul). În Satu Mare Teatrul de Nord are secția română și maghiară.

Muzeele însă, care au un public mixt și care ar trebui să reflecte multiculturalitatea României, să educe în acest sens vizitatorii, nu sînt preocupate de prezentarea culturilor minoritare.

Muzeul de Etnografie din Tîrgu-Mureș este conceput în așa fel încît să întărească un patriotism greșit înțeles al tineretului și nu să ofere cunoștințe reale despre etnografia comunităților din județul Mureș¹⁷. Astfel, hărțile expuse nu sînt etnografice, ci geografice (cu munți vulcanici, zone colinare, podișuri, lunci și depresiuni). Rar apar și exponate care reprezintă comunitățile minoritare (spre exemplu, între opt costume populare, este expus un singur port femeiesc maghiar de pe Tîrnave și un singur port săsesc tot din regiunea Tîrnavelor). Cultura romilor nu este reprezentată prin nici un exponat. Similar, în instituțiile de cultură unde ar exista posibilitatea de a forma o secție reprezentativă pentru cultura romilor (de pildă, Ansamblul Folcloric Mureșul), autoritățile locale nu arată nici un interes în acest sens.

Secția de etnografie a Muzeului de Istorie din Satu Mare tratează patru zone etnografice: Oaș, Ugocea, Codru și Cîmpia, primele trei fiind zone românești, cea din urmă zonă mixtă, cu elemente maghiare și germane (șvăbești). De aici rezultă și proporția exponatelor care reprezintă cultura comunității maghiare, respectiv germane. Spre exemplu, în prima sală sînt 16 porturi din care la patru se specifică apartenența culturală (trei maghiare, unul german).¹⁸ Într-o altă sală mai apar 10 porturi din zonele etnografice Oaș și Codru. La prezentarea interioarelor locuințelor, apare cîte o cameră

din zona Oaş și Codru, cîte o jumătate de cameră cu specific maghiar, respectiv german. Obiectele de ceramică maghiară sînt din Hollóháza, ceea ce nu are legătură nici cu zona Satu Mare, nici cu etnografia întrucît ele nu sunt artefacte populare autentice.

Prezența unor personalități aparținînd minorităților în denumiri de străzi, statui publice este mult sub procentul sau aportul cultural al acestor comunități. În Tîrgu-Mureș cu o populație maghiară de circa 50%, 57 de străzi poartă numele unor personalități românești, 18 ale unor personalități maghiare, 3 denumiri ar aparține culturii maghiare dar au fost „traduse” (cum ar fi cel al lui Kinizsi Pál, devenit „Paul Chinezu”), 3 aparțin culturii universale. În Satu Mare 113 străzi poartă numele unor personalități românești, 8 străzi numele unor personalități maghiare — cifră comparabilă cu cele 7 denumiri ale unor personalități aparținînd culturii universale (Danton, Voltaire etc.). În acest oraș, în care cultura șvăbească a fost omniprezentă, doar două străzi au rezonanță germană: Ravensburg și Wolfenbütel (ambele denumiri de localități din Germania, nicidecum ale unor personalități locale). Strada care comemorează Holocaustul poartă numele de „Eвреilor Martiri” în Tîrgu-Mureș și de „Martirilor Deportați” la Satu Mare.

5. Concluzii

Chiar dacă există o situație aparent favorabilă minorităților naționale, cu măsuri speciale aplicate în diverse domenii, discriminarea rasială poate fi observată în toate domeniile vieții sociale.

În educația pentru romi măsurile speciale vin în sprijinul formării unei elite a acestor comunități prin facilitarea absolvirii unui liceu sau facultăți, dar problemele serioase din cauza cărora copiii romi nu pot termina primele opt clase nu-și găsesc soluții. Teoretic, este asigurată educația în limba maternă pentru multe din minoritățile naționale, practic însă nu există nici manuale nici cadre didactice calificate care pot preda în aceste limbi. Pe de altă parte, programa școlară, manualele – în loc să educe în spiritul toleranței – întăresc sentimentele, stereotipurile negative față de minoritari.

Problemele din sistemul educațional duc în ultimă instanță la limitarea accesului la locuri de muncă. Persoanele din comunitățile cu o pregătire mai slabă nu își găsesc un loc de muncă sau se angajează în domenii mai slab salarizate. Există și alte deficiențe, moștenite din trecut, cînd accesul persoanelor minoritare era mult limitat în „funcții cheie” (de exemplu, funcționari administrativi). Chiar cu o educație similară, minoritarii trebuie să se obișnuiască să accepte un rol secundar (cum ar fi postul de director adjunct în școli).

Așadar, slaba pregătire profesională are ca urmare problemele sociale. În special comunitățile de romi trăiesc în condiții precare, într-un spațiu mic, fără facilități (apă potabilă, curent electric, etc.). Ajutoarele sociale, prevăzute de lege, se acordă doar parțial; astfel sărăcia împinge oamenii în situații extreme ce au ca efect abandonul școlar și folosirea copiilor în cîștigarea existenței.

Acest cerc vicios al discriminării și al efectelor sale este perpetuat și de stereotipurile negative, formate de școală și de societate, care au urmări cum ar fi limitarea accesului în locurile publice și culpabilizarea colectivă pe baza apartenenței etnice.

Nu se formează doar stereotipuri negative la adresa comunităților minoritare, ci și stereotipuri pozitive față de majoritari. Prin urmare, din punct de vedere simbolic, majoritarii trebuie să-și etaleze dominanța (spre exemplu, prin denumiri de străzi sau școli).

Și drepturi elementare, cum ar fi dreptul la asociere sau egalitatea participării la alegeri, sînt afectate de prevederi și practici discriminatorii.

***

Deși în ultima perioadă au fost adoptate o serie de legi pentru garantarea drepturilor minorităților naționale din România și combaterea discriminării rasiale, efectele acestora sînt mult diminuate chiar de autoritățile care ar trebui să le asigure aplicarea. Discriminarea rasială este un fenomen existent în orice societate, a cărui combatere începe de la recunoașterea sa. Din păcate, societatea românească nu a ajuns încă la acest prim nivel, în care să accepte o confruntare autentică cu propriile realități, limitîndu-se la adoptarea formală a unor legi pentru a se conforma „modelului european”. Doar studiile punctuale pot sensibiliza opinia publică cu privire la natura și dimensiunile fenomenului pentru a începe un dialog consistent pe această temă cu diferiți factori ai societății.

Note:

1. Adoptată de Adunarea Generală a ONU la 21 decembrie 1965. România a aderat la Convenție prin Decretul nr. 345 din 14 iulie 1970 publicat în *Buletinul Oficial nr. 92 din 27 iulie 1970*.

2. În continuare *Directiva 43/2000*.

3. Publicat în *Monitorul Oficial nr. 431 din 2 septembrie 2000*, modificat prin Legea 48/2002 pentru aprobarea Ordonanței Guvernului nr. 137/2000 publicat în *Monitorul Oficial nr. 69 din 30 ianuarie 2002* și Ordonanța 77 din 28 august 2003 pentru modificarea și completarea Ordonanței Guvernului nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, publicat în *Monitorul Oficial nr. 619 din 30 august 2003*.

4. Aceste domenii sînt prevăzute în *Identificarea și dezvoltarea politicilor și normelor juridice pentru combaterea discriminării*, elaborată de Lanna Hollo, consultantă pentru Consiliul European, în cadrul proiectului *Non-discrimination Review*.

5. Chestionarele în cauză au fost aplicate în județul Mureș.

6. La examenul de capacitate din cele patru probe la care sînt supuși cei care învață într-o altă limbă decît cea română, două sînt în această limbă. În afară de materia Limba și literatura română (care se cere la același nivel pentru copiii maghiari și germani ca și în cazul elevilor români), și pentru materiile la alegere dintre Istoria românilor și Geografia României.

7. Școlile monolingve sînt în proporție de 64,3% române, 35,7% maghiare, cele bilingve 97,9% româno-maghiare, 2,1% româno-germane.

8. Adriana Cercel: Directorii maghiari acuză ISJ Mureș de discriminare, *România liberă*, 4 octombrie 2004.

9. O astfel de situație a apărut în localitatea Ungheni din județul Mureș, unde au fost formate clase aproape în exclusivitate din copii români și clase aproape în exclusivitate din copii romi.

Comunitatea romilor a considerat că se aplică o discriminare, conducerea școlii a afirmat că elevii au fost separați nu pe criteriul etnic (dovadă că în clasele „de romi” erau 2-3 români, iar în clasele „de români” 2-3 romi), ci pe baza rezultatelor anterioare. Acest lucru însă nu s-a confirmat, romii din clasele „de români” avînd rezultate anterioare mai slabe decît mulți romi din clasele „de romi”. La întrebarea legată de motivul pentru care romii cu rezultate bune la învățatură au fost separați de colegii lor români cu rezultate similare nu s-a primit un răspuns clar.

10. În anul școlar anterior numărul liceenilor romi a fost de 28.

11. ...Cea mai importantă constatare a călătorului francez [în Transilvania secolului al XVIII-lea] era aceea că românii locuiesc din vremuri imemorabile pe văile adînci ale rîurilor din acea parte a țării, adică DINTOTDEAUNA!.” Maria Ochescu, Sorin Oane: *Istoria românilor, caietul elevului, clasa a IV-a*, Editura Teora, 1998.

12. Cleopatra Mihăilescu, Tudora Pițilă: *Istorie, suport didactic, clasa a IV-a*, Editura Aramis, 2003.

13. Maria Ochescu, Sorin Oane: *Istoria românilor, caietul elevului, clasa a IV-a*, Editura Teora, 1998. Mai multe manuale școlare subliniază caracterul primitiv al hunilor (de exemplu, Liuba Gheorghită, Sorin Oane: *Istoria universală antică și medievală pînă la anul 1000, manual pentru clasa a V-a*, Editura Teora), pomind de la falsa ipoteză istorică conform căreia maghiarii ar fi descendenții hunilor. Termenii în care sînt descrise năvălirile tătarilor sînt mai puțin ofensatori decît cei folosiți cu referire la huni. Toate manualele prezintă exclusiv descrierea romană a hunilor, nu și ale altor popoare migratoare cum ar fi vandalii, spre exemplu.

14. Magda Stan, Cristian Vornicu: *Istorie, manual preparator, clasele V-VIII*, Editura Niculescu, 2001, realizat pe baza tuturor manualelor alternative ale ciclului gimnazial.

15. În ambele cazuri numele conducătorilor apar românizate (Anton cel Mare din Buda și Gheorghe Doja), în cazul ultimului condamnarea lui la moarte fiind considerată un simbol al cruzimii maghiarilor față de români. Acest simbol și-ar pierde efectul dacă elevii ar afla adevărul istoric.

16. Magda Stan, Cristian Vornicu. *Istorie, manual preparator, clasele V-VIII*, Editura Niculescu, 2001.

17. Acest termen nu apare în curriculumul școlar.

18. Maria Ochescu, Sorin Oane: *Istoria românilor, caietul elevului, clasa a IV-a*, Editura Teora, 1998.

19. Magda Stan, Cristian Vornicu: *Istorie, manual preparator, clasele V-VIII*, Editura Niculescu, 2001.

20. În cursul anului 2003 au fost organizate și alte trei burse ale locurilor de muncă, pentru diferite categorii defavorizate (altele decît romi), la care au participat 400 de firme.

21. AJOFM a purtat discuții cu liderul comunității de romi din județul Satu Mare și cu reprezentanții comunităților din Arduș și Viile Satu Mare.

22. Chiar și în subramura de cercetare științifică și dezvoltare tehnologică sau în învățămîntul superior și postuniversitar procentul romilor este mai mare (0,11% respectiv 0,22%) decît în ramura finanțe, bănci, asigurări, ceea ce arată că în afara lipsei educației adecvate funcționează și alte criterii de selecție.

23. Numărul populației active evreiești fiind foarte redus (2.089), datele statistice sînt irelevante.

24. Condițiile de locuit depind de mai mulți factori cum ar fi: mediul de viață (rural/urban), numărul membrilor de familie, vîrsta medie a comunității, sărăcia.

25. Datorită acestui principiu, toate facilitățile din domeniul sanitar și social (nu demult și educațional) sînt acordate pe criteriul domiciliului.

26. Autoritățile a firmă că nu există date statistice bazate pe apartenența etnică a angajaților parchetelor sau a instanțelor.

27. Vezi *Altera* 22/23. Inscricționarea bilingvă a străzilor din Tîrgu-Mureș.

28. Este nevoie de studii mai aprofundate în mai multe penitenciare pentru a evidenția cu siguranță aceste efecte.

29. Pentru a aprecia diferențele, se observă că românii au fost condamnați mai sever pentru furt simplu decât neromii pentru furt calificat.

30. Recidiva nu poate fi o cauză a condamnărilor mai severe, întrucît la furt calificat procentul celor cu recidivă între români și romi este aproape egal.

31. Din cele 12 cazuri reclamate de rudele victimei ca fiind nesoluționate, într-unul singur victima nu a fost romă. În cele din urmă, în acest caz s-a obținut condamnarea șoferului, în celelalte nu.

32. Cu modificările ulterioare.

33. La alegerile locale din iunie 2004, în județul Mureș, au participat următoarele organizații ale minorităților naționale: Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (43 candidați pentru Consiliul Județean, 1.077 pentru consilii locale, 57 pentru primari), Partida Romilor Social Democrată din România (118 candidați pentru Consiliul Județean, 869 pentru consilii locale, 222 pentru primari), Forumul Democrat al Germanilor din România (10 candidați pentru consilii locale), Uniunea Culturală a Rutenilor din România (1 candidat pentru consiliul județean și 1 candidat pentru consilii locale).

34. Organizațiile altor minorități care au primit voturi: Uniunea Bulgară din Banat - România 972 (0,31%), Liga Albanezilor din România 970 (0,31%), Uniunea Culturală a Rutenilor din România 484 (0,15%), Comunitatea Italiană din România - Trei Ierarhi 475 (0,15%), Uniunea Culturală a Albanezilor din România 192 (0,06%).

35. Doar 53% din angajați știau că la Primăria Municipiului Tîrgu-Mureș există experți romi. În mod interesant, la Consiliul Județean Mureș, unde nu există experți romi, 20% din funcționari au crezut că există, ceea ce arată că aproximativ o treime din funcționari știu concret de existența acestor experți.

36. Postul emite 18 ore pe zi, 126 ore pe săptămînă.

37. „Pentru elevi, alături de procesul cunoașterii sistematice dobîndite în școală, patriotismul primește noi dimensiuni. Din copilărie, ei percep că țara sîntem noi toți, pămîntul pe care-l muncim, că ea se servește cu muncă cinstită și la nevoie cu jertfă.” *Revista Muzeelor* nr. 4-6/2000, articol semnat de directoarea Muzeului Etnografic din Tîrgu-Mureș. Prin modul în care muzeul prezintă exponatele, prin „noi toți” se poate înțelege în exclusivitate comunitatea românească.

38. Este interesant faptul că la exponatele din Oaș, Ugocea, Codru nu apare inscripția „port românesc din ...”, acest lucru fiind considerat a fi „subînțeles”.

*

István HALLER (n.1962) a absolvit Facultatea de Geologie din Cluj. După 1990 a fost reporter și redactor la mai multe reviste (*Erdélyi Figyelő*, *Gazeta de Mureș* etc.) din 1993 este coordonatorul Biroului pentru Drepturile Omului din cadrul Ligii Pro Europa, din 2001 expert în probleme de discriminare rasială în cadrul proiectului Consiliului European „Non-Discrimination Review”. A publicat studii și articole în reviste din România, Ungaria și Germania.

István Haller, *Discriminarea rasială în județele Mureș și Satu Mare*, studiu publicat cu permisiunea autorului.

Elitele transilvane, între identitatea regională și expansiunea sentimentelor naționale

FRANÇOIS BOCHOLIER

Istoriografia nu prea s-a aventurat pînă acum să încerce un studiu diacronic și comparativ al tranziției de la Austro-Ungaria la statele care i-au succedat¹. Extraordinara precipitare a evenimentelor, dezintegrarea din toamna lui 1918 și rupturile considerabile care îi urmează, tind să descurajeze orice cercetare care să includă anii de dinainte și de după conflict: adesea ele nu le oferă practic istoricilor decît o concluzie destul de tragică pentru reflecțiile lor asupra declinului și a căderii imperiilor² sau dimpotrivă nu constituie decît o uvertură la evenimentele care au marcat destinul frămîntat al unui stat sau al altuia din Europa Centrală și de Est în secolul al XX-lea³.

Cu toate acestea, evoluția structurilor economice, sociale și chiar teritoriale se înscrie în esență într-un interval mai lung sau cel puțin într-o periodizare care nu se suprapune în mod firesc aceleia a evenimentelor politice: una dintre întrebările principale începînd cu anii 1880 și pînă în a doua jumătate a secolului al XX-lea este astfel aceea a extinderii progresive a fenomenelor legate de răspîndirea în estul și sud-estul continentului european a modelului societăților occidentale din epoca industrială: dezvoltarea învățămîntului de masă, a administrației publice, profundele transformări sociale și viziunea nouă despre lume pe care acestea o produc... Mai multe teorii recente asupra naționalismului au demonstrat într-o manieră complexă felul în care aceste evoluții sînt în mod intrinsec legate de avîntul mișcărilor naționale⁴.

Or, se consideră în general și pe bună dreptate că tratatele de pace din 1919-1920 validează triumful modelului statului național în Europa⁵. Un studiu mai atent al continuităților și al rupturilor petrecute înainte și după primul război mondial în Europa Centrală ne-ar permite să explicăm mai bine impactul dezvoltării

structurilor statului național asupra evoluțiilor sociale și asupra coeziunii entităților preexistente.

Am ales cazul Transilvaniei⁶: istoria sa de principat cvasi-independent în secolul al XVI-lea și al XVII-lea ar fi putut justifica, în epoca națiunilor, o construcție națională (*nation-building*) și chiar o relansare a unei mitologii unificate proprii, a unui „transilvanism”, purtător al proiectului unui stat independent. Cu toate acestea, declinul și apoi căderea imperiului austriac au dus tot mai mult la sfîșierea sa între memorii de inspirație națională radical divergente, respectiv maghiară, română și germană⁸. În acest studiu vom pune problema impactului construcțiilor naționale din Transilvania de dinainte și de după primul război mondial asupra identităților moștenite, proprii acestei provincii. Vom constata avîntul periodic al unor forme de „transilvanism” între 1876 și 1930 și vom încerca să le apreciem semnificația reală.

În acest scop ne vom interesa, înainte de toate, de categoriile sociale purtătoare prin excelență ale proiectelor identitare: „elitele”⁹ intelectuale și politice¹⁰. Între acestea, elitele transilvane românești par să fie un caz deosebit de instructiv, fiindcă în rîndul acestora s-a exprimat în modul cel mai frapant ambiguitatea identității regionale transilvane și influența statului național asupra destinului social al elitelor.

Transilvania, periferie orientală a Ungariei unitare

Începînd cu compromisul austro-ungar Transilvania este supusă influenței dezvoltării de structuri-tip ale statului național, promovată de noul guvern de la Budapesta: una dintre primele acțiuni ale guvernului Andrassy, chiar fără acordul explicit al Împăratului-rege, este aceea de a numi un Comisar special în provincie pentru a pregăti integrarea sa deplină și integrală în regat¹¹. Legea, denumită a Uniunii din decembrie 1868, confirmînd dispariția definitivă a societății stărilor (*Stände*) și a privilegiilor moștenite – abrogarea așa-numitelor *nationes* istorice, egalitatea între toate confesiunile – este doar preludivul unei serii de legi administrative, de raționalizare și de centralizare, promulgate între 1870 și 1886: teritoriile privilegiate, precum *fundus regius* (*Königshoden*) săsesc și scaunele secuiești (*székely székek*) cu statut special sînt dizolvate și integrate unei organizări teritoriale unificate, bazate pe plan local atît pe comitate (*megye*) cît și pe orașele „cu drept jurisdicțional” (*törvényhatósági jogú városok*), puse pe picior de egalitate. Legile administrative din 1886 consacră o stare care va rămîne neschimbată pînă în 1918¹². Împărțirea comitatelor se străduiește să respecte, chiar dacă în mică măsură, particularismele transilvane săsesci și secuiești – mărimea medie a unui comitat transilvan rămîne considerabil inferioară mediei naționale¹³. Numărul orașelor libere este în schimb redus în mod drastic: din unsprezece orașe libere regale transilvane (*szabad királyi városok*) doar Kolozsvár (/Cluj) și Marosvásárhely (/Tîrgu-Mureș) își păstrează statutul special după 1876, celelalte

fiind retrogradate la rangul de orașe simple, „cu consiliu municipal” (*rendezett tanácsú városok*). O adevărată clasă de funcționari de profesie, supravegheată de trimisul guvernului în comitat (*ispán*¹⁴), ia ființă. Modelul urmat este de inspirație iozefinistă¹⁵ și „liberală”¹⁶, și în același timp un instrument de luptă pentru a asigura proiectul național maghiar susținut de *gentry* (mica nobilime); dar are și funcția de a menaja, fie și într-o măsură mai mică, elitele istorice locale prin crearea unui comitet de co-administrare a comitatului (*közigazgatási bizottság*), asigurându-le participarea în administrația locală la paritate teoretică cu funcționarii statului.

Nimic nu mai distinge, din punct de vedere administrativ, comitatele situate pe vechiul teritoriu al Principatului Transilvaniei după 1876 de cele din restul țării, pînă la punctul în care chiar termenul de Transilvania tinde să dispară din limba oficială și academică¹⁷. Cu toate acestea, regiunea rămîne marcată de trăsături specifice. Unele sînt moștenite: compoziția etnică și religioasă extrem de fragmentată și complexă – în sînul unui ansamblu aparent unitar apărînd numeroase particularisme sau așa-numite țări¹⁸ – puternica amprentă lăsată în plan local de societatea stărilor¹⁹ și de secolele de viață statală separată – Codul civil în vigoare în comitatele transilvane este Codul civil austriac din 1811, extins asupra provinciei în 1853, menținut la data Unificării din 1868²⁰. Altele sînt induse de efectele nefaste ale centralizării, adăugate inegalităților produse de dezvoltarea inegală a revoluției industriale din Ungaria între 1867 și 1914. În pofida unor vechi avantaje, susceptibile de a constitui baza unei dezvoltări industriale moderne – tradiția urbană și artizanală, bogăția resurselor minerale și carbonifere –, Transilvania are de suferit datorită situației sale de periferie teritorială: regiune „orientală”, enclavizată, ea nu beneficiază decît parțial și uneori tardiv de rețeaua de căi ferate construită de la Budapesta către exterior. În mod tradițional exportatoare de produse artizanale către regiunile de cîmpie care o înconjoară, în principal către Valahia și Moldova, ea are de suferit din cauza teritoriului vamal comun austro-ungar atît datorită concurenței produselor fabricate de Boemia sau de Austria cît și datorită politicii vamale a statului maghiar care are în vedere, înainte de toate, să apere interesele puternicei industrii agro-alimentare și să susțină dezvoltarea unei industrii manufacturiere în Ungaria centrală.

Idealul național: derivat paradoxal al nemulțumirilor regionale (1867 – 1914)

Premisele nemulțumirilor și ale particularismului nu lipsesc în Transilvania la începutul secolului al XX-lea. În Ținutul Secuiesc, de pildă, motivele de insatisfacție nu încetează să se acumuleze după 1867: pierderea ultimelor privilegii odată cu reforma administrativă înseamnă retrogradarea localităților cu statut de orașe libere la statutul de orașe simple și chiar de comune, lucru care nu trece fără proteste²¹. Dar mai întii de toate, războiul vamal dintre România și Monarhie din 1886 pînă în 1893 este cel care cristalizează nemulțumirea micilor producători lipsiți de principala

lor piață de desfacere și curînd constrînși să muncească ca zilieri sau să părăsească țara²². În 1902, un congres general al secuilor se reunește la Tușnad și își formulează articol cu articol doleanțele față de statul centralizat²³. Cu toate acestea, cauza secuiască capătă mai degrabă conturul unei cauze naționale maghiare: multiplele asociații secuiești înființate în primul deceniu al secolului se află sub patronajul EMKE, uniunea culturală a maghiarilor din Transilvania²⁴. Nici alte mișcări active între 1900 și 1914, de factură mai pronunțat culturală și ținînd de nemulțumirea provinciei față de centralizarea excesivă a statului, nu se pot sustrage acestui paradox: constatarea declinului intelectual și a relativei stagnări economice a vechii provincii care avusese un trecut glorios se amplifică într-un apel la mobilizare pentru apărarea maghiarității, în contextul întăririi spectaculoase și neliniștitoare a organizațiilor economice, sociale și politice ale românilor din Transilvania²⁵. Este necesară de altfel perspectiva serioasă a unei înțelegeri între guvernul Tisza și Partidul Național Român pentru a se încerca constituirea primului *lobby* politic transilvan în parlamentul de la Budapesta: în 1914, István Bethlen e inițiatorul unei „Uniuni Transilvane” (*Erdélyi Szövetség*), reactivată între 1917-1918, care pretinde din partea statului o politică mai agresivă de apărare și promovare a intereselor economice și sociale ale maghiarilor din Transilvania²⁶.

Elita politică română din Transilvania, aprig opusă unei integrări a Transilvaniei într-o monarhie maghiară unificată, ar fi putut constitui nucleul unui puternic regionalism. Încă de la nașterea mișcării politice a acesteia în secolul al XVIII-lea ea nu a încetat să-și bazeze revendicările pe integrarea ei ca „a patra națiune”²⁷ în sistemul politic local, reafirmîndu-și totodată loialitatea față de împăratul de Habsburg care garantează echilibrul din principate și care a contribuit în mai multe rînduri la emanciparea ei. Inițial, reacția ei la legea Uniunii pare să se conformeze următoarei strategii: ea reclamă reînființarea principatului și a legilor votate de Dieta de la Sibiu între 1863 și 1865. Această strategie „pasivistă”, de boicotare a noului cadru național maghiar, culminează prin înaintarea unui Memorandum împăratului Franz-Iozef în 1892²⁸. Nu e mai puțin adevărat că în același timp elita română din Transilvania începe să-și definească identitatea nu doar în cadrul restrîns al provinciei ci și în acela mai larg al tuturor vorbitorilor de română: Partidul Național Român (PNR) îi atrage pe aceștia la mișcările românești din Banat, din Crișana și din Maramureș, care pînă în acel moment urmaseră o politică pragmatică de integrare în viața politică maghiară. Logica națională, care o lasă în urmă pe cea teritorială, își află concretizarea după eșecul Memorandumului, cînd la congresul său din 1905, PNR se hotărăște să abordeze o politică activistă și să renunțe la cererea autonomiei pentru Transilvania în favoarea unei revendicări a „drepturilor națiunii române”²⁹. În 1906, în celebrul său plan de reorganizare a Monarhiei pe baze federative, intelectualul român Aurel Popovici imaginează o provincie orientală lărgită, care să-i includă pe toți românii din

Austro-Ungaria într-un singur ansamblu administrativ³⁰. În sfârșit, în cadrul elitei românești formate după 1880, identificarea cu destinul regatului român vecin, preferat datorită ascensiunii puterii sale de la Războiul de Independență din 1878 și pînă la Congresul de la București din 1913, e tot mai puternică, fără a se putea totuși vorbi despre un iredentism propriu-zis³¹.

În rîndul elitelor săsești din Transilvania, avînd în vedere distanța geografică și cele șapte secole de separare, o identificare cu destinul Germaniei ar putea părea problematică în alt fel³². Or, dacă sașii au de suferit mai ales datorită desființării jurisdicției și a administrației lor autonome (*Sachsen-Universität* și *Sachsengraf*) și datorită retrogradării tuturor orașelor lor libere la rangul de simple orașe cu consiliu subordonate comitatului³³, conștiința îngustă a intereselor bisericii evanghelice și ale burgheziei săsești tinde să lase locul unei apartenențe etnice germane: încă din 1848, figura tutelară și martirul sașilor, episcopul Stephan-Ludwig Roth adresase o scrisoare de susținere și de solidaritate parlamentului din Frankfurt³⁴. În 1870-71, marea majoritate a elitei săsești se entuziasmează de victoriile prusace și de întemeierea noului *Reich*, în timp ce un pamflet apărut la Leipzig în 1882 la inițiativa ligii „*Allgemeine Deutsche Schulverein*”³⁵ atrage atenția opiniei publice asupra situației dramatice a „fraților de sînge” sași, „copii în primejdie” pe care „mama lor germană” nu trebuie să-i abandoneze³⁶. După 1890, atît în cercurile conducătoare săsești („Partidul Negru”, *Schwarzen*) cît și în rîndul opoziției „verzi” (*Grünen*), în mai mare măsură reprezentativă pentru burghezia mică și mijlocie a orașelor, identificarea cu diferite forme de identitate pan-germană face progrese, chiar dacă ia forme diferite: „negrii” creează conceptul unei duble loialități, loialitatea de cetățean al statului maghiar și loialitatea spirituală și culturală față de „poporul german” (*deutsches Volk*); „verzii”, refractari față de maghiarizare și refuzînd politica de compromis cu guvernul revendică, în ceea ce îi privește, în primul rînd o unire pragmatică a tuturor germanilor din regatul maghiar, în același timp subscriind la ideea unei mari Germanii spirituale (*geistiges Alldeutschland*)³⁷. În sfârșit, chiar dacă numărul sașilor care emigrează în Germania rămîne neînsemnat, o proporție tot mai mare a tineretului elitei săsești pleacă pentru a-și face studiile superioare la universitățile din *Reich*³⁸.

Asociațiile culturale, al căror rol cheie în „trezirea” popoarelor și în procesul de *nation-building* în Europa centrală în secolul al XIX-lea este binecunoscut, chiar dacă își concentrează activitatea asupra istoriei, a culturii sau a dezvoltării regionale, capătă toate, în Transilvania, un caracter net național³⁹. Asociația română ASTRA, la data participării sale la expoziția universală de la București din 1906, insistă asupra elementelor apartenenței sale la „Dacia”, la marea comunitate culturală română⁴⁰. De cealaltă parte, rivala sa maghiară EMKE plasează în centrul preocupărilor sale re-maghiarizarea teritoriilor transilvane prin colonizare și școlarizare – așa încît, în primul rînd, să se formeze o continuitate etnică maghiară de la Cîmpia Panonică (*Alföld*) pînă în inima Ținutului Secuiesc⁴¹.

Astfel, înaintea primului război mondial, identificările regionale specifice cunosc un clar regres în Transilvania. În mare parte, așa cum s-a văzut, acestea fuseseră sprijinite de societatea stărilor și de reprezentanții săi: aristocrația mare și mijlocie, breslele orășenești, comunitățile care beneficiau de privilegii juridice și teritoriale⁴². Dezvoltarea structurilor statului național în Ungaria după 1867 este concepută de către promotorii săi ca o operă de modernizare a cadrului social. Ea accelerează dispariția vechilor structuri și în schimb oferă elitelor transilvane perspective noi, cu condiția ca acestea să accepte să se identifice cu națiunea politică maghiară⁴³.

Practic, în timpul ultimilor ani de pace, Budapesta pare să devină tot mai mult centrul politic nu doar al maghiarilor din Transilvania ci și al șefilor partidului sășesc și ai PNR care, în 1890 și respectiv în 1905, au decis să ia parte la viața politică națională⁴⁴. Dar, în timp ce elitele maghiare profită din plin de această dezvoltare a statului național ocupînd, de pildă, numeroase funcții în administrație sau în învățămîntul superior public fie în Transilvania, fie chiar în capitală⁴⁵, elitele săsești și românești își văd cariera frînată sau chiar blocată. Așa cum foarte bine a arătat Benedict Anderson, în statul modern perspectivele ascensiunii sociale frînează sau chiar anihilează conștiințele identitare potențial divergente⁴⁶. Existența parțială a acestor condiții în Ungaria în 1914 explică de ce procesul de maghiarizare nu trebuie redus pur și simplu la o manipulare a cifrelor de către statul maghiar naționalist⁴⁷. Însă politica elitei conducătoare de la Budapesta, atît prin politica de maghiarizare forțată cît și prin refuzul de accepta democratizarea țării⁴⁸, multiplă în acel moment constrîngerile și blocajele din Ungaria. *Reich*-ul german și noul regat român, angajate la rîndul lor într-un proces de construcție bazat pe principii ale statului național, dobîndesc atunci o tot mai mare forță de atracție asupra unei părți a elitelor săsești și românești, în defavoarea perspectivei unei repleții regionale transilvane care nu se mai poate sprijini pe nici o bază administrativă sau juridică și care nu oferă nici alternativă⁴⁹, nici soluție de viitor de promovare în lumea noii societăți industriale.

Cazul elitelor române ilustrează bine aceste considerații teoretice. O primă categorie este reprezentată de cei pe care susținătorii Partidului Național îi califică drept „renegați”: funcționari, învățători și profesori de stat, ei se integrează în statul național maghiar, naționalist, cu riscul de a fi asimilați rapid și complet. Număru lor a fost fără îndoială mai mare decît cel pe care îl susține istoriografia tradițională⁵⁰. Însă dezvoltarea Ungariei „liberale”⁵¹ în cadrul pieței unificate a Monarhei a permis și apariția unor importanți independenți (avocați, medici) și antreprenori (bancheri, comercianți) români. Aceasta mică elită este cea care preia controlul PNR la începutul secolului al XX-lea și inițiază o politică activă de participare la viața națională: chiar dacă e hotărîta să lupte împotriva maghiarizării, ea reprezintă o formă de integrare parțială în statul ungar. La începutul deceniului

al doilea, ea este violent atacată de o altă grupare politică, numită a „bărbaților de oțel” (*oțeliști*), care îi reproșează concesiile și chiar complicitate cu sistemul în vigoare: această mișcare a cărei figură de seamă este poetul și publicistul Octavian Goga, este reprezentată în marea ei majoritate de intelectuali (dascăli, scriitori, preoți) pentru care lupta pentru limba și cultura română e atât o problemă ideologică și morală cât și o problemă de perspectivă socială. Limitați la a preda în cadrul sistemului confesional unde susțin tutela autorității religioase, o parte dintre ei aleg exilul în regatul român vecin. Cei care rămân sînt la baza inițiativei cîtorva manifestări în mod clar iredentiste ale românilor din Transilvania înainte de 1914. Ei formează și majoritatea acelor membri ai elitei române care „trădeză”, alăturîndu-se României odată cu izbucnirea războiului mondial, atîta vreme cît ea rămîne neutră și, teoretic, aliatul Austro-Ungariei.

O fragilă autonomie de circumstanță (1918-1920)

Deznodămîntul primului război mondial surprinde elitele transilvane într-o situație delicată deoarece, spre deosebire de frontul de vest, frontul de est tocmai se reînchisese cu victoria Puterilor Centrale: la tratatul de la București din mai 1918, România înfrîntă trebuie să accepte cedarea trecătorilor și a vîrfurilor muntoase din Carpați; șase luni mai tîrziu, cînd revoluția izbucnește în toate teritoriile Ungariei regale, trupele sale traversează tocmai aceste trecători și ocupă, între sfîrșitul lui noiembrie 1918 și sfîrșitul lui ianuarie 1919, întreaga Transilvanie istorică⁵².

Pentru elitele române acest scenariu este unul de totală surpriză odată ce, în ciuda loialității lor față de Monarhie, ele au fost prinse în vârtejul evenimentelor, tratate cu ostilitate de statul maghiar după incursiunea din august-septembrie 1916 a armatelor Bucureștiului în Transilvania. Înlocuirea proiectului național maghiar cu un proiect național pan-românesc nu putea decît să le cîștige adeviziunea. Există totuși cîteva momente de derută și de nesiguranță în noiembrie 1918, care anunță deja regionalismul transilvan românesc de la începutul anilor 1920: unirea cu România a tuturor teritoriilor locuite de „românii din Transilvania, Banat și Țara Ungurească” proclamată solemn de elita politică română din Transilvania la 1 decembrie 1918 e precedată de o dezbaterie aprinsă în rîndul conducătorilor PNR asupra eventualelor condiții ce ar trebui puse acestui act⁵³: tradiția de rezistență față de statul centralizat, acutizată de lupta împotriva maghiarizării, provoacă teama de a fi absorbiți pur și simplu de un nou stat român ale cărui elite politice provin, în majoritatea lor, din rîndul claselor sociale (aristocrația, marii proprietari) pe care PNR le combate în Transilvania. Amintirea înăbușirii sîngeroase a răscoalei țărănești din 1907, imaginea pe care o lasă clasa politică de la București și „blestemul oriental” (bizantinismul, corupția, delăsarea)⁵⁴ care pătăzează reputația regatului român în ochii transilvănenilor instruiți la Viena și Budapesta, nu fac decît să întărească această neîncredere. Declarația de la Alba-Iulia, formarea unui

guvern transilvan provizoriu („Consiliul Dirigent”), negocierile duse la București cu guvernul Brătianu în decembrie 1918, sînt consecința acestor dileme și a compromisurilor ce le-au urmat. Prin două decrete-lege din 24 decembrie, guvernul român recunoaște unirea și acceptă ca noile provincii transilvane⁵⁵ să fie conduse provizoriu de către Consiliul Dirigent, cu excepția chestiunilor de politică externă ale regatului și a celor legate de conducerea unui război (armată, poștă, telecomunicații, căi ferate...)⁵⁶.

Astfel, la acest sfîrșit de 1918 și încă la începutul anului următor, în ciuda ocupației de către armata română, se deschide o scurtă perioadă în care Transilvania nu mai are de suportat, într-o măsură atît de mare, apăsarea structurilor statului național: Ungaria e cuprinsă de convulsiile Revoluției și ale Republicii Sfatului, statul român central nu exercită încă decît o autoritate indirectă asupra provinciei. Dacă elitele conducătoare săsești se resemnează repede la a accepta integrarea în România Mare în schimbul garanțiilor Consiliului Dirigent⁵⁷, se dezvoltă în schimb cîteva proiecte alternative maghiare sau secuiești: Árpád Páal, subprefect (*alispán*) al comitatului Udvarhely (Odorhei) pînă în ianuarie 1919, promovează ideea unei republici secuiești⁵⁸, în timp ce Elemér Gyárfás, avocat, vechi prefect (*ispán*) al comitatului Kis Küküllő (Tîrnava Mică) remite Consiliului Dirigent în mai 1919, un proiect de independență al Transilvaniei după modelul elvețian⁵⁹. Totuși, aceste proiecte țin mai degrabă de un exercițiu teoretic al unor personalități izolate decît de niște veritabile alternative politice. În marea lor majoritate, elitele administrative maghiare din Transilvania – în parte originare din provincie – rămîn mai mult ca niciodată fidele logicii naționale, avînd în vedere că alternativa propusă e aceea a unui jurămînt față de regele României, cerută încă din ianuarie 1919 de către Consiliul Dirigent – lucru care nu mai permite deloc perspectiva unei „a treia căi” transilvane: consecințele acestui impas sînt demisiile în masă, expulzările, un aflux de refugiați în Mica Ungarie.

În ciuda caracterului său aproape exclusiv românesc⁶⁰, Consiliul Dirigent, stabilit la Sibiu (Nagyszeben, Hermannstadt) apoi la Cluj (Kolozsvár), din decembrie 1918 pînă în aprilie 1920, reprezintă singura experiență modernă de guvernare autonomă a Transilvaniei. Considerîndu-se eminentemente provizoriu, născut într-un context agitat – campania militară împotriva Ungariei nu ia sfîrșit decît noiembrie 1919 –, el acționează într-o manieră ambiguă pe baza structurilor lăsate de statul maghiar unitar. Unul dintre principiile fondatoare ale declarației de la Alba-Iulia din decembrie 1918 e acela al sufragiului universal: *Marele Sfat Național*, organ legislativ din care se constituie ulterior Consiliul Dirigent, se întrunește în iulie 1919 și adoptă acest principiu ca bază a noii legi electorale⁶¹. Însă în același timp Consiliul Director, care menține aproape în întregime legislația administrativă și civilă maghiară în vigoare⁶², mai reduce puțin din „autoadministrarea locală” (*Selbstverwaltung/Önkormányzat*): prefectul (*ispán*) primește

noi puteri de numire și de decizie, în timp ce adunările reprezentative locale (adunările de comitat/*județene*, adunările orașenești, adunările comunale) sînt dizolvate pe motiv de lipsă de reprezentativitate⁶³, iar prerogativele lor sînt transferate autorităților administrative și comitetelor „reprezentative”, provizorii, numite. Abia în noiembrie 1919 un decret al Consiliului Dirigent anunță viitoare alegeri locale pe baza sufragiului universal⁶⁴ dar în februarie-martie 1920 nu procedează decît la alegerea adunărilor comunale⁶⁵.

Unificarea „cu furca”⁶⁶ și limitele sale

Chiar dacă Consiliul Dirigent nu contestă prin nimic structura administrativă maghiară, simpla sa existență garantează un anumit particularism transilvan în cadrul noii Româniî Mari. Or, în pofida victoriei la alegerile generale din noiembrie 1919 a unei coaliții al cărei element principal este Partidul Național Român, Bucureștiul, unde domină vocea Partidului Național Liberal al lui Ionel Brătianu, nu întîrzie să-și impună propria viziune centralistă asupra unificării țării: guvernul condus de către guvernantul transilvan Alexandru Vaida-Voevod e demis de rege în circumstanțe contestabile, chiar în absența primului ministru care se afla în călătorie în străinătate. Cîteva săptămîni mai tîrziu începe distrugerea progresivă și sistematică a organelor descentralizate transilvane: Consiliul Dirigent e înlocuit de o Comisie Regională de Unificare (*Comisia Regională de Descărcare și Unificare*) însărcinată să procedeze la lichidarea ministerelor (*resorturi*) vechiului Consiliu. Între aprilie 1920 și 1 mai 1922, data dispariției ultimei direcții generale ministeriale a Transilvaniei de la Cluj, ministerele de la București preiau puțin cîte puțin controlul direct asupra administrației transilvane numindu-și reprezentanți în fiecare *județ* (comitat) sau înființînd diverse sub-direcții regionale, simple organe locale ale ministerului central, fără putere de decizie. Uneori, întregul eșalon local e suprimat iar atribuțiile sale sînt predate direcțiilor generale situate la București⁶⁷.

Legea administrativă generală din 1925 încoronează unificarea la scara întregii țări⁶⁸. Principiul de *Selbsterwaltung* (autoadministrare), în pofida afirmațiilor legiuitorului⁶⁹, e definitiv abandonat. Împărțirea uniformă a comitatelor, care de acum se vor numi *județe*, nu doar că este păstrată⁷⁰ dar e și întărită după principiile deja în vigoare în România mică din 1914⁷¹: astfel, toți funcționarii dintr-un județ vor fi de acum numiți de către autoritatea administrativă și se renunță la structura dublă (*ispán/alispán* în comitate, *jegyző/bíró* în comune) care avea rolul de a proteja poziția elitelor locale în sistemul de la 1876-1886⁷². Desigur că sufragiul universal masculin e în vigoare la alegerile pentru *consiliul județean* și *consiliul comunal*, dar 2/5 dintre membri sînt aleși din oficiu, din rîndurile administrației locale și al camerelor profesionale. În plus, recurgerea la administrațiile municipale provizorii (*comisiuni interimare*), permise de lege (art. 276), se va dovedi aproape permanentă în orașele sau în comunele în care românii se mențin în proporție

constant minoritară⁷³. Principiul „orașului liber”, pe plan de egalitate cu județul, dispare în favoarea celui de „municipiu”, care nu e decât un tip mai special de comună⁷⁴. Dându-i atribuții omnipotente prefectului, chiar mai mult decât legea maghiară din 1876, legea din 1925 adoptă modelul francez, fără ca totuși să pretindă diplome profesionale autentice pentru exercitarea funcției (art. 330). În ciuda numeroaselor modificări pe care le suferă legea pînă în 1938 și a instabilității legislative caracteristice regatului român în această epocă, modelul centralist rămîne aproape neschimbat. Doar legea administrativă din 1929, votată de noua majoritate în care domină românii transilvani și aplicată cu greu în 1930 și în prima parte a anului 1931, încearcă un proces de descentralizare prin crearea a șapte regiuni (*directorate ministeriale*) înzestrate cu personalitate juridică și cu prefecți de regiune⁷⁵ însă aceste „directorate ministeriale” au mari dificultăți în a se impune: scurta lor existență e copleșită de conflicte de competență cu ministerele care continuă să comunice în mod direct cu funcționarii lor din teritoriu⁷⁶.

Chiar mai mult decât după 1867, o conștiință regională transilvană specifică are toate motivele de a se dezvolta puternic în elanul acestei unificări grăbite⁷⁷. Proiectul pan-românesc al statului național e perceput nefavorabil în măsura în care par să-i lipsească rădăcinile: acesta nu poate invoca continuitatea istorică pentru a legitima efortul său de unificare, așa cum era cazul statului maghiar la data proclamării unirii Transilvaniei; lucru care nu îl împiedică totuși să înmulțească măsurile de românizare și de limitare a drepturilor și prerogativelor minorităților maghiară și săsească⁷⁸. El se lovește, de asemenea, de amintirea altor experiențe anterioare de construcție statală modernă, fie că e vorba de proiectul național-maghiar sau de scurta dar semnificativa experiență de auto-administrare pe care a reprezentat-o Consiliul Dirigent pentru elita română din Transilvania⁷⁹. Mai mult, integrarea administrativă precipitată e departe de a reduce toate particularitățile obiective ale provinciei: cea mai mare parte a codului civil în vigoare în Transilvania e moștenit din vremea Monarhiei⁸⁰ iar problema unificării legislative devine o adevărată *serpent de mer* în întreaga perioadă interbelică⁸¹. Chiar mai mult decât în cadrul Ungariei istorice, regiunea e izolată geografic, de aceasta dată de bariera impunătoare a Carpaților: nu există decât trei legături feroviare importante care traversează Carpații în 1920 și abia în 1938 e finalizată linia care unește, prin Bucovina, Transilvania centrală de Iași și de Moldova⁸². Statul român urmaș al „Vechiului Regat” din 1914, grevat de datoriile cauzate de un război aspru, se dovedește incapabil de a depune efortul financiar și uman necesar bunei administrări a unei țări care și-a mărit suprafața de mai bine de două ori. Politica sa autarhică are efecte contradictorii asupra economiei transilvane: regiunile apropiate de granița maghiară au o agricultură care asigură pîinea țării iar industria de prelucrare beneficiază parțial de pe urma industriei din sudul Transilvaniei dar deplînge lipsa investițiilor străine⁸³. Teoretic, situația economică relativă a provinciei se

ameliorează: din regiunea cea mai săracă a unei țări mai dezvoltate, ea devine regiunea cea mai bogată a unei țări mai rurale, mai puțin industrializate, care are de oferit o piață de optsprezece milioane de locuitori. În același timp ea are totuși de suportat poveri fiscale ridicate din partea statului central care încearcă să profite de pe urma relativei sale prosperități⁸⁴.

Renașterea regionalismelor sau exacerbarea naționalismelor? (1920 – 1930)

Chiar mai mult decât în anii care urmează Unirii din 1868, regionalismele transilvane, după o izbucnire trecătoare și spectaculoasă, își pierd rapid din forță în această perioadă.

Traumatismul înfrîngerii și prăbușirii construcției naționale maghiare și deriva reacționară a guvernului de la Budapesta provoacă un adevărat șoc electric în rîndul elitelor maghiare din Transilvania. Mobilizarea în jurul culturii și al presei, sosirea exilaților social-democrați de la Budapesta⁸⁵, contestarea păturilor conducătoare tradiționale aparținînd aristocrației, provoacă în rîndul elitelor intelectuale ale burgheziei radicale apariția unui puternic curent de revendicări. Pe lîngă sloganurile de democratizare și de chemare la activism a minorității maghiare⁸⁶, Partidul Popular Maghiar (*Magyar Néppárt*), grupat în jurul arhitectului Károly Kós, al vechiului funcționar Árpád Pál și al jurnalistului István Zágoni, promovează, la începutul anilor 1920, ideea unei Transilvanii federale, a unei „Elveții Orientale” împărțite după un sistem național de cantoane, reluînd, în parte, propunerile unui Oszkár Jászi, de acum în exil, de restructurare mai globală a Bezinului Dunărean⁸⁷. Acest „transilvanism federalist” găsește un ecou favorabil în rîndul cîtorva membri izolați ai Partidului Național Român sau al cîtorva intelectuali sași precum Heinrich Zillich⁸⁸. Dar, mai ales prin aspectele sale literare și istoriografice, prin evocările sale incantatorii ale Transilvaniei independente, tolerante și luminate a secolului al XVII-lea⁸⁹, el are mai mult o semnificație internă, mobilizatoare a energiilor maghiare. Începînd din 1923-24, într-un partid unificat (*Országos Magyar Párt*) al tuturor maghiarilor, controlat de cercurile conducătoare ale elitei aristocratice din Cluj, pe cînd Budapesta își reînnoiește legăturile cu „frații” săi transilvani⁹⁰, acest „transilvanism” se transformă într-o revendicare a drepturilor culturale și etnice ale minorității maghiare pe baza autonomiei la care au dreptul „minoritățile”. Acuzate fără îndoială preratură că nutresc intenții iredentiste, elitelor maghiare din Transilvania nu le rămîne de ales decât să adopte resemnate o atitudine de izolare și de consolidare internă a pozițiilor lor, lucru care se concretizează mai ales printr-o epocă de aur culturală și artistică.

În ce privește specificitatea secuiască, nu asistăm la nici o renaștere a unei identități distincte, în ciuda eforturilor intelectualilor români și chiar a statului însuși de a întreține această ficțiune: teoria românească care consideră o mare

parte a secuilor ca fiind vechi români maghiarizați, nu face decât să provoace efectul opus celui scontat în rândul elitelor din Ținutul Secuiesc⁹¹.

Pentru a doua oară, aflați în situația unei minorități într-un stat național în construcție, elitele săsești înclină din ce în ce mai puțin hotărâte spre un regionalism „mic-săsesc” (*kleinsächsisch*) sau chiar și mai puțin spre unul trans-etnic în Transilvania. Una dintre motivațiile care le-a influențat decizia de a se alătura unirii a fost perspectiva de a avea un rol hotărâtor în conducerea tuturo: germanilor din România Mare⁹²: începând din 1923 ia ființă Uniunea Germanilor din România (*Verband der Deutschen in Rumänien*). Desigur, aceasta nu e foarte activă, dar identitatea întâi de toate germană a sașilor este de acum un loc comun⁹³. Ea nu are consecințe politice asupra elitelor tradiționale burgheze ale comercianților și industriașilor grupați în jurul bisericii evanghelice, dar e deja plină de sens pentru burghezia mică și mijlocie care se alătură mișcării *Selbsthilfe*: această asociație de întrajutorare, fondată în 1922 de către funcționarul bancar Fritz Fabrizio – după un sejur în Germania în timpul căruia a intrat în contact cu cercurile apropiate național-socialiștilor – răspîndește, în această epocă, idei de inspirație *völkisch* despre rasa germană⁹⁴.

Flacăra regionalistă din rândul românilor transilvani merită o atenție cu atât mai specială cu cât, în cadrul statului național unitar român, s-ar fi putut aștepta dispariția sa imediată. Dimpotrivă, după dizolvarea brutală a organelor autonome, chestiunea regionalismului politic al elitelor române transilvane din Partidul Național Român (PNR) capătă un loc central în dezbaterea publică națională. Cîteva manifestări spectaculoase marchează acest conflict dintre ardeleni și *regățenii* din *Vechiul Regat*⁹⁵ care culminează în 1922-23: cea mai semnificativă o reprezintă fără îndoială, boicotul de către PNR al încoronării lui Ferdinand, Rege al României Mari, organizată simbolic la 15 octombrie 1922 la Alba-Iulia, orașul în care aceiași ardeleni proclamaseră unirea cu România în 1918. La originea acestei indignări, pe lîngă motivele deja amintite mai sus – refuzul centralismului, al autoritarismului, ostilitatea față de ideologia Partidului Național Liberal din *Regat* – se află și problema perspectivelor sociale oferite elitelor române transilvane de proiectul statului național al României Mari: contrar primelor așteptări din vremea Consiliului Dirigent și a guvernului Vaida, transilvănenii ajung cu greu să-și facă loc în rândul înaltei administrații și al ministerelor. Recalificarea vechilor înalți funcționari ai Consiliului Dirigent e dificilă. O parte este pur și simplu demisă⁹⁶, o alta e invitată să se alătore ministerului central la București, dar acest drum costisitor nu e ușor⁹⁷; o ultimă parte, în sfîrșit, e reangajată în cadrul unor eventuale/subordonate direcții locale ale ministerelor dar condițiile sînt dificile: relativa precaritate a veniturilor, politizarea și precaritatea funcțiilor⁹⁸. Al doilea motiv de nemulțumire al ardelenilor este acela al invadării provinciei de către elitele regatului averse de posturi și de avantaje oficiale⁹⁹: la noua Universitate

română de la Cluj, proporția regătenilor e foarte mare¹⁰⁰, în timp ce profesorii transilvăneni din învățământul secundar confesional nu își ascund ambițiile universitare la primul lor congres general din ianuarie 1919 de la Sibiu¹⁰¹. Cu toate acestea, studierea noastră sistematică a listelor de prefecti și subprefecti, a listelor de deputați din Transilvania din prima jumătate a anilor 1920 demonstrează că această pretinsă invadare e în mare parte exagerată¹⁰². Cel puțin la fel de semnificativ pare a fi numărul transilvănenilor exilați în regatul român înainte de 1914 care s-au întors în provincia lor de origine cu avantajul legăturilor făcute în regat. În schimb, dacă studiem situația politică a transilvănenilor și capacitatea lor de a influența deciziile puterii, constatăm practic o semnificativă marginalizare între 1920 și 1928: dintre cei 84 de membri ai celor șase guverne care se succed în această perioadă, cincisprezece sînt „transilvăneni” (18%, incluzînd Banatul și Crișana). Dacă luăm în considerare cele două guverne liberale din 1922-26 și 1927-28 care votează cea mai importantă parte a legislației din această epocă, căreia îi aparține și Constituția țării, din 32 de membrii, doi (6%) sînt „transilvăneni” proveniți din elitele politice provinciale de la 1914¹⁰³, iar alți patru, de origine transilvană, au avut deja o carieră în *Regat* înainte de 1914¹⁰⁴. Aceasta nu înseamnă că elita transilvană rămîne grupată în bastionul său carpatic în jurul PNR, partidul său istoric regional: începînd din 1920, o parte importantă a acesteia se alătură, din oportunism sau din convingere, partidelor din sud precum Partidul Poporului sau Partidul Liberal. Însă membrii transilvăneni ai acestor partide naționale se plîng în mai multe rînduri de lipsa lor de influență asupra conducerii centrale de la București¹⁰⁵.

Nemulțumirile par astfel, în cele din urmă, să fie în principal legate mai degrabă de această pierdere importantă de funcții și de pîrghii ale puterii în statul centralizat, după frumoasele iluzii ale anului 1919, decît de absența perspectivelor sociale atrăgătoare. E de avut în vedere că în același timp membrilor clasei transilvane de mijloc li se oferă noi oportunități de carieră: cantonați în orașele sau în tîrguri mai mari înainte de 1914, ei reușesc să se afirme în orașele mari din provincie care pînă acum au fost ultra-dominate de burghezia săsească și de cea maghiară. În pofida condițiilor dificile și a dispariției „gubernului” de la Cluj, carierele în administrație și învățămînt sînt de acum larg deschise și încurajate de stat. Pentru tînăra generație instruită în liceele de stat și la universitatea națională română de la Cluj, regionalismul mai vechii generații ale cărei cariere au fost modelate în cadrul Ungariei de la 1914, capătă în curînd un aer desuet.

Însuși acest regionalism regresează începînd cu a doua jumătate a anilor 1920: PNR alege de timpuriu soluția cîștigării puterii la București, în alianță cu un partid din sud, mai degrabă decît cea a unei replieri sau chiar a separatismului¹⁰⁶. De altfel chiar o majoritate a PNR-ului a pregătit un proiect de dizolvare a Consiliului Dirigent în februarie 1920¹⁰⁷, cînd împreună cu guvernul Vaida își credea asigurate

pozițiile în capitală. În 1926, PNR fuzionează cu principalul partid de opoziție din *Regat*, Partidul Țărănesc: urmează o campanie politică activă de manifestații și întruniri la care sloganurile de democratizare a vieții publice naționale înlocuiesc definitiv manifestațiile propriu-zis regionaliste. Accederea la putere a noului partid la sfârșitul lui 1928 și participarea sa activă la treburile țării pînă în 1933 încoronează acest efort de integrare și confirmă posibilitatea transilvănenilor, de acum consolidată, de a face carieră în administrația și în politica națională¹⁰⁸.

Posibilitatea de a spera la o carieră în sînul statului și identificarea cu proiectul național pan-românesc nu înseamnă totuși că identitatea românilor din Transilvania își pierde specificitățile, fiindcă cealaltă chestiune arzătoare rămîne aceea a rivalităților cu maghiarii și cu sașii. la rîndul lor, așa cum am văzut, uniți durabil în jurul identității lor naționale și care păstrează funcții dominante în societatea transilvană. Astfel, ca și în cazul agitației maghiarilor din Transilvania de dinainte de 1914, din spatele unui aparent regionalism, și elitele române transilvane revendică o mai mare prezență din partea statului pentru a le ajuta să-și asigure un loc mai bun în cadrul societății urbane¹⁰⁹. Acest tip de regionalism deturnat, transformat în revendicare ultra-naționalistă, e cel care în curînd va prevala. El joacă un rol particular în rîndul tineretului studentesc român de la Cluj care, în ciuda posibilităților deschise de a face carieră în administrația publică, e neliniștit de importanța sistemului de putere și a relațiilor pe care minoritățile le păstrează în plan local¹¹⁰.

Concluzie: finis transsylvaniae

Făcînd o comparație între cele două tentative de construcție națională de dinainte și de după 1918, ies la lumină paralelisme tulburătoare: identificările naționale dobîndesc o forță considerabilă, regionalismele, în ciuda unor avînturi pasagere, au tendință regresivă. În cadrul naționalității dominante – cea maghiară înainte de 1918, cea română mai apoi – perspectivele oferite și constrîngerile exercitate de către stat înving sau reduc puternic orice veleitate de identitate divergentă. Pentru minorități, aceasta reprezintă un contra-model, indiferent de tipul național care se impune. În secolul al XIX-lea „transilvanismele” se regăsesc în primul rînd asociate vechii societăți a Stărilor și nu prea par să aibă perspective de viitor pentru a-și asigura inserția în cadrul societății din epoca industrială. În secolul al XX-lea, ele se străduiesc să renască sub o nouă formă, adaptată vieții moderne, care ar putea oferi o alternativă la statul național. Ele sînt cu siguranță deliciul unor literați nostalgici pasionați de istorie, dar adevăratele alianțe pan-transilvane și trans-etnice nu ajung niciodată dincolo de stadiul de speculații intelectuale¹¹¹. Spre deosebire de fenomenele regionaliste și chiar separatiste din Croația, Slovacia sau din Galiția de după 1918, vechea fragmentare identitară din Transilvania – fie ea de ordin social, religios, etnic sau geografic –, reînviată și exacerbată în jurul a trei identificări

naționale divergente, blochează în mod constant orice identificare pan-regională, de teama de a nu dăuna intereselor proprii „tabere”.

Există cu toate acestea diferențe notabile de grad între perioada de dinainte și cea de după primul război mondial. Nu se poate vorbi despre o simplă răsturnare de situație. Elita minorității maghiare nu are aceeași atitudine și nici aceeași poziție socială în cadrul României Mari ca elita emergentă a naționalității române în cadrul Monarhiei. Înainte de 1914, politica maghiară de *nation-building* era în concordanță cu ierarhia socială și cu procesul de urbanizare și modernizare din Transilvania. Viața politică și administrativă locală, desigur nedemocratică, se bazează pe un compromis cu elitele istorice ale provinciei, după principiul de *Selbstverwaltung*. După 1918, politica de stat „pan-românească” răstoarnă brusc acest proces în numele majorității etnice „mute” țărănești a cărei purtătoare de cuvânt rămîne o elită românească alfabetizată, aflată desigur într-un progres permanent, dar încă copleșită de pozițiile sociale, economice și intelectuale păstrate de către fosta națiune a statului maghiar: statul, prin legislație, printr-o centralizare administrativă ce sufocă orice viață politică locală, se vede constrins să recurgă la măsuri coercitive mult mai numeroase decît statul maghiar „liberal” din epoca Compromisului și chiar cu o garanție de succes mai mică deoarece maghiarii și sașii, prin pozițiile lor sociale și economice moștenite, se pot opune cu succes românizării. Se dezvoltă așadar un dublu sentiment de neputință și de resentiment din partea românilor din Transilvania, căruia îi răspunde o rigiditate defensivă din partea minorităților „privilegiate”, în fața agresiunilor legislative ale statului.

Din această confruntare ia naștere deriva anilor 1930-40: în 1935, vechiul prim-ministru Vaida-Voevod, conducătorul istoric al PNR, apologet al regionalismului transilvan în 1922, dorește o lege numită *numerus valachicus* care să instituie cote etnice românești în cadrul întreprinderilor și al administrației de stat. „Renovatorii” pro-naști ai lui Fabriziou preiau atunci controlul organelor reprezentative săsești, în timp ce elita maghiară transilvană adoptă o atitudine de așteptare a unei posibile revizuirii a frontierelor. *Diktatul* de la Viena din 30 august 1940, împărțind Transilvania în două și aducînd naționalismele la o stare de paroxism, va materializa în fapt sfîrșitul dramatic al unei idei care deja demult nu mai era în conștiința oamenilor, aceea a primatului identității transilvane asupra identificărilor naționale.

Note:

1. Poate doar cîteva studii economice și sociale, precum acela excelent al lui Berend, Iván, Ranki György, *Economics Development in East Central Europe in the 19-th and 20-th Centuries*, Londra, 1974, vin să contrazică această afirmație. Pentru Transilvania, lucrarea lui Bíró Sándor, *The Nationalities Problem in Transylvania, 1867-1940*, Social Sciences Monographs, Boulder, Columbia Univ. Press, 1992 (noi vom folosi aici reeditarea maghiară din 2002: *Kisebbségben és többségben: Románok és magyarok (1867-1940)*, Budapesta, 2002) rămîne o încercare izolată și din păcate foarte părtinitoare.

2. Michel, Bernard. *La chute de l'Empire austro-hongrois*, Laffont, 1991.
3. Astfel, la momentul actual în România, specialiștii secolelor al XIX-lea și al XX-lea aparțin de două catedre universitare distincte.
4. A se vedea, în mod special Gellner, Ernest, *Nations et Nationalisme*, Payot, Paris, 1989.
5. Cea mai mare parte a sintezelor consideră că acest triumf corespunde unei înrăutățiri generale a soartei „comunităților etnice” din Europa care, din „naționalități” ale imperiului devin „minorități” în cadrul noilor state naționale. Jelavich, B. *History of the Balkans*, Cambridge University Press, 1983. vol. 2, p. 136. Michel, Bernard, *Nations et Nationalismes en Europe centrale*, Paris. 1995, cap. 10.
6. Termenul de „Transilvania” se referă, în acest studiu, dacă nu e însoțit de o specificare explicită, la regiunea istorică (*Siebenbürgen, Erdély, Ardeal*) și nu la ansamblul teritoriilor dobândite de România din teritoriul Ungariei în 1920, așa cum tinde să fie folosit în prezent în mod curent.
7. Acest neologism s-a format după termenul maghiar „*transsilvanismus*”: a se vedea mai jos și Lengyel, Zsolt K.. *Auf der Suche nach dem Kompromiß. Ursprünge und Gestalten des frühen Transsilvanismus 1918-1928*, München, Verl. Ungarisches Institut, 1993, p. 1.
8. Politologul Tony Judt le denumește atrăgător „arhipelaguri de memorii conflictuale” (citat de Capelle-Pogăcean, A., „Roumanie, l'utopie unitaire en question”, *Critique Internationale*, ianuarie 2000, 6, p. 110).
9. Pentru sensul acestui cuvânt, la interferența istoriei politice a „oamenilor cu putere” și a istoriei sociale tradiționale a „claselor conducătoare”, Charle, Christophe, *Les Élités de la République*, Fayard, Paris, 1987, p. 10.
10. Se vorbește de asemenea uneori, pentru Europa de Est, despre *intelligentsia*. Despre rolul crucial al acestor elite în formularea proiectelor naționale, a se vedea: Hroch, Miroslav *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegungen bei der kleinen Völkern Europas*, Praga, 1968. NB: studiul nostru axându-se pe chestiunea conștiinței regionale a elitelor provenite din rîndul naționalităților istorice din Transilvania, chestiunea specifică a identității și a integrării/asimilării locale a elitei de confesiune iudaică nu va fi abordată aici.
11. Barany, George, „Ungarns Verwaltung (1848-1918)”, în Wandruska, Adam, Urbanitsch, Peter, dir., *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Viena, vol. 2, 1975, p. 387.
12. Ibidem, p. 421-431 și *Magyarország Története*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, vol. 6, 1979, p. 1236-43; Köpeczi, Béla, dir., *Erdély története*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, vol. 3, 1987, pp. 1634-37.
13. Dar, asociată legii electorale foarte restrictive din 1874, ea nu permite constituirea de comitate cu o potențială dominanță politică română așa cum ar fi putut fi, de pildă, vechea zonă a regimentelor române de frontieră (*Grenzer*) din zona Năsăud: mai multe comitate sînt contopite în 1876; Naszód își pierde independența pentru a forma împreună cu Beszterce (/Bistrița, Bistritz) comitatul Bistrița-Năsăud (Nistor. I.S., *Comuna și județul, evoluția istorică*, Cluj, Dacia, 2000, p. 101).
14. Cuvîntul „prefect” traduce, în lipsa unei variante mai bune, termenul de *ispán* (conte, *comes*) de origine medievală.
15. Puterea maghiară își reasumă măsurile de raționalizare și de profesionalizare deja încercate de administrația austriacă în Transilvania îndeosebi sub conducerea lui Iosif al II-lea (Roth, Harald, *Kleine Geschichte Siebenbürgens*, Köln, Böhlau Verlag, 1996, pp. 83-86) și în epoca neo-absolutistă (Barany, *op. cit.*, p. 343).
16. În sensul ideologiei Partidului Liberal maghiar (*Szabadelvű Párt*) din 1875.
17. Se vorbește, în termeni geografici, despre: *Délkeleti Felföld* (Țara de Sus din sud-est), și în termeni politici, despre Ungaria de Est sau despre *Királyhágón túli kerület* (Districtul de dincolo de Piatra Craiului) evocat de Kós, Károly, *Erdély, kultúrtörténeti vázlat*, Cluj, Erdélyi

Szépmíves Céh, 1929, reed. 1934, în facsimil: Budapesta, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988, p. 85.

18. Separarea religioasă a românilor între uniți și ortodocși, specificitatea micilor țări în care se păstrează cultura populară, precum Kalotaszeg (Călățele), Țara Moșilor, izolarea și specificitatea sașilor din nordul Transilvaniei (Bistritz / Beszterce, Bistrița), a Ținutului Secuiesc etc. ... : o enumerare neexhaustivă în Roth, *op. cit.*, p. 12.

19. Astfel, breslele întârzie să dispară în Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea. Pál Iudít, *Procesul de urbanizare în scaunele secuiești în secolul al XIX-lea*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 187.

20. Barany, *op. cit.*, p. 353 și Legea XLIII /1868, art. 12 în *Magyar Törvénytár*, 1896. Legea în vigoare în restul țării e aceea a dreptului cutumiar maghiar (din care face parte *tripartitum* al lui Werböczy).

21. Pál, *op. cit.*, p.75.

22. *Ibidem*, p.190.

23. *Erdély története, op. cit.*, vol 3, p.1525.

24. *Ibid.* și Lengyel, *op. cit.*, p.140. Acțiunea se concretizează mai ales prin construcția unei căi ferate prin Ținutul Secuiesc, terminată în 1909.

25. Károly Kós, tînăr intelectual transilvan, partizan al descentralizării, apropiat de cercurile burghez-radicală din Budapesta, este impresionat și șocat de numărul mare și de entuziasmul țărănilor prezenți la reuniunea jubiliară a ASTREI din 1911 (citată de Kántor, Lajos, *Itt valami más van...Erdélyi Krónika (1911 – 1914)*, Budapesta, HÉgytorny Könyvkiadó, 1992, p. 12 și LENGYEL, *op.cit.*, p. 50).

26. Lengyel, *op.cit.*, pp. 42-46. Romsics, Ignác, *Bethlen István*, Budapesta, 1991, pp. 56-66.

27. În sensul medieval de „*natio*” și cu referire la „*Unio trium nationum*” (maghiară, secuiescă, săsească) care controlează sistemul politic din Transilvania începînd din secolul al XV-lea.

28. Hitchins, Keith, „*Die Rumänen*”, în Wandruska, Adam, Urbanitsch Peter, dir., *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Viena, vol. 3, 1980, pp. 596-597 și Hitchins, Keith, *A Nation affirmed: The Romanian National Movement in Transylvania, 1860-1914*, București, Enciclopedica, 1999, p. 135sq și pp. 338-343.

29. Hitchins, *op.cit.*, 1980, p. 601.

30. Popovici, A., *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich: împărțirea sa cuprinde Banatul, Crișana și Bucovina* (Turda, Marius, „Aurel C. Popovici and the Symbolics Geography of the Romanians in the Late Habsburg Empire (1890-1910)”. *Revue Roumaine d'Histoire*, 1997, nr. 1-2, pp. 115-120)

31. Tînărul activist, publicist și scriitor Ioan Slavici proclamă din 1884 : „pentru toți românii, soarele răsare la București!”, citat de Nouzille, Jean, *La Transylvanie*, Strasbourg, Revue d'Europe Centrale, 1993, p. 198.

32. Pentru o privire sintetică asupra transformării identității săsești în identitate germană, Roth, Harald. „Autostereotype als Identifikationsmuster“, în *Das Bild des Anderen in Siebenbürgen: Stereotypen in einer Multiethnischen Region*, Köln, Böhlau, Siebenbürgisches Archiv, 33, 1998, p. 183, nota 12.

33. Din șase orașe libere săsești nici unul nu își păstrează statutul după 1876. Kronstadt (Brașov), care numără mai mult de 20.000 de locuitori, este retrogradat, în timp ce orașe ale Ungariei centrale mai puțin populate își păstrează rangul (statistici și statutul orașelor din Ungaria în Deák, E., *Das Städtewesen der Länder der Ungarischen Krone (1780-1918)*, vol. II/1, Budapesta, 1989).

34. Erdély története, op. cit., vol. 3, p. 1383 și Wagner, Ernst, *Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen, 1191-1975*, Köln, 1981: „Vom fi puternici dacă și Germania e puternică“ afirmă Roth în scrisoarea sa.

35. Ligă naționalistă care are ca obiectiv apărarea și promovarea sistemului educativ și cultural al comunităților germane din afara Reichului, în special din Austro-Ungaria. (Möckel, Andreas, „Kleinsächsisch oder Alldeutsch? Zum selbstverständnis der Siebenbürger Sachsen von 1867 bis 1933“, în *Siebenbürgen zwischen der beiden Weltkriegen*, ed. de W. König, Böhlau Verlag, 1994, p. 132).

36. *Ibidem* și Mac Arthur, Marylin, *Zum Identitätswandel der Siebenbürger Sachsen*, Böhlau, Köln, 1990, p. 94.

37. Lutz Korodi, răspunzându-i în 1905 contelui Apponyi, președinte al Camerei Deputaților, citat de Möckel, *art. cit.*, p. 140.

38. Această tradiție a studiilor făcute în țările germane pare să reinvie la începutul secolului al XIX-lea în cercul elitelor intelectuale (ecleziastice, pedagogice) ale minorității săsești. (Gündisch, Konrad, *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*, Bonn, 1998, p. 128).

39. E vorba în principal despre *Verein für die Siebenbürgische Landeskunde* (1840), *Asociațiunea Transilvană pentru Literatură Română și Cultura Poporului Român* (ASTRA, 1861), *Erdélyi Múzeum Egyesület* (EME, 1859) și *Erdély-részi Magyar Közművelődési Egyesület* (EMKE, 1885).

40. Despre această expoziție și despre scandalul provocat în presa maghiară de atitudinea românilor transilvăneni: Biró, *op. cit.*, pp. 160-162.

41. Lengyel, *op. cit.*, pp. 40-41.

42. Însăși această societate avea mari dificultăți în a defini o solidaritate pan-transilvană în rândul elitelor, chiar dacă experiența independenței din secolele al XVI-lea și al XVII-lea crease o anumită conștiință regională. (Gündisch, Konrad, „Ständische Autonomie und Regionalität im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Siebenbürgen“ în *Minderheiten. Regionalbewußtsein und Zentralismus in Ostmitteleuropa*, Siebenbürgisches Archiv, 2000, pp. 21-49).

43. A se face distincție, pentru această epocă, între cetățenia „ungară” și apartenența la poporul maghiar (*magyarság*), care se definește etnic prin termenul de „maghiar”.

44. Înființarea publicației *Lupta*, jurnal al PNR la Budapesta, viața parlamentară activă dintre 1905 și 1910, asociația studențească română de la Budapesta, *Petru Maior*...

45. Primul ministru transilvan este baronul Dezső Bánffy, din 1895 până în 1899.

46. Anderson, Benedict, *L'imaginaire national*, Paris, La Découverte, 1996, pp. 66-75.

47. Între 1880 și 1910, procentajul populației de limbă maternă maghiară crește de la 30% la 34% în Transilvania. În aproape toate orașele, numărul românilor scade considerabil (Deák, E., *op. cit.*). Numărul tot mai mare de greco-catolici care se declară de limbă maternă maghiară – desigur, mai ales în Partium și în Nord – ne permite să ne facem o bună idee despre procesul de maghiarizare.

48. Despotismul din administrație, manipulările electorale, manifestările șovine maghiare rămân monedă curentă în Transilvania și, așa cum o arată alegerile generale din 1910, nu tind aproape deloc să scadă în perioada direct premergătoare războiului.

49. Nepăsarea repetată a Vienei față de soarta românilor dar și față de cea a sașilor din Transilvania după 1867 dăunează grav credibilității unei ipotetice soluții „habsburgice”. Sașii preferă tot mai mult o identitate germană unei pseudo-identități austriece (ea însăși problematică chiar la Viena). Cît despre românii foarte activi în Partidul Belvédère, ei urmăresc mai degrabă unitatea tuturor românilor aflați sub sceptrul habsburgic (a se vedea mai sus subiectul lui Aurel Popovici).

50. A se vedea listele românilor prezenți în administrația comitatelor și chiar în administrația centrală în jurul anului 1914, stabilite de Biró, S., *op. cit.*, pp. 60-67.
51. În sensul respectului absolut față de activitatea economică liberă și de inițiativa privată între 1867 și 1914 (Biró, *ibid.*, p. 267).
52. Detalii cronologice la Țepelea, Ioan, 1919, *o campanie pentru liniștea Europei*, Cluj, Dacia, 1995.
53. A se vedea relatarea detaliată a reuniunii PNR din 30 noiembrie 1918 la Clopoțel, I., *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, pp. 111-118.
54. Despre stereotipurile și stigmatele aplicate de cei din occident orientalilor: Said, Edward, *Orientalism*, Londra, 1978.
55. Începând din această epocă începe să fie utilizat termenul de Transilvania pentru ansamblul teritoriilor atașate României la sfârșitul primului război mondial.
56. *Monitorul Oficial*, DL 3631 și DL 3632, 26 decembrie 1918.
57. Însă acest lucru nu trece fără reticențe și neînțelegeri interne (Ciobanu, Vasile, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918-1944*, Sibiu, Ed. Hora, 2001, pp. 65-67).
58. Lengyel, *op. cit.*, p. 103-111.
59. *Ibidem*, p. 153 după Gyárfás, Elemér, *Erdélyi problémák*, 1903-1923, Cluj, Erdélyi Irodalmi Társaság, 1923.
60. Dintre șefii de resort, cu funcție echivalentă aceleia de ministru, și secretarii generali, cu funcție echivalentă aceleia de șef de cabinet, doar sasul Lutz Korodi nu este român transilvănean.
61. Cu toate acestea, femeile sînt excluse de la vot, în ciuda angajamentelor din declarația de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918.
62. *Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent*, Decretele I și II, 27 ianuarie 1919.
63. Sufragiul era foarte restrîns, după modelul legii electorale maghiare de la 1874 revizuită în 1912: jumătate dintre consilii erau constituite din alegătorii cei mai de vază ai comunei, așa-numiții „viriliști” (*virilisták*).
64. *Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent*, Decretul XXII, 12 noiembrie 1919.
65. Onișor, Victor, „Principii de organizare administrativă ale Ardealului”, *Arhiva pentru știință și reformă socială*, 1920, 2, nr. 1-3, p. 8. Primele alegeri generale locale nu vor avea loc decît în februarie 1926.
66. Pentru acest termen, a se vedea nota 77.
67. A se vedea îndeosebi: *Gazeta Oficială*, seria a II-a, 30/07/1920, Serviciul Podurilor și Drumurilor Publice, 31/08/1920, Serviciul Contenciosului. Arhivele Naționale Române, București, fondul CD-A-2-1922, f.24.
68. *Legea pentru Unificarea Administrativă publicată în Monitorul Oficial din 24 iunie 1925*, cu deslușiri și îndrumări de Aurel Dobrescu, Sibiu, Editura Bratu, 1925.
69. Constituția din 1923 formulează ca principiu ideea „descentralizării” pentru toate legile administrative viitoare.
70. Sînt făcute, totuși, anumite modificări în împărțirea pe județe a Transilvaniei, în general în detrimentul minorităților etnice (Illyés, Elemér, *Nationale Minderheiten in Rumänien, Siebenbürgen im Wandel*, Viena, ed. Wilhelm Braumüller, 1981, p. 34).
71. În mod deosebit, *Legea administrativă generală din 1894*, *Legile comunale din 1894 și 1908*. (Onișor, Victor, *art. cit.*).
72. Subprefectul (fostul *alispán*) nu e decît un adjunct al prefectului, numit de acesta (articolul 353).
73. Biró, *op. cit.*, p. 450.

74. Pe de altă parte, primarul său e numit de către Ministrul de Interne dintr-un număr de trei candidați propuși de consiliul municipal (art. 31 al legii din 1925), în timp ce în celelalte comune el este ales.

75. *Îndrumător în Arhivele de Stat, Direcțiunea Jud. Cluj*, Cluj, 1975, studiu introductiv: regiunea „IV-Cluj” cuprindea județele fostei Transilvanii istorice.

76. Arhivele Naționale ale României – dir. Cluj, fondul Directoratul Ministerial IV, anul 1931, dr. I.

77. Presa Partidului Național Român transilvan vorbește, pentru a o califica, despre *unificarea cu furca*. Cuvântul îi aparține lui Ioan Suciu, președintele demisionar al Comisiei de Unificare. *Patria*. 22/06/1920. p. 1.

78. Partidul Liberal, aflat la putere din 1922 pînă în 1926 și din 1927 pînă în 1928, votează o întreagă serie de legi școlare și religioase care limitează drepturile minorităților. Constituția din 1923 nu le recunoaște drepturi colective. În sfîrșit, reforma agrară votată în 1921 le privează bisericile și diferitele instituții colective de vaste proprietăți. A se vedea o enunțare exhaustivă la Mikó, Imre, *Huszonkét év Az erdélyi magyarság politikai története, 1918 December 1-től, 1940 Augusztus 30-ig*, Budapesta, Studium. 1941, p. 30, 50sq, 75.

79. Amintirile lui Zaharia Boilă, atașat de presă pentru CD, evocă foarte bine atmosfera de exaltare din această perioadă. Manuscris nepublicat, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, MTO/1920, pp. 436-524.

80. Pe lângă codul austriac valabil în Transilvania istorică, în Banat și Partium se aplică codul cutumiar maghiar (Ionașcu, Aurelian R., „Problema unificării legislației civile în cugetarea juridică românească (1919-1941)”, *Pandectele române*, București, 1942, 21, p. 147).

81. *Ibidem*, p. 155. După multiple unificări și revizuirii parțiale, noul cod civil unificat nu e promulgat decît în 1940. Aplicarea sa e amînată *sine die* înainte de a fi pur și simplu extins codul din *Regat* în 1943 (Iancu, Gh., „Unificarea legislativă, sistemul administrativ al României (1919-1939)” în *Dezvoltare și modernizare în România interbelică (1919-1939)*, culegere de studii, univ. Cluj, București, Politica. 1988, p. 39).

82. Iancu, Gheorghe. *The Ruling Council: the Integration of Transylvania into Romania, 1918-20*, Cluj, FCR, Centre d'Études Transylvaines, 1995, p. 204.

83. Despre problemele agricole, Ciobanu, *op. cit.*, p. 93. Despre dezvoltarea industrială, Báthory, L., *Societățile carbonifere și sistemul economic și politic al României (1919-1929)*, Cluj, Pr. Univ. Clujeană. 1999, p. 5. p. 13. Despre investiții, într-o comparație cu Ungaria, revista *Societatea de Mîine*, 30/08/1925, p. 614. 20/03/1927, p. 152.

84. Biró, S., *op. cit.*, p. 284sq face contabilizarea acestor poveri.

85. Exilații sînt numeroși în principalul cotidian radical-burghez din Cluj. *Keleti Újság* fondat în 1919. (Jordáky, L., „Emigráns irók”, în *Romániai magyar irodalmi lexicon*, I, p. 459-461 citat de Lengyel, p. 168).

86. „Kialtó Szó” [Proclamație]. manifest din 23 ianuarie 1921 (Mikó, *op. cit.*, p. 19).

87. O prezentare exhaustivă la Lengyel, *op. cit.*, pp. 213-232.

88. *Ibidem*, p. 268sq.

89. Ideea [transilvanismului federalist, n.trad.] e îmbrățișată aici de prozatori mai conservatori, legați de mediile aristocratice de la Cluj, care la rîndul lor evocă această perioadă glorioasă dar mai curînd ca simbol al rezistenței poporului maghiar în fața invadatorilor.

90. Transilvăneanul István Bethlen, pe vremea aceea prim-ministru la Budapesta, e vărul viitorului șef al OMP în 1926, contele György Bethlen. Despre relațiile subterane dintre Budapesta și Cluj, Bárdi, Nándor, „Aktion Osten, die Unterstützung ungarischer Institutionen in Rumänien durch das Mutterland Ungarn in den 1920er Jahren“, *Ungarn-Jahrbuch*, 1997 (23), pp. 287-333.

91. Lengyel, *op. cit.*, p. 202. Cu toate acestea, se observă că cei cițiva „renegați” maghiari, de timpuriu atrași către partidele românești în 1919, provin în marea lor majoritate din Ținutul Secuiesc: vechea tradiție de schimburi cu *Regatul*, cunoașterea din partea lor a limbii române, le acordă, fără îndoială, perspective inedite de promovare socială. A se vedea jurnalul *Új Világ* înființat la Sibiu în aprilie 1919 în jurul lui Béla Maurer.

92. Prezenți în Banat și Partium (*Schwaben*) dar și în Bucovina, în Basarabia și în Dobrogea.

93. Una dintre principalele reviste culturale săsești din epocă se intitulează evocator: *Ostland*.

94. Ciobanu, *op. cit.*, p. 178. Dar mișcarea nu va lua cu adevărat avânt decît după 1930.

95. De ex. *Regatul român în cadrul frontierelor sale din 1914*.

96. *Patria*, 12 februarie 1921. cazul lui Teodor Filipescu de la Direcția de Greutăți și Măsurători din Cluj.

97. Pe lângă costurile acestui transfer (mutarea în altă casă, costul vieții la București dublu față de cel de la Cluj), trebuie luată în calcul și ostilitatea sau lipsa de înțelegere a funcționarilor centrali (a se vedea, de pildă, Biblioteca Academiei Române, Corespondența Iorga, 284, f. 121, plîngerea unui funcționar central al ministerului industriei care protestează împotriva politicii ministrului Tăslăoanu (1920) de a numi doar transilvăneni în posturile importante ale ministerului).

98. Exemplul profesorului Iuliu Moldovan, inspector general pe probleme sanitare în Transilvania, care face obiectul unei anchete administrative abuzive. Demisionează la 1 ianuarie 1924. E înlocuit de un regățean apropiat al PNL (Moldovan, Iuliu, *Memorii*, p. 56-57).

99. Același fenomen pare să se producă în Slovacia prin sosirea masivă a funcționarilor cehi. (Kirschbaum, S.J. *Slovaques et Tchèqueques; essai sur un nouvel aperçu de leur histoire politique*, Lausanne, L'Âge d'Homme, 1987, p. 121sq).

100. La drept, 42% dintre profesori; la litere, 50%; la medicină și științe, 76%. (cifre în Ghibu. Onisifor, *Universitatea românească a Daciei Superioare*, București, 1929, p. 72). Mulți dintre aceștia sînt susținători ai PNL.

101. Pușcaș, Vasile, *Universitate. Societate. Modernizare. Organizarea și activitatea științifică a universității din Cluj. 1919-1940*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1995, p. 52sq.

102. Dintre cei 22 de subprefecți din Transilvania (în sensul larg al termenului) în 1925, 15 (68%) sînt în mod sigur de origine transilvană. 6 (27%) sînt după toate probabilitățile (nume de familie) tot transilvăneni. unul singur pare să provină din *Regat*. Dintre cei 22 de prefecți din 1923-24, 17 (77%) sînt, în mod confirmat, de origine transilvană. (Date: *Calendarul Administrativ pe anul 1925*. Cluj și *Anuarul funcționarilor de stat ai Ministerului de Interne pe anul 1923*, București).

103. E vorba despre Aurel Cosma, originar din Banat și Nicolae Zigre, originar din Partium, care demisionează după patru luni petrecute ca subsecretar de stat la Ministerul de Interne. Despre acest subiect, Lengyel, *op. cit.*, p. 154.

104. Gh. Cipăianu, Alex Lapedatu, cercetători universitari, Traian Moșoiu, militar de carieră, Vasile Sassu, magistrat, cu toții activi în București în 1914.

105. Jurnalul *Adevărul*, 1925, 14/10/1914, 5/02/1925, Apel al parlamentarilor PNL originari din Transilvania de a forma un bloc transilvan în Cameră.

106. Contrar unor acuzații din epocă sau dorințelor propagandei maghiare (a se vedea chestiunea broșurii *Ardealul Ardelenilor* din vara anului 1922 evocată de Rusu-Abrudeanu, Ion, *Păcatele Ardealului față de sufletul Vechiului Regat*, București, 1930, p. 486sq), acesta nu a fost niciodată luat serios în considerare, nici chiar la momentul dizolvării CD, al alegerilor din martie 1922 sau al votării Constituției.

107. Iancu, Gh., *op. cit.*, 1995, pp. 225-227.

108. Cum s-a văzut mai sus, B. Anderson a demonstrat foarte bine în ce fel posibilitățile de ascensiune către centru joacă un rol determinant în succesul integrării elitelor regionale.

109. Livezeanu, Irina. *Cultură și naționalism în România Mare (1918-1930)*, București, Humanitas, 1998, p. 221.

110. Revista Țara Noastră a poetului naționalist transilvănean Octavian Goga, viitor prim-ministru al unui guvern antisemit de extremă dreaptă în 1938, ilustrează foarte bine această derivă. A se vedea despre acest subiect *Ibidem* și Lengyel, *op. cit.*, p. 257-58.

111. Precum acest slogan repetat cu zel la începutul anilor 1920 de către membrii elitei celor trei naționalități: „Transilvania transilvănenilor!” (Ardealul ardelenilor!, Vaida în decembrie 1920, Erdély az erdélyi nemzeteké!, articol al lui Károly Kós, februarie 1922), citat de Lengyel, *op. cit.*, p. 219.

Traducere de Liviu Bold

*

François BOCHOLIER (n.1973), istoric, absolvent al Ecole Normale Supérieure, licențiat în istorie la Universitatea Panthéon-Sorbonne (Paris I), fost însărcinat cu politica cărții și a bibliotecilor de pe lângă Ambasada Franței la București, fost elev străin al Colegiului Eötvös din Budapesta și bursier al Academiei Franceze la Cluj, actualmente predă la Universitatea Marc-Bloch (Strasbourg II). A publicat numeroase studii și articole referitoare la istoria Transilvaniei și a spațiului central-est-european.

François Bocholier, *Les élites transylvaines, entre identité régionale et essor des sentiments nationaux*, studiu preluat cu permisiunea autorului.

Regionalism și integrare europeană

Între 22 și 25 iunie 2004, Centrul Intercultural al Ligii Pro Europa a organizat la Ilieni cea de a treia ediție a Universității de Vară Transylvania. Dezbaterile desfășurate pe parcursul celor patru zile s-au grupat în jurul temelor: *Lărgirea UE și noulle frontiere: oportunitate sau barieră? Identități concurențiale și/sau complementare: identitate europeană, națională, regională, Entități economice regionale în procesul descentralizării și 2008 — spre un vot regional? (Așteptările regionale și programele politice din România)* și s-au bucurat de contribuția unor referenți de marcă, reprezentanți ai cercurilor academice, ai societății civile și ai partidelor politice, printre care Gabriel Andreescu, Miklós Bakk, Claudiu Coșier, Smaranda Enache, Gusztáv Molnár, Ana Luđușan, Ovidiu Pecican, Zoe Petre, Cristian Pîrvulescu, Eginold Schlattner, Zsolt Szilágyi și alții. Redăm mai jos o selecție a intervențiilor din cadrul acestor dezbateri.

Gábor Kolumbán: Ne aflăm într-un moment — România și dumneavoastră, tînăra generație — care ar putea fi caracterizat prin inscripția postată la pasajele de cale ferată din Statele Unite: „Expresul de New York, fie că stați, fie că nu stați pe șine, va trece exact în două minute prin acest pasaj”. Ca să realizați despre ce vreau să vorbesc: Uniunea Europeană ni se va întîmpla, dacă nu se întîmplă ceva cu Uniunea Europeană. În momentul de față, problema integrării europene nu este în mîna multora dintre noi, și nici chiar în mîna unora care se consideră a fi decidenți în acest proces.

România va fi parte a Uniunii Europene, după unele estimări optimiste în 2007, după unele estimări realiste în 2010, și după unele estimări pesimiste nu va fi deloc, în cazul în care după 2010 nu va mai exista Uniunea Europeană. Poate că unii dintre dumneavoastră consideră că această ultimă perspectivă nu este serioasă, că nu trebuie luată în considerare. Eu am o altă părere. Eu cred că existența Uniunii Europene nu este o problemă despre care putem vorbi ca despre o certitudine; apar semne care arată că Uniunea Europeană nu este o structură viabilă din mai multe puncte de vedere.

Prima problemă a Uniunii a apărut odată cu integrarea primelor țări din Europa Centrală și de Est. Sunt mulți cei care au încercat în istorie să integreze această parte a Europei, însă nu există nici un precedent de succes în această privință. Uniunea Europeană a făcut acest pas și acum va suporta consecințele acestei decizii, lucru care deja se vede din disputele cu privire la constituția Europei, din disputele privind drepturile de vot în guvernul Uniunii Europene, din problemele privind finanțarea proceselor de dezvoltare din țările Europei de Est cooptate deja în Uniune și din problemele rezultate din problematica protecției mediului și a politicilor comunitare agrare, unde s-a ajuns la un compromis în mai toate cazurile prin negocierile acestor țări, negocieri care nu mai satisfac țările care au semnat tratatul de aderare, ele încercând să renegocieze sau să schimbe lucrurile odată ce au intrat în forurile de decizie.

Scopul meu cu această prezentare este să re poziționez puțin problematica regionalismului și a regionalizării, a dezvoltării regionale din poziția în care există la ora actuală în discursul public, într-o altă poziție care, după părerea mea, ar trebui să fie de așa natură încât să ofere răspunsuri la o serie de întrebări sau pericole care provin din procesele aflate în derulare în Uniunea Europeană.

Primul lucru pe care doresc să îl fac este să vă dau o definiție a regiunii pe care eu o consider operațională. Există mai mult de 30 de definiții în literatura de specialitate, însă în opinia mea, ca să putem vorbi despre regiune, despre entitatea care este obiectul dezvoltării regionale și al politicilor regionale, este nevoie de trei lucruri care să fie prezente în regiunea respectivă, regiune care este o arie geografică, deși acest lucru nu mai este așa de important. Deja prima modificare a definiției clasice este această deviere spre o definiție mai vagă sau mai *soft* a marginilor sau a granițelor unei regiuni în direcția regiunilor culturale, în direcția regiunilor virtuale ș.a.m.d. Din punctul de vedere al politicilor regionale, faptul că regiunea este o zonă geografică bine definită este un element subsidiar, nu este unul esențial al definiției.

Primul element esențial al definiției unei regiuni este *regionalismul*. Regionalismul înseamnă că regiunea există înainte de toate în mintea oamenilor. Există ca urmare a unui proces istoric și socio-economic; regiunea apare ca o entitate emergentă într-un spațiu fizic sau spiritual-cultural. Această problematică a emergenței regionale este o problemă extrem de importantă și creează dificultăți în politicile de dezvoltare regională, pentru că problema emergenței le scapă, de regulă, decidenților și politicienilor. Eu sunt de părere că emergența apare undeva în domeniul unui proiect de parteneriat cu bunul Dumnezeu. Emergența este o caracteristică a sistemelor complexe, ceea ce înseamnă că sistemul ca atare are niște proprietăți care nu se pot deduce pe cale causală, pornind de la elementele sistemului. Faptul că există multe elemente într-un sistem face ca interacțiunea, interrelaționarea lor să aibă ca rezultat o entitate nouă, care poate fi percepută,

dar este dificil sau chiar imposibil s-o deducem din analiza componentelor. Raționamentele umane acționează, de regulă, la nivelul componentelor, de aceea urgențele ne scapă.

Al doilea element esențial al definirii acestui concept de regiune este *regionalizarea*, ceea ce înseamnă că din partea sistemului politic în care regiunea respectivă dorește să funcționeze există o abordare prin care de sus în jos se creează niște cadre administrative, instituționale privind competențele, domeniile de activitate și puterile care sînt atribuite acestei regiuni. Dacă nu există niște prerogative bine definite în Constituție, regionalizarea se întîmplă într-un mod haotic sau *à la roumain*. Este cam același lucru.

Dacă regionalismul este, să zicem, un proces de jos în sus, cu mari simplificări putem spune că regionalizarea este un proces de sus în jos. Al treilea element este nașterea unei structuri dedicate regiunii respective. Aceasta înseamnă că se naște în primul rînd o structură instituțională. Apar instituții specializate pentru funcționarea regiunii respective, dar nu toate aceste structuri sînt de nivel constituțional. Pot să apară și la nivelul social al comunității regionale respective și, cînd spun social, mă gîndesc la formarea unui capital social în regiunea respectivă care are importanță pentru posibilitățile de dezvoltare ale regiunii.

În regionalism vorbim, de regulă, de identitate regională, cultură regională și multe alte caracteristici specifice care definesc regiunea în conștiința oamenilor care locuiesc în regiunea respectivă. Dacă din această definiție lăsăm la o parte cîte un element, vom găsi diferite forme de regiuni existente în lume. De exemplu, în lipsa unui regionalism puternic, se nasc toate regiunile artificiale create, cum ar fi regiunile de dezvoltare, regiunile industriale, regiunile turistice, care sînt forme specifice de organizare, mai degrabă în scopul unui demers economic. Pe de altă parte, de pildă, în lipsa regionalizării, cînd avem și regionalism și avem și ceva instituții, atunci avem cazul regiunilor care nu au competențe administrative și în care apare la nivel regional un deficit democratic foarte pronunțat. În cazul în care structurile nu sînt bine constituite sau lipsesc în totalitate, dar avem un regionalism și o regionalizare, vom întîmpina probleme legate de modernitate. S-ar putea să întîlnim cazul unei regiuni tradiționale sau să avem probleme de eficiență și competitivitate ale regiunii respective. Așadar, vom avea o regiune aflată într-o situație periferică, care nu este în stare să joace un rol în competiția economică globală sau chiar la nivelul unei zone mai vaste sau al unui continent. Pot fi descoperite în această descriere euro-regiunile. Toate tipurile se pot deduce din această definiție.

Unde este poziționată la ora actuală problematica regională? Unde ne aflăm la ora actuală? Unde se află regionalismul în România în discursul public?

Primul element al acestei poziționări este că nu noi am născocit regionalismul. Regionalismul este un produs importat din Uniunea Europeană. Din analiza trecutului nu prea îndepărtat – în anii '94-'97-'98 a apărut pentru prima dată în

România sub formă legiferată acest concept de politici regionale și politici de dezvoltare – e clar că această poziționare este corectă. Într-adevăr, Uniunea Europeană, prin programele pe care le-a finanțat – inclusiv cercetarea cu privire la Carta Verde, aducerea Cartei Verzi în fața Guvernului, Legea privind dezvoltarea regională –, toate sînt oarecum un fel de implementare a modelului instituțional european sau cel puțin se doresc a fi acest lucru. Aici intervine problematica politicilor regionale europene și problema fondurilor structurale.

În continuarea acestei idei se poate deduce al doilea element al acestei poziționări, care spune că regiunile sînt o modalitate sau un instrument de dezvoltare și de acces la fondurile Uniunii Europene. Puteți auzi adesea aceste argumente: dacă nu avem structurile regionale implementate, atunci România nu va avea acces la fondurile Uniunii Europene ș.a.m.d.

Al treilea element al acestui discurs este că regiunea este o sursă de instabilitate internă, un pericol pentru *status quo*-ul politic al României, în speță pentru integritatea și unitatea statului național român. Aici apare problema statului național unitar, așa cum este ea statuată în Constituție. Probabil că sînt și alte elemente definitorii ale acestei poziționări în sfera publică românească. Am ales doar cîteva dintre ele pe care eu cred că trebuie să le schimbăm în discursul politic.

Dacă vă uitați la aceste note definitorii și la definiția pe care v-am dat-o, vom vedea că din această definiție nu se poate deduce în mod explicit sau foarte ușor această poziționare. Am impresia că această poziționare nu are, de fapt, nimic de-a face cu conceptul de regiune, ea apare din alte surse de putere și de informații.

Aș putea să spun că regiunea, regionalismul, problematica dezvoltării regionale au devenit un fel de inamic public în România datorită faptului că prin noutatea apariției acestor concepte în gîndirea politică românească ele au reușit să atragă în jurul lor o serie de temeri care, de fapt, au alte surse cauzale. [...]

Prima problematică se referă la integrarea în Uniunea Europeană. Și în România, ca și în toate țările Europei Centrale și de Est, integrarea în Uniunea Europeană a fost un proces de eludare a posibilelor pericole simțite față de această integrare. După ce în '89 țările central-est-europene au scăpat de sub influența imperiului sovietic, jocul jucat a fost: „Alegăm voios în brațele Uniunii Europene!” Aceasta era o dorință firească. Probabil mai țineți minte astfel de discursuri: „Noi *sîntem* în Europa. Noi nu mergem, ci *sîntem* în Europa.” „Identitatea noastră, faptul că trăim pe continentul european ne îndreptățește să fim integrați în Uniunea Europeană, și problemele noastre, toate suferințele pe care le-am îndurat vor dispărea.” „Uniunea Europeană este soluția pentru toate problemele noastre.” Cu cît posibilitatea integrării a devenit mai reală, aceste iluzii și așteptări au început să se risipească și au apărut o serie de temeri care se aflaseră în subconștientul societății, se vorbea despre ele, dar, foarte interesant, prin mecanisme de publicității, ale accesului la sursele mass media, au fost oarecum blocate. [...]

Temerile provin din două surse. Prima teamă referitoare la Uniunea Europeană provine din faptul că Uniunea Europeană este un sistem birocratic care a fost conceput pentru gestionarea celor patru libertăți fundamentale care stau la baza acestei Uniuni, iar acest proces de gestionare este la ora actuală mult mai complicat încît să poată fi gestionat de o birocratie. Prima problemă este, așadar, natura birocratică a conducerii Uniunii Europene.

Una dintre caracteristicile care rezultă ca o consecință a primei probleme, este deficitul democratic al Uniunii Europene. Cunoașteți acest fenomen. Din ce în ce mai puțini sunt cei care participă la alegerile din Uniunea Europeană. Cel puțin formal, cei care decid asupra soartei Uniunii Europene, în cazurile cele mai fericite, posedă 30-40% din voturile cetățenilor Uniunii Europene. Deficitul democratic și distanța dintre popor și aleși este foarte mare. O distanță care nu mai poate fi acceptată de cultura europeană. Europa nu este o structură socială unde marile distanțe dintre conduși și conducători sînt acceptate. Deficitul democratic este un răspuns al poporului la sistemul care s-a creat: cineva din Bruxelles face jocurile, iar noi spunem că se întîmplă că vom intra în Uniunea Europeană.

A treia problemă la care, din păcate, cei care au pus bazele Uniunii Europene nu s-a gîndit – eu cred că nu s-au gîndit, deși am informații că erau conștienți de ceea ce fac – este problema globalizării care are loc în lume. Din păcate, puterea pe care firmele multinaționale o au în influențarea proceselor economice la ora actuală scapă de sub controlul statelor naționale și al guvernelor. Practic, la ora actuală, nu statele și guvernele fac politicile economice, ci firmele multinaționale și organizațiile internaționale de creditare și finanțare. Asta înseamnă că nu există nici un control democratic asupra economiei, ceea ce nu înseamnă că avem o economie liberalizată.

Ce consecințe are acest fenomen? Consecința este o Europă cu două viteze. Cei care cred că integrarea va face să avem aceleași standarde de viață, salarii ș.a.m.d., sînt în situația melcului care așteaptă ca circulația de pe autostradă să se oprească și ei să traverseze liniștiți. O strategie mai fezabilă este să-ți iei catrafusele și să te duci acolo. Asta este cea mai eficientă formă de dezvoltare regională pentru un individ...

A doua problemă care apare tot din puterea firmelor multinaționale, este aceea a capitalizării unor resurse care nu sînt capitaluri. Există două astfel de resurse. Prima este resursa umană, dar din păcate, aceste organizații internaționale cred că ea este capital și interesul lor este ca resursa umană să fie capital și să aibă mobilitatea capitalului și toate celelalte lucruri convenabile lor. Un capital foarte important pentru dezvoltarea regională este capitalul social. E foarte interesant cum un concept pe care l-am știut de pe vremuri că există, încrederea între oameni, relațiile de prietenie, rudenie, de interreciprocitate, foarte interesant că în jurul anilor '60-'70 începe să apară sub denumirea de capital social și, dacă mergeți pe pagina de Internet a Băncii Mondiale, o să vedeți că există o droaie de bani alocați pentru programe care lucrează cu capital social.

Ultima problemă este pământul; acesta poate fi considerat pământ agricol, arabil, de regulă despre asta se vorbește, dar în general pământul nostru. Ce s-a întâmplat anul trecut? Uniunea Europeană a impus în Constituția României libertatea de vânzare a pământului către cetățenii Uniunii Europene. Asta înseamnă că pământul este capital. Se poate vinde, se poate investi, se poate cumpăra ș.a.m.d. E adevărat că înainte de Constituție, o jumătate din Banat era deja vîndută italienilor, dar probabil că ei știuseră dinainte cum stau lucrurile. Acest lucru s-a întâmplat și în Irlanda, mari suprafețe, mari terenuri sînt vîndute germanilor în Irlanda ș.a.m.d.

Concluzia mea din aceste temeri este că oamenii sînt conștienți de aceste pericole care apar datorită evoluției Uniunii Europene și de faptul că acesta nu este un proces participativ, nu pot să-l influențeze, iar Uniunea Europeană va fi diferită, probabil, de cea care este la ora actuală, dar nu datorită nouă, ci datorită celor care au puterea să o schimbe.

Legînd ceea ce am spus despre regionalizare cu problemele cu care ne confruntăm în cadrul Uniunii Europene, dacă noi percepem regiunea cum ar trebui să o percepem și dacă adoptăm politicile regionale adecvate, atunci o serie dintre pericolele care ne amenință odată cu integrarea, ar putea fi cel puțin diminuate sau unele dintre ele chiar evitate, prin crearea de piețe regionale pentru produse agricole, prin crearea de rețele de produse alimentare de calitate. Nu noi am născocit aceste lucruri. Se practică deja și în Occident. Nu toată lumea vrea să mănînce Danone, care nici așa n-are gust. I se adaugă arome. Lumea se va putea diviza în această privință a gusturilor.

Regionalizarea are posibilitatea, sau cel puțin oferă șansa, să umplem golul de democrație. Dacă avem puteri regionale, dacă avem alegeri regionale, această politică la nivel regional este destul de apropiată de oameni încît să umple golurile de democrație. Dacă avem regionalism, atunci înseamnă că vom avea oameni care vor dori și vor avea posibilitatea să participe la procesul de dezvoltare și la politicile de dezvoltare. Fără regionalism, oamenii nu vor participa la aceste procese, le vor considera ca venind din afară, de la București, de sus de undeva, dar nu de la ei. Dacă avem structuri adecvate regiunilor, atunci aceste structuri vor fi în stare să creeze un mediu economic care să – eu folosesc acest concept de *embeddedness* – încorporeze firmele multinaționale care apar în localități, astfel încît ele să nu mai facă ceea ce vor sau ceea ce fac într-un alt mediu unde nu sînt sub control. Firmele multinaționale nu pot fi controlate la nivelul statelor, dar pot fi controlate la nivel local pentru că managerii cumpără pîinea din localitatea respectivă și timpul lor de lucru se termină pe la ora opt seara, trebuie să doarmă undeva. Există tot felul de posibilități prin care comunitatea locală prin influențarea capacităților de producție la nivel local poate să schimbe puțin din această stare de subordonare sau de aservire, de dependență unilaterală față de aceste firme.

Ca să avem o față mai umană a Uniunii Europene trebuie să avem participare, un grad mai crescut de integrare și o interdependență reală. Nu numai noi trebuie

să depindem de structuri, ci și ele trebuie să depindă de noi. Procesul electoral nu prezintă suficientă independență pentru a rezolva acest lucru. El nu mai constituie nici la nivel național o soluție, darămite la nivel european.

Ca să ajung la o concluzie: o abordare rațională, conștientă a fenomenului european necesită și conștientizarea efectelor negative a problemelor și nu numai a oportunităților legate de Uniunea Europeană. Nu vorbesc de oportunități, pentru că ele există. Sînt foarte mulți oameni care vorbesc despre ele, și e bine așa, pentru că fac Uniunea Europeană mai atractivă pentru cetățenii europeni. Dar există și o altă latură a acestor fenomene despre care trebuie să știm, și re poziționarea regionalismului este, din punctul meu de vedere, scoaterea sa din sfera birocratico-distribuitoare de fonduri în sfera afirmării comunităților locale și a participării comunitare la procesele de dezvoltare.

Smaranda Enache: Prezența reprezentanților diferitelor partide aici este legată de faptul că, într-un fel sau altul, s-au pronunțat asupra necesității reformei sistemului de partide din România, dar și asupra necesității reformei structurii teritorial-administrative a României, care este, totuși, și astăzi rodul gândirii politice a elitei pe care o conducea Nicolae Ceaușescu.

Structura teritorial-administrativă a României de astăzi, cu mici schimbări neesențiale, a fost concepută și legiferată în 1968. Sigur că a existat o lege a dezvoltării regionale, a regiunilor de dezvoltare în 1998. Sigur că Parlamentul României nu demult, în iunie, a adoptat o nouă lege care reia multe din elementele legii din 1998 privind dezvoltarea regională. Sigur că, între timp, acquis-ul comunitar, în cadrul capitolului 21, de politici regionale, a dat naștere la documente de poziție ale Guvernului României. Sigur că, între partidele politice – așa cum ați văzut și în mapa Dumneavoastră – există oferte de regionalizare care, însă, nu vin de la întreg partidul, ci de la anumite persoane. Este aici un document privind Transilvania al domnului Ioan Rus care, nu demult, s-a pronunțat din nou pentru o construcție regională a partidului, a PSD, însă mai puțin a României sau cel puțin asta nu s-a înțeles foarte clar. Există un document al domnilor Viorel Coifan și Ion Păun Otiman (PNL, n.red.), de la Timișoara, care au elaborat și ei un model de regionalizare. Lipsește din dosar, dacă nu mă înșel, propunerea lui Sabin Gherman care, poate, a fost cel mai incendiar dintre regionaliști. Lipsește, de asemenea, propunerea Acțiunii Populare care a fost adoptată la un congres. Acțiunea Populară și-a construit partidul pe regiuni, așa încît în aprilie s-a născut a doua regiune, să zicem, a partidului, și anume Acțiunea Populară Transilvania cu sediul la Cluj, după ce cu cîteva luni înainte se constituise Acțiunea Populară Oltenia.

Există anumite propuneri. Nici aceste propuneri nu sînt, de fapt, sisteme coerente, ci doar schițarea unei intenții de strategii, de politici publice neduse pînă la capăt. Aș adăuga faptul că UDMR-ul de la bun început a avut un focus pe

Transilvania și pe regionalizare, pe dezvoltare regională, și are paragrafe importante în programele sale privind și conceptul de autonomie, atât autonomie colectivă, cât și autonomie personală. Este foarte cunoscut Memorandumul pe care l-au scris membrii Asociației și revistei Provincia privind reforma regională administrativă a României cu regiuni constituționale asemănătoare Scoției, Cataloniei, care în loc să ducă la o dezbatere publică a dus la o cvasi-excludere a lor sau marginalizare, anatimizare a lor în dezbateră publică din România. În ciuda acestor obstacole, dezbateră a continuat.

Trebuie să vedem cât din ceea ce aceste grupuri de reflecție, fie academice, fie politice aduc ca ofertă este o imitație și cât este un produs local, o nevoie?

Gábor Kolombán în acest discurs al lui euro-sceptic era, de fapt, foarte euro-optimist pentru că, arătând cea ce nu funcționează în instituțiile Uniunii Europene, ne arăta de ce deficitul democratic al Uniunii Europene și al birocrăției trebuie corectat printr-un regionalism care să fie capabil să ducă decizia politică mai aproape de cetățean sau, mai corect spus, să ducă cetățeanul mai aproape de decizia politică.

Trebuie să spun că și eu sînt adepta acestei reforme a statului român. M-am întrebat de multe ori de ce, după ce am parcurs o tranziție de 14 ani, după ce istoria ne-a împins din Europa de Est oarecum în Europa Centrală prin apariția unor state mari ca Ucraina și Belarusia între noi și cea ce fusese Uniunea Sovietică, respectiv sîmburele ei, Rusia, după ce am adoptat aproape întregul *acquis* comunitar, după ce am preluat aproape toate instituțiile europene, acest stat nu funcționează. El este nedemocratic, și asta o spune orice cetățean. Nu fac decît să reiau opiniile pe care bunul simț al cetățeanului de pe stradă îl transmite. Este nedemocratic, netransparent. Este scump, în loc să fie ieftin. Este greoi, în loc să fie rapid. Este consumator de servicii, în loc să fie furnizor de servicii. Este deasupra noastră, în loc să fie sub noi, sub controlul corpului social. El controlează societatea. Este în economie, în loc să fie în afara economiei. Are o administrație politizată, în loc să aibă o administrație performantă și rapidă.

De ce oare? Națiunile nu sînt nici unele mai bune sau mai rele și nici românii nu sînt mai puțin calificați și nici cetățenii României să funcționeze bine. De ce oare cu toate instituțiile europene create de 14 ani, de bine sau rău, tot sistemul legislativ european, de bine de rău, întîmplat, cu un euro-conformism destul de mare, această structură statală nu funcționează? Răspunsul este că structura aceasta a fost creată în 1968, respectiv mai devreme, și a fost creată să servească o anumită ideologie centralistă și să servească o anumită elită care avea anumite scopuri.

Bineînțeles că în 2004 acea elită ar trebui să nu mai existe. Dar să nu ne ascundem după deget. Faptul că obstacolul principal al dezvoltării noastre nu a fost îndepărtat – forma statului este aceeași –, devăluie că această formă servește încă elitele politice. Faptul că nici un partid nu și-a pus pe agendă ca principal obiectiv modificarea acestei structuri din 1968, că puținele contestații apar ca niște rebeliuni

individuale ale unor membri ai unor partide prestigioase ne transmite același mesaj: de la dreapta la stînga, de la PRM la PSD, la PNL, la PD, la UDMR, la PUR există un consens nemărturisit că acea structură pe care a inventat-o Nicolae Ceaușescu este încă, în acest moment, și pare a fi o perioadă de timp convenabilă elitei. Dar în judecarea acestei structuri începe să se accentueze distanța dintre elite și cetățeni. Dezangajarea cetățenilor în alegerile locale, numărul scăzut de participanți la vot arată că și în România se manifestă acest *malais* al acestei construcții europene, și anume că oamenii nu mai simt că pot influența prin votul lor ceea ce urmează să se întîmple. Și atunci se dezangajează totalmente. Frustrarea cetățenilor crește, satisfacția transpartinică, mulțumirea transpartinică, dimpotrivă, sporește.

Ce se va întîmpla în acest moment? Care sînt forțele care, totuși, vor să spargă acest pact care există între toate partidele românești importante, de a menține structura teritorial-administrativă a României în forma creată de Nicolae Ceaușescu? Sigur, înlocuind în această reprezentare prim-secretarii de județ cu prefectii, care sînt tot la fel de obedienți și tot atît de utili în menținerea la fiecare nivel de decizie a filosofiei centraliste de organizare. Pînă în ultimul sat funcționarul public reproduce, de fapt, o mentalitate care există la nivelul central. De aceea, nu este satisfăcător cînd ni se răspunde: întîi să faceți să funcționeze satisfăcător administrația publică locală și pe urmă să venim cu forme noi, să inventăm noi birocrății pe umerii sărmanilor contribuabili. Acele administrații să funcționeze. Ele funcționează, dar funcționează conform acelei mentalități. Ele sînt atît de lipsite de adecvare față de nivelul la care lucrează încît, de fapt, reproduc un model foarte central de organizare a societății, de percepere a provocărilor, a răspunsurilor care se dau.

Să vedem cine sînt actorii care lipsesc de pe marea scenă, dar care există în societatea românească, pe care acest *status quo* politic îi deranjează sau nu îi mai satisface, care vor să transforme partidele, dar și toată structura teritorial-administrativă a României într-o structură regională care să fie dotată cu corpuri legislative regionale, cu executive sau, dacă vreți, guverne regionale și care ar putea împinge la transformări constituționale necesare pentru acest nou tip de organizare pînă în 2008.

Este realist să ne gîndim că pînă în 2008 s-ar putea întîmpla o asemenea transformare majoră care nu s-a produs în ultimii 60 de ani? Istoricii vor spune că nu s-a produs în ultimii 100 de ani. S-ar putea întîmpla în 4 ani? Nu știu, dar de aceea i-am invitat pe colegii mei. Îmi cer scuze că am fost puțin mai extinsă în comentariile mele decît se cade unui moderator, dar am vrut să încerc să introduc în dezbatere cîteva teme pentru ca ele eventual să fie reluate dacă se consideră importante. Dacă nu, orice altă tematică, orice altă abordare, care să ne ducă spre un răspuns. E bine, trebuie, se poate să avem alegeri regionale în 2008?

Miklós Bakk: Eu sînt într-o situație deopotrivă ușoară și grea. Grea, pentru că la întrebarea aceasta, cine vor fi actorii, într-o singură frază n-aș putea să răspund

sau aș putea răspunde foarte general. Sînt într-o situație ușoară pentru că totuși am lucrat la un proiect care implicit a dat un răspuns la această întrebare: cine vor fi actorii care vor dirija evenimentele politice spre alegeri regionale posibile din 2008?

Am lucrat într-un timp și am condus lucrările unei echipe de experți mandatate de domnul Szilágyi Zsolt și de domnul Toró Tibor pentru a elabora un proiect de autonomie înglobat într-un proiect de regionalizare. De ce „proiect de autonomie” și de ce „proiect de regionalizare”?

Motivația autonomiei celor doi deputați de la UDMR, care sînt membri fondatori ai Consiliului Național Maghiar din Transilvania, nu cred că necesită explicație. Motivarea regionalului este, însă, un lucru care trebuie puțin explicat în ce privește atitudinea politicianilor maghiari. Sînt relativ puțini în piața politică creată de UDMR a politicianilor maghiari cei care și-ar gîndi menirea lor, vocația lor și tot programul comunității maghiare eminentemente ca pe un proiect regional. Acest prim pas acum cu acest proiect care nici în cadrul comunității maghiare și nici în cadrul elitei maghiare n-a fost încă discutat serios, deși a avut loc lansarea sa, această primă cotitură cred că s-a făcut, de redefinire spre o construcție politică regională.

De unde am pornit eu? Trebuie să fac o confesiune: la începutul anilor '90 am lucrat într-un atelier al Uniunii Democratice Maghiare care a elaborat primele statute de autonomie. Pe urmă am fost membru al Grupului Provincia care a reușit prin acel Memorandum din 2001 să introducă în dezbaterea publică chestiunea regionalizării. Așadar, prin experiența proprie era semnificativ pentru mine ca aceste două lucruri, aceste două problematici să fie conexe și înglobate într-un singur proiect, concepție care a fost acceptată și de acei puțini politicieni care m-au mandatat și de membrii grupului de experți. Și pentru că doamna Enache a cerut să vorbesc și despre acest grup, am să încerc să-i nominalizez. Este vorba de colegul meu, dr. Bodó Barna, lector universitar la Cluj la Catedra de Științe Politice, expertul UDMR Székely István, Gáll Kinga care este momentan membru în Parlamentul European prin lista FIDESZ-ului, Kovács Péter care este șef de catedră de drept internațional la Miskolc și Lőrincz Csaba, expert parlamentar în Ungaria. Aceștia sunt oamenii care s-au ocupat de această problemă. Cei din Ungaria în prima fază și-au asumat rolul de filtre profesionale ale chestiunii. Substanța concretă a realității românești experții din România o dau. Ceilalți, prin bagajul profesional, au încercat să devină filtre sau elemente comparatoare cu alte situații și documente europene.

Cum s-a gîndit acest proiect? Am considerat că este un proces în care trebuie inițiată o dezbateră publică care nu numai să afecteze politică, ci și să o tranșeze și să ajungă în societatea civilă și în mass media. Pe de altă parte, dar și conexas cu acest scop, ne-am dat seama că, dacă este vorba de lansarea unei dezbateri publice, trebuie cumva inițiat un discurs și un limbaj adecvat. Acest discurs și limbaj adecvat a fost cel al regionalismului cum a fost conceput, în primul rînd, în documentele Consiliului Europei. Acest proiect are mai multe părți. *Legea-cadru*

privind regionalizarea, care începe cu o definiție a regiunii și această definiție, practic, preia elementele din niște documente ale Consiliului Europei, proiecte care dau definiția regiunii. Totodată, așezarea în centrul proiectului a conceptului de regiune avea o dublă menire din punctul specific al nostru, al politicianului maghiar sau al comunității maghiare. Pe de o parte, am considerat că va permite un discurs cu care problema poate fi prezentată chiar și la foruri internaționale pentru că limbajul regionalismului este un limbaj cvasi-universal în aria europeană. Pe de altă parte, am considerat că limbajul regionalist este limbajul prin care pot fi cooptați parteneri politici care să înțeleagă ce este autonomia teritorială, ceea ce dorește comunitatea maghiară.

Acest set de proiecte de documente a instituit un limbaj și un discurs și a instituit un proces care am considerat că, probabil, trebuie să înceapă să aibă un prim discurs esențial și hotărâtor înaintea accederii României la Uniunea Europeană și să se termine după acest act.

Totuși s-ar putea pune întrebarea din partea Dumneavoastră: atunci de ce am făcut noi o propunere legislativă dacă am încercat să dăm un proiect pe un termen mediu și care să instituie discursul și limbajul? Din două considerente. Primul: concepțiile totuși politice în mare parte trebuiesc formulate în limbaj juridic. Acesta are o explicație filosofică mai adâncă. N-aș vrea să zăbovesc aici, dar Heller Ágnes – un foarte cunoscut filosof de origine maghiară care a trăit în Australia și a predat și la New York, actualmente face navetă între Budapesta și New York – spunea într-un eseu foarte frumos că limbajul juridic este limbajul modernității. Pentru că limbajul juridic este cel care reușește să transfere sau să formuleze interese specifice într-un limbaj care este cât de cât universal și care introduce chestiunea și în domeniul politic.

Pe de altă parte, foarte concretă, noi știm că actualmente în cultura politică românească un politician nu poate fi constrâns la o dezbatere politică prin eseuri, prin diferite studii în reviste de specialitate sau literare. Politicianul trebuie să simtă o „amenințare” printr-un proiect care poate să apară pe masa lui parlamentară și această „amenințare” am considerat noi că poate fi o circumstanță lansatoare a dezbaterii publice.

De asemenea, am considerat că un text juridic poate fi revelator de probleme, și anume, un text juridic bine formulat, dar sumar, poate să conțină tematizarea acelor probleme importante care trebuie dezbătute.

Voi enumera aceste probleme. Acest pachet de proiecte legislative conține trei elemente, trei proiecte de lege, dar după cele spuse trebuie înțelese puțin între ghilimele. Primul proiect este o lege-cadru privind regiunile. Această lege pornește cu definiția regiunii. Regiunea, cum este definită în acest proiect-lege, nu poate fi adoptată fără modificarea Constituției, dar pentru că am mizat pe termen mediu și am spus că acest set de documente trebuie să fie un dirijor de proces de dezbatere

publică și un proces politic, am avut în vedere o a doua modificare a Constituției, lucru care s-a preconizat înainte de intrarea României în Uniunea Europeană. Pe de altă parte, trebuie să spun că această lege-cadru este destul de radicală. Ea împinge România spre un fel de cvasi-federalism, și anume, nu numai că dă competențe foarte mari regiunilor, nu numai că aceste competențe sînt definite în sens pozitiv prin enumerarea sferelor de competențe ale regiunilor și ale decidenților regionali, ci totodată limitează sferile de competență ale centrului. Proiectul enumeră foarte clar care sînt competențele care rămîn în sarcina guvernului de la București – sînt competențele cunoscute din federații funcționale, și anume, securitatea națională, domeniul militar, finanțele, politica externă și cîteva domenii unde se pot emite legi-cadru. În rest, totul rămîne la latitudinea regiunilor.

Pe de altă parte, pentru că am spus că am dorit să fim revelatori de probleme am introdus în această lege-cadru cîteva soluții la probleme de care se tem politicienii. A spus Gábor Kolumbán că politicienii se tem de niște chestiuni care apar legate de regionalizare.

O temere este chestiunea solidarității naționale. Unde dispare solidaritatea națională? Am instituționalizat acest lucru în proiectul nostru prin preconizarea unui Consiliu al Solidarității și a unui fond de solidaritate create între regiuni, iar fondul solidarității ar urma să fie alimentat numai de către regiuni și pentru regiuni și guvernul de la București ar putea contribui la acest fond, dar nu ar putea să scoată nici o sumă din el. Poate să pluseze fondul central, dar n-are putere de decident asupra lui, fondul este al Consiliului de Solidaritate.

Pe de altă parte, am creat un mecanism de dialog între regiuni și guvernul central în afară de cele clasice. Acest lucru este cerut în literatura de specialitate legată de autonomie.

Mai conține două legi acest pachet. O lege privind crearea regiunii cu statut special Țara Secuilor și însuși Statutul regiunii Țării Secuilor. În legea-cadru în mod deliberat nu ne-am ocupat de chestiuni de decupaj teritorial. De ce? Pentru că în discursul public de pînă acum, în rarul discurs public ce a avut loc legat de această chestiune am sesizat un lucru interesant: problematica fundamentală legată de constituționalitate, de mecanisme, de competențele este tot timpul deteriorată de diferite chestiuni particulare legate de decupajul teritorial. Că atunci care este, mă rog frumos, granița între Banat și Crișana? Noi în mod voit am evitat ca acest proiect de lege, ca discursul său politic să fie viciat cu aceste probleme pentru că aceste probleme pot fi separate și pot fi subiectul sau obiectul unor discuții politice ulterioare. În plus, cu privire la statutul Secuimii, am încercat să definim regiunea secuiască ca o regiune care funcționează pe baza acestei legi-cadru, dar este regiune cu statut special cu cîteva specificități în competențe legate de specificul cultural, etnic și istoric al zonei. Sînt două chestiuni specifice. Odată bilingvismul clar și radical al regiunii. Nu numai că acest bilingvism ar trebui acceptat de Parlamentul

de la București, ci și instituirea practică a acestui bilingvism ar trebui să fie o competență regională. Măsurile concrete prin care se impune în diferite instituții acest bilingvism face parte din competența regiunii.

Cealaltă specificitate este o lege electorală numai pentru regiune pentru că am văzut și în literatura de specialitate și în toată istoria discuțiilor Har-Cov așa cum apare ea distorsionată în mediile publice centrale, practic, că apar temeri ale comunităților că imixtiunea Bucureștiului sau neimixtiunea Bucureștiului nu permite pentru o comunitate maghiară sau română ponderea naturală în puterile locale. Această lege electorală adoptată după un model belgian, între comunitățile lingvistice, este o lege electorală foarte liberală, dar care, totuși, păstrează proporțiile lingvistice din regiune creind liste separate pentru cele două comunități lingvistice.

Acesta este proiectul lansat spre dezbaterea publică. Dezbaterea publică nu prea s-a lansat, deci este un eșec. Dar cum în politică nu sînt succese totale, nici eșecurile nu sînt totale. Sînt mici semne că, totuși, ideile lansate de aici vor avea o continuitate pe termen mediu, poate și pe termen lung.

Cristian Pîrvulescu: Și eu am un avantaj și un dezavantaj. Am avantajul de a veni din Regat, de a fi regățean la o masă la care sînt, mai ales, transilvăneni maghiari sau români și un dezavantaj, în egală măsură, pentru că din Regat problematica regionalizării se vede altfel. Se vede altfel pentru că realitatea socială și cultura pare să fie diferite.

Eu aș vrea să fac întîi un mic excurs istoric pentru că problematica regionalizării este o problemă politică, administrativă, dar și o problemă culturală și, implicit, o problemă mitologică.

Cînd în 1968 Nicolae Ceaușescu, împreună cu experții săi, a propus revenirea la sistemul județelor s-a considerat că a făcut o restituție istorică. Și aici cred că este una dintre problemele pe care trebuie să le înțelegem: restituție istorică pentru că regionalizarea României a fost realizată de regimul comunist după 1948 pe model sovietic.

Nicolae Ceaușescu a fost un lider naționalist. Comunismul românesc a fost un național-comunism. Pentru a încerca să-și legitimizeze regimul – iar Nicolae Ceaușescu a reușit să legitimizeze regimul într-o anumită perioadă – avea nevoie de recursul la simboluri istorice, iar județele erau un asemenea simbol. Iată de ce e foarte dificil astăzi să punem în discuție, mai ales pentru o parte a publicului român, problematica regionalizării și, mai ales, a depășirii organizării județelor.

Pe de altă parte însă, istoria română, așa cum mulți dintre Dumneavoastră o parcurgeți în frumoasa și eficienta școală românească – așa am văzut într-un sondaj de opinie că este și frumoasă și inteligentă – este una mitologică. În realitate, statul român, atunci cînd s-a constituit în 1858, nu s-a constituit ca un stat național unitar (obsesia pe care constituționaliștii români au avut-o și în 1991). Nu, România

a fost o confederație. Prima formă de organizare a statului român în devenire, conform Convenției de la Paris – pe care n-o s-o găsiți în manualele de istorie niciodată foarte bine prezentată – era o formă confederativă. Moldova și Țara Românească, Muntenia, erau unite doar printr-un guvern care își avea sediul, în cea ce privește părțile generale, la Focșani, cu două guverne separate la București și la Iași, cu două parlamente. Era o variantă care nu avea nici un fel de legătură cu statul unitar. Doar încercarea de a specula momentul istoric și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza au permis, pînă la urmă, constituirea ceva mai târziu, în 1862, a unui stat care începe să se dezvolte ca un stat unitar.

Altfel spus, istoric discutînd, există elemente pentru a pune problema regionalizării chiar și în vechiul Regat, nu doar în Transilvania, însă această problematică a fost ocultată permanent de construcția mitologică a statului. Imediat după 1848, Nicolae Bălcescu a devenit unul dintre ideologii statului unitar român creînd un mit istoric cu care și astăzi avem de a ne confrunta: mitul lui Mihai Viteazul unificatorul. Mihai Viteazul unificatorul ar fi fost cel care *avant la lettre* – pentru că sentimentul național nu exista nici măcar în Europa Occidentală atunci la 1600 –, ar fi vrut să înfiripe un stat unitar. Ieșind din contextul istoric, dar răspunzînd romantismului epocii în care trăia, Nicolae Bălcescu a construit mitologia pe baza căreia mai târziu statul național român se va edifica. Or, un alt element important în apariția statului român este 1918. În egală măsură o să înțelegeți de ce este foarte dificil astăzi să se discute problematica regionalizării cu și de clasa politică românească, dependentă vrînd-nevrînd de istoria interbelică.

În 1918 România a avut un noroc extraordinar. Contextul politic a făcut ca toate previziunile optimiste ale clasei politice regățene din 1916 să fie depășite, contrar acțiunilor militare și intereselor din acel moment ale României. În primul rînd, este vorba despre o unire cu Basarabia în martie 1918, apoi după înfrîngerea puterilor centrale, unirea cu Transilvania, Bucovina și Banat. A fost o surpriză. În fond nimic nu anunța în februarie 1918 această situație sau în 1917, cînd armatele române de abia reușeau să oprească ofensiva germană pe frontul de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

În aceste condiții problema cea mai importantă era a integrării noilor regiuni într-un stat cu o tendință unitară. Deși inițial la Alba Iulia a fost discutată o variantă federativă, această variantă federativă a fost ocultată imediat. Aici chiar și partidele care în Transilvania, în varianta habsburgică sau austro-ungară de după 1869, au militat pentru autonomie, n-au mai fost interesate de acest subiect pentru că unul dintre cele mai vechi partide românești, Partidul Național Țărănesc Creștin și Democrat, care se revendică de la Cîmpia Libertății de la Blaj, 1848, a fost un partid autonomist în Transilvania din Austro-Ungaria. Numai că acest partid cînd a ajuns în Regatul României nu a mai militat pentru așa ceva. Mai ales după 1926, momentul în care realizează unificarea cu Partidul Țărănesc regățean, este interesat

de cu totul alte elemente. Devine clientelar și clanizat și nu mai poate în nici un fel să promoveze aceste lucruri, ceea ce nu înseamnă că în interiorul acestui partid nu au existat persoane care și-au amintit că a existat o promisiune federalistă în 1918 la Alba Iulia.

În 1934 a existat un proiect de constituire federativă a României propus de unul dintre apropiații lui Iuliu Maniu. (În 1934 Iuliu Maniu deja se retrăsese din PNȚ în urma conflictelor existente. Urma să revină. Era la Bădăcini atunci și aștepta momentul prielnic.) Este vorba de preotul Boilă care constata că la 14 ani – exact cam câți avem și acum – de la Unire și la 11 ani de la noua Constituție nu se făcuse nimic pentru respectarea promisiunilor de la Alba Iulia. Acel proiect de constituție federativă rămîne, mai degrabă, de interes teoretic, dar cred că are un efect asupra primei reforme de regionalizare care este realizată în România sub regim autoritar.

România n-a avut capacitatea să se regionalizeze și să pună în discuție într-un regim parlamentar un asemenea proiect – vedeți că mă feresc să spun cuvîntul democratic. Mi-e greu să defînesc România interbelică ca o Românie democratică, dar o Românie parlamentară era. Era o partidocrație, era vorba despre partide clanizate și clientelare, cam cum sînt și cele actuale, care nu puteau comunica în nici un fel cu societatea.

Poate așa o să înțelegeți mai bine de ce în 1937 la alegeri Partidul „Totul pentru țară”, partidul legionar care avea o puternică mișcare de masă, a reușit să aibă un succes important: 15% din voturi oficial, neoficial se pare că scorul era mult mai mare. Acest succes chiar l-a înspăimîntat pe Rege și consilierii săi, astfel că, în februarie 1938, Carol al II-lea a dat o lovitură de stat, a desființat sistemul partidelor în aplauzele mulțimii – asta trebuie să o spunem – și a venit cu o nouă propunere constituțională și o propunere de regionalizare a României. Noile regiuni ale României pe care le înființa Carol al II-lea în 1938 erau ținuturile. Carol încerca să revină – vedeți aici contau foarte mult și informațiile pe care profesorul și mentorul său Nicolae Iorga i le dădea – încerca să revină la o variantă care să se apropie puțin de situația medievală. Acea experiență nu a reușit și nu a reușit și datorită contextului politic și datorită prăbușirii monarhiei lui Carol în 1940 în condițiile în care Germania și aliații săi deja dominau Europa.

Astfel că revenirea la sistemul județelor a apărut ca o restituție istorică foarte importantă, iar cînd în 1948 comuniștii au venit cu regimul regiunilor și raioanelor sovietice, s-a părut că este (și chiar era) o formă administrativă impusă. Ea n-a fost niciodată foarte bine interiorizată. Ceaușescu a revenit, maltratînd în bună măsură județele interbelice, la sistemul județelor, nu neapărat pentru că avea în vedere vreo reformă administrativă, ci pentru că voia să pozeze într-un lider legitim care readuce la lumină elementele naționale. Acesta este contextul istoric în care ne găseam în 1990, atunci cînd, teoretic, România se schimba.

Cine sînt, însă, agenții schimbării? Pentru că, sociologic și cultural vorbind, nu există o Românie, o cultură politică românească. Există Românii și culturi politice românești. Eu vă spuneam la început că mă definesc ca regățean. Deci îmi dau o definiție regională. Nu ca un Mitică. Asta nu îmi place.

Pe de altă parte, elementele de identitate regională sînt puternice. În Oltenia, în Moldova, în Banat, spre exemplu. Nu putem în nici un fel să negăm aceste lucruri. Chiar și conflictele regionale sînt o realitate. Nu este singurul clivaj care există în România. Interesant este însă că în 1990, atunci cînd s-au format partidele politice românești, agenții de care vroiam să vorbesc, acestea nu s-au format în legătură cu clivajele. Pe de o parte, fostul partid comunist a murit odată cu Ceaușescu în mod spectaculos. Pe 25 decembrie 1989 a fost împușcat Ceaușescu și comunismul a murit odată cu el. Frontul Salvării Naționale era un nou partid și acest nou partid nu avea nici un fel de problemă de reformare internă pentru că era nou. Era, efectiv, partidul noii perioade. În consecință, în raport cu acest nou partid, se reînființează partidele istorice: Partidul Național Țărănesc care fusese desființat în 1947, cu o oarecare dificultate Partidul Național Liberal pentru că PNL-ul nu a fost desființat niciodată, și PDSR-ul care, de asemenea, nu fusese niciodată desființat oficial.

În România, spre deosebire de țările vecine care au avut o evoluție democratică dar și economică mult mai rapidă, nu am avut partide noi care să preia mesajele sociale pentru că în perioada comunistă nu a putut exista o societate civilă structurată în interiorul căreia să poată să se înființeze forme de opoziție. Asta se întîmpla în Ungaria, asta se întîmpla în Cehia, asta se întîmpla pînă și în Bulgaria, după 1985, atunci cînd avusese loc schimbarea de la Moscova. Ca atare, partidele politice românești au fost niște partide artificiale. Au fost niște partide – FSN-ul în primul rînd a fost un partid artificial – ale administrației pentru că Parlamentul României nu era un partid militant, ci un partid al administrației. Cum foarte bine spunea doamna Enache, primul secretar era șeful județului, primul secretar era secretarul Partidului Comunist Român. Nu mai exista stat. Și cred că aici o să înțelegeți o parte din problema pe care o discutăm astăzi. Comuniștii au desființat statul. Partidul este o organizație privată care reprezintă interesele private ale membrilor săi, nu poate reprezenta interese publice. El ajunge să ocupe instituții pe baza alegerilor libere și acolo, prin instituții, promovează tot interese private, însă, încercînd să le medieze cu alte interese private, să le transforme în interese publice. Însă comuniștii au desființat concurența politică, au ocupat statul și l-au desființat: el a devenit statul lor. Partidul Comunist Român nu s-a reformat, pur și simplu, vechii activiști de partid, deveniți acum prefecti, subprefecți, administratori, n-au făcut decît să continue aceeași tradiție. Problema este că în România nu avem prea mult stat, cum consideră unii ultraliberali, ci avem prea puțin stat, adică nu avem un spațiu public în care să ne putem manifesta. Există numai spațiu privat: baroniile de care vorbesc

și care sînt fie românești, fie maghiare, pentru că nu există aici diferențe foarte importante, sînt private. Este vorba de excesul de privat într-un domeniu care ar trebui să fie un domeniu public. Noi nu am reușit să reinventăm statul pentru că nu am reușit să reinventăm partidul.

Astăzi partidele politice românești ajung la problema care mă interesează pe mine în perspectiva regionalizării. Partidele politice românești sînt într-o toală lipsă de comunicare cu societatea. Există o criză a sistemului partidelor românești pentru că partidele românești sînt partide oligarhice. În România avem o partidocrație și încă una care s-a consolidat în ultimii patru ani. S-a consolidat, în primul rînd, printr-un sistem legislativ. O serie de legi care au fost elaborate, inclusiv cu concursul UDMR, dar și al PNL și PD, au dus la transformarea sistemului de partide românesc într-un sistem osificat. Mă refer aici la legea partidelor politice, Legea 14/2003. Ea a fost aprobată în prima sa formă aproape în unanimitate de Parlament în vara anului 2002. După o reacție a societății civile, a cîtorva organizații neguvernamentale, care au cerut președintelui Iliescu să retrimită legea Parlamentului, acesta, în mod surprinzător, a trimis-o. S-a reluat dezbaterea în Parlament și atunci prietenul și colegul Zsolt Szilágyi a repus în discuție o serie de teme. Era cît pe ce în Camera Deputaților să reușească, numai că a venit la momentul oportun reprezentantul Guvernului, domnul Gașpar, care a adus PSD-ul la disciplină și legea a trecut în varianta în care PSD-ul, dar și celelalte partide o doreau. Cea ce vreau să vă sugerez este că actualul sistem legislativ convine foarte bine partidelor existente pentru că exclude de la competiție noile partide. Atît în ceea ce privește noile partide românești, cît și în cea ce privește partidele minorităților naționale. Uniunea Civică Maghiară s-a confruntat deja, ca organizație etnică, cu consecințele acestei legi pentru că nu s-a putut înregistra în alegerile locale de anul acesta. În egală măsură Alianța Romilor, un adversar al Partidei Romilor, nu s-a putut înregistra. Organizația Regelui Cioabă nu s-a putut înregistra. Sabin Gherman nu s-a putut înregistra. Foarte multe organizații nu au putut să se înregistreze ca o consecință a acestei legi. Partidele românești nu se pot înregistra, de asemenea, decît dacă produc un fals. 25.000 de semnături este foarte greu să fie realizate de un grup de inițiativă într-un termen foarte scurt, fără să fie tentat de falsificări.

Pe de altă parte, nu este nici o legătură între numărul de semnături și realitatea militanților aceluși partid. În plus, partidele locale nu se pot înființa pe baza acestei legi, nu pot participa la alegerile locale, și nici partidele regionale. Legea a fost astfel gîndită încît să limiteze apariția partidelor regionale, obsesia permanentă pentru politicienii din Parlamentul de la București. Este nevoie de 18 organizații județene pentru a înființa un partid politic în România. Optsprezece organizații județene înseamnă puțin mai mult decît poate să dea în momentul de față o regiune în sensul ei istoric. Iată că partidele politice nu pot legislativ deveni actori ai

regionalizării. Atunci înseamnă că problema trece – așa cum se și vede – pe seama societății civile. Partidele politice și-au creat și o lege electorală – aici iarăși complicitatea UDMR a fost, din punctul meu de vedere, extraordinară – care să favorizeze actualul sistem de partide. Și când spun complicitatea UDMR-ului chiar știu despre ce vorbesc pentru că în urma presiunilor societății civile românești s-a înființat o comisie pentru elaborarea legislației electorale. În acea comisie partidele politice au fost reprezentate în funcție de proporția lor din Parlament, iar ideea, spre exemplu, a votului uninominal era agreată în mod diferit de două grupări politice: PSD-ul care avea șase reprezentanți în comisie și Alianța care avea patru, dar era respinsă cu vehemență de UDMR și PRM. În această comisie UDMR-ul și PRM-ul au realizat o alianță și a funcționat perfect această alianță: UDMR-ul a propus regulile jocului, PRM-ul le-a susținut. Regula presupunea ca schimbările de principiu să poată fi adoptate cu o majoritate de două treimi din voturi. De exemplu, trecerea de la votul proporțional la cel uninominal era o schimbare de principiu. Din acel moment s-a știut că nici o reformă nu se mai poate înfăptui în România pentru că sînt 17 membri în comisie – comisia funcționează încă – și e nevoie de 12 voturi. Pînă la urmă, comisia și-a desfășurat lucrările de la începutul lunii decembrie, cînd a fost înființată, numai pentru a modifica raporturile dintre anumite articole, anumite prevederi din legislația electorală existentă.

Cu toate acestea, introducerea pragului electoral de 5% la alegerile locale, prevederile privind înregistrarea organizațiilor minorităților etnice, altele decît cele parlamentare, au făcut ca competiția politică din România să scadă. Una din cauzele bipolarizării vieții politice după alegerile locale românești din 2004 este chiar legea electorală. Pentru că alegătorii au fost obligați să voteze rațional și noi, alegătorii, am votat cu cei care aveau șanse să depășească pragul de 5% și cei care aveau șanse să ocupe funcțiile care se disputau. Astfel că partidele mici, inclusiv cele regionale, au fost, pur și simplu, scoase din joc. Și a fost ceva ce a fost presupus de la început. Nu este vorba de o consecință, ci ne-am aflat în fața unei modelări politice.

Partidele politice actuale nu doresc să se reformeze și tocmai de aceea au creat un sistem legislativ care să le protejeze. Se tem de concurență pentru că ele nu au capacitatea să se reformeze. Constatăm acum disputele din interiorul PSD-ului, care este cel mai expus pentru că este cel mai mare și pentru că nu și-a pus niciodată problema după 1990 că structurile sale de partid nu corespund unei vieți de partid normal. A constatat că, deși avea 70% dintre primari, deși controla aproape 95% dintre consiliile județene, a pierdut. Calculele PSD-ului erau altele. Ei sperau să cîștige 70% dintre primari și a cîștigat 54%. Este totuși suficient de mult. Dar calculele lor de a controla cam 30 de consilii județene – în realitate în momentul de față au direct 18 de consilii și indirect controlează încă vreo 8, deci

26 de consilii – de a obține cam 45% din voturi și au obținut doar 33% din voturi s-au dovedit greșite. Și asta pentru că structura lor de partid nu poate să ducă la îndeplinirea obiectivelor pe care le au. Este greoaie, birocratizată, este incapabilă să comunice cu societatea.

Partidele mici, deși au probleme de structură, probleme cu militanții, au norocul că sînt mici. PD-ul a avut norocul că a fost permanent atacat de PSD, că a pierdut o parte din oportuniști, astfel încît în campania electorală a putut foarte bine folosi baza minimă de militanți pe care o mai avea. Pe de altă parte, PD-ul are tradiția unui partid electoral foarte eficient. Însă, nici PNL-ul, nici PD-ul nu sînt partide care să aibă o bază militantă foarte bine structurată și care să aibă o relație directă cu societatea. Ele rămîn în continuare birocratice și oligarhice și constatăm acum luptele care există în interior pentru distribuția pozițiilor, inclusiv pentru listă pentru parlamentare care dezvăluie această situație. Or, eu cred că orice reformă în România, pentru a avea succes, trebuie să fie o reformă a partidelor politice. Fără reforma partidelor politice o regionalizare și alegeri regionale în 2008 sînt imposibile.

Pe de altă parte, eu mai cred ceva: că este eronat ca în România să avem un calendar electoral în care toate alegerile sau aproape toate să fie aglomerate într-un an. Eu aș zice că în eventualitatea în care se poate produce o regionalizare în România, alegerile regionale să se desfășoare în alt an decît 2008. Spre exemplu, 2009. În 2009 vom mai avea alegeri. Știm sigur că alegerile prezidențiale data viitoare se vor desfășura în 2009 și nu în 2008. În orice caz, se vede acum foarte clar care este capcana calendarului electoral.

Cred că problema Constituției se poate rezolva. L-am auzit pe domnul Năstase la New York spunînd că vizează problema restructurării Constituției. Domnul Năstase pleacă de la premisa că are prima șansă în alegerile prezidențiale, că va deveni președinte, dar timp de patru ani a muncit cu energie ca să transforme președintele într-o formalitate. Ca președinte, el va deveni o formalitate. Și atunci pentru a putea recupera situația – recunoștea în declarația de la New York situația asta – va propune modificarea Constituției dacă va deveni președinte, pentru a-i da președintelui un rol mai important. Se poate profita de o asemenea oportunitate pentru a modifica articolul 3 din Constituție, însă nu trebuie modificat prin introducerea regiunii acolo. Am propus la Forumul Constituțional, încă din 2002, ca la acel articol să se introducă o singură propoziție suplimentară: „Alte forme de organizare administrativă se stabilesc prin lege”. Pentru că articolul respectiv prevede organizarea administrativă a României și nu conține regiuni. Spune: „România este organizată în comune, orașe, unele orașe pot fi municipii, și județe”. Nu regiuni. Și, ca atare, regionalizarea administrativă și politică este imposibilă.

Din punctul meu de vedere, miza pe care o avem este miza reformării partidelor politice și, din acest punct de vedere, cred că atît perioada în care sîntem,

cît și perioada imediat următoare ar putea fi foarte propice. Reforma trebuie să înceapă de jos în sus, iar din punctul meu de vedere, această reformă ar trebui să presupună, în primul rînd, apariția circumscripțiilor uninominale pentru alegerea consilierilor locali și județeni, pentru a-i responsabiliza pe reprezentanții partidelor la nivel local și pentru a începe o reconstrucție a partidelor de jos în sus. Pentru că niciodată reforma de sus în jos nu reușește.

Zsolt Szilágyi: Modul în care o țară central-est-europeană aplica principiile și realitatea autonomiilor existente în Europa și în țările europene arată exact în ce măsură acel stat este pregătit pentru integrare, în ce măsură este „un stat european”. Am discutat aici despre autonomii regionale subînțelegîndu-se că acestea au o componentă teritorială, însă, dacă lărgim puțin aria de analiză, observăm că autonomiile pot fi de mai multe feluri. Există într-o societate foarte multe feluri de comunități care se autoguvernează: avocații, biserica, parlamentarii, bancherii au autonomii conferite prin lege, au un anumit domeniu în care ei sînt stăpîni, guvernul României, dar îndeosebi parlamentul, puterea centrală acceptînd acest transfer de putere. Pe de altă parte, integrarea europeană scoate în evidență faptul că într-un anumit punct puterile centrale reprezentate prin capitalele țărilor europene devin din ce în ce mai puțin importante pentru că ele sînt transferate la un supranivel, și anume, la Bruxelles. În același chip, prin devoluție o parte din aceste puteri se delegă la un nivel mai jos, autonomiile reflectînd astfel și o eficientizare a administrației statale.

România, așa cum arată în momentul actual, este un stat extrem de centralist și de centralizat, și în care nu numai că nu sînt aplicate experiențele pozitive europene, ci mai mult, ele sînt prezentate ca un posibil pericol. Paradigma unificării europene se realizează pe baza integrării, a includerii diversităților existente, a stabilizării acestor procese de integrare, aceasta fiind calea pe care se realizează progresul. În România avem de a face cu o gîndire generală care neagă tocmai această paradigmă, această gîndire bazată pe diversitate.

Dacă sîntem atenți la formulările care apar în presă sau în rîndul politicianilor – și bineînțeles că voi fi puțin șocant –, observăm că cine nu este român, cine nu este ortodox, cine nu este bucureștean și bărbat sau heterosexual, este socotit un pericol pentru societate. S-a și spus pe șleau că nu poate fi un bun patriot un român care nu este ortodox. Prin urmare, greco-catolicii nu pot fi buni patrioți.

Se neagă diversitatea care există în această țară. Care este interesul? Omogenizarea țării? Sau ar fi o pură constatare a realității? Mă îndoiesc. În momentul în care noi vorbim despre stat unitar, național, avem de-a face cu această gîndire omogenizatoare. Niciodată, dacă nu depășim această gîndire, nu vom reuși să modernizăm România după chipul Europei. În acest sens, un exemplu concret este Spania, stat declarat prin Constituție drept unitar. Și ce fel de stat este el în

realitate? Spania este un stat puternic autonomizat, unde se aplică principiul autonomiilor asimetrice, al regionalismului asimetric, unde diferitele regiuni pot avea competențe tot mai multe pe măsură ce se înțeleg cu centrul, cu Madridul. Dacă ar fi să ne concentrăm asupra Cataloniei, de exemplu. L-am invitat la Sovata în luna aprilie a acestui an pe Ignacio Gardanc ca lector la o conferință despre autonomii. Ignacio Gardanc, care conducea lista catalanilor pentru alegerile europene, susținea că grupul său se va prezenta la Madrid la guvernul central și va cere o și mai mare autonomie financiară. Și l-am întrebat: „Ignacio, nu aveți suficientă autonomie?” „Ba da, dar trebuie ca ea să fie mult mai solidă din punct de vedere financiar.” „Și totuși, ce cuprinde autonomia voastră?” „Poliția este a noastră: nu există poliție spaniolă, numai poliție catalană. Spitalele: unde se face un spital și cum funcționează el noi decidem. Pușcăriile: noi decidem. Nemaivorbind de școli, ș.a.m.d.” Actualmente ei vor să ridice baza financiară a autonomiei în așa fel încât majoritatea, mai mult de 50% din toate taxele plătite de ei, să rămână la nivel regional, al autonomiilor, care s-au format pe regiuni istorice – Catalonia, fără doar și poate, este ca și Transilvania, o regiune istorică a Europei. Aceste autonomii nu sînt un fenomen static. Ele se schimbă. Care este reacția dacă cineva vine, cum a venit, de exemplu, grupul Provincia – permiteți-mi să vă laud din nou pentru rolul de pionierat pe care l-ați avut – și a propus României rezultatele spirituale ale unui atelier prin care se preconiza modernizarea europeană a României. „Agenți străini, diversioniști, rătăciți, neștiutori, provocatori, extremiști, radicali, vînduți ungurilor ș.a.m.d.!” Ei și-au prezentat propunerile politicianilor – fiindcă niciodată o autonomie nu s-a format fără articularea interesului –, însă România măcinată de oligarhia politică, oligarhia partidelor și de centralismul excesiv, a creat o lege a partidelor prin care nu se permite în mod democratic articularea interesului pașnic, civilizat, european. România interzice prin legea partidelor activitatea partidelor regionale. Ba mai mult decît atît: a venit Parlamentul European prin Comitetul Mixt Interparlamentar România-Uniunea Europeană, pe 6 aprilie, la ultima ședință, cu documentul final, punctul 12, stipulînd că legea partidelor trebuie schimbată. Și peste o lună este votată în Parlament Legea alegerilor locale, care instituționalizează monopartidismul în rîndul minorităților, în rîndul comunităților naționale, iar după ce se inițializează o moțiune de condamnare a României în Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, după ce Partidul Popular European – cea mai puternică forță europeană – trimite o comisie de monitorizare, după ce Comisia de la Veneția este rugată să întocmească un raport comparativ despre acest procedeu, Senatul României merge înainte ca armata sovietică, fără scrupule și adoptă același text pentru alegerile parlamentare. Actuala elită politică – din acest punct de vedere – pune în pericol șansele de integrare prin negarea ideii regionalismului, prin negarea ideii partidelor regionale, făcînd imposibilă dezvoltarea democratică, europeană a regionalismului

și astfel furîndu-ne nouă viitorul. Peste zece ani ne vom da seama că nu am făcut lucrurile la timpul lor, că România este istoria jumătăților de măsură și de asta stăm aici, în curtea din spate. Cele zece țări au fost deja acceptate în vreme ce noi ne-am tot lăudat cît de bogată este România și că România nu a avut datorii externe, dar sîntem în continuare codași.

Federalismul din Austria, din Germania, din Elveția, regionalismul din Spania, din Belgia, autonomiile existente chiar și în țările scandinave, în Polonia ș.a.m.d. au făcut din Europa un spațiu extrem de bogat și de eficient administrat. Centralismul excesiv, negarea regionalismului, negarea autonomiilor au făcut din România un stat oligarhic dominat de baroni care au interesul perpetuării centralismului și o țară neeuropeană care este criticată de Europa și întotdeauna trebuie acceptată prin decizii politice și nu prin criterii de eficiență.

Revenind la întrebarea dacă în 2008 vom avea vot regional pentru instituții regionale, trebuie să realizăm că, în cazul în care acceptarea României în Uniunea Europeană va fi decisă pe criterii de eficiență, România nu va fi acceptată poate încă alți 10 ani. Ea va fi acceptată dora dacă se va lua o decizie politică în sensul în care Europa are nevoie de România, de ieșirea la Marea Neagră, și România vrea să adere chiar dacă este coruptă, are baroni, e o zonă stabilă, model, cum zice Markó Béla sau domnul Năstase „Am rezolvat toate lucrurile, mai sînt mici deficiențe de ordin etnic”. Nu se va organiza un vot regional în cazul în care România nu va fi acceptată, în cazul în care Uniunea Europeană nu va dori să-și asume riscul să integreze o țară care nu este capabilă să îndeplinească nici măcar criteriile politice, darămite pe cele structurale. Pe de altă parte, eu sînt sigur că PSD-ul va face o regionalizare chiar și anul viitor dacă Uniunea Europeană îl va constrînge, însă, din păcate, va fi cum a fost și cu privatizarea, se va fura tot. Regionalizarea va fi, de fapt, pesedisto-udemerizată, și anume, se va fura ideea europeană a regionalismului, se vor întări oligarhiile și clanurile locale, iar toată regionalizarea pentru ei se va reduce la o tehnică de comunicare, de prezentare a vitrinei. Noi nu trebuie să schimbăm, de fapt, realitatea românească – și asta spune Ministerul de Externe de foarte multe ori – doar imaginea României trebuie schimbată. Se va fura din nou o idee europeană și vom fi din nou înșelați, se va face o regionalizare care nu va fi regionalizare, ci o tehnică de comunicare.

Smaranda Enache: Cei care sînteți sau sîntem membri ai unor partide politice este bine să ne gîndim în ce proporție în partidele din care facem parte, indiferent care ar fi ele, există persoane sau grupuri care au un program politic reformator care militează pentru un anume lucru și în ce proporție sînt prezenți în partide oameni care au înțeles politica ca pe o formă de asociere, un soi de bussiness colectiv și personal în care scopul este propulsarea liderilor pentru ca în urma propulsării și membrii să ocupe anumite poziții.

Inițial, partidele erau grupuri de oameni care aveau o viziune despre felul în care să schimbe societatea, aveau așadar un *parti pris* și despre societate în sine și despre ce vroiau ei să facă în această societate, erau grupuri de militanți. În schimb, astăzi este vorba de persoane care fac o investiție, ca orice investiție de capital, în bussiness. Pînă cînd partidele noastre nu vor avea mai mulți militanți pentru anumite idei, nu se vor avea loc reformele de care societatea are atîta nevoie. De aceea, de pildă eu și alte persoane sîntem cunoscuți în societatea românească cu o conotație: nouă ni se spune regionaliști. Am intrat în politică pentru că aducem în politică un program. S-ar putea să fie un eșec, s-ar putea ca la capătul acestei aventuri politice să figurăm în dosarele Dumneavoastră cum figurează Viorel Coifan: avem aici un program Viorel Coifan și nu un program PNL; avem un punct de vedere Ioan Rus, dar nu avem un model PSD.

În schimb, în societatea civilă avem un model *Memorandum* al grupului Provincia, nu putem să spunem că este Ovidiu Pecican sau Szokoly Elek sau alții de la această masă. Cînd aceste programe de reformă vor ajunge să fie îmbrățișate de partide, indiferent care vor fi ele, cînd vor fi în rîndul lor militanți pentru niște idei, cînd vom ști în partidul nostru că omul care stă lîngă noi este angajat pentru protecția romilor, celălalt este un ecologist, celălalt este regionalist, altul e autonomist, al cincilea e un federalist, atunci vom ști ce se întîmplă. Deocamdată avem partide masificate în care nu există militanți pentru idei. Militanții pentru idei sînt în afara partidelor. Cred că marea miză a politicii românești este fie ca partidele să descopere că trebuie să militeze pentru anumite idei, fie ca militanții din afara partidelor să vrea să intre în politică.

Tibor T. Toró: Aș dori să fac o precizare în legătură cu acest Bloc Reformist pentru că această caracterizare potrivit căreia el ar fi fost ceva balcanic este de natură să creeze confuzie. Blocul Reformist este deja istorie: zece ani a existat o platformă politică în cadrul UDMR, o platformă reformistă, autonomistă care s-a autodizolvat atunci cînd n-au mai existat posibilitățile și condițiile pentru existența ei, atunci cînd pluralismul a ajuns la un nivel atît de jos încît ne-am decis să ne autodizolvăm. Într-adevăr acei oameni și acele idei care au stat la baza funcționării Blocului Reformist au fost moștenite de alte organizații, în primul rînd, de Uniunea Civică Maghiară care este o organizație alternativă la UDMR, dar Blocul Reformist reprezintă o istorie încheiată.

Proiectul nostru politic privind regionalismul și autonomia regională în România face parte, de fapt, dintr-un proiect de autonomie mai mare. Doar ca introducere am să vă spun că se compune, de fapt, din două forme de autonomie ce pornesc de la datele concrete ale comunității noastre, și anume, mai puțin de jumătate din maghiarii care trăiesc în România trăiesc în Secuime în bloc compact (numărul lor se ridică la aproximativ 700.000 de oameni). Puțin mai mult de

jumătate trăiesc în diferite regiuni din Transilvania în condiții de conviețuire interetnică de la 5-50%, dar nu formează nici pe departe un bloc compact ca în Secuime. Din aceste două condiții foarte diferite de viață rezultă că nu există o soluție comună pentru păstrarea identității comunității maghiare, ci trebuie găsite strategii diversificate. Dacă pentru Secuime există o strategie foarte clară privind autonomia acestei regiuni, pentru celelalte comunități această autonomie regională ajută doar parțial, iar autonomia culturală, în sensul larg al cuvîntului, ar fi o soluție pentru păstrarea identității acestor comunități.

În consecință, am inițiat niște proiecte legislative pentru ambele forme de autonomie. Proiectul nostru de autonomie personală sau autonomie culturală a ajuns în luna iulie pe masa Parlamentului, în Camera Deputaților, sub forma a două propuneri legislative: o lege-cadru privind autonomia personală care practic e creată pentru toate minoritățile naționale din România, iar cea de a doua reprezintă un fel de aplicare concretă a acestei legi-cadru pentru comunitatea maghiară. Dezbaterile lor în Parlament va urma în septembrie, probabil, și cred că va fi o dezbateră interesantă și poate că vom putea să revoluționăm un pic și această abordare a problemicii minorităților naționale.

UDMR are în programul său un întreg capitol separat despre regionalism, despre parteneriatul strategic al comunităților naționale din Transilvania privind politicile regionale. Acest capitol a fost inițiat de această platformă politică numită Blocul Reformist, și acum figurează în programul UDMR, dar în practica politică se regăsește mai puțin decît pe hîrtie din păcate, datorită centralizării partidului și datorită acestor pacturi politice sau politici cu partidele de guvernămînt din ultimii opt ani. UDMR a fost la guvernare din 1996 pînă în 2000, respectiv din 2000 încoace, de cînd a urmărit această practică a protocoalelor politice cu partidul de guvernămînt și nu a reușit să impună în aceste protocoale sau convenții nici un punct esențial privind regionalismul sau autonomia regională. Eu cred că nici nu a încercat de fapt. Toate aceste pacturi politice au avut alte subiecte, mai degrabă economice, referitoare la interese de grup sau chiar și interese personale ale liderilor, dar nicicum nu au ajuns pe ordinea de zi a dezbaterilor aceste puncte privind niște decizii strategice referitoare la autonomia regională. Acest lucru a condus la apariția unor organizații sau unor cadre organizatorice deasupra Uniunii Democrate Maghiare din România. Eu voi vorbi aici despre două: Consiliul Național Maghiar din Transilvania, respectiv un fel de substructură autonomă a ei, Consiliul Național Secuiesc. Aceste structuri sînt niște inițiative politico-civice fără personalitate juridică care, practic, sînt un fel de mișcări politico-civice cu un scop precis de a pune în primul rînd pe ordinea de zi a dezbaterii publice problematica autonomiei, problematica regionalismului și, bineînțeles, de a face presiuni asupra politicului ca să meargă înainte pe această cale. În primul rînd, bineînțeles, presiunile sînt exercitate asupra Uniunii Democrate Maghiare care reprezintă în Parlament comunitatea maghiară.

Se poate aborda această problematică a autonomiei maghiarilor, a autonomiei regionale a maghiarilor din două perspective. Grupul condus de prietenul meu, Bakk Miklós, a lucrat pe un proiect – despre care a și vorbit – o lege-cadru privind autonomia regională în România, care, de fapt, nu a făcut altceva decât să codifice, să pună în formă de inițiativă legislativă ideea regionalismului asimetric.

Regionalismul asimetric înseamnă crearea posibilității prin lege ca anumite regiuni din țară, unde există condiții istorice, geografice, politice, economice și, respectiv, există un sprijin popular pentru această idee, să aibă posibilitatea de a se constitui ca regiuni cu statut special, diferit de celelalte unități administrative. Dacă nu va fi acceptat acel proiect care este inclus și în programul Acțiunii Populare, atunci măcar să încercăm în anumite regiuni în țară unde sînt întrunite aceste condiții speciale. Nu ne gîndim aici la regiunile unde o anumită comunitate națională, maghiarii de pildă sînt majoritari, ci la faptul că există o serie de regiuni în România unde există ceva special față de celelalte și unde ideea regionalismului este poate mai populară și unde sînt întrunite aceste două condiții: Banatul, Dobrogea și Țara Moșilor, bunăoară, ar putea fi regiuni cu statut special.

Actualul sistem administrativ-regional nu permite însă așa ceva. Dacă nu este acceptată ideea unei reforme adevărate a regiunilor, atunci să facem niște proiecte pilot în anumite regiuni unde există condițiile.

Bineînțeles, Ținutul Secuiesc în acest proiect este important pentru noi pentru că acolo trăiesc maghiarii, dar eu fiind bănățean, maghiar din Banat, pentru mine tot aceeași importanță o prezintă și Banatul ca o regiune, după părerea mea, specială. Ar fi bine ca el să aibă un statut special, să primească autonomie. Cred că și condițiile sînt întrunite, atît cele geografice cît și cele istorice; în plus, prind să se contureze și condițiile politice, voința politică necesară. Deocamdată, din toate partidele care actualmente au importanță în sistemul de partide, partidele parlamentare, nu am reușit să găsim niște politicieni curajoși care să facă un program politic. Eu cred că este totuși doar o chestiune de timp. În momentul de față, acest proiect de lege-cadru privind regiunile autonome ar fi o ofertă ca să testăm ideea regionalismului prin aceste proiecte pilot, însă ar fi bine să fim mai mulți care să sprijinim această propunere legislativă, pentru ca ea să nu fie un proiect maghiar, ca să dăm un caracter tranșent acestui proiect. Sînt sigur că va suscita o dezbatere interesantă cînd va ajunge în Parlament deși n-am nici un dubiu că proiectul va fi, bineînțeles, respins, dar, totuși, va fi un pas mare înainte în ideea regionalismului.

Noi am primit, cîțiva deputați din UDMR, o solicitare din partea Consiliului Național Secuiesc să fim inițiatorii, să ne dăm semnătura ca să ajungă la dezbatere parlamentară, deși nu noi am fost elaboratorii acestui proiect, nu sîntem autorii, dar totuși ne-am dat numele. Bineînțeles, am făcut o serie de modificări la acest proiect și am ajuns pînă la urmă la o formă de compromis și am depus pe masa Parlamentului statutul autonomiei Ținutului Secuiesc. Pe de altă parte, există

variantele proiectului Bakk, care totuși deschide posibilitățile și pentru alte regiuni, nu numai pentru Ținutul Secuiesc. Nu știu care e varianta mai bună. Eu am fost ferm convins pînă acum că varianta pe care am elaborat-o cu Bakk Miklós este mai bună pentru că, totuși, îndepărtăm acest caracter național-etnic și atunci găsim parteneri din partea românilor. Marea mea mirare este că acum la Tuşnad, domnul Davide Zaffi din Tirolul de Sud – un italian, deci minoritar în Tirolul de Sud, dar majoritar în Italia – a spus că, după părerea dînsului, există mult mai multe șanse din punct de vedere politic ca să găsim o soluție doar pentru cazul particular al Ținutului Secuiesc și nu pentru toate în ansamblu. S-ar putea ca domnul Zaffi să aibă dreptate și să pornim o dezbatere cu elita politică actuală, în special din București, care are gândire centralistă, și să ajungem la un compromis doar pentru Ținutul Secuiesc. Bineînțeles, prin presiuni internaționale, prin dialog, prin pacturi politice ș.a.m.d. Nu aș fi eu foarte fericit dacă ar fi așa, mai ales pentru că sînt bănățean și eu aș dori o soluție pentru ca și Banatul să aibă o șansă.

În concluzie, acestea sînt inițiativele noastre legislative care, cred, au fost, totuși, niște premiere în Parlamentul României. Proiectul statutului autonomiei Ținutului Secuiesc a trecut prin toate procedurile parlamentare. A fost dezbătut în comisia de administrație publică. A primit un aviz negativ, bineînțeles, din partea guvernului. Un aviz negativ din partea Consiliului Legislativ. Un raport negativ din partea acestei comisii. A avut o dezbatere, zic eu, civilizată în plenul Parlamentului, dacă facem abstracție de cîteva păreri din partea deputaților de la România Mare. Spre mirarea mea, a fost o dezbatere civilizată, chiar prietenoasă, despre problematica autonomiei, care, în opinia mea, este un succes pentru noi. Aceeași lucruri s-a întîmplat în Senatul României. Vor urma, probabil, alte proiecte pentru că toate organizațiile politice și civice din Ținutul Secuiesc doresc o formă sau alta de autonomie pentru Ținutul Secuiesc.

Aș aminti un ultim lucru: am avut încă un amendament la legea dezvoltării regionale care este departe de a fi o soluție pentru regionalismul din România, dar totuși încearcă să creeze niște condiții pentru dezvoltarea regională; ea este o lege nouă, care s-a născut sub presiunea Uniunii Europene, dar, de fapt, nu aduce nimic nou față de aceea din '98 privind dezvoltarea regională care a fost elaborată de Convenția Democrată, ba chiar mai deteriorează puțin situația, mai centralizează puțin structurile. Noi am încercat cu cîteva colegi din UDMR să introducem ideea regionalismului asimetric. Legea vorbește despre regiunile de dezvoltare care în mod normal nu au personalitate juridică. Eu am introdus un amendament potrivit căruia aceste regiuni de dezvoltare să poată primi statut special prin legi organice, încercînd același truc pe care l-am încercat și la amendarea Constituției. Și acolo, la articolul 3, am avut același amendament: pot fi create alte forme de unități administrativ-teritoriale prin lege organică. N-a fost acceptat, bineînțeles, însă toate aceste presiuni asupra puterii pot conduce la un moment în care să se rupă barajul și

să ajungem la un regionalism adevărat. Eu cred că România nu are altă șansă decât să facă această reformă, însă care va fi acea elită care va face reforma? Așa cum se întreba și colegul meu Zsolt Szilágyi, se va face o reformă de formă sau o reformă adevărată? Și, în perspectiva aderării la Uniunea Europeană, când se va face acest lucru: înainte, sub presiunea aderării sau după aderare, sub presiunea fondurilor europene? Cu cât se face mai târziu cu atât vom pierde mai mult.

Smaranda Enache: Revenind la ce spunea domnul Kolumbán Gábor, evident că putem asista și chiar vom asista la o regionalizare. Nu putem spune că nu există nici o inițiativă, ea există chiar din partea acestui guvern PSD care ne propune în loc de județe niște mega-județe fără personalitate juridică și ale căror fonduri sînt puternic controlate de un centru. Pentru noi toți este extrem de important ca atunci cînd se face o reformă a statului, ea să devină una autentică și funcțională. Sigur, garanții nu există nici dacă regiunile ar fi construite pe fundamentul vechilor provincii, dar, în orice caz, ar exista un grad mai mare de coerență a regiunilor care s-au format în istorie dintr-o activitate urană pentru anumite infrastructuri, anumite resurse, anumite relații, chiar o anumită geografie. Aceste regiuni au un fel de caracter natural. A trasa într-un birou niște regiuni și a spera că ele vor funcționa, fără a ține cont de tradiții, de infrastructuri, de resurse, comportă un anumit risc. Oare această clasă politică a noastră este dornică să facă un experiment cu regiuni artificiale care ar putea să consume foarte mulți bani și foarte mult timp și, lucru și mai grav, ar putea compromite idea de regionalizare? Oamenii ar putea să înceapă să se roage să se revină la statul centralizat pentru că era mai bun. Așa s-a compromis și ideea de economie de piață: unii oameni, o anumită generație plînge după serviciile sigure. Sistemul de pensii s-a compromis și el: lumea se duce la mormîntul lui Ceaușescu și își amintește că le purta de grijă. Este foarte stupid ca marile reforme să fie ratate și, odată cu ele, ideile care stau la temelia lor și interesul cetățenilor să fie ratate.

Ovidiu Pecican: S-au spus lucruri de o intensitate mereu crescîndă și nu pot adăuga foarte multe la acestea. Pot nuanța ici și colo, cred, sau pot ridica noi întrebări.

Aș începe cu precizarea poate interesantă legată întrucîtva de luarea de cuvînt a domnului Cristian Pîrvulescu care m-a inspirat și mi-a dat, totodată, și prilejul unei mici săgeți amicale cu privire la o parte a discursului domnului Ráduly. Ideea sa este că în Țara Secuilor județele sînt profund impopulare pentru că județele au fost o formă de organizare teritorială și politică, dacă vreți, dar în orice caz administrativă medievală specifică sudului actualei României. Dar, la origine, județ înseamnă de fapt reședința unui jude – termen de origine latină (*judex*). Important este că scaun (*szék*) înseamnă același lucru: este reședința judecătorului, a aceluia

care împarte dreptatea. Ce mi se pare demn de a fi adăugat este că atunci când Carol al II-lea a încercat o reformă care ar privi acest *mezzo government*, acest regionalism, a optat la sfatul profesorului Iorga, a cărui Academie de la Vălenii de Munte a fost restaurată de Ceaușescu exact în 1968 –, la sfatul lui a optat pentru termenul de ținuturi. Ce înseamnă ținut, spre deosebire de județ? Vine, desigur, de la latinescul *teneo, tenere* ș.a.m.d. „a ține” sau „a deține”. E un însemn de proprietate, de apartenență și poate fiindcă domnul Iorga era din Moldova, este un termen acreditat în administrația medievală a Moldovei. Poate e o simplă chestiune de terminologie, dar mi se pare important să o clarificăm.

De fapt, ce ne dorim? Vrem ca accentul să cadă asupra caracterului de unități de împărțire a dreptății? Atunci putem merge pe sugestia conținută de cuvântul județ, scaun sau oricare alt sinonim demn de a reprezenta acest lucru. Sau dimpotrivă, vrem să mergem pe o idee care astăzi ne pare drept foarte capitalistă, cea a proprietății? Atunci ținuturile poate ar fi mai potrivite. Asta doar în cea ce privește opțiunile noastre viitoare, presupunând că totuși, în pofida tuturor asigurărilor pe care le primim de două zile încoace ba de la domnul Coșier, ba de la domnul Kolumbán, că regionalizarea este un proiect imposibil sau că, în cel mai rău caz, cu toată zarva pe care o iscăm noi cu discuțiile noastre și în presă dar și aici, nu facem altceva decât să-i stînjenim, că lucrurile ar trebui să decurgă așa pîș-pîș, pe vîrfuri, pentru a nu speria porumbeii.

Ce să vă spun? Mie mi se pare că perspectiva expertului am avut-o: l-am pomenit pe domnul Coșier, pe domnul Pîrvulescu. Am avut și mai avem aici printre noi și politicieni; perspectiva lor am văzut-o, cu un accent suplimentar pe poziționările foarte personale. Adică am sărit din zona discursului academic și oarecum neutru înspre o angajare foarte directă. Cred că asta e bine. Cred că, atunci când ajung să fie întruchipate de oameni, ideile au o forță pe care altminteri riscă să și-o vadă disipată. Domnul Ráduly a vorbit din ipostaza administratorului de astă dată, politician desigur, dar cu o nouă experiență în calitatea domniei sale de primar. Mie ce îmi mai rămîne? Sigur experiența de simplu cetățean, individ care se întîmplă să trăiască în România astăzi și să caute soluții pentru o viață mai bună. Asta mă leagă foarte mult, probabil, de majoritatea dintre Dumnevoastră chiar și de cei care au celelalte calități: politician, expert, etc.

Pînă la urmă, însă, am fost asigurat că din punct de vedere tehnocratic – ca să nu mai folosesc cuvîntul birocrație, birocraț – regionalizarea e imposibilă sau, în orice caz, e atît de complicată încît n-are rost să ne gîndim la ea, dacă nu va veni de undeva de sus. Apoi am fost asigurat de domnul Kolumbán că ceea ce putem spera este o regionalizare făcută cu ordin și la stăpînire, poate de la Bruxelles, poate de la Washington. Ce îmi rămîne mie de făcut ca bugetar, ca simplu om care merge la serviciu, are copii, vrea să se descurce? Am să vă spun ce-mi rămîne mie personal: cred că îmi rămîne totul. Este de făcut totul împotriva acestor evidențe de seriozitatea

cărora nu mă îndoiesc. Într-adevăr, tradiția istorică mă descurajează. Mă descurajează și realitatea aceasta complexă pe care experții de abia apucă să o descifreze pentru că este mutabilă. Și, cum spunea domnul Coșier, trebuie să fim cu doi pași înaintea Europei, trebuie să știm ce vor gândi în viitor. Or, noi adeseori nu pricepem care sînt formularele de completat într-o anumită perspectivă, să zicem aceea a aplicării pentru un proiect. Ca ardelean, trebuie să recunosc că am citit puțină istorie și am observat că petiționarismele ardelenesti n-au dus la nimic. Au dus la glorie. Memorandiștii au făcut un pic de temniță, nu foarte grea și nici foarte ușoară, temnița e temniță la urma urmei, dar n-au rezolvat mare lucru.

Așadar, care ar fi soluțiile? Eu cred că sînt două soluții posibile. Prima ar fi o mișcare civică de proporții fiindcă iată, am constatat că sistemul, *establishment*-ul este oligarhic, este foarte greu de clintit, unii își dau mîna peste capetele noastre și fac acolo la vîrf ceea ce cred ei de cuviință. O mișcare civică de proporții mi se pare utopică. N-am experiența lui Szokoly Elek, n-am experiența nici a lui Smaranda Enache, a lui Cristian Pîrvulescu în acest domeniu. Eu m-am trezit mai tîrziu, atunci cînd mi-am dat seama că egoismul meu de individ care vroia să ajungă scriitor, să promoveze, să dea autografe, era de fapt superfluu cînd lumea moare de foame împrejur sau e năucită sau emigrează sau are alte probleme. Mi-e foarte clar că o mișcare civică de proporții în România, avînd în vedere cît de puțin receptivă este adeseori populația la inițiativele civice, e dacă nu utopică, atunci în orice caz, o chestiune de termen mediu sau lung. Poate că – vorba unui alt amic al meu care lucrează la Delegația Comisiei Europene la București – nu ne rămîne decît să sperăm cea ce sperăm prin excelență, zice el, intelectualul român, adică să fim cît mai repede ocupați. Sigur, ocupați simbolic de data asta. Am scăpat de turci cu bine. După ce am scăpat de austrieci, ne lăudăm că am fost sub austrieci și am învățat ceva de la ei. Am scăpat și de ruși și am învățat să ne ferim de ei. Acum așteptăm o nouă ocupație, mai interesantă, mai democratică, aducătoare de bani, de prosperitate. La urma urmei, e legitim să sperăm asta. N-avem, cred, un proiect alternativ în raport cu această situație așa că dați-mi voie să vă spun că, dacă mișcare civică de proporții nu sîntem în stare să facem – nu vreau deloc să discut despre varianta terță și cea mai radicală: instigare la nesupunere civică etc. – atunci haideți să ne rugăm la bunul Dumnezeu ca UE, din considerente politice, să spună că România ar trebui regionalizată. La urma urmei, dacă ne uităm înspre UE constatăm că pe lîngă regiunile de tipul Catalonia ș.a.m.d., statele înseși, statele naționale se comportă ca niște regiuni ale Europei. Europa e aproape paralizată, a dobîndit peste noapte, în luna mai, încă zece regiuni. Se discută acum cum o să votăm în Consiliu, cum o să luăm deciziile? Cîte viteze să avem, ce să facem cu ele? Cum ambreim, cum folosim marșarierul? Va fi foarte dificil.

Totuși, istoria foarte recentă a demonstrat că e posibil: vine un război în Irak, intrăm în NATO; s-a epuizat nu știu ce criză, s-au ridicat vizele. Dacă, Doamne

fereste, în Kosovo se înfurie unii pe alții, s-ar putea ca noi să dobîndim ce nici nu visăm, ceea ce mă duce iarăși cu gîndul la experiența românească din secolul XX. Eu îi văd pe românii secolului XX ca pe niște băftoși cu ochii în lacrimi: adică după ce au avut un *success story*, la urma urmei și-au dublat țara, și-au dublat populația, i-am văzut pe toți plîngîndu-se. Ba că n-avem una, ba că-i nasol: acuma-s rușii, înainte erau alții, cine știe ce o să mai fie. Cum vom funcționa noi în acest club, ca o ultimă, penultimă regiune, nu știm ce se va întîmpla după și dacă vor intra România și Bulgaria în Uniune. Părerea mea este că vom intra în 2007 din aceste rațiuni pe care le-am pomenit, că se va lua o decizie politică. Dacă asta se va întîmpla, nu văd de ce din același motiv, *deus et machina*, cei de la Bruxelles n-ar pune degetul pe hartă spunînd „alegeri regionale în România chiar în 2008!”. Dacă se va vota în 2008, atunci întrebarea este cine și cum va vota. Toată România va vota, teoretic. Practic, s-ar putea să constatăm că au votat mai mult ardelenii și că ceilalți ori au votat cu nu, ori nici nu au catadicsit să meargă la vot, gîndindu-se că iarăși – așa cum spunea Vadim prin '90-'91 – după harta huntingtoniană cineva încearcă să destabilizeze, să sfișie trupul sfînt al țării. Dacă însă UE va promova suficient de inteligent ideea, s-ar putea ca înșiși oamenii politici din România să facă lobby pentru aceste alegeri, iluminați dintr-o dată. În acest caz, votul va arăta poate un pic altfel pentru că există o masă de votanți, știm foarte bine, în anumite zone ale țării – nu le mai menționez – care merg după cum cîntă lăutarul.

Revin însă la poziția mea absolut individuală, de cetățean neangajat în politica de partid, dar interesat de politică vrînd-nevrînd oarecum constrîns de realități fiindcă nu-mi ajunge salariul, mă enervează idioții, nu mai suport să văd programe imbecile de televizor, am ajuns ca la postul de televiziune B1 să aflu pe ce stradă nu se poate circula în București, însă despre județul meu natal aud o dată la trei luni, în cel mai bun caz, cîte o știre. Cred că așteptînd să văd dacă cerul se va umple de stelele regionalizării Uniunii Europene și contrazicînd experții, care de la luciditate alunecă foarte ușor la o prezentare sumbră a realităților, m-aș înhăma la o mișcare civică de proporții la care vă chem pe toți!

Biserica în tranziția democratică de la stat la societatea civilă

VEDRAN HORVAT

1. Introducere

Cînd Papa Ioan Paul al II-lea exclama în discursurile lui de la începutul anilor '90 că Dumnezeu a învins în Europa de Est nu știa probabil că peste numai zece ani nu va putea să confirme această presupusă victorie. Poate nici măcar una à la Pyrrhus, deoarece așteptările foarte mari față de noul rol al religiei în țările tranziției postcomuniste¹ nu s-au realizat. Multe dintre ele nu au fost confirmate concret de situația de fapt, lucru ce face proclamata victorie a lui Dumnezeu destul de ambivalentă.² Dimpotrivă, în anii din urmă a avut loc un declin minor dar continuu al religiozității chiar și în țările cu o puternică moștenire religioasă tradițională, precum Polonia, coroborat cu un ritm de desecularizare a societății mai puțin alert decît cel așteptat. De asemenea, nu s-au adeverit nici prognozele potrivit cărora religia — în special catolicismul — va trăi o revigorare inspirat fiind de exemplul catolicismului polonez care va fi folosit drept model universal de revigorare a catolicismului occidental intrat în letargie.³

Întrebarea care se pune este: care este rolul și locul religiei în perioada de tranziție la democrație și în situația socială care a copleșit în ultimii ani nu numai Europa Centrală și de Est, ci și Europa de Sud-Est? „În cele din urmă, este adevărat că procesul complex de politizare a religiei și, paralel, de impregnare a politicii cu religie a fost foarte evident. Rămîne totuși întrebarea: care este rolul general al politicii în societate și în ce fel poate fi subordonat rolul religiei evenimentelor politice sau numai nivelului politic al societății?”⁴ Religia, îngrădită de regimurile comuniste, în cele din urmă, odată ce schimbările democratice au devenit vizibile și manifeste, a fost în stare să se dezvolte ca un factor liber și egal al societății. Acum, ea are șansa de a-și redefini locul în contextul social mai larg și de a reînființa noi modalități de interacțiune cu alți actori sociali. Principalul obiectiv al acestui studiu este să examineze aceste modalități ale noilor perspective prin

care religia își poate găsi și defini un nou rol în societatea de tranziție, mai ales în regiunea balcanică. În același sens, principalele probleme care vor fi explorate sînt separarea sau desprinderea de stat și definirea rolului religiei în spațiul parțial coincident al societății civile și politice. Implicarea bisericii (sau a altor instituții religioase) în viața politică este în continuare o implicare adeseori a instituțiilor religioase dominante în realitatea laică cotidiană. De aceea, o parte a studiului de față va fi închinată definirii distincțiilor dintre angajamentul social al religiei ca parte a societății civile și implicarea sa în politică care ne azvîrle înapoi în lumea (pre)modernă. Iarși spun însă că biserica, în calitatea ei de sumă a credincioșilor care sînt parte a societății, nu poate fi complet independentă față de aceasta; în unele domenii nu poate fi evitată o influență reciprocă. Ce fel de relație ar trebui stabilită între stat și biserică pentru a răspunde adecvat la toate criteriile democratice, dar și religioase, constituie o problemă pe care fiecare religie trebuie să o rezolve în vreme ce caută mecanisme de comunicare cu diferiții actori sociali. Religia continuă să fie un fapt de maximă relevanță socială și politică. Viitorul său depinde de problemele pe care le va aborda, iar în vremea din urmă acestea au tîns să fie mai degrabă profane decît sacre.

În această cercetare voi folosi mai cu seamă o abordare analitică dar și una polemică pentru a ridica noi probleme care afectează religia în societățile aflate în tranziție. Drepturile religioase ale omului în perioada tranziției democratice sînt și ele foarte importante, însă ele nu vor fi incluse în lucrarea de față. Aceasta va apela la științele sociale și la literatura sociologică actuală și se va fundamenta în principal pe opiniile unor autori eminenți care au cercetat această problemă specifică vreme de mai multe decenii și dintre care cea mai mare parte trăiesc în țări aflate în tranziție, precum ar fi Tomka, Vrcan, Zrinšcak și Borowik.

De asemenea, este necesar să subliniem că, fără să ignore diferențele dintre religiile din această regiune și pozițiile lor față de stat, studiul de față va aborda locul și rolul instituțiilor religioase în general. Totuși, cu foarte puține excepții, majoritatea aspectelor se vor referi la creștinism.

2. Religia în perioada de tranziție de la comunism la postcomunism

Deși s-ar fi putut presupune că tranziția spre democrație/economia de piață liberă va aduce în societate diferite elemente adecvate secularizării – sau o scădere a influenței religioase într-o societate anume, procesele sociale care au avut loc în țările europene post-comuniste au luat, cel puțin la început, o direcție contrară. Simplu și clar spus, tranziția a început cu o creștere a religiozității.⁵ În paralel cu tendința de deprivatizare a religiei, bisericile (mai cu seamă cele dominante) au început să revină la pozițiile lor anterioare din care urmau să fie capabile să își propage influența în societate și să umple vidul axiologic creat de căderea regimurilor comuniste. Unii autori încearcă să arate că pentru aceste societăți

religia încă mai este crucială în funcționarea lor generală. „Deși recentul război de pe teritoriul fostei Iugoslavii nu a fost unul religios, bisericile au jucat un rol-cheie la nivelul simbolic de menținere a unor identități naționale separate și la nivelul proceselor sociale complexe. Natura contradictorie și nesigură a proceselor de tranziție a complicat și mai mult rolul religiei în societate și a împiedicat parțial adaptarea ei la noile circumstanțe sociale, lucru ce poate fi văzut în diferitele roluri pe care religia trebuie să le joace, în așteptările contradictorii ale publicului față de biserică și în conflictul social acut care divizează societatea.”⁶

Totuși, fără să-i minimalizăm impactul, războiul reprezintă doar unul din elementele care au influențat puternica reapariție a religiozității pe scena socială a tranziției. „Întrucât tranziția este un proces complex, succesul său...se bazează pe transformarea concertată a tuturor domeniilor vieții sociale. Contradicțiile profunde apărute în tranziția către o societate pluralistă și către economia de piață, care au modelat însuși procesul tranziției, rezultă și ele în parte din istorie.”⁷ Termenul de tranziție este uneori foarte ambivalent. „Nu este sigur către ce anume se îndreaptă țările aflate în tranziție și, de aceea, nici cât de mult va dura tranziția... Transformarea politică și economică s-a încheiat deja cu succes în multe țări și, totuși, nimeni nu vrea să declare că tranziția s-a încheiat.”⁸ Sute de milioane de cetățeni ai democrațiilor nou-născute într-o întinsă zonă geografică, de la Ungaria, Republica Cehă și Croația pînă în Kazahstan și Kirghistan au trăit în ultimul deceniu consecințe grave și inevitabile: inegalitate, șomaj și sărăcie crescînde, o mulțime de probleme sociale noi, războiul etc.⁹

Potrivit unor date relevante (European Values Study din 1999), există mari diferențe de religiozitate între țările postcomuniste din Europa Centrală și de Est rezultate dintr-un mare grad de diferență între națiuni și din inaplicabilitatea tezei modernizării, mai ales din cauza istoriilor și tradițiilor religioase diferite, dar și a specificităților modernizării comuniste și a altor specificități ale regimurilor comuniste.¹⁰ Ca atare, trebuie subliniat că este imposibil să se vorbească la modul general despre țările postcomuniste și mai mult decît îndoielnic că ele să fie împărțite în țări catolice și ortodoxe în încercarea de a găsi modele similare de schimbări religioase. Este foarte limpede că, din diferite motive, în unele țări rolul religiei continuă să fie crucial în funcționarea de ansamblu a societății, lucru ce totuși este rareori compatibil cu gradul lor de modernizare.¹¹ Chiar și așa, religia încă posedă atributele unei realități sociale foarte relevante, care este „în strînsă legătură cu anumite nevoi sociale elementare, dar și cu dispute politice și ideologice serioase.”¹²

Perioada de tranziție tulbură și haotică de la comunismul monolitic la democrația liberală, pluralism și economia de piață, în lipsa unor acte legislative privitoare la religie, a fost și în unele cazuri încă mai este, chiar și pentru biserică, un moment potrivit pentru a acționa în direcția revenirii la pozițiile anterioare. „După căderea zidului Berlinului, majoritatea bisericilor au încercat cel mai adesea să dobîndească

pozițiile dominante pe care le ocupaseră înainte de impunerea comunismului și socialismului; ba mai mult, aceasta redevine dintr-o dată o zonă spirituală redeschisă care este de maxim interes pentru noile mișcări religioase.”¹³ Totuși, de-a lungul anilor, în majoritatea țărilor aflate în tranziție au fost aplicate dispoziții legale mai mult sau mai puțin adecvate, însă amploarea desecularizării nu a fost atât de mare pe cât s-ar fi putut crede inițial. Desecularizarea nu a pătruns, după cum era de așteptat, la „nivelul molecular” al țesăturii sociale, ea a rămas mai mult la nivelul evenimentelor sociale manifeste. „După cum a arătat pe larg în scrierile sale sociologul maghiar Miklós Tomka, presupusului proces de desecularizare i-a luat locul în anii '80 o revitalizare a religiei, care a constituit o premisă crucială a procesului de regenerare a societății împotriva statului totalitar”.¹⁴

În prezent, în unele țări de tranziție mai dezvoltate, statul și biserica deja semnează divorțul noului mariaj „postcomunist”, însă în același timp își promet unul altuia că vor rămâne parteneri oficiali în rezolvarea chestiunilor care privesc binele și câștigul comun al societății. Reînființarea relației lor este, poate, cea mai importantă chestiune pentru rezolvarea tuturor problemelor legate de locul religiei în noile democrații.

Însă calea pînă la acest moment anume a fost uneori foarte grea. Pînă la el „bisericele s-au confruntat cu dilemele rezultate de pe urma faptului că se aflau în dictaturi autoritare ale regimurilor totalitare care restrîngeau nu numai libertatea bisericilor, ci libertăți umane chiar mai fundamentale. Adeseori ... bisericile au servit ca unice instrumente instituționale (sau ca umbrelă protectoare) pentru orice opoziție a societății civile. Există o vastă literatură sociologică comparativă care atestă rolul bisericii creștine de moașă a unei societăți civile renăscute (sau nou-născute în unele cazuri) în tranziția de la dictatură.”¹⁵

Cu cîțiva ani înainte de căderea comunismului, în anii '80, elita puterii comuniste din unele țări mai dezvoltate (precum Slovenia) ajunsese la un acord cu privire la împărțirea puterii cu biserica după modelul „economia este a sistemului, moralitatea a bisericii”. Acum „biserica încă mai aplică acest «compromis istoric» cu regimul comunist, care astfel, fără să vrea, mai cu seamă după căderea sa și în timpul introducerii democrației, a autorizat biserica să își extindă «suveranitatea» morală asupra politicului și a statului însuși”.¹⁶ În unele țări aflate în tranziție (precum Croația), încă se mai întîmplă că biserica să vorbească în mod public despre deciziile politice ale statului și să pătrundă în domeniul lui de jurisdicție, nu ca purtător de cuvînt al societății civile, ci în nume propriu. În același timp, „în tranziție biserica a acționat foarte pragmatic cu sloganul «Trecutul nostru este viitorul nostru»”¹⁷. Se pare că această direcție ar putea fi interesantă pentru definirea viitorului loc al religiei în societate. Foarte recent, unul din cărturarii și teoreticienii eminenți în domeniul religiei, sociologul croat Srdjan Vrcan a confirmat această perspectivă într-o formulare aproape identică: „Șansa – astăzi – religia trebuie să și-o găsească în trecut”¹⁸. Totuși, nici înainte de începerea perioadei de tranziție nu a fost destul de clar rolul religiei. Enciclica papală, *Centesimus*

Annus, este, de pildă, consacrată problemei țărilor postcomuniste propunându-și să reducă traumele tranziției dificile către democrația politică și economia de piață. „Instituțiile democratice înființate în țări în care, printre altele, majoritatea covârșitoare a populației nu are nici un fel de experiență a democrației occidentale au nevoie de sprijinul unei societăți structurate, însă le lipsește în toate sectoarele o cultură antreprenorială care poate stimula dezvoltarea unei asemenea societăți. Confruntate cu un gol extraordinar de credință, apatie morală și o fragmentare generalizată a societății – cea mai grea moștenire a comunismului – numai o nouă cultură a speranței, Papa ar spune o nouă solidaritate, poate asigura baza unei democrații capabile să reziste riscurilor dezintegrării și violenței sociale, resuscitării unei crize naționale deopotrivă vechi și noi și haosului economic.”¹⁹

Totuși, înainte de a vorbi despre noul rol al religiei în societatea de tranziție, ar trebui amintit faptul că în trecutul recent „relația bisericii cu democrația a fost pentru multă vreme una conflictuală”²⁰. În legătură cu aceasta, nu este o surpriză că sistemele totalitare adesea se consolidează reciproc. Structurile interbelice ale Bisericii Catolice, mai ales acelea care au fost patriarhale și autoritariste, au apărut din nou cu mici modificări în timpul comunismului ca o formă a unei religii noi, seculare. Convertibilitatea lor s-a reconfirmat în perioada de tranziție, când ele și-au schimbat eticheta și au redevenit religioase. Rămâne sub semnul întrebării dacă democrația și creștinismul, ca modele diferite, pot fi îndeajuns de compatibile pentru a colabora cu succes în cadrul societății. Unii autori socotesc acest lucru posibil, ba chiar necesar. „Creștinismul și democrația se completează reciproc. Creștinismul asigură democrației sistemul de credințe care integrează preocupările sale pentru libertate și responsabilitate, individualitate și comunitate. Democrația asigură creștinismului un sistem de guvernare care își echilibrează preocupările pentru demnitatea umană, pluralismul și progresul social”²¹.

Unii autori consideră că în țările aflate în tranziție „înainte de toate este necesară o cooperare educațională și culturală crescută pentru a ajuta democrația să prindă rădăcini puternice în conștiința oamenilor. În unele țări mai ales – subliniază Papini – biserica poate face foarte mult pentru a încuraja spiritul de solidaritate...deși trebuie să evite ispita de a-și afirma voința de putere temporală”²².

Odată cu schimbările democratice, „rolul bisericii a crescut în mai multe feluri semnificative. Cetățenii din întreaga lume postcomunistă sînt acum liberi din punct de vedere juridic să practice religia...În multe țări se aplică o legislație ce permite educația religioasă în școli. Merită remarcat faptul că nu numai că biserica a fost relativizată în unele cazuri ca și organizație religioasă, ci ea a devenit totodată mai activă politic”²³.

Totuși, o mare importanță trebuie acordată respectării drepturilor religioase ale omului care a apărut odată cu căderea regimurilor comuniste. „Una din caracteristicile Marii Schimbări a reprezentat-o reabilitarea și renașterea religiei

în toate țările foste comuniste...Caracteristica de bază a acestei situații vizibil îmbunătățite a libertății religioase este faptul că, cu excepția Albaniei, aceasta nu s-a manifestat în principal printr-o schimbare de ordin legislativ, ci printr-o îmbunătățire radicală a comportamentului factorilor guvernamentali față de indivizii și comunitățile religioase...S-a dovedit însă că aceste așteptări sau previziuni au fost premature”²⁴.

Cauza înșelării unei așteptări atât de optimiste a fost simplă. În cazul în care identificarea etnoreligioasă tradițională nu aruncat țara în război, cum s-a întâmplat în statele de pe teritoriul fostei Iugoslavii, fapt ce a fost uneori impulsionat chiar de liderii instituțiilor religioase, s-a putut constata un alt comportament, mai puțin brutal, însă totuși nedemocratic. „Religia sau biserica istoric dominantă într-o regiune a căutat reinstituirea tuturor privilegiilor sale pierdute în timpul comunismului și, văzând în celelalte comunități religioase niște rivale, a căutat să influențeze autoritățile statului în sensul limitării drepturilor celorlalte comunități religioase și ale ateilor...Astfel, în momentul de față se poate observa în întreaga zonă o luptă între biserica sau religia dominantă, care dorește să restrângă activitățile denominațiunilor rivale, și numeroaselor grupuri religioase vechi și noi, care sînt amenințate de perspectiva monopolului bisericii naționale dominante.”²⁵

Și totuși, este o experiență cotidiană a oamenilor obișnuiți ca „mulți reprezentanți ai bisericilor dominante să nu înțeleagă deplin conceptul de libertate religioasă; poate că nu surprinzător, deoarece în mod istoric acestea nu au experiența unor astfel de situații întrucît nu au cunoscut decît condiția fie de privilegiate fie de oprite.”²⁶ „Potrivit rolului său social de ansamblu, Bisericii i s-au acordat de aceea noi însărcinări care, în parte, sînt incompatibile cu nevoia de adaptare la noile circumstanțe sociale”.²⁷ Însă acestea sînt foarte adesea însărcinări dificile și încercări la care cu greu se poate face față. „Așteptările contradictorii pe care instituțiile publice de stat nu sînt capabile să le îplinească și care au apărut chiar în anii din urmă, mai cu seamă în straturile pauperizate ale societății sau în rîndul simplilor «învinși» în război și în procesul de tranziție sînt în multe cazuri direcționate către Biserica Catolică”²⁸.

Desigur, cea mai importantă problemă care trebuie înțeleasă cu privire la locul viitor al religiei în țările aflate în tranziție este relația dintre instituțiile religioase (le vom denumi biserici) și stat (guvernare) care s-a schimbat radical în ultimul deceniu. Majoritatea țărilor aflate în tranziție au moștenit modelul rigid de separare dintre biserică și stat al perioadei comuniste pe care l-au transformat într-un nou pact social între cele două elite.

3. Relația stat-biserică și tranziția spre democrație

„O separare autentică a bisericii de stat pare de înțeles din perspectiva atât a unor lideri și activiști ai bisericii naționale dominante cît și a liderilor politici.

Impulsul este acela de a introduce o legislație care să plaseze obstacole în calea activității diferitelor grupuri religioase – aproape întotdeauna minoritare – încercându-se restrângerea dezvoltării lor sau chiar eliminarea lor de pe scenă. Forțe extrem de puternice acționează în statele balcanice pentru a reveni la o situație istorică în care comunitatea religioasă dominantă este privilegiată de stat în vreme ce alte comunități religioase sînt obstrucționate în activitatea lor.”²⁹

Nu cu mult timp în urmă, unii intelectuali au constatat un fel de haos în țările balcanice postcomuniste în presupusele și nu prea reușitele încercări de separare a bisericii de stat. Totuși, va dura ceva timp pînă biserica va deveni un „tărîm cu instituții separate, cvasi-autonome al societății civile ca «spațiu public liber»”.³⁰

Pentru a rezuma trecutul, putem spune că represiunea suferită de religie în timpul comunismului în domeniul relațiilor dintre Biserică și Stat a fost exprimată chiar prin noțiunea separării lor. De pildă, pe teritoriul fostei Iugoslavii acest proces a fost declarat oficial în prima Constituție a fostei Iugoslavii, în 1946, și a fost reluat în toate versiunile ulterioare, prezentat de regulă ca un principiu modern, aplicat în întreaga lume. Nici măcar Franța, singura țară europeană cu un model strict de separare, nu a aplicat un asemenea tratament public religiei. Religia a fost tratată ca o realitate socială retrogradă, tratament foarte adesea mascat sub formularea că ea aparține de sfera privată. Pe de altă parte, tratamentul politic concret al religiei, vizibil în faptul că Biserica era singura instituție socială care nu se afla complet sub controlul autorităților, amplifica cu ușurință semnificația politică reală a diferitelor acțiuni ale bisericii. Această reacție în principal ostilă dintre stat și biserică, caracteristică întregii perioade comuniste, poate fi împărțită în două faze: o represiune gravă și un model mai liberal, cu oportunități crescute de acțiune publică.³¹

Relația Biserică/Stat reprezintă poate cea mai relevantă și semnificativă problemă legată de noua poziție a religiei în societatea de tranziție și, de aceea, ea trebuie soluționată. Cu toate acestea, ea constituie încă un mare obstacol în calea multor democrații renăscute deoarece ea poate reprezenta un test, iar rezultatul acestuia – un eșec. Cercetări recente arată că în majoritatea țărilor aflate în tranziție oamenii continuă să aibă o mare încredere în Biserică ca instituție cu mult mai multă decît în instituțiile publice și de stat. Mai mult, apartenența la o biserică anume, dominantă, continuă să reprezinte unul din marcatorii nu numai ai naționalității, ci și ai identității culturale în general și se presupune că statul trebuie să ia măsuri pentru a o proteja. În același timp, el nu trebuie să facă discriminări împotriva altor comunități religioase și să le încalce dreptul la egalitate „Faptul că statul respinge exclusivitatea oricărei religii prin acordarea de drepturi egale tuturor religiilor nu trebuie perceput ca dispreț față de mesajul religios în sine. În cele din urmă, tocmai această libertate este cea care dă posibilitatea tuturor religiilor de a susține că mesajul lor este absolut. Însă statul ca «patrie a tuturor cetățenilor» trebuie să garanteze libertatea credinței și a practicii religioase pentru toți cetățenii

și trebuie, de asemenea, să le protejeze libertatea și egalitatea pentru a nu fi amenințate sau periclitate de alte comunități religioase.”³²

Odată cu căderea comunismului, s-a întâmplat ca bisericile, strict separate pînă în acel moment de stat, să se reunească cu el pentru o scurtă perioadă. După aceea însă – iar acest proces încă mai continuă – ele au semnat divorțul și au înlocuit acest tip de pact prin crearea unei relații noi, de parteneriat. Însă unde anume ar trebui să se afle granița dintre stat și biserică în societatea democratică (post)modernă? Cînd i se poate permite bisericii să intre în sfera publică fără să fie acuzată că se amestecă în treburile statului? „Jose Casanova, inspirîndu-se în principal din studii de caz catolice moderne, susține că, dimpotrivă, există un rol adecvat pentru religia publică în modernitate. Casanova remarcă că dintr-o perspectivă normativă a modernității, religia poate intra în sfera publică și-și poate asuma o formă publică numai dacă acceptă sanctitatea principiului libertății de conștiință. De asemenea, ea poate face acest lucru numai dacă acceptă o diferențiere legitimă a sferelor în societatea modernă (însă diferențierea nu înseamnă autonomie totală).”³³

Argumentele lui Casanova vorbesc în favoarea unei desprinderi complete a bisericii de stat și de partidele politice. În opinia lui, sînt trei condiții care permit religiei să intre în sfera publică în mod legitim: atunci cînd vrea să își protejeze nu numai propria libertate, ci toate libertățile și drepturile moderne (inclusiv chiar dreptul unei societăți civile democratice de a exista împotriva unui stat absolutist, autoritarist); de a supune îndoielii autonomia absolutizată juridic a sferelor seculare și pretențiile lor de a se organiza potrivit principiilor diferențierii funcționale fără a lua în seamă considerente etice sau morale; și de a proteja lumea tradițională de imixtiunea administrativă sau juridică a statului.³⁴ Sau după cum subliniază Casanova: „Ceea ce numesc «deprivatizare» a religiei moderne este procesul prin care religia își abandonează locul atribuit în sfera privată și intră în sfera nediferențiată a societății civile pentru a lua parte la neîntreruptul proces de contestare, legitimare discursivă și retrasare a limitelor”³⁵.

Cu toate că am să scriu despre rolul religiei în contextul societății civile, aici aș dori să dau una din definițiile deprivatizării, un proces imanent tranziției. În democrațiile occidentale dezvoltate există trei modele de relație între biserică și stat: a) modelul bisericii de stat (Finlanda, Grecia, Marea Britanie) care preferă o comunitate religioasă dominantă; b) modelul separării și cooperării (Germania, Austria, Italia, Spania) în care biserica este separată de stat, însă nu și de societate, ceea ce implică faptul că comunitățile religioase au unele îndatoriri sociale și c) modelul separării rigide, conceptul secular sau al laicității (Franța). Rămîne încă de văzut care model anume va prevala în țările aflate în tranziție. Unele din ele s-au decis să urmeze binecunoscutul model al cooperării dintre biserică și stat. De pildă, acordurile pe care le-a semnat Croația sînt foarte asemănătoare celor italiene și spaniole și ele duc la mai multe tipuri de statut social și juridic al diferitelor comunități religioase.³⁶

Totuși, prin separarea statului și bisericii, s-ar fi putut crede că se presupune că biserica trebuie să rămână în afara societății, adică să fie pasivă în privința influențării societății, potrivit unei „înțelegeri” cu statul. În circumstanțele sociale ale tranziției marcate de atât de multe dificultăți și anomalii, este greu de crezut că biserica nu va încerca să fie sau să rămână activă. Însă interpretările diferite cu privire la viață, lume și adevăr dintre stat și biserică pot uneori deveni sursa incoerenței.

Bunăoară: „Legea seculară și neutră a statului are în vedere reglementarea chestiunilor sociale și culturale fără a lua în considerare chestiunea teologică a «adevărului». În cadrul bisericii însă, legea trebuie întotdeauna pusă în balanță cu datoria sa față de adevărul revelației divine și față de propăvăduirea cuvântului lui Dumnezeu.”³⁷ Însă nu numai cauze legate de „adevăr” pot fi sursa conflictului dintre stat și biserică. Puterile legale ale bisericii și statului concurează creînd astfel conflicte și probleme de loialitate...există diferențe între convingerile religioase și valorile (îndatoririle) seculare precum și tensiuni între biserică și stat și modurile lor de structurare.³⁸

Ar putea fi acceptată opinia potrivit căreia cooperarea strînsă între stat și biserică ar avea ca rezultat consecințe negative. „Baza principiului (separării) se află în faptul că statul și diferitele biserici îndeplinesc funcții sociale diferite, care, dacă sînt fuzionate, le-ar putea afecta pe ambele.”³⁹ Așadar, de ce ar putea fi separarea într-atîta de importantă?

„Separarea aduce cu sine emanciparea. Ea eliberează bisericile de sub dominația statului. Ea eliberează statul de sub tutela denominațională. Ea eliberează individul de limitele confesionalismului și ale sistemului bisericii...Conceptul separării protejează bisericile de incorporarea în structura organizațională a statului. El împiedică statul să accepte o confesiune religioasă ca fiind a sa proprie.”⁴⁰

Separarea statului și bisericii implică tipul de neutralitate în care „statul nu se identifică cu nici una din biserici, se abține de la intervenția în activitățile bisericilor și nu asigură privilegiile pentru nici una din ele.”⁴¹

Potrivit așa-numitului „test al lămîii” (*lemon-test*) elaborat de Curtea Supremă a Statelor Unite (1971) pentru a stabili dacă o lege a fost făcută în spiritul neutralității, „o lege sau politică supusă testului trebuie să îndeplinească trei condiții pentru a fi constituțională: a) reglementarea trebuie să aibă un obiectiv secular; b) ea nu trebuie să asigure avantaje nici uneia dintre religii și nici să îi interzică nici una dintre activități; c) nu trebuie să existe nici o imixtiune între stat și biserică.”⁴² Și totuși, unii autori susțin că „toate studiile de caz arată o dorință a statului de a controla religia grupurilor etnice nedominante, ceea ce implică că o protejează pe cea dominantă.”⁴³

Astăzi, am putea accepta teza potrivit căreia statele moderne au depășit programul liberal tradițional de separare strictă dintre stat și societate. Cu alte cuvinte, acesta a fost modificat substanțial (lucru pe care îl vom explica în secțiunea privitoare la

societatea civilă). În zilele noastre, „biserica și statul trebuie să adopte o împărțire precisă a competențelor și responsabilităților: ori de câte ori sînt în joc «chestiuni comune», statul trebuie să se limiteze la aspectele seculare, iar biserica la cele spirituale ale respectivelor chestiuni”⁴⁴ pentru a soluționa eficient problema. În legătură cu aceasta, conceptul de separare a bisericii și statului nu poate fi înțeles „ca depășit în aceste noi domenii ale interacțiunii sociale și culturale. Mai degrabă, el este realizat din nou într-o separare precisă a competențelor în contextul coordonării și cooperării.”⁴⁵ De pildă, „gîndirea socială catolică este pluralistă prin insistența ei asupra caracterului de serviciu limitat al statului. Statul există ca un instrument de promovare a justiției și libertății. Obiectivele ordinii publice încredințate în principal sau primordial statului pentru realizarea binelui comun sînt patru: pacea publică, moralitatea publică, bunăstarea și justiția, libertatea oamenilor”⁴⁶. În același timp, această gîndire „se opune cu vehemență perspectivei potrivit căreia sfera publică este sinonimă cu guvernarea sau cu organizarea politică oficială a societății.”⁴⁷ Potrivit clasicei distincții catolice dintre stat și societatea civilă – John Courtney Murray fiind reprezentantul acestei viziuni – „grija reală a statului față de religie se restrînge la grija sa pentru libertatea religiei. Grija sa constă în recunoașterea de către stat a pretenției bisericii, în cadrul *libertas ecclesial*, de imunitate juridică în chestiunile legate de religie.”⁴⁸ Totuși, un stat democratic s-ar comporta necorespunzător dacă ar fi indiferent față de religie... De asemenea, în concordanță cu principiul neutralității, el poate asigura anumite forme de sprijin bisericilor. Un stat democratic are multe îndatoriri în îndeplinirea cărora se poate în mod just baza pe activitățile bisericilor ca parteneri. Cultura, educația și serviciile medicale, de pildă, sînt domenii în care, cel puțin în Europa, structurile dominante se bazează de multă vreme și vor continua să se bazeze atît pe sprijinul statului cît și pe al bisericii... Un astfel de sprijin este totuși (din perspectiva statului de această dată) compatibil cu principiul neutralității statului numai dacă statul nu face diferențe între diferitele biserici în acordarea sprijinului său. Dacă se acordă sprijinul, atunci el trebuie acordat tuturor bisericilor fără deosebire.”⁴⁹

În opinia unor autori, o separare reușită a bisericii de stat depinde și de atitudine: liderilor cercurilor religioase. „Chiar și creștinii care au susținut (sau puținii care continuă să susțină) vreo variantă de sponsorizare a bisericii de stat ar apela totuși în general și la o versiune a unei doctrine a «libertății» bisericii față de prea mult control sau imixtiune guvernamentală”⁵⁰

Viitorul acestei relații nu este definit în acest moment. El există ca o posibilitate în golul dintre vechiul model liberal care presupunea neutralitatea statului și lipsa competenței acestuia în chestiuni legate de „adevăr” și „suflet”, care nu permitea imixtiunea statului în convingerile religioase ale cetățenilor săi, și noul model etnoreligios în care statul preferă ca religia care este parte a identității naționale și culturale să aibă ca atare un rol de participant activ în discriminarea împotriva altor comunități religioase.

4. Religia între stat și societatea civilă

Schimbările sociale care însoțesc tranziția au plasat religia într-o situație socială nouă și în relații nou stabilite între actorii sociali. Bisericile s-au găsit în golul câscat între „a fi instrumentalizate de către politică” și „a juca un rol activ ca unul din membrii societății civile”, între implicarea politică și angajarea socială. Foarte adesea dezorientate de noile reguli ale „jocurilor tranziției”, ele au căzut uneori în ispită și au făcut o anumită înțelegere cu unele guverne pronataionale pentru a-și redobîndi poziția lor anterioară. Totuși, au existat unele persoane din cercurile bisericești care au fost mai conștiente că biserica aparține mai degrabă societății civile decît domeniului politic. Unul dintre cele mai importante elemente ale „schimbărilor de după 1989 l-a constituit diferențierea societății civile și formarea societății politice. Aceste schimbări revoluționare au necesitat răspunsuri din partea bisericii și a ierarhilor săi, cu atît mai mult cu cît aceștia erau orientați mai mult către trecut decît spre viitor.”⁵¹ Ne-am ocupat deja de această poziție specifică.

4.1. Religia ca parte a societății civile

Este posibil în ziua de azi ca bisericile să contribuie la construirea societății civile fără să devină politizate sau să se afunde într-o lume secularizată? Pentru a-și păstra rolul, ele devin un participant la o societate civilă aparte: o societate a „contrastelor”. Numai bisericile instituționalizate în mod corespunzător au capacitatea de a se adapta societății civile și de a deveni parte a ei.⁵² Este important să reamintim că, în timpul dictaturilor comuniste, majoritatea bisericilor au reprezentat matricea societății civile, „singurele instituții de tip neguvernamental”⁵³ din timpul comunismului.

Cu mult timp în urmă, un celebru sociolog al religiilor, Ernst Troeltsch „susținea același lucru atunci cînd afirma că biserica timpurie, în pretenția ei de a fi concepută ca o sferă separată a cărei autoritate venea de la Dumnezeu și de la conștiința în fața lui Dumnezeu și nu de la stat, și-a adus principala contribuție la teoria socială pentru impune un *novum* în istorie: «spațiile libere» din societate nu își preiau legitimitatea direct de la stat.”⁵⁴

În aceeași idee, există autori care susțin că „biserica însăși înflorește cel mai mult și cel mai liber în societățile care, la modul general, permit piețele libere și libertatea de exprimare, de asociere și de circulație.”⁵⁵ Gîndirea socială catolică postconciliară împărtășește, ba chiar susține cu tărie același punct de vedere atunci cînd confirmă ceea ce Casanova numește drept o „nouă formă de «religie publică în lumea modernă», societatea civilă care nu este văzută ca o sferă privată neutră, ci mai degrabă ca una egală cu statul”.⁵⁶ Totuși, nu se poate să nu fim de acord cu faptul că biserica este înăuntrul societății civile, însă nu pe deplin parte a ei, întrucît autoritatea ei decurge de la Dumnezeu și nu de la stat și nici de la aspectul asociațional al societății civile. Din această cauză, ea nu se concepe de obicei pe sine ca o simplă asociație printre altele ale societății civile, echivalentă complet cu celelalte asociații libere.⁵⁷

Cu toate acestea, subliniază Casanova, „deși biserica nu epuizează în nici într-un caz societatea civilă, ea tindă să aparțină mai degrabă acestui domeniu decît statului”.⁵⁸ Totuși, „societatea civilă oferă o zonă de libertate, sponaneitate, creativitate, o ancorare la nivelul firului de iarbă a «apartenenței». Ea rămîne principala locație pentru ancorarea virtuții. Practic, tradițiile morale sînt adînc înrădăcinate în instituțiile religioase, iar statul neutru nu poate promulga cu ușurință o teorie unitară a virtuții.”⁵⁹ În mod ironic însă, mecanismele voluntare, dispersate și bazate pe libera alegere ale societății civile nu sînt capabile să garanteze îndeplinirea nevoilor umane fundamentale sau a unei justiții corect împărțite.⁶⁰

Se ridică însă o altă întrebare. Este mai mult decît îndoielnică măsura în care o înțelegere a separării bisericii de stat promovează sau restrînge rolul bisericii de structură mediatore în societatea civilă. Spațiul de acțiune care este permis bisericii în învățămînt, bunăstare socială, sănătate sau presă rămîne încă de hotărît în fiecare țară aflată în tranziție.⁶¹ Totuși, „se presupune că biserica va trebui să se pronunțe și chiar se va pronunța într-o paletă foarte largă de probleme sociale. Totuși, există un fel de prăpastie între așteptările ca, de exemplu, biserica să se pronunțe în ce privește problema șomajului, sărăciei și chiar avortului, și nivelul oarecum mai scăzut de acceptare a opiniei că biserica dă cu adevărat răspunsuri adecvate problemelor sociale.”⁶²

Totuși, continuă să rămînă întrebarea ce fel de putere politică trebuie să aibă biserica pentru a ajunge la rezultate semnificative? Pentru a face aceasta, biserica trebuie să intre în domeniul politicii, apoi să fie în stare să vadă o legătură între problemele sociale curente și dezvoltarea democrației și societății civile, și în cele din urmă să neutralizeze posibilele interpretări politice ale acțiunilor sale.⁶³ Stilul de influențare de către biserică a „culturii și societății s-a schimbat după cel de-al Doilea Conciliu de la Vatican însă”, unii autori mai cred că „nu există nici o dovadă că ambițiile sale de a avea oarecare acces legitim și un cuvînt de spus și influență asupra calității și moralității vieții publice au scăzut în toate felurile.”⁶⁴

4.2. Religia ca parte a societății politice

În timpul deceniului tranziției, aproape fiecare biserică sau comunitate religioasă semnificativă din punct de vedere social din țările postcomuniste s-a găsit în situația de a se confrunta cu ispita de a se lăsa folosită de ordinea politică și de a dobîndi o oarecare putere politică pentru sine. După cum știm deja, cea mai mare parte a lor pur și simplu nu au putut rezista. Evident, ceea ce s-a întîmplat este rezultatul suprapunerii religiei cu politica și al creării de noi procese sociale pe care unii autori le-au numit „politizarea religiei” sau „impregnarea cu religie a politicii”. Același model este reprodus la nivel național, „sacru se naționalizează; naționalul se secularizează”.⁶⁵ Multe comunități religioase au devenit sisteme de interpretare a „adevărurilor” naționale.

Înainte însă de a analiza acest fenomen, să amintim unele influențe contradictorii asupra relațiilor dintre religie și națiune. Este binecunoscut faptul că comuniștii au încercat să reprime religia. „Legătura dintre religie și părțile tradiționale ale societății a fost încă și mai mult sprijinită de faptul că elita conducătoare era predominant atee. Din această cauză, Biserica a fost singura instituție care nu era direct controlată de stat și care putea da glas opoziției față de regimul comunist.”⁶⁶ De asemenea, se poate afirma că „Rolul crucial pe care l-a jucat religia în regenerarea societății în opoziție cu stăpînirea comunistă a fost marcat de religiozitatea crescîndă din unele țări începînd cu 1978.”⁶⁷

Încercări cruciale la care a fost supusă religia în timpul acestui deceniu de tranziție, mai cu seamă pe teritoriul fostei Iugoslavii, au fost, în opinia lui Vrčan, următoarele:

a) mobilizarea politică a resurselor religioase semnificative și tradiționale și o mai mare vizibilitate a simbolismului religios în favoarea scopurilor politice ale strategiilor politice dominante;

b) conferirea unei ciudate legitimități religioase de către respectivele instituții religioase strategiilor politice dominante de orientare clar naționalistă;

c) reînvierea religioasă a zonei în anii nouăzeci, din păcate însă în urma marelui val de etnicizare a politicii și politicizare a etnicului;

d) reînvierea a fost sprijinită de o fuzionare a naționalizării sacralului cu sacralizarea națiunii ce a culminat în instrumentalizarea politică a religiei și instrumentalizarea religioasă a politicii;

e) o schimbare radicală a poziției sociale a religiei vădînd înclinația de a întări cît de mult posibil rolul central tradițional al instituțiilor religioase în cadrul noului sistem social în funcțiune și al noilor structurări instituționale sistemice precum și al totalității culturale a religiei în sistemul cultural și simbolic de ansamblu.⁶⁸

Ceea ce trebuie iarăși subliniat este faptul că biserica din multe țări europene postcomuniste, pentru a consolida rolul public al religiei și pentru a o readuce pe scena socială, s-a folosit de canalele politice. Cu alte cuvinte, ea a colaborat cu statul, adesea orientat pronționalist. Cu toate acestea, nu trebuie neglijat potențialul politic al bisericilor ca forțe sociale și nici faptul că ele constituie o parte semnificativă a societății atît politice cît și civile. Acest fapt a fost mai mult decît limpede atunci cînd Biserica Catolică Poloneză, prin intermediul mișcării sociale „Solidaritatea”, a contribuit la căderea regimului comunist din Polonia. Totuși, țările aflate în tranziție se confruntă uneori cu alte forțe din Biserica Catolică care nu sînt departe de a prelua rolul oficial al guvernării. Nu cu mult timp în urmă, Slovenia „secularizată” s-a aflat în situația de a se confrunta cu unele influențe puternice venite din unele cercuri religioase. „Cu toate că Slovenia a introdus democrația parlamentară și a organizat alegeri libere, Biserica Catolică încă se pretinde a fi nu numai reprezentantul, ci și purtătorul de cuvînt legitim din punct de vedere moral al națiunii slovene.”⁶⁹ În cazul

acesta, a fost mai mult decît evident că biserica reprezenta o opțiune politică anume, cea de dreapta în cazul de față.

Este binecunoscut faptul că în timpul războiului, atît Biserica Ortodoxă cît și cea Catolică erau legate de identitățile naționale distincte implicate în război. Însă, în Iugoslavia în perioada de după război, analizînd unele evenimente recente, putem vedea că bisericile încă se descriu, poate chiar mai apăsător, drept naționale și că le este greu să abandoneze anumite poziții politice (de pildă, Biserica Catolică Croată). „Apelurile religioase la valorile identității și solidarității au interacționat cu partidele politice și cu o reconturare a culturilor politice. Dorindu-și să joace din nou un rol predominant, instituțiile religioase oficiale au căutat să stabilească legături puternice cu statul și teritoriul său. Contribuind semnificativ la relegitimarea puterii în termeni istorici și metafizici, ele au subliniat dimensiunea sfîntă și transcendentă a națiunii. Această abordare a fost deosebit de pregnanță în cazul creștinismului ortodox.”⁷⁰

Se pare uneori că aceste biserici sînt departe de proclamatele poziții ale bisericilor oficiale potrivit cărora „este exclusă implicare politică directă; biserica nu are daruri politice speciale și o astfel de implicare este socotită dăunătoare misiunii de ansamblu a bisericii. Însă un rol de activist social al bisericii este legitim și încurajat.”⁷¹

Prin „amestecarea sacrului cu profanul și folosirea religiei ca marcator al identității, naționalismul a înființat noi surse de legitimare, în același timp perpetuînd discriminarea și acutizînd conflictul.”⁷² Această direcție poate fi de înțeles pentru democrațiile tinere care nu au avut timp să construiască o infrastructură puternică deoarece „naționalismul este adesea singurul lucru care poate umple golul existent în statele în care asociațiile civice sînt slabe și principalelor instituții politice le lipsește prestigiul ca urmare a proastei lor funcționări cronice.”⁷³

Implicarea istorică și socială a bisericilor în societățile aflate în tranziție este foarte profundă și este foarte probabil ca această situație să persiste în viitor. Procesele sociale sînt încă foarte strîns legate de politică, iar religia poate foarte adesea să se descopere ca fiind semnificativă politic. Dimpotrivă, dacă am dori să separăm artificial religia, societatea și politica, aceasta ar însemna că credincioșii nu s-ar putea implica în viața politică. Ca atare, religia este una din arenele pe care poate fi testată și verificată democrația. Tensiunile sociale pot și ele fi interpretate religios și unele biserici au cale liberă pentru a acționa în probleme sociale relevante.⁷⁴ În afara politicii, desigur...

Concluzie

Scopul principal al studiului de față a fost să arate modul în care procesele sociale tulburi din societățile postcomuniste aflate în tranziție influențează religia și modul în care religia răspunde acestor noi provocări. Afirmările autorilor prezentate în acest studiu au arătat că uneori religia întîlnește multe obstacole în drumul său spre stabilirea de noi relații cu statul pe de o parte și cu nou născuta

societate civilă pe de alta, și în același timp spre păstrarea angajamentului față de principiile democratice, care intră uneori în conflict cu structurile ierarhice și rigide ale bisericii. S-a arătat că represiunea exercitată de regimurile comuniste de-a lungul multor ani și eliberarea asociată cu puternice identificări etnoreligioase au dăunat mult comunităților religioase.

Astăzi, se poate vedea că acestea au câteva obiective de atins pentru a avea un punct de pornire clar și o temelie pentru dialogul cu alți actori sociali: desprinderea bisericii de stat și toate tipurile de comportament politic, respectarea drepturilor religioase ale omului și participarea la construcția societății civile sînt cele mai importante dintre ele. Totuși, circumstanțele sociale tulburi care însoțesc tranziția nu acționează în sensul neutralizării legăturilor strînse ale religiei cu naționalismul. Iar aceasta este una din posibilele direcții în care s-ar putea îndrepta religia, avertizează unii autori. Făcută în trecut, identificarea religioasă cu formele etnice și naționale ale identității derivată din istorie reprezintă un posibil punct de pornire pentru menținerea religiei în societate. Chiar și așa, religia poate avea o contribuție importantă în societate cu condiția să fi depășit adecvat toate provocările modernității.⁷⁵ Însă, „tensiunile dintre tradiție și memorie pe de o parte, și modernitate pe de alta nu sînt suficiente pentru a nega nevoia continuă de raportare la tradiție”,⁷⁶ care este încă, în cazul unora din țările aflate în tranziție, o realitate cotidiană.

Note:

1. Voi folosi sintagma de „societate aflată în tranziție” pentru acele societăți care au avut un regim comunist și care parcurg un proces de democratizare ce duce la postcomunism.

2. Srdjan Vrcan, Torn between tremendous challenges and tormenting responses: Religion in the Nineties in the area of former Yugoslavia, Conferinta ISORECEA, Zagreb, decembrie 2001, www.isorecea.org/abstracts.htm

3. *Vjesnik*, 18.12.2001 Intervju sa Srdjanom Vrcanom: „Crkva i Vlada spremne su (p)ostati partneri.”

4. Sinisa Zrinscak, Roles, attentes et conflicts: la religion et les Églises dans les sociétés en transition, *Social Compass* 49 (4), 2002, pp.509-521; Srdjan Vrcan, The war in ex-Yugoslavia and Religion, *Social Compass* 41 (3), 1994., pp.413-422.

5. În unele țări (fosta Iugoslavie) ea s-a încheiat prin sublinierea diferențelor confesionale care au fost instrumentalizate în scopul menținerii unei atmosfere conflictuale.

6. Zrinscak, *op.cit.*, pp.509-521.

7. *Ibid.*

8. *Ibid.*

9. *Ibid.*

10. Miklós Tomka, Contradictions of secularism and the preservations of the sacred, în Laermans, R., Wilson, B., Billiet, J. (ed) *Secularization and Social Integration. Papers in Honor of Karel Dobbealaere.* (Leuven, Leuven University Press, 1998); Miklós Tomka, Religion, Church, State and Civil Society in East-Central Europe, în Borowik, I. (ed) *Church-State Relations in Central and Eastern Europe.* Krakow. Nomos, 1999, în Zrinscak, *Roles, attentes...*

11. *Ibid.* Zrinscak, *Roles...*

12. *Ibid.*
13. Ales Crnic, The concept of religion in times of transition, Conferinta ISORECEA, Zagreb, decembrie 2001, www.isorecea/abstracts.htm
14. Zrinscak, Religion and society in tension: Social and legal status of religious communities in Croatian transition circumstances, în Richardson, J. (ed.), *Regulating Religions. Examples around the Globe*, (Chicago: Kluwer Academic Press, Chicago, 2003).
15. Coleman, John. A.: A limited state and vibrant society: Christianity and Civil Society, în *Civil Society and Government*, ed. de Nancy L. Rosenblum și Robert C. Post, (Princeton, 2002), p.227.
16. S. Hribar, Church as the Criteria of Truth, p. 15 în Rizman, Rudolf M.: The Radical Right Politics in Slovenia, în *State Building in the Balkans*, p.332.
17. A. Agh, Neo-traditionalism and Populism from Above in East-Central Europe (manuscris), p. 10, în Rudolf M. Rizman, *The Radical Right Politics in Slovenia*, p.332
18. *Vjesnik*, 25 January 2003. Prilog Panorama, interviu sa dr. Srdjanom Vrcanom: „Religija danas svoju sansu mora naci u proslosti”.
19. Roberto Papini, Christianity and Democracy in Europe, în *Christianity and Democracy in Global Context*, John Witte Jr. (ed) Boulder, 1993, p. 48.
20. *Ibid.*
21. Witte (ed), *Christianity and Democracy in Global Context*, p.12.
22. *Ibid.* p.59, (În drumul său spre o democrație liberală și o economie de piață, fiecare țară aflată în tranziție se confruntă cu tentativele religiilor (de stat) dominante de a participa la societatea politică, nu: civilă!).
23. Leslie Holmes, *Postcommunism: An Introduction*, Cambridge: Polity Press, 1997., p.286.
24. Paul Mojzes, *Religious Human Rights in Postcommunist Balkan Countries, Religious Human Rights in Global Perspective*, Johan D. van der Vyver and John Witte Jr. (ed.), Martinus Nijhoff Publishers, Hague, 1996, p.270.
25. *Ibid.*, p.271.
26. *Ibid.*, p.272.
27. Zrinscak, *Roles, attentes...*
28. *Ibid.*
29. Mojzes, *op.cit.*, p.283.
30. Coleman, *Christianity and Civil Society*, p.227.
31. Zrinscak, *Roles, attentes...*
32. *Religious Human Rights in Global Perspective*, p.203.
33. Coleman, *A limited state and vibrant society: Christianity and Civil Society*, p.234.
34. Casanova, Jose, Public Religions in the Modern World, Chicago: University of Chicago Press, 1994.), pp.40-66 în Coleman, John. A.: *A limited state and vibrant society: Christianity and Civil Society*.
35. Casanova, *op.cit.*, p.65.
36. Zrinscak, *Religion and society in tension...*
37. Heckel, Martin, The Impact of religious rules on public life in Germany, în *Religious Human Rights in Global Perspective*, p.192.
38. *Ibid.*, p.193.
39. *Religious Human Rights in Global Perspective*, p.252.
40. *Ibid.* p.199.
41. Balázs Shanda, Religious freedom in Hungarian Law (1988), teză de licență, Budapest, în *Religious Human Rights in Global Perspective*, p.253.

42. Orlin, T., Religious Pluralism and Freedom of Religion. in the Strength of Diversity, Dordrecht 1992, p.107 in *Religious Human Rights in Global Perspective*, p.253.
43. Kerr, A. Donal (ed). *Religion, state and ethnic identity*. (New York, NY University Press, 1992), p.13.
44. *Religious Human Rights in Global Perspective*, p.200.
45. *Ibid.* p.201.
46. Coleman, *A limited State and Vibrant Society: Christianity and Civil Society*, p.237.
47. *Ibid.* p.234 (Elsthain, Jaean Bethke. Relationship of Public to Private, *The New Dictionary of Catholic Social Thought*, ed. Judith Dwyer (Collegeville, Minn: Liturgical Press, 1994.), p.796.
48. Coleman, *op.cit.*, p.233.
49. *Religious Human Rights in Global Perspective*, p.254.
50. Coleman, *op.cit.*, p.224.
51. Borowik, Irena, Religion and Civil Society in Poland in the Process of Democratic Transformation, Conferinta ISORECEA, Zagreb, decembrie 2001, www.isorecea.org/abstracts.htm
52. Kamarás, István, The Churches as Civil Society: 'Civil Churches' within Official Churches in Contemporary Hungary, Conferinta ISORECEA, Zagreb, decembrie 2001. www.isorecea.org/abstracts.htm
53. Merdjanova, Ina, Religion and Civil Society in Eastern Europe, Conferinta ISORECEA, Zagreb, decembrie 2001
54. Ernst Troeltsch, *The Social Theory of the Christian Churches*, vol.1, (New York, Harper and Row, 1960), in Coleman, *Christianity and Civil Society*, p.224
55. Michael Novak. *The Spirit of Democratic Capitalism*, (Lanham, MD.: Madison Books, 1991), in Coleman...
56. *Ibid.* Coleman, p.232.
57. *Ibid.* pp.224-225.
58. Casanova, Public religions.... pp.40-66, in Coleman, p.224.
59. Council on Civil Society. *A Call to Civil Society*. (New York, Institute for American Values, 1998), p.8. in Coleman, p.244.
60. *Ibid.*
61. *Ibid.* p.233.
62. Zrinscak, *Roles, attentes...*
63. *Ibid.*
64. Coleman, p.233
65. Zrinscak, *op.cit.*
66. *Ibid.*
67. Tomka, M. Contradictions of secularism and the preservations of the sacred, in Zrinscak, *Roles, attentes...*
68. Vrcan, *Torn Between Tremendous...*
69. Rudolf M. Rizman, The Radical Right Politics in Slovenia, in *State Building in the Balkans*, (Ravena: Longo Editore, 1996), p.332.
70. Vrcan, *La guerra in ex Yugoslavia: una guerra di religione contemporanea o "na guerra con le religion impegnatissime o una guerra di fede?*, Split, Manuskript, 1993.
71. *Christianity and Democracy in Global Context*, p.24.
72. Vrcan, *The War in ex-Yugoslavia and Religion*, Split, 1993, in Cvitkovic, Ivan, *On the role of religions in a war*. in Janjic, D., (ed) *Religion and War*, pp.197-209.

73. Callagher, Tom, Nationalism and Democracy in SE Europe, p.106, în *Experimenting with Democracy*, Geoffrey Pridham and Tom Gallagher (ed), (London: Routledge, 2000).
74. Zrinscak, *op.cit.*
75. Intervju sa Srdjanom Vrcanom, Crkva i Vlada su spremne..., *Vjesnik*, 18. decembrie, 2001.
76. Harvieu-Leger, D. Religion as a Chain of Memory, Polity Press, 2000, în Zrinscak, S. *Roles, attentes.*

Bibliografie:

Cărți:

- Agh, A.: Neo-traditionalism and Populism from Above in East-Central Europe (manuscris), în *State Building in the Balkans*, 1996, Ravenna: A.Longo Editore.
- Balázs, Shanda, Religious freedom in Hungarian Law (1988), Ph.D. Dissertation, Budapest, în *Religious Human Rights in Global Perspective*.
- Casanova, Jose: *Public Religions in the Modern World*, Chicago: University of Chicago Press, 1994.
- Coleman, John, A.: A Limited State and Vibrant Society: Christianity and Civil Society în *Civil Society and Government*, volum editat de Nancy L. Rosenblum și Robert C. Post, Princeton, 2002.
- Council on Civil Society: *A Call to Civil Society*, New York, Institute for American Values, 1998.
- Elsthai, Jean Bethke: Relationship of Public to Private, *The New Dictionary of Catholic Social Thought*, ed. Judith Dwyer, Collegeville, MN: Liturgical Press, 1994.
- Gallagher, Tom: Nationalism and Democracy in SE Europe, p.106, în *Experimenting with Democracy*, Geoffrey Pridham și Tom Gallagher (ed.), London: Routledge, 2000.
- Harvieu-Leger, D. *Religion as a Chain of Memory*, Polity Press, 2000.
- Heckel, Martin: The Impact of Religious Rules on Public Life in Germany, în *Religious Human Rights in Global Perspective*, Johan D. van der Vyver și John Witte Jr. (ed.), Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1996.
- Hribar, S.: Church as the Criteria of Truth, p.15 în Rizman, Rudolf M.: The Radical Right Politics in Slovenia, în *State Building in the Balkans*, Ravenna, A.Longo Editore, 1996.
- Kerr, Donal A.: (ed), *Religion, State and Ethnic identity*, New York, NY University Press, 1992.
- Mojzes, Paul: Religious Human Rights in Postcommunist Balkan Countries, în *Religious Human Rights in Global Perspective*, Johan D. van der Vyver și John Witte Jr. (ed).
- Novak, Michael: *The Spirit of Democratic Capitalism*, Lanham, Md.: Madison Books, 1991.
- Orlin, T.: Religious Pluralism and Freedom of Religion, în *The Strength of Diversity*, Dordrecht 199., în *Religious Human Rights in Global Perspective*.
- Papini, Roberto: Christianity and Democracy in Europe, în *Christianity and Democracy in Global Context*, John Witte Jr. (ed) Boulder, 1993.
- Tomka, Miklós, Contradictions of secularism and the preservations of the sacred, în Laermans, R., Wilson, B., Billiet, J. (ed) *Secularization and Social Integration. Papers in Honor of Karel Dobbealaere*. Leuven, Leuven University Press, 1998.
- Tomka, M.. Religion, Church, State and Civil Society in East-Central Europe, în Borowik, I. (ed) *Church-State Relations in Central and Eastern Europe*. Krakow, Nomos, 1999.
- Troeltsch, Ernst: *The Social Theory of the Christian Churches*, vol.I, New York, Harper and Row, 1960.

- Vrcan, Srdjan: La guerra in ex Yugoslavia: una guerra di religione contemporanea o una guerra con le religion impegnatissime o una guerra di fede?, Split, Manuskript, 1993.
- Vrcan, Srdjan.: The War in ex-Yugoslavia and Religion, Split, 1993., în Cvitkovic, Ivana, On the role of religions in a war, în Janjic, D, (ed.) *Religion and War*.
- Zrinscak, Sinisa, Religion and Society in Tension: Social and Legal Status of Religious Communities in Croatian Transition Circumstances, în Richardson, J. (ed.), *Regulating Religions. Examples around the Globe*, Chicago: Kluwer Academic Press, 2003

Alte surse:

- Borowik, Irena: Religion and Civil Society in Poland in the Process of Democratic Transformation, Conferinta ISORECEA, Zagreb, decembrie 2001, www.isorecea.org/abstracts.htm
- Crnac, Ales, The Concept of Religion in Times of Transition, Conferinta ISORECEA, Zagreb, decembrie 2001. www.isorecea/abstracts.htm

Traducere de Doina Baci

*

Vedran HORVAT este licențiat în Sociologie și Studii Comparate Croate al Universității din Zagreb și master în Democrație și Drepturile Omului în Europa de Sud-Est. Reporter al cotidianului *Vjesnik*, colaborator la *Transitions Online*, specializat în probleme sociale și religioase precum și în cele referitoare la migrație; el este, de asemenea, membru al Asociației pentru Studiul Internațional al Religiei în Europa Centrală și de Est.

Vedran Horvat, *Church in Democratic Transition Between the State and the Civil Society*, studiu publicat în *Religion in Eastern Europe*, vol.XXIV, nr.5, octombrie 2004, și preluat cu permisiunea autorului.

MAGHIARII DIN ROMÂNIA ȘI ETICA MINORITARĂ (1920-1940)

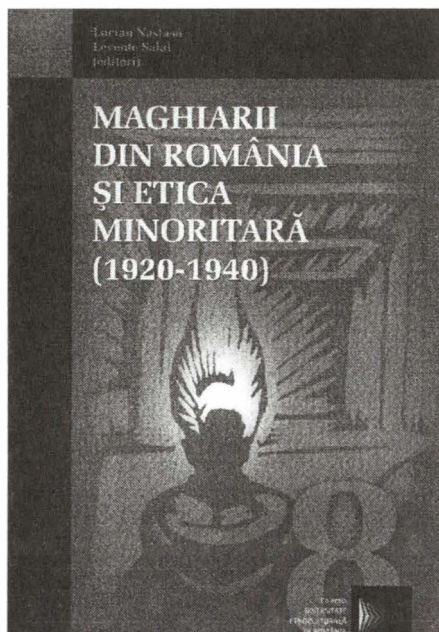
LUCIAN NASTASĂ,
LEVENTE SALAT (EDITORI)

Cluj, Centrul de Resurse pentru
Diversitate Etnoculturală, 2003, 312 p.

VOCI MAGHIARE DIN TRANSILVANIA INTERBELICĂ

O antologie de mare utilitate și de un deosebit interes publică Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală din Cluj în 2003. Editorii ei, Lucian Nastasă și Levente Salat, un istoric și un politolog validați prin cercetări proprii în domeniul istoriei și, respectiv, al politologiei, au intitulat-o *Maghiarii din România și etica minoritară (1920-1940)* și au inclus în ea douăzeci și patru de texte scrise de șaisprezece publiciști maghiari interbelici. Unii dintre ei, socotiți mai reprezentativi, apar în cuprins de mai multe ori, alții o singură dată. Oricum, însă, toți semnează texte pe care editorii le consideră „esențiale pentru înțelegerea diverselor fenomene complexe ce au apărut din statutul de «minoritar» al populației maghiare după sfârșitul primului război mondial” (p. 43).

Motivul inițiativei de a pune la dispoziția publicului larg o astfel de antologie este expus în Nota asupra ediției după cum urmează: „Prea mulți istorici au abordat problema comunității maghiare din România în perioada interbelică, în tomuri chiar impresionante prin dimensiuni, fără a-și impune vreodată rețineri pentru faptul că nu posedă nici măcar cele mai elementare cunoștințe de limbă și cultură maghiară, lăsînd așadar deoparte în cadrul analizelor tocmai ceea ce ar fi trebuit să constituie sursele de bază. În felul acesta au apărut istorii trunchiate, statice, în mod evident distorsionate, care au perpetuat incomplet și uneori cu texte vădit ofensatoare, percepții anistorice asupra unei comunități căreia i se cuvine indiscutabil un loc sensibil diferit în panteonul trecutului nostru. Este și aceasta o motivație în plus pentru noi în asumarea volumului de față, căutînd să stimulăm întregirea din mers a ceea ce trebuia cunoscut de multă vreme” (p. 43).

Din lămuririle acestea s-ar putea deduce că scopul principal al antologiei ar fi aducerea mai aproape de expertii în explorarea trecutului o categorie de izvoare cel mai adesea neglijate de aceștia. Totuși, socotesc că volumul *Maghiarii din România și etica minoritară* țintește mai cu seamă înspre informarea celor interesați de dinamica publică actuală a maghiarilor și rădăcinile ei. Nu este un secret pentru nimănă că UDMR-ul s-a afirmat, încă din zilele schimbării din 1989, ca principalul, dacă nu unicul purtător de cuvânt al maghiarimii din România, asumînd, totodată, în disursul său, marile teme moștenite de la exponenții interbelici ai intereselor comunității lor. Prin urmare, a aduce sub ochii românilor textele care au vertebrat discursul maghiar dintre cele două războaie mondiale este mai mult decît a oferi argumente suplimentare istoriografiei române. Oferta vizează, mi se pare mie, în primul rînd realizarea metamorfozelor și a complexității ideologice a unui gen de discurs a cărui utilitate se va valida proeminent mai ales în înțelegerea fundalului actualității publice, a raportării maghiarilor la majoritatea românească.

Într-un alt plan, fără îndoială, antologia lui Lucian Nastasă și a lui Levente Salat se recomandă atenției tuturor acelor care, nedumeriți de unele evoluții publicistice ale autorilor maghiari de după căderea comunismului, vor să înțelegă, în spiritul istoriei culturii, în ce măsură și în ce fel se raportează ele la existența unui „transilvanism” interbelic, cît din tezele acestuia a traversat deceniile ce despart prezentul de vremea afirmării acestuia și cum s-au metamorfozat ele.

Nu în ultimul rînd, desigur, rămîn importante vocile înseși, autorii textelor. Scrise, unele, cu vădit talent literar, altele într-un spirit mai pragmatic ori mai științific, textele sînt, fiecare în felul său, exemplare. Menționez explicit, atît pentru cunoscători, cît și pentru cei care le vor întîlni pentru întîia oară, numele de pe lista antologatorilor (cu mențiunea că în versiunea maghiară, conform uzanței, numele precede prenumele): Károly Kós, István Sulyok, Miklós Krenner, József Horváth, György Bernády, Ármin Kabos, Artúr Balogh, Veridicus, Sándor Tavaszy, Dezső László, Sándor Makkai, Árpád Paál, József Venczel, Áron Tamási, Lajos Imre, Károly Molter.

Rămîne pilduitor pentru întregul volum, ca și pentru intenția antologatorilor, spiritul invocat în 1954 de Sándor Tavaszy: „Relația maghiaro-română se va clarifica doar atunci cînd bunurile culturale adevărate ale celor două popoare vor deveni achiziții vii ale fiecăruia, atunci cînd marii scriitori, artiști și oameni de știință ai maghiarilor și românilor nu vor fi folosiți doar ca oratori spre a rosti discursuri festive, pentru a stîni corniri pătimașe și dușmănoase, pentru a-și spori propria vanitate națională, ci toți aceștia se vor înclina în fața spiritelor de geniu, a descoperirilor și contribuțiilor lor, îmbibîndu-și și înnobilitîndu-și sufletul în «umanul și religiosul» plăsmuit de aceștia”.

Închei menționînd calitatea traducerilor lui Marius Cosmeanu, Paul Drumaru, Mária Kovács, Annamária Nastasă-Kovács și Florica Perian, aptă să transpună într-o limbă românească fluentă și bogată ideea autorilor. □

Ovidiu Pecican

altera 25

Contents

Editorial

3

DILEMMAS OF IDENTITY

Robert Parkin

**Regional Identities and Alliances in an Integrating Europe:
A Challenge to the Nation State?**

5

Being a breakthrough by examining regional identities from an anthropological standpoint, the study pushes for the recognition of these regional identities in their own right, which may not involve ethnicity as such, regional identities actually being a matter of the majority identity within the nation state in many cases. Although there is sometimes a tendency to view European regionalisms almost automatically as basically ethnic, regional identities do not exist entirely within nation state borders, as europeanization is opening up a new path for alliances to be formed between regions across borders, providing thus an alternative to the nation state.

The lack of fit between ethnicity and some regionalisms is also shown by the fact that not all ethnic minorities compose a region, an entity which obviously requires geographical contiguity.

Regionalism is not only a popular movement – it can also be a bureaucratic instrument. National governments may regionalize administration, without implying anything about regional identities. Bureaucratically promoted identities are themselves culturally constructed and in principle no less suitable for anthropological analysis.

In the past, the EU's official delimitations of regions were clearly influenced by an exclusively economic perspective, often ignoring, and thus potentially conflicting with popular notions of regionalism. Today, it has been recognized that the cultivation of other, more identity-related aspects of regionalism may actually reinforce the implementation of policies. As a result, the idea of a Europe of regions has now entered the bureaucratic thinking of Brussels itself.

Although increased autonomy and responsiveness to local identities and demands are on the cards for sub-national units, there are no indications that the nation states in Europe, who are still first-line members of the EU, are ready to yield their sovereignty to them.

Viktor Karáay

Survivor's Dilemmas:

Jewish-Hungarian Identity after the Shoah (1945-1956)

23

The study contends that collective identity is a historical construction composed of various elements whose importance vary strongly in time. The process of modernization and the tragic and convoluted history of the 20th century brought about a gap between the internal and external definitions of Jewish identity in Hungary. They also account for the remarkable changeability of identity as an existential strategy, a changeability often leading to forms of reversibility for the same groups or individuals during their life cycle.

Paradoxically enough, although the post-Shoah circumstances had opened up a way toward upward mobility and modernity for Jewish-Hungarians, in the end they turned into another trap. Jews could not help being considered as the natural political supports of the new regime, duly certified antifascists as they were. Unprecedented new prospects for professional success in the state apparatus proved to be all the more tempting as other, more traditional roads to middle class careers were progressively closed down following the Communist take-over. Consequently, opposite identity choices could find equally satisfactory reasons of legitimacy. Reactions to the same collective trauma took three utterly different shapes, but all implying a break-away from the past: communism, zionism and the remodeling of earlier assimilationist options. In the early years of the new regime, communism and zionism were functionally equivalent as they shared common traits: both options were new, they were conceived as social utopias, they both resided upon universalistic principles. On the other hand, communism appeared from the outset to be incompatible with most of the cultural ingredients of Jewishness, such as religion above all, but also with many other traits of traditional mentality. Later zionist movements were suppressed and from 1949 onwards even well established Jewish cadres could not feel secure, they often being taken as targets of internal party purges as „bourgeois elements“. Having overinvested their commitment to communism, Jewish cadres were among the first to turn against Stalinism and reinvest their hopes in „democratic socialism“. Jewish-Hungarian identity choices were thus enriched with a new pattern, marked by a renewed nationalist engagement and - in the 1980s - by the liberation from the taboo of Judaism.

Florin Anghel

The Dual Identity of an Ethnic Community:

Poles and Slovaks in Bukovina, 1937-1944.

Ethnic Manipulation during International Political Crises

37

For a long time, the different identity of the Slav communities in Bukovina was given exclusively by their religion: Catholic or Orthodox, as they had already in-

fluenced each other prior to their settling here, there Polish and Slovakian roots being intertwined. Their ethnic differentiation took place only under the pressure of the political competition between the respective nation states: Poland and Chekhoslovakia. The native academics as well as the press, biased by the general changing political circumstances and depending on their ethnic background, contended a Slovakisation of the Poles or a Polisation of the Slovaks by turns. The third political actor involved in this struggle, Romania, proved no constancy, only pragmatism in its pursuit of its own interests. The Romanian state took sides according to the rise and fall of Poland and Chekhoslovakia on the international scene, with no regard to the rights or welfare of the minority communities involved. The end of the Second World War and the establishment of the communist regime put an end to this ethnical dispute by simply eliminating its object: Polish and Slovakian schools were done away with and most of the minority communities in the region were required to leave for their country of origin.

ANALYSES

Ilona Pálné Kovács

Regionalism in Hungary and in Central-Eastern Europe

50

Every one of the Central-Eastern European countries in transition has had to face its territorial and administrative reform. Once the first steps were taken at the local arrangements level, it became clear that sustainable development policies could not be drawn up and implemented without there being a reformed intermediary tier. Consistent reforms to this end were hampered by the lack of political consensus, by the reluctance of the administrative centre to let a series of competencies to be taken over by a subnational level, but also by professional uncertainties. The counties, backed up by a millenium of history, have been a matter for contention in this controversial reform, at a certain point Hungary finding itself in the position of developing a regional policy without regions. Whether the envisaged regions will simply add one more level of government or they will wipe out of existence the present counties remains to be seen, but what is more important for a successful reform is the reinforcement of regional identities.

Ioan Codruș Lucinescu

Romania and the Federal Problems in the 20th Century with a View to its Accession to the European Union

70

The study is a historical survey of the federalist projects designed by Romanian thinkers and politicians and of the federalist bodies Romania was part in. On the whole, federalism was conceived of only as a union of nations and not at all as domestic arrangements. In its 1923 Constitution, Greater Romania was defined as a „unitary

national state" as it followed the French centralist model, the exact opposite of federalism. On the international scene, Romania, Chekhoslovakia and Yugoslavia formed the Little Entente in 1921. The Balkan Entente, an alliance formed in 1934 by Yugoslavia, Romania, Greece, and Turkey, reinforced the Treaty of Versailles.

In the postwar period, Romania remained a unitary national state, the Hungarian Autonomous Region being a shortlived exception.

The return to Europe is difficult as it presupposes genuine internal reforms, not only resounding international decisions. Nowadays federalism is seen by Romanians only as a prelude to state dissolution.

The European Union is still perceived exclusively as a union of nations, Romanian officials do not realize the importance of internal administrative reform and are blind to the Europe of regions. There have been established eight regions for development, but mainly under the pressure of Romania's accession to the EU and designed only to benefit from the european structural funds. This gap between political statements and political actions will most likely have a boomerang effect, missing the chance of reasserting Romania as valuable contributing member to the EU.

CASE STUDY

István Haller

Racial Discrimination in the Counties of Mureş and Satu Mare 85

The case study shows that, although at a first sight the present situation seems favourable to national minorities, racial discrimination pervades all the fields of social life.

There are special provisions in the education for Roma that are designed to support the emergence of a Roma elite by facilitating their graduation of higher forms of education, but Roma children cannot graduate elementary school. Theoretically, mother tongue education is provided for many national minorities, but practically it turns out that there are neither trained teachers nor handbooks for this field. On the other hand, the curricula and handbooks, instead of nurturing tolerance, only reinforce the extant negative stereotypes concerning minorities. The drawbacks in the educational system lead to the diminishing of job opportunities, the persons belonging to minority communities having a poorer education are bound to be employed in poorly paid positions if they are employed at all. There are also other deficiencies, inherited from the communist past, when persons belonging to minority communities were not allowed to hold key positions. Nowadays, even with a similar training, minority persons must get used to putting up with secondary positions. On the whole, a poor professional training results in social problems. It is especially Roma communities that live in precarious conditions and the social assistance provided for by law is given only partially; this poverty, in its turn, leads to school abandonment.

This vicious circle of discrimination and its consequences is passed on by the negative stereotypes extant both in school and society on the whole, stereotypes manifested in limiting the access to public places and collective attribution of guilt grounded on ethnic belonging.

At the same time, negative stereotypes concerning minorities are coupled with positive stereotypes concerning majority. Consequently, the majority must display their prevalence also symbolically (the naming of streets and schools, for instance).

TRANSYLVANIAN CONVERGENCIES

François Bocholier

**The Transylvanian Elites,
between Regional Identity and the Rise of National Feelings** 194

The research deals with the question of the political integration of Romanian Transylvanian elites in Greater Romania after 1918. This proved to be a very difficult process because their aspiration for self-government – justified by the cultural specificities and separate history of the province – clashed with the centralist and unilateral policy of Bucharest. Comparing the two attempts at nation building before and after 1918, similarities are striking: national identifications were growing stronger while regionalism was diminishing. Within the dominant nation – Hungarian before 1918, then Romanian – the prospects offered and the constraints exerted by the ruling nation overcame or strongly diminished any divergent identity. In the 20th century, identities alternative to the majority one strived to come to life again in a new form, adjusted to modern life. Although they could have been a valid alternative to the national state, genuine pan-transylvanian and trans-ethnic alliances remained only unfulfilled projects for fear they should harm the interests of one's own „side“.

Nevertheless, there are notable differences between the periods before and after the first World War as the Hungarian minority's elite held a different position and championed a different attitude within Greater Romania than the emergent elite of the Romanian nationality within the Monarchy.

The Vienna Diktat of the 30th of August 1940, dividing Transylvania into two parts and raising nationalisms to paroxysm, put a concrete end to the idea of the primacy of the Transylvanian identity over national identities.

DEBATE

Regionalism and European Integration 140

The Intercultural Centre of the PRO EUROPA League organised the third edition of the Transylvania Summer University at Ilieni between the 22nd and the 25th of July 2004. Among the participants there were academics, politicians, political scientists

and representatives of the civil society. Considering the development of the European political scene, Romania will take part in the process of European integration no matter whether this country will have a genuine political commitment towards this end or not. Still, the genuineness of its commitment can make a real difference in smoothing Romania's accession to EU and, within this context, regionalisation and regionalism are significant coordinates. Then, what is a region? In a necessary revision of its definition, a region's territorial borders become less important, while the idea of regionalism, the existence of a region in the mentality of its inhabitants gains a first-rate position, as regionalisation does, too, namely the political will to establish a regional institutional framework. The eight regions for development were created by the Romanian decision makers under the pressure of EU policies and since, in the process, the various regionalisms extant in Romania were not taken into consideration, the country was deprived by an important instrument – the regional tier of government – on its way to accession. At present, regionalism should no longer belong to a bureaucratic sphere that distributes EU structural funds, but it should shift to reasserting large local communities.

The present administration is expensive, instead of being cheap; it lacks transparency, it controls society instead of being controlled by it. In order to change this state of affairs, a reform is necessary because the present structures were established during the communist regime and were meant to serve a centralist ideology and the communist elite.

At the request of the DAHR, a series of legal proposals (The Framework Bill on Regions, the Bill on Establishing the Special Legal Status Region, the Szeklar Land, the Autonomy Statute of the Szeklar Land as a Special Status Region) were drawn up by experts in order to initiate a debate on the issue, but they were rejected altogether, in present day Romania any regionalist discourse being perceived as a threat to the state. In spite of the mythologisation of history according to which Romania has always been a unitary national state, historical facts show the contrary.

Contrary to the widespread opinion that Romania is still a statist country, one can see that this country lacks a depoliticised, well-functioning state structure, the governing structure being a "partyocracy". On the other hand, regionalism cannot find a political actor to champion it because the law on parties precludes the establishment of regional parties, thus making wider the gap existing now between parties and society.

By rejecting diversity and regionalism, the political elite is jeopardising Romania's accession to EU, the regionalist discourse of the political party now in power is used only abroad and boils down to a mere communication technique.

As a conclusion, there are two possible solutions to Romania's current problems: a wide civic movement (but considering the inertia of the population, it is highly unlikely) or a "foreign rule", namely EU.

ECUMENICA

Vedran Horvat

Church in Democratic Transition
between the State and the Civil Society

170

The paper shows how turbulent social processes in postcommunist transitional societies influence religion and how religion responds to these new challenges. The claims of the authors presented in this paper have shown that religion sometimes finds many obstacles on its way to re-establish new relations with the state on one hand, and the newborn civil society, on the other hand, and, at the same time, to remain adherent to democratic principles, sometimes incoherent with its hierarchical and rigid structures. It has been shown that many years of suppression by communist regimes and liberation connected with strong ethnoreligious identifications did much damage to religious communities.

Today, one can see that they have few tasks to complete in order to have a clear starting point and a foundation for dialogue with other social actors. Disentanglement of church from state and all sorts of political behavior; respect for religious human rights and participating in the building of civil society are the most important among them. Nevertheless, turbulent social circumstances that follow transition do not work on behalf of neutralizing the close links of religion to nationalism. And this is one of the possible directions in which religion might go, warn some of the authors. However, religion still can contribute to society, under the condition that it has dealt with satisfactorily with all the challenges of modernity. But, "tensions between tradition and memory on the one hand, and modernity on the other, are not sufficient to deny the continuing need for referring to tradition," which is, in the case of some transitional countries, still an everyday reality.

REVIEW

Ovidiu Pecican

Lucian Nastasă, Levente Salat (editori):

Maghiarii din România și etica minoritară. 1920-1940

(Lucian Nastasă, Levente Salat:

The Hungarians in Romania and Minority Ethics. 1920-1940)

188

TALON DE COMANDĂ

cu plata ramburs/ la primirea coletului

Autor, Titlu	Preț	Nr. ex.
*** Altera 5 – Etnic. Național. Multinațional	30.000	
*** Altera 6 – Federalism	30.000	
*** Altera 7 – Federalism și reconciliere	30.000	
*** Altera 8 – Federalism și devoluție	30.000	
*** Altera 9 – Regionalism și regionalizare	30.000	
*** Altera 10 – Regionalism și/sau descentralizare	30.000	
*** Altera 11 – O Europă a regiunilor	30.000	
*** Altera 12 – Multiculturalism	30.000	
*** Altera 13 – Multiculturalism/Interculturalism	30.000	
*** Altera 14 – Drepturile lingvistice ale omului	45.000	
*** Altera 15 – Drepturi lingvistice. Drepturi fundamentale	82.000	
*** Altera 16 – Universități multiculturale	85.000	
*** Altera 17/18 – Culturi minoritare periclitat	100.000	
*** Altera 19 – Regionalizare în Europa Centrală și de Est	90.000	
*** Altera 20/21 – Integrare europeană și statutul minorităților	150.000	
*** Altera 22/23 – Politici descentralizatoare și autonomia regională	150.000	
*** Altera 24 – Identități – Structuri și caracteristici	100.000	
*** Altera 25 – Dilemele identității	100.000	
*** România și minoritățile. Colecție de documente	32.000	
Richard Coudenhove-Kalergi: Pan Europa	32.000	
Binder Pál: Az erdélyi fejedelemségek román diplomatái	20.000	
Andrei Roth: Naționalism sau democratism?	85.000	
Roth Endre: Nacionalizmus vagy demokratizmus?	85.000	
*** Provincia 2000 - antologie	110.000	
*** Provincia 2000 - vălogatás	110.000	
*** Provincia 2001 - antologie	110.000	
*** Provincia 2001 - vălogatás	110.000	
*** Provincia 2002 - antologie	110.000	
*** Provincia 2002 - vălogatás	110.000	

Carte PRO EUROPA prin poștă cu plata ramburs / la primirea coletului

Avantajele dumneavoastră: taxe poștale gratuite / suportate de Editura Pro Europa • materiale promoționale la zi privind aparițiile noastre.

Cum comandați: Bifați pe TALONUL DE COMANDĂ precedent titlurile care vă interesează • Indicați, pentru fiecare titlu, numărul de exemplare dorite • Țineți cont de faptul că lista de titluri disponibile și prețurile înscrise în talonul de comandă erau valabile la data trimerii în tipografie a cărții de față • Pentru informații la zi privind titlurile disponibile și prețul lor, sunați la tel. 0265/250182;

Cum transmiteți comenzile: prin poștă, telefon, fax, e-mail

Liga Pro Europa

C. P. 1-154

540049 Târgu-Mureș – România

Tel/Fax: 0265/250182; 250183 Mobil: 0745-507166

Email: office@proeuropa.ro

Internet: www.proeuropa.ro

Datele dumneavoastră:

Nume: _____

Adresă: _____
_____

Telefon, fax: _____

E-mail: _____

Semnătura _____

Data _____

- *Acest număr a fost realizat cu sprijinul Fundațiilor Heinrich Böll (Germania) și Charles Stewart Mott (SUA), cărora editorii le adresează mulțumiri.*
- *Opțiunile exprimate în articolele publicate aparțin autorilor.*
  - *Articolele nepublicate nu se restituie.*
  - *Drepturile de publicare sînt rezervate.*

Responsabil de număr: Elek Szokoly

Grafica: Mana Bucur

Tehnoredactare: Judit-Andrea Kacsó

Tipărit la S.C. MEDIAPRINT S.R.L. Tg.-Mureș

ISSN 1224-0338

